

T. C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SAHİH-İ BUHARÎ'DE BEYÂN İLMİ YÖNÜNDEN, HZ. PEYGAMBER
(S.A.V.) İN BELİĞ KELAMININ İRŞADI ÜZERİNDEKİ ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Dr. Hamza YILDIRIM

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Tez Danışmanları: Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEDÂİOĞLU

OCAK 2018

T. C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAHİH-İ BUHARÎ'DE BEYÂN İLMİ YÖNÜNDE, HZ. PEYGAMBER
(S.A.V.) İN BELİĞ KELAMININ İRŞADI ÜZERİNDEKİ ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Dr. Hamza YILDIRIM (127313011)

Enstitü Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Bu tez, 23.01.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı <i>(Danışman)</i>	Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEDÂİOĞLU	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Âdem YERİNDE	☐ Kabul	☒ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Salim SANCAKLI	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Nejmeddin ALİSSA	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Cemal Abdullah AYDIN	☐ Kabul	☒ Düzeltme	☐ Ret	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Dr. Hamza YILDIRIM

02.01.2018

ÖNSÖZ

İnsanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için davetçi olarak görevlendirilen peygamberler, içinde yaşadıkları toplumların dillerini en güzel bir şekilde kullanmaya gayret etmiş ve onlarla etkili bir iletişime geçerek, irşat görevlerini yerine getirmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de, peygamberlik görevini yerine getirirken, hitabet ve anlatımda kendisinde bulunan dil kabiliyetini geliştirerek ve ayrıca bölgede yaşayan Arapların konuştuğu dil ve lehçelerden edindiği tecrübelerle, peygamberler arasında en çok ümmet oluşturan bir peygamber olarak bilinmektedir. Onun hayatında, kısa bir sürede, onun irşat ve tebliği sayesinde, sayıları yüz binleri aşan bir İslam Toplumu'nun oluştuğu tarihi bir vakıadır. Bu durum bizi, belagat ilmi çerçevesinde, dil yönünden onun fasih kelimelerinin irşadı üzerine etkisini araştırmaya sevk etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dil yeteneği ve Arapça dili anlatım üsluplarını kullanmada tecrübe ve maharetini ortaya koymayı amaçlamış bulunmaktayız. Bu nedenle, O'nun kullandığı dil üslubunun ve irşatta oynadığı rolü ortaya koymak için, bu tez konusu seçilmiş ve doktora tez çalışması olarak araştırılmıştır.

Tez çalışmamız, bir Giriş, dört Bölüm ve bir Sonuç'tan oluşmaktadır. Tezin Giriş Bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi, çalışma planı ve kaynak çalışması özetle anlatılmaktadır. Birinci Bölümde, klasik belagat kitaplarından da yararlanılarak, beyan ilmi ve edebî sanatlarının tanımları, unsurlar, çeşitleri ve amaçlarıyla ilgili bilgiler verilmektedir. İkinci Bölümde, hadislerde beyan ilminin temelinde yatan sözün gerçek ve mecaz anlatımı ele alınmakta olup, hadislerde geçen mecaz çeşitleri ve amaçları incelenmektedir. Üçüncü Bölümde, hadislerde geçen mecaz anlatıma sahip, teşbih, istiare ve kinaye sanatları çeşit ve amaçlarıyla ele alınarak, hadislerden misaller tahlil edilerek, araştırılmaktadır. Dördüncü Bölümde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşadında rol oynayan faktörler arasında beyan sanatlarının yeri ve bu rolün tarihi süreçte etkileri incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hitabet ve fasih kelimelerinin, irşadı üzerindeki etki ve katkıları ve tespit edilerek ortaya çıkartılmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatım üslubunu ve kullandığı edebî dilini tespit etmek, hadislerin, dolayısıyla dinin doğru anlaşılmasına vesile olacağından; yapılan çalışmanın, özelde camilerde irşat hizmetini yürüten hatip ve vaizlerin çalışmalarına, genelde ise, İslam âleminde yapılan irşat hizmetlerine fayda sağlamasını ümit etmekteyiz.

Çalışmamızda rehberlik ettikleri süre zarfında emeklerini esirgemeyen danışmanlarımız, Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEDAİOĞLU hocalarıma ve Tez İzleme jüri üyeleri Doç. Dr. Bakkar Al Haj JASEM ve Yrd. Doç. Dr. Najmeddin ALİSSA hocalara teşekkür etmeyi bir borç bildiğimi burada ifade etmek istemekteyim.

Dr. Hamza YILDIRIM

02 /01/ 2018

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Sahih-i Buharî’de Beyân İlmi Yönünden, Hz. Peygamberin (s.a.v.)Beliğ Kelamının İrşadı Üzerindeki Rolü
Tezin Yazarı: Dr. Hamza YILDIRIM Danışmanlar: Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEDÂİOĞLU
Kabul Tarihi: 23.01.2018 Sayfa Sayısı: 10 (ön kısım) + 208 (tez)
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
<p>İnsanları doğru yola davet etmek üzere, Arapça bir kitapla gönderilen Hz. Muhammed, (s.a.v.) yirmi üç küsur yıl gibi kısa bir zaman zarfında görevini ifa ederek, büyük bir İslam toplumunun oluşmasına vesile olmuştur. Ümmî bir elçi olmasına rağmen Veda hutbesinde yüz binleri aşan Müslüman bir topluluğa hitap etmiş olması, araştırmamızın ilham kaynağını oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) in, kısa bir süre içinde, insanlarla güçlü ve başarılı bir iletişim kurması, Arap dilini beliğ bir şekilde kullanması, kullandığı dil anlatım tarzı, cevâmiu’l-kelim oluşu ve beyan sanatlarını ne kadar kullandığı, tezimizin sorununu oluşturmaktadır. O’nun Arap dilinde kullandığı üslubun irşatta oynadığı rolü araştırmak için, bu konuyu seçmiş bulunmaktayız. Tezimizde Hz. Peygamberin (s.a.v.) sözlerinde ve anlatım üslubunda kullandığı teşbih, mecaz, istiare ve kinaye sanatlarının irşadına katkısı araştırılmış, günümüz irşadına ışık tutması açısından, o’nun kullandığı anlatım üslubu, özellikleriyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) Arap dilinin bütün anlatım özelliklerini güzel bir şekilde kullandığı, sözlerini hem dolaysız anlatımla, hem de teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi dolaylı anlatımla ifade etmekte olduğu ve böylece, fasih kelamının etkisiyle, İslam toplumunun oluşmasına büyük katkı sağladığı anlaşılmaktadır.</p> <p>Hz. Peygamber’in (s.a.v.) irşatta kullandığı etkili dilin iyi anlaşılması, Kuran’ın ve hadisin doğru anlaşılmasına vesile olması, başta camilerde verilen irşat hizmetlerinin geliştirilmesi olmak üzere, İslam bilimlerine katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.</p> <p>Konunun araştırılmasında başvurulan metot, tümevarım metodudur. Bu metotla Hz. Peygamber’ in, (s.a.v.) irşatta kullandığı dil ve anlatım üslubunda, beyan sanatlarını nasıl ve ne ölçüde kullandığı detaylı bir şekilde araştırılmış, onun fasih dil kullanımının, irşadına olan etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yöntemle, araştırmamızda şöyle bir yol izlenmiştir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) dil ve anlatım tarzı yönünden, nasıl bir donanıma sahip olduğu ve bu kabiliyeti elde etmesinde hangi fitrî, tarihî ve kültürel etkenlerin rol oynadığı hadislerden araştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca hadis kaynaklarından, O’nun kullandığı mecaz, istiare ve kinaye anlatımları, başlıklar halinde araştırılmıştır. Hadisler incelenirken, mevzu bahis olan beyan sanatlarının gayeleri, bunların manaya kattığı zenginlikler üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Beyan ilminde, anlatım tarzlarının araştırma sahası, Buharî’nin <i>el-Câmiu’s-Sahih</i> isimli eseridir. İlgili sanatlar açıklanırken, bu hadis kitabından her sanata birkaç misal vermekle, konu sınırlı tutulmuştur.</p>
Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kelamı, İrşat, Beyan, Sahih-i Buharî

Yalova University Insitute of Social Sciences Doctora Thesis Summary

Summary Title: İn the framework of Sahih-i Bukhari in the Declaration The Roll of Hz. Muhammed's Perfect Speaking on his Guide.	
Thesis Author: Dr. Hamza YILDIRIM Advisors: Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR Yrd. Doç. Dr. Ahmet FEDAİOĞLU	
Date of Acceptance: 23.01.2018	Total Number of Pages: 10(first part) + 208 (thesis)
Department: Basic İslamic Science	Field of Study: Basic İslamic Science
<p>The Prophet Hz. Muhammad (S.A.V.), who sent with the Arabic Quran to invite people the right way, accomplished his mission in a short period of time like twenty-three years, thus providing the formation of a great Islamic society. Despite being of unable to read and write, he addressed a Muslim community that surpasses hundreds of thousands in his farewell sermon is the inspiration for our research. Hz. Prophet Muhammad establish a strong and successful communication with people in a short time, has used Arabic language clearly, has used language expression style, has used literary expressions that express very verbally and has frequently used declaration of literary arts, the cause that had written this thesis. We have chosen this thesis to investigate the role that the language style of he plays in guidance. The contribution of the arts of arts, metaphor, metaphor and reluctance that the Hz. Prophet used in his narrative style was searched and tried to be determined by his style style in terms of keeping light on today's world. Hz. Prophet used all the expressive qualities of the Arabic language in a beautiful way and used the indirect expression such as metaphor, metaphor, metaphor, and contradiction both in direct expression and in word. Thus, by the influence of the doctrine of the word of wisdom, which is his prophetic duty. The understanding of the effective language that the Hz. Prophet used in his guidance is important for the interpretation of the Qur'an and for the understanding of the hadith, in terms of contributing to the Islamic sciences, especially the development of the guidance services given in the glass. The method referred to in the investigation of matter is induction method. With this method Hz. The Prophet is trying to elucidate the effects of the use of the facsimile language by exploring in detail the extent to which he uses and uses the art of declaration in his language and style of expression. With this method, our research has been conducted in the following way. Hz. It was started by investigating what type of equipment the Prophet had in terms of language and style of expression and what historical, cultural and other factors he had in achieving this ability. In addition, the metaphor, metaphor and quote narrative that he used were explored in the headings of Sahih Bukhari hadiths. While the hadiths are being examined, the goals of the art of betrayal, which is a matter of bet, have been thoroughly emphasized on the richness of the arts. It is the work of Bukhari's Câmiu'ssahîh which is the field of research of narrative styles in the knowledge of the word. While describing the related arts, each artisan will be limited to giving a few examples.</p>	
Key words: Hz. Prophet's Word, Irşat, Beyân, Sahih-i Bukhari	

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
TABLolar	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	3
2. Araştırmanın Amacı.....	6
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakların İncelenmesi	8
BÖLÜM 1: BEYÂN İLMİ VE EDEBİ SANATLARI	11
1.1.TEŞBİH SANATI	12
1.1.1.Teşbihin Tanımı	12
1.1.2.Teşbihin Unsurları	13
1.1.2.1.Müşebbeh	13
1.1.2.2.Müşebbeh Bih.....	13
1.1.2.3.Vechu'ş Şebeh.....	17
1.1.2.4. Teşbih Edatı	18
1.1.3. Teşbih Çeşitleri	19
1.1.4. Teşbihin Amaçları.....	22
1.2.MECAZ SANATI	26
1.2.1.Mecazın Tanımı	26
1.2.2.Mecaz Çeşitleri	28
1.2.2.1.Lügavi mecaz	28
1.2.2.2.Aklî mecaz.....	30
1.2.2.3.Mecazı aklîde isnat çeşitleri	30
1.2.2.4.Mecaz-ı mürsel	32
1.2.2.5. Mecaz-ı mürselde alâkalar.....	32
1.2.2.6.İştikakla Yapılan Mecazlar.....	37
1.2.3. Mecazın Amaçları.....	38
1.3. İSTİARE SANATI.....	41
1.3.1.İstiarenin Tanımı	41
1.3.2.İstiarenin Unsurları	42
1.3.3. İstiare Çeşitleri	43
1.3.3.1.Lafız yönünden istiare çeşitleri.....	43

1.3.3.2.Müstear leh'in durumuna göre istiare.....	46
1.3.2.3 Müstearın yapısı yönüyle istiare çeşitleri	47
1.3.3.4.Manası yönünden, tarafeynin uyumuyla ilgili istiare çeşitleri.....	47
1.3.4. İstiarenin Amaçları	48
1.4. KİNAYE SANATI.....	51
1.4.1. Kinayenin Tanımı:	51
1.4.2. Kinayenin Unsurları.....	52
1.4.3. Kinayenin Kısımları.....	53
1.4.4. Kinayenin Çeşitleri	55
1.4.5.Kinayenin Amaçları	56
BÖLÜM 2: HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN KELAMINDA MECAZ	
KULLANIMLARI	60
2.1.Hadislerde Mecaz Çeşitleri	62
2.1.1.Hadislerde lügavî mecaz	62
2.1.2. Hadislerde mecaz-ı aklî	64
2.1.3. Mecaz-ı Aklîde İsnat Yolları.....	65
2.1.4. Hadislerde mecaz-ı mürseller	68
2.1.5.Hadislerde mecaz-ı mürsellerin alâkaları	69
2.1.6.İştikakla Yapılan Mecazlar.....	78
2.2.Hadislerde Kullanılan Mecazın Amaçları.....	80
2.3.Konunun Değerlendirilmesi.....	82
BÖLÜM 3: HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN KELAMINDA MECAZÎ	
SANATLAR.....	84
3.1. HADİSLERDE TEŞBİH SANATI.....	85
3.1.1.Hadislerde Teşbih Çeşitleri.....	87
3.1.2. Hadislerde Mürekkep Teşbih.....	95
3.1.3. Hadislerde Teşbih Anlatımlı Konular.....	97
3.1.4.Hadislerde Teşbihlerin Amaçları	117
3.1.5. Konunun Değerlendirilmesi.....	120
3.2. HADİSLERDE İSTİARE SANATI.....	123
3.2.1.İstiarenin Unsurları ve Hadislerden Misaller.....	124
3.2.2. Hadislerde İstiare Çeşitleri.....	126
3.2.2.1.Hadislerde Lafız Yönünden, İstiare Çeşitleri	126
3.2.2.2.Tarafeynin Zikredilmesine Göre İstiare Çeşitleri	127

3.2.2.3.Hadislerde Unsurlarının Durumuna Göre İstiare Çeşitleri	129
3.2.2.4.Tarafeynin durumları yönünden istiare çeşitleri	131
3.2.2.5. Müstearın yapısı yönüyle istiare çeşitleri	133
3.2.2.6. Hadislerde Manası Bakımından İstiare Çeşitleri.....	136
3.2.3. Hadislerde İstiarenin Amaçları	137
3.2. 4. Konunun Değerlendirilmesi.....	140
3.3. HADİSLERDE KİNAYE EDEBÎ SANATI.....	142
3.3.1.Hadislerde Kinayenin Unsurları	144
3.3.2. Hadislerde Kinayenin Kısımları	145
3.3.3.Hadislerde Kinaye Çeşitleri	149
3.3.4. Hadislerde Kinayenin Amaçları.....	153
3.3.4.Konunun Değerlendirilmesi.....	158
BÖLÜM: 4 HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN FASİH KELAMI VE ONUN	
KELAMINDA BEYAN SANATLARININ YERİ.....	160
4.1.HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN FASİH KELAMI.....	160
4.1.1.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Anlatım Tarzının Özellikleri.....	161
4.1.2.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Çocuklukta Kazandığı Dil Yeteneği	163
4.1.3.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Cevâmiu'l-kelim Kabiliyeti	165
4.1.4.Mekke'de Farklı Dil ve Lehçelerin Etkisi	166
4.1.5. Medine'de Farklı Din Mensupları ile Karşılaşması.....	168
4.2.HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN İRŞADINDA BEYAN SANATLARININ	171
ETKİLERİ.....	171
4.2.1. Hz. Peygamberin (s.a.v.)Anlatım Üslubunun İslam'a Davette Etkisi	171
4.2.2.Hz. Peygamberin (s.a.v.)Anlatım Üslubunun Muhtedilere Etkileri	173
4.2.3. Hz. Peygamberin (s.a.v.)Anlatım Üslubunun O Günden Bu Güne Etkisi..	175
4.2.4 İttifakla Rivayet Edilen Hadislerin Anlatım Üslubu.	176
İttifakla Rivayet Edilen Hadisler Tablosu	177
4.2.5.Cami Kitabelerinde Yazılan Hadislerin Tahlili	181
4.2.6.Günümüzde Hutbelerde Okunan Hadislerin Tahlili	184
İstanbul Müftülüğü 2014 Hutbeleri Tablosu (İstanbulmuftulugu.gov.tr.).....	185
4.2.7. Bölümün Değerlendirilmesi	192
SONUÇ.....	194
ÖNERİLER	201
KAYNAKÇA	202
ÖZGEÇMİŞ.....	208

TABLÖLÄR

Tablo: 1. İttifakla Rivayet Edilen Hadisler Tablosu.....	180
Tablo: 2. İstanbul Müftölüğü 2014 Hutbeleri Tablosu (İstanbulmuftulugu.gov.tr.)	187

KISALTMALAR

B.	: Bin
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DEÜİFD.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	: Hicrî
İFAV	: İlahiyat Vakfı Araştırma Vakfı
K.	: Kitap
Hız.	: Hazreti.
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
M.	: Miladî
Md.	: Madde
Neşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölümü
(r.a.)	: Radiyallahu an hu
(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Şerh.	: Şerheden
Tahk.	: Tahkik eden
TDV. Yay.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	: Tercüme eden
Trs.	: Tarihsiz
Y.y.	: Yüz yıl

GİRİŞ

Tarihi süreçte, belli dönemlerde insanları manevî olarak arındırmak için gönderilen peygamberler görevlerini ifa ederken, toplumlarının konuştuğu dil ve lehçeleri, onları en etkili bir üslupla, dine davet etmişlerdir. Zira bir peygamberin, kendi toplumunu manevi yönden arındırmak için yaptığı irşat faaliyetleri ancak, onlarla iletişime geçmesiyle mümkün olmuştur. Bu nedenle onlar, her fırsatta toplumlarıyla sözlü iletişime geçmişler ve onların arasında hayatlarını idame etmişlerdir. Bu iletişimin kurulabilmesi de, ancak toplumun onların, toplumlarının dilini en iyi bir şekilde kullanabilmeleri ve dil anlatım üsluplarına hâkim olmalarıyla mümkün olmuştur. Peygamberlerin, görevlerini ifa ederken karşılaştıkları güçlüklerin bir kısmı, toplumun yapısındaki dilde bulunan, kültürel örgüye yaklaşım biçimleriyle ilgilidir. Hz. Musa, Firavun’u dine davet etme görevi esnasında karşılaştığı güçlüğü aşmak için, dilinin bağının çözülmesini istemesi ve kendisinden daha fasih anlatım üslubuna sahip olan kardeşi Harun’un kendisine yardımcı olarak verilmesini talep etmesi, bu sebeplere binaendir. Zira, O’nun Firavun’la iletişim kurabilmesi, onu dine davet etmesi ve delillerini güzel bir şekilde sunabilmesi için, buna ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) de, peygamberlik göreviyle görevlendirildiğinde kavmiyle sağlıklı bir şekilde iletişim kurabilmek için, bölgede hâkim lehçe Kureyş lehçesi başta olmak üzere, diğer Arap dili lehçelerine ve anlatım üsluplarına hâkim olduğu hadislerinin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Onda bulunan bu dil yeteneği, “*cevâmiu’l kelim*” (*Az kelime veya söz ile çok mana anlatabilme*) olarak, ifade edilmektedir. Zira Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendisine nazil olan Kur’an ayetlerini anlayabilmesi ve açıklayabilmesi için, Kur’an’ın diline ve anlatım üslubuna hâkim olması gerekmektedir.

i Hz. Musa, Firavun’a dini tebliğle görevlendirildiğinde, Allah’tan şu taleplerde bulunmaktadır.

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي { وَاجْعَلْ لِّي زَيْرًا مِّنْ أَهْلِي { هَارُونَ أَخِي
اشدُّدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي كَيْ تُسَبِّحَكَ كَثِيرًا وَتَذَكَّرَكَ كَثِيرًا “Rabbim, Sözümlü iyi anlamaları için kalbime genişlik ver, görevimi kolaylaştır, dilimin bağını çöz. Seni daha çok analım ve hatırlayalım diye, gücümü pekiştirmek için akrabamdan kardeşim Harun’u bana yardımcı et ve görevime ortak et.” (Tâ Hâ, 20/ 25-34.) Bu ayette Hz. Musa’nın, sözünün iyi anlaşılması, Allah’ı daha çok anmak ve hatırlamak için anlatım üslubu konusunda Allah’tan kalbine genişlik vermesini, dilinin bağının çözülmesini, davet görevinin kolaylaştırılmasını ve anlatımda, kendisinden daha fasih konuşan kardeşi Harun’u tebliğde kendisine yardımcı olarak görevlendirmesini talep etmektedir.

Kur'an'ın anlatım üslubu ise, bölgede yaşayan altıncı asırda yaşayan ümmî Arapların kullandığı lehçeler arasında en fasihi olan ve açık seçik bir şekilde anlaşılabilen Arapça ii dil anlatım üslubudur.

Hz. Peygamberin, (s.a.v.) Arapçanın en güzel bir şekilde konuşulduğu Kureyş kabilesinde doğması, Benî Sa'd kabilesinde çocukluk yıllarını geçirmiş olması ve Mekke döneminde karşılaştığı bölge kabile lehçelerine vakıf olması, dil yapısının oluşmasında büyük rol oynamaktadır. (İbn-i Hişam, 1329H: 1/105; İbn-i İshak, 1981: 28; İbn-i Sa'd, 1960: 1/92.) Ayrıca o, devlet başkanı olarak Medine'de çeşitli dinlerin ve milletlerin liderleriyle görüşmelerde bulunmuş ve kültürel bağlamda onların dil ve lehçelerini tanıma fırsatı bulmuştur. Bunun yanında o'nun Kuran'a muhatap olması da, onda *cevâmiu'l-kelim* yeteneğinin oluşmasında etkili olmuştur. Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) de oluşan bu kabiliyet şöyle anlatılmaktadır. *بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَبَيْنَا أَنَا “ نَائِمٌ رَأَيْتُنِي أُتِيْتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ، فَوَضَعْتُ فِي يَدِي كَرْكُ (salmakla) yardım gördüm. Ben uyurken bana yeryüzünün hazinelerinin anahtarları verildi ve elime kondu.”* (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 122/ 2977, 96 K. el - İ'tisâm, 1/ 7273.) Hadiste geçen *buistu* fiilinden hareketle, bazı bilginler bu ifade ile Kuran'ın kastedildiğini; bazılarının ise bununla vahiy gibi bir hikmetin kastedildiğini anlamaktadırlar. (Aynî, 1972: 14/235) ileri sürmüş olsalar da, onun fitratına konmuş olan beyan melekesi ile birlikte, bu melekeyi geliştiren ve güçlendiren sosyal ve çevre faktörlerinin etkin rolleri de göz önünde bulundurulmalıdır.iii O'nun, ashabı arasında öne çıkan bu dil yeteneğini, onun çocukluk döneminde, Mekke ve Medine dönemlerinde çeşitli kabile ve grupların lehçe ve dillerinden edindiği tecrübelerle izah etmenin, daha uygun olacağı kanaatini taşımaktayız.

ii Kur'an'ın, anlaşılması için Arapça bir Kur'an olarak gönderilmesi ve gönderilen vahyin, kitabın apaçık ayetleri olarak vasıflandırılması vahyin dil faktörü ile ilgili hususlarıdır.

“ *Elif Lam Ra Bunlar Kitabın apaçık ayetleridir. Biz onu anlayabilesiniz diye apaçık* عَزِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *Kur'an olarak indirdik.*” (Yusuf, 12/1-2.)

iii Çünkü Hz. Peygamber, (s.a.v.) *أنا أفصح العرب بيد أي من قريش و أنا نشأت في بني سعد بن بكر “Ben Arabın en fasihiyim, kaldı ki Kureyş kabilesindenim ve Benî Sa'd b.Bekir kabilesinde büyüdüm.”* (Suyutî, 1998: 1/210.) buyurarak, kendisinde mevcut dil kabiliyetini, bu faktörlerle açıklamaktadır.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Milâdî 610 yılında risalet'le görevlendirilen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) irşadı, Safa tepesinde yaptığı dine davetle, sosyal bir boyut kazanmakta ve Benî Erkam'ın evinde başlayan toplantılarla, şekillenmeye başlamıştır. O, Medine'ye hicret ettiğinde, Mescid-i Nebî'yi inşa ettirmiş ve burayı irşat faaliyetini yürütmede, irşat merkezi haline getirmiştir. Özellikle Mekke'nin fethiyle birlikte insanların, gruplar halinde İslâm dinine girmeleriyle (Nasr, 110/1-2.) onun yürüttüğü irşat faaliyetleri, bölgede yaşayan insanların İslam dinini kabul etmelerinde etkili olmuş ve çeşitli bölgelere gönderilen irşat görevlileri, bu hizmeti daha uzaklara ulaştırmaya gayret etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine döneminde yaptığı irşadın neticesinde, Arafat'ta Vedâ Hutbesi'ni, yüz yirmi dört bin veya yüz kırk bin kişiye varan bir kalabalık topluluğun dinlemiş olması, irşadın zirvesini gösteren olağanüstü bir durumdur. (eş-Şâmî, 1991: 1/231; Özdemir, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2005: 100.) Bu gelişmede, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşat ve tebliğinde kullandığı hitabet ve anlatım üslubunun, önemli bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Zira bu vakıa, onun fasih kelimeleriyle irşatta ne kadar etkili olduğunu gözler önüne seren bir göstergedir. Bu göstergeden hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşadında etkili olan âmiller üzerinde çalışma yapma ihtiyacı kendini göstermiştir. Bu nedenle, ilk planda şu sorulara cevap aranmıştır. Kendisi, ümmi bir elçi olan (Cuma, 62/2.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kısa bir zaman zarfında, böyle bir toplumu nasıl oluşturmuştur? O, dini tebliğ ederken, hitabet ve anlatım üslubunun, irşadında etkisi ve rolü olmuş mudur? Olmuşsa; ne derece bir rolü olmuştur? Yine onun fasih bir dile ve anlatım üslubuna sahip olmasında beyan ilminin edebî sanatlarının katkısı var mıdır? Hz. Peygamber, (s.a.v.) nasıl bir irşat metodu kullanmış ve dilin hangi anlatım üsluplarıyla insanlara hitap etmiştir ki; bu kadar çok sayıda insanla başarılı bir şekilde iletişim kurmuş ve muhataplarını güçlü bir şekilde etkilemiştir? İşte bütün bu sorulara, hadislerden cevap arama fikri, bizi bu sahada çalışma yapmaya sevk etmiş ve böyle bir çalışmanın yapılması, tezimizin düşünce temelini oluşturmuştur. Bu düşünce ile konunun araştırılmasına karar verilmiş ve konu araştırmaya başlanmıştır.

H.z. Peygamber'in (s.a.v.) kelamının fesahati ve bu fesahatin, onun irşadı üzerindeki etkisi tezimizin işkâliyesini oluşturmaktadır. Konunun araştırılması esnasında tespit edilen şu dört unsur, problemin anlaşılmasında ve irşadın etkili olmasında, aktif rol oynayan temel nedenler arasında yer almaktadır. Bunlar: H.z. Peygamberin (s.a.v.) irşatta kullandığı dil ve hitabı, Arapçayı konuşma üslubu, bu anlatım üslubunun beyan ilmi çerçevesinde incelenmesi ve muhatabı etkilemede teşbih, mecaz, istiare ve kinaye sanatlarının etkileri araştırılarak neticeye varılmaktadır. Araştırmamızda hadis metni olarak seçilen Buharî (ö.256 h.) nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde geçen hadisler tarama metoduyla incelenmiş, beyan sanatlarını ihtiva eden hadislerde bu sanatların unsurları üzerinde detaylı bir şekilde durulmuş ve sanatların unsurları, çeşitleri ve amaçları yönünden, ele alınarak araştırılmıştır.

Kur'an, edebi üslubuyla, miladi yedinci yüzyılda Cahiliye Arap Edebiyatı'nın zirveye ulaştığı bir dönemde, insanlığa gelen ve edebiyat ve belagat yönünden, onu geride bırakan edebî bir mucizedir. H.z. Peygamber'in (s.a.v.) insanları dine davette, bu kitabın edebî üslubunu örnek alarak hitabetmesi yani onun hadisleri belagat ilmi yönünden edebî bir şaheser özelliğine sahiptir. Bu nedenle, o'nun hadislerini belagat, fesahat ve ifade üslupları yönünden ele almak; Kuran'ın tefsiri mesajının doğru anlaşılmasına hizmet edecektir. Zaten Müslümanlar, sahabe asrından beri Kuran'ın bir nevi açıklaması olan hadisleri doğru anlamayı kendilerine bir görev telakki etmişlerdir. Bu nedenle, Kuran'dan hemen sonra, ilk tedvin edilen ilim de, hadis ilmi olmuştur. Kuran'la birlikte hadislerin anlaşılması, dinin doğru anlaşılmasında temel nüveyi oluşturmaktadır. Bunun için yapılan bu çalışma, aynı zamanda hadisin doğru anlaşılması sahasında yapılan bir araştırma olarak da görülebilir. Bu noktayı nazardan yapılan bu çalışma, büyük önem taşımaktadır. Yapılan çalışmada, H.z. Peygamber'in, (s.a.v.) Arapçanın dil üslubuna ne kadar hâkim olduğu, manaya güç ve açıklık kazandırması yönüyle edebî sanatları yerli yerinde nasıl kullandığı araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ümmi bir hayat yaşayan ve kendisine vahye dileni tebliğle görevli bir elçinin, dini anlatırken kullandığı anlatım üslubunun bilinmesi ve bu üslubun özelliklerinin tespit edilmesi, hem hadislerin doğru anlaşılması bakımından, hem de günümüz irşat faaliyetlerine ışık tutması açısından önemli bir kazanım olacaktır.

İrşat, bir etkileme faaliyetidir. Bu nedenle, sözün yerine ve zamanına göre, muhatabın seviyesine uygun olarak söylenmesi ve çeşitli anlatım tarzlarının en uygun olanı ile ifade edilmesi, dinleyeni etkilemede büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle, dinî mesajın

ulaştırılmasında, iletişim dilinin farklı üslup ve ifade tarzlarıyla aktarılması gerekmektedir. İşte, sözü dinleyene uygun bir üslup ve ifade tarzıyla aktarma sanatı olan beyan ilminin, irşattaki yerinin tespiti, sağlıklı ve verimli bir iletişime katkı sağlaması beklenmektedir. Bunun için, hadisler beyan ilmi açısından incelenmekte ve hadislerde bu sanatların hangi ölçüde kullanıldığı tespit edilerek, günümüzde irşat ve hitabete ne gibi katkılar sunacağı, araştırmamızın mihenk noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan araştırmamızın, hem belagat ilminde, hem de dinî hitabet sahasında önemli bir yeri vardır.

Dinî sembollerin mahsus varlıklara ve akılla kavranabilecek manalara benzetilerek verilmesi, ancak beyan ilmi edebi sanatlarıyla, yani teşbih, temsil, istiare ve kinaye ile anlatılması, dinî tefekkür ve şuurun oluşmasında önemli bir bilgi aktarma kanalıdır. İnsanın, yaratanını tanıması, O'na yakın olduğunun hissetmesi ile ilgili soyut, manevi bilgiler, en anlaşılır halde, ancak bu sanatlarla anlatılabilir. Bu durum, araştırmamızın önemini daha da artırmaktadır.

Hadislerden, Hz. Peygamberin, (s.a.v.) farklı anlayış seviyelerine sahip insanlarla biraraya geldiği, onlarla iletişim içinde olduğu, yörede kullanılan lehçelere hâkim olduğu ve herkesin anlayacağı çeşitli dil üsluplarını kullanabilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususa araştırma içinde genişçe bir yer verilmiştir. Mademki insanların edebiyatları, kültürel dil seviyeleri farklı ve çeşitlidir, öyleyse; Allah'ın elçisi, insanları dine davet ederken ve onları dinî ve ahlaki yönden aydınlatmaya çalışırken, onların tabandan tavana kültürel seviyelerini de dikkate alacak bir iletişim üslubuyla onlara yaklaşması gerekmektedir. Toplumdan topluma, insanlar arasında mevcut kültürel dil seviyelerinin farklılık göstermesi nedeniyle, Hz. Peygamber (s.a.v.) onların bu durumlarını göz önünde bulundurarak meramını, daha net anlaşılır bir dil ve anlatım tarzıyla ifade etme yoluna gitmiştir. Nitekim çeşitli anlatım üsluplarını kullanarak, insanlarla iletişim kurmuştur. Zira sosyal hayatta, insanlar arasında iletişim kurmak, onlar arasında irşat faaliyetinde bulunmak, etkili bir edebi üslubun kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber de, (s.a.v.) İslam toplumunun oluşmasında, onun belagat ilminin edebi sanatlarını yansıtan bir dile sahip olmuş ve onların kültür seviyelerine göre hitap etmesiyle tanınmıştır.

Bu gün, dünya üzerinde bir buçuk milyar müslümanın mevcudiyeti, onun peygamberlik görevini ifa ederken yaptığı tebliğ ve irşat çalışmasının mahsulü olduğu ve kendisine verilen irşat görevinin, yerine getirildiğinin bir göstergesi olduğu düşüncesindeyiz. Ona gelen vahyin, Arapça bir Kuran olması, onun gelen vahyi eksiksiz bir şekilde algılamasına

ve vahyi tebliğ etmesinde büyük önem arz etmektedir. Bundan daha fazla önemli olanı ise, insanları hidayete davette mesajını, açık seçik ve anlaşılır bir dille anlatarak, onları irşat etmiş olmasıdır. Çalışmamızda Dördüncü Bölüm, savunmakta olduğumuz bu tezimizin ispatı için, Beyan ilmi dışında başka metotlarla, farklı delilleri içine almaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

İnsanların ferdî ve içtimaî hayatlarının şekillenmesinde, din faktörünün büyük bir yere sahip olduğu, açıkça bilinmektedir. Mesele, müslümanların dini algılaması olunca, bu unsur, daha da önem arz etmektedir. Zira sosyal hayatta müslümanların dinî anlayışlarında, Kur'an'la birlikte hadislerle de sık sık başvurdukları bir gerçektir. Bu nedenle, hadislerin doğru anlaşılması ve dinin doğru yorumlamasında büyük rol oynamaktadır. Günümüzde, özellikle İslam ülkelerinde kol gezen terör felaketinin sona ermesi ve insanların huzur ve barış içinde yaşayabilmeleri için, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evrensel mesajının doğru anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşadının ve irşadında kullandığı anlatım üslubunun, doğru bir şekilde ortaya konması, o'nun evrensel mesajının doğru anlaşılmasının zorunlu olduğu ortaya koymak için böyle bir çalışmanın yapılması düşünülmüştür. Bu nedenle bu araştırmaya başlanmıştır.

Gelişi ile dinî ve ahlâkî yönden çığır açan Hz. Peygamberi (s.a.v.) tanıtmak, insani değerlerin bilinmesi ve anlaşılması adına, başlı başına bir görev ve aynı zamanda da bir amaçtır. Ayrıca İslam dinini öğreten, hayatımızın ahlâkî alanında rol model olan ve gerçek dindarlığın ancak kendisinin sünnetini bilip, uygulamakla mümkün olduğu Hz. Peygamberi (s.a.v.) anlamak, her müslümanın öncelikli görevidir. Bu amaçtan hareketle, onun insanların kalbine tesir eden hitabının anlaşılması ve hitabının özelliklerinin tespit edilmesi, çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç, aynı zamanda müslümanların sünneti doğru anlama ve yorumlama noktasında hayatî öneme sahip amaçlarından biridir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kavminin konuştuğu dilin inceliklerine vakıf olması, kullandığı darbı meselleri, teşbih, istiare ve kinayeli anlatımları gibi mecazî anlatımları kısa sürede insanların İslam dinine girmesinde ne gibi etkilerinin olduğunu tespit etmek, tezimizin amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle, hadislerde kullanılan beyan ilmi sanatlarının incelenmesi, çalışmamızın sahasını oluşturmaktadır. Yapılan bu araştırma, hem Hz.

Peygamber'in (s.a.v.) dilinin, dil mantığının ve hem de anlatım üslubunun izah edilmesi, amacına yönelik bir çalışmadır.

Beyan edebî sanatlarının katkısıyla, hadislerde verilmek istenen öğütlerin iyi kavranması ve günümüzde vaaz ve hutbeler başta olmak üzere, irşat faaliyetlerinde hadislerin dilinden faydalanarak, yeni bir irşat dilinin oluşturulması önem arz etmektedir. Meselâ, Hz. Peygamber' in, (s.a.v.) dinin ibadet esaslarını bir binaya benzeterek anlatması, bu anlatımda istiare sanatını kullanması onun irşadının asırlar boyu günümüze kadar yaşanarak ulaşmasında etkili olmaktadır. Bu nedenle, beyan ilmi edebî sanatlarını ihtiva eden hadislerin anlatım üsluplarıyla birlikte, tekrar değerlendirmek araştırmamızın amaçlarındandır.

Son zamanlarda, oryantalistler ve onlara özenenler tarafından *es-Sahihu'l- Buharî*'de geçen bazı hadisler hakkında bir takım iddialar öne çıkmaktadır. Bunlar arasında bazı hadislerin mevzu hadis olduğu ileri sürülerek; Güneş'in gece vakti Arş-ı Âlâ'nın altında secde etmeye gitmesi, kadının Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması, onun akıl ve din yönünden, eksik olması gibi konuları içine alan yüz küsur hadisin uydurma olduğu iddia edilmektedir.^{iv} (es-Seyyid Salih, trs:15-121 arası; Kırbaçoğlu, 2006:276.) Bu iddia sahiplerinin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kullandığı teşbihleri göz ardı ettikleri, bazı mecaz lafızlara, hakikat manası verdikleri anlaşılmaktadır. Böylece hadisleri anlamaya çalışırken hadislerin anlatım üsluplarını gözetmedikleri anlaşılmaktadır. Hâlbuki hadislerin anlaşılmasında nüzul dönemi hayat şartları ve bölge kültürünün dil mantığı ve edebi sanatların manaya kattığı değerlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunlara dikkat edilmeyerek, salt akıl ve bilimsel metotlarla hadisleri anlamaya çalışmak, hadislerin doğru anlaşılmasına engel teşkil etmektedir. Bu yaklaşım tarzının yanlıgısını ortaya koymak ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerini belagat yönünden, tahlil ederek ele almak, araştırmamızın amaçlarından birisini oluşturmaktadır.

Araştırma metni olarak, Buharî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eserini seçmemizin nedeni, bu kitabın, hadis kaynakları arasında senet yönünden, en fazla müsnet hadis rivayetlerini toplayan iki eserden birisi olması ve lâfzî rivayete önem vermesidir. Bu konuda, şimdiye

^{iv} Kırbaçoğlu mezkûr kaynaktan naklettiği 132 mevzu hadisi sayarken bir taraftan: "... Eleştirilerin tamamının doğru olduğunu söylemek mümkün değil, bilhassa mecaz, teşbih, istiare ve edebi sanatlar kullanılmış olabilir. Bunların bazıları tevile müsait olanları var ise de..." ifadelerinde tezinin genel geçerliliğinin olmayacağını ima etmekten de kendisini alamamış olduğu müşahede edilir.

kadar yapılan çalışmalarda, mecaz, istiare ve kinaye gibi, beyan ilminin edebi sanatları belagat kitaplarında, geniş bir şekilde ele alınmasına rağmen, hadislerde bu konuda sınırlı miktarda misaller verildiği dikkat çekmektedir. Hadis şerhlerinde, daha fazla hadislerin rivayetleri, müfredatı, manası ve ahkâmı üzerinde durulduğundan, hadislerin büyük çoğunluğunun beyan edebi sanatları yönünden, tahlillerine az yer verildiği görülmektedir. Mecaz yönünden hadisleri ele alan eserler arasında, Şerif Radî'nin *Mecâzâtü'n-Nebî'si*, Rafîf'nin *Îcâzu'l-Kuran ve'l-Belağatu'n-Nebeviyyi'si* ve Âdem Dölek'in, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, İranlı Hucet Rasulî'nin, *es-Suveru'l-Kinaye fi'l-Kelami'n-Nebebîyye'si* gibi, çeşitli üniversitelerde yapılmış bazı tez ve makalelere nadir rastlanmaktadır. Bu sahada, hadislerin beyan ilmi yönünden, ele alınmasının faydalı bir çalışma olacağı kanaatiyle bu çalışma yapılmaya başlanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakların İncelenmesi

Allah'ın risaletle görevlendirdiği bütün peygamberler gibi, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) de, risâlet görevi süresinde, insanları dine davet ederek, kendisine inananlardan büyük bir toplum oluşturmuştur. Kurani Kerim, bu topluma yönelik olarak, ”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” *Ey İman edenler!*” (Maide, 5/35.51.54.57; Hucurat, 49/1.2.6-12.) hitabını kullanmaktadır. Kendisinden önce gönderilen peygamberlere nazaran, daha hayatta iken büyük bir ümmet oluşturan Hz. Peygamberin, (s.a.v.) kendisiyle birlikte Veda Haccında yüz bini aşkın bir toplulukla buluşması, bu ümmetin kısa sürede oluşmasının nedenlerine dikkatleri çekmektedir. Bu nedenle, onun irşadında insanları etkileyen dil yapısı ve anlatım üslubunun etkisinin olduğu varsayımından hareketle konu araştırılmaya başlanmıştır. İslam'ın doğuşu ve yayılış sürecinde Hz. Peygamberin (s.a.v.) kullandığı dil ve anlatım üslubunu ve bunun insanlara tesir ediş yönünü kaynaklardan araştırmak ve dil üslubunun etkisini tespit etmek üzere, tezimizde tümevarım metodu kullanılmaktadır. Bu metotla, öncelikle, insanların gruplar halinde bu dine girişlerinde, Hz. Peygamberin fasih anlatım üslubunun rolü olmuş mudur? Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) irşadında, beyan sanatlarını kullanıp kullanmadığı; kullandıysa ne ölçüde kullandığı? Ve bu dili kullanma kabiliyetinin, onun irşadına etkisinin ne olduğu? Araştırılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda yöntemle ilgili olarak, şöyle bir yol izlenmektedir. Çalışmaya, Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) dil ve anlatım tarzı yönünden, nasıl bir donanıma sahip olduğu ve bu kabiliyeti elde etmesinde, ne gibi tarihî, kültürel ve fitrî etkenler olduğunun

araştırılmasıyla başlanmıştır. Bu etkenler arasında, onun en fasih Arapça lehçelerinin konuşulduğu Kureyş kabilesinde doğduğu, Ben-î Sa'd kabilesinde çocukluğunu geçirdiği, Mekke döneminde karşılaştığı bölge kabile insanların lehçelerine vakıf olduğu ve devlet başkanı olarak Medine'de çeşitli dinlerin ve milletlerin dillerini tanıma fırsatı bulması yer almaktadır. Buna ilave olarak, Arap edebiyatına, mucize bir fesahatte inen Kur'an ayetlerine muhatap olması konuları araştırmanın üzerine bina edildiği zemini oluşturmaktadır.

Buradan hareketle, hadis metni olan Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseri, tarama yöntemiyle okunmakta ve hadislerde geçen mecaz, teşbih, istiare ve kinaye olmak üzere beyan sanatları tespit edilerek toplanmaktadır. Böylece bir araya getirilen hadisler edebî sanatlar yönünden, tahlil edilmektedir.

Hadislerde edebi sanatlar ele alınırken, sanatlar erkân, çeşit, unsur ve amaçları bakımından incelenmektedir. Diğer yandan, bu sanatların, hadislerde nasıl kullanıldığı tespit edilerek, bir nevi ikna etme sanatı olan irşat faaliyetine etkileri değerlendirilmektedir. Böylece, sanatların, manaya kazandırdığı zenginlikler ve kelamın muhatap üzerindeki etkileri izah edilmektedir. Bununla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatım üslubunun anlaşılması amaçlanmaktadır.

Tezin yazımında elde edilen bulgular, bölüm sonlarında değerlendirilerek, Sonuç ve Öneriler bölümünde sınıflandırılmış bir şekilde izah edilmektedir. Çalışmaya hadis sanatı veya çeşidi ilgili birkaç misal vermekle iktifa edilmektedir. Böylece konuyu dağıtmadan, özlü bir şekilde sunmaya özen gösterilmekte ve zaman ve yazım israfından kaçınılmıştır.

Çalışmada hadis metni olarak seçilen, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eserindeki hadislerin okunması ile başlanmış olup, toplanan hadislerden edebi sanat yönünden, araştırma sahasına girenleri tahlil edilmektedir. Ayrıca hadislerin anlaşılması ve beyan yönünden, tahlilleri için, İbn-i Hacerî'l-Askalanî'nin (ö. 852/1448) *Fethu'l-Bârî bi Şerhi's-Sahîhi'l-Buhârî*, Aynî'nin (ö. /1451) *Umdetu'l-Kârî Fî Şerhi's-Sahîhi'l-Buhârî* ve Kastalânî'nin (ö. /1517) *el-İrşâdu's-Sârî li Şerhi's-Sahîhi'l-Buhârî* isimli şerhlerinden araştırılmıştır. Bazı hadisler için Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* ve Nevevî'nin *es-Sahîhi'l-Müslimi bi Şerhi'n-Nevevî* isimli eserlerine de, başvurulmuştur. Özellikle teşbih konusu başta olmak üzere; mecaz, istiare ve kinaye konusunda şerhlerde bulunan izahlardan faydalanma cihetine gidilmektedir. Daha sonra başta belâgat, beyan, teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi terimler İbn-i Manzûr'un *Lisânu'l Arab*, Fîruzabâdî'nin, *el-Okyanusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kamusu'l-Muhit fi'l-*

Lüğati ve'l-Edeb lüğatinden, Esiru'ddin el-Endüliši'nin, *Bahru'l-Muhit*'i ve Ali b. Muhammed Cürçânî'nin, *et-Ta'rifat*'ından araştırılarak, terimler hakkında yeterli bilgiler elde edilmiştir.

Üçüncü olarak, Câhız'ın *Kitâbu'l-Hayavân ve el-Beyân ve't-Tebyîn*'i, Sekkâkî'nin *Mefâtihu'l-Ulûm'u*, Cürçânî'nin *Delâilu'l-Îcâz ve Esrâru'l-Belâğa* isimli eserleri, Kazvî'nin, *et-Telhîs fî Ulumi'l-Belâğa ve el-Îdah fî Ulumi'l-Belâğa* isimli eserleri gibi klasik belagat kitaplarından araştırma yapılmaktadır.

BÖLÜM 1: BEYÂN İLMİ VE EDEBİ SANATLARI

Beyân, البيان kelimesi sözlükte “Açığa çıkartmak, izah etmek, açıklamak, anlaşılır hale getirmek ve keşfetmek “ gibi manalara gelmektedir. (İbn-i Manzûr, 1300: 13/67; Fîruzabâdî, 1305: 4/567.) Bu kelime terim manasında ise, sözü açık bir şekilde, değişik anlatım üsluplarıyla anlatan ilmin adıdır. (Cürcanî 2007: 332,333; Kazvinî, 1904: 235.)

Beyan ilminin de, kendisinin bir bilim dalı olduğu belagat ilmi; sözü açık bir şekilde ifade etme ve yerinde söz söyleme esas ve kaidelerini inceleyen bir ilim olup, üç bölümünden oluşmaktadır. Bunlardan meanî ilmi, sözün yer ve zamana uygun olarak söylenmesini (استعمال اللفظ لمقتضى الحال) kendisine konu edinmektedir. Beyan ilmi, sözün etkili bir şekilde kullanılmasını ve bunun için de değişik anlatım üsluplarıyla sözü ifade etmeyi kendisine konu edinerek incelemektedir. Bedî ilmi ise, sözün söylenme esnasında, güzel sanatlarla ifade edilmesini amaçlamaktadır. Beyan ilminde sözün manaya delaletinin açık olması önemlidir. Zira söylenen sözle, dinleyenin bu sözü anlayabilmesi için, sözün maksadının açık bir şekilde anlaşılır olması gerekmektedir. Bu nedenle sözün ihtiva ettiği manayı, açıklığa kavuşturmak ve daha belirgin hale getirmek için manayı çeşitli usul ve üsluplarla ifade etme kurallarını inceleyen ilim, beyan ilmidir. (Cürcanî 1971: 332, 333; Kazvinî, 1904: 235; Kazvinî, 2003: 163) Sekkâkî, (ö. 626/1229.) bu ilmi, herhangi bir manayı muhtelif yollarla ifade etme çabası olarak görmektedir. (Sekkâkî, 1983: 330.) Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) bir şeyi ifade etmek istediğinde; sözünün doğru anlaşılması ve muhatabı etkileyebilmesi için çok farklı anlatım tekniklerine başvurduğu (Görmez, 2000:201) ve beyân ilminin sanatlarını kullanarak, muhatabı anlama eylemine kattığı görülmektedir.

Beyân ilminin konusunu oluşturan söz, vaz edildiği manada kullanılıyorsa, buna hakikat; bir mânia sebebiyle farklı bir manada kullanılıyor sa, buna da mecaz denir. Söz, vaz edildiği mananın dışında iki şekilde kullanılır: Ya mecaz manasında veya hakikî manada kullanılmakla birlikte hakikî mananın dışında, bir lazımlî manaya isnatla kullanılır. (Fîruzabâdî, 1305: 4/567.) Beyân ilminin başlıca konuları teşbih, istiâre, mecaz ve kinayedir. Bu sanatları biraz daha yakından tanıyalım.

1.1.TEŞBİH SANATI

Belagat bilginlerinin üzerinde en çok durdukları ve eserlerinde çokca yer verdikleri edebî sanat teşbih sanatıdır. Beyan ilminin sanatları arasında, sözün dolaylı bir şekilde anlatılmasında önemli bir yeri bulunan bu sanat, istiare sanatının da temelini oluşturmaktadır. Teşbih, gizli manaları açıklığa kavuşturmak, mücerret manaları aklın anlayışına yaklaştırmak, söze edebî güzellik katmak veya kelamı daha etkili hale getirmek için iki veya daha fazla şeyin bir ya da birden fazla vasıfta birleştirilmesidir. (Cürcanî, 1971: 333; Kazvinî, 2003: 163; Merağî, 1993: 213; Haşimî: 1999:219.)

1.1.1.Teşbihin Tanımı

Teşbih, (التشبيه) kelimesi, lügatta temsil etme ve benzetme manalarına gelmektedir. Arapçada (شبهه إياه) dendiğinde, (إذا أمثله) manası anlaşılmakta ve “ *Onu temsil etti.*” Demektir. (İbnu’l -Manzûr, 1418 H: 7/23; Haşimî: 1999: 219.) Teşbihin terim manası ise; التشبيه هو الدلالة على مشاركة أمر لآخر فى المعنى “ *Teşbih, iki şeyin manaca ortak olduğunu göstermektedir.*” şeklinde tanımlanmaktadır. (Cürcanî, 2007: 121; Kazvinî, 2003:163,164.) Diğer bir tabirle teşbih, aynı işi yapmakta bir şeyin kendisinde bulunan vasıflardan biri ile iki şeyin ortaklığına denir. (Cürcanî, 1971:332.)

Beyân ilminde teşbihin önemli bir yeri vardır. Bu sanat, anlatımda kapalılığı açığa çıkartmakta, uzakta olanı zihinlere yaklaştırmakta ve manayı daha açık hale getirmekte manada vurguyu sağlar ve dinleyeni kuvvetli bir şekilde etkiler. (Sekkakî, 1983: 240; Kazvinî, 1904: 235; Merağî, 1993: 234; Haşimî: 1999: 219.) Teşbih sanatıyla anlatılan haber ve olaylar, zihinlerde daha çok kalıcı olmakta ve dinleyiciyi daha çok etkilemektedir. Bu nedenle, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadislerinde teşbih anlatımlı hadisler, günümüz irşadında geniş bir yere sahip bulunmaktadır. Belagat bilginlerinde Cürcanî, *el-Esraru’l-Belağa* isimli eserinde teşbihin istiare ile yakın ilgisine değinerek teşbihin önemini şöyle vurgulamaktadır. “*Teşbih, istiareye göre asıl gibidir. İstiare ise, teşbihin fer’ine benzetilmekte veya teşbih türlerinden bir türdür. Fakat bazı durumlar vardır ki, konuya istiareyle başlamak ve onu öne almak gerekir.*” (Cürcanî, 1971: 24, 59.)

1.1.2. Teşbihin Unsurları

Teşbih sanatının dört tane unsuru vardır. Bunlar: *Tarafeyn* de denilen teşbihin iki asıl unsurunu oluşturan *el-müşebbeh* (benzeyen) ve *el-müşebbeh bih*, (kendisine benzetilen) *vechu'ş-şebbeh* (benzetme yönü) ve *edatu't-teşbihtir.* (teşbih edatı) Ayrıca teşbih bir amaca yönelik yapıldığından, teşbihin yapılmasındaki bu amaca, *ğaradu't-teşbih* denir. (Cürcanî, 1971: 333; Cürcanî, 2007: 121; Kazvinî, 2003:164; Kazvinî, 1904:238.) Şimdi teşbihin bu unsurlarını, misallerle açıklamaya çalışalım.

1.1.2.1. Müşebbeh

Müşebbeh, teşbihte benzeyen lafızdır. Benzeyenin daha açık ve anlaşılır halde anlatılabilmesi amacıyla kendisinden daha açık bir şekilde bilinen bir şeye benzetilmesiyle teşbih yapılır. Klasik belâğat kitaplarında sıkça geçen العلم كالنور في الهداية “İlim, yol gösterme yönüyle ışık gibidir.” (Cürcanî, 2007: 121; Kazvinî, 2003:164; Merağî, 1993: 213; Haşimî: 1999: 219; Hafni Nâsif, 2004:105) misalinde, العلم kelimesi aydınlığa benzetilmektedir. Burada müşebbeh unsur, العلم kelimesidir.

1.1.2.2. Müşebbeh Bih

Müşebbeh bih, teşbihte kendisine bir vasfı yönüyle benzetme yapılan lafızdır. Teşbih sanatında, benzetilenin açıkça anlaşılabilir olması, güç, kuvvet, güzellik ve çirkinlik gibi sıfatlar yönünden, müşebbehin kendisine benzetildiği unsurdur. Teşbihte ortak vasfı yönünden müşebbehin daha anlaşılır hale gelmesi için teşbih yapıldığından, bu ortak vasfın, müşebbeh bihte daha kuvvetli ve daha çok bilinir olması gerekir. Yukarıda verilen العلم كالنور في الهداية “İlim, yol göstermede, ışık gibidir.” misalinde müşebbeh bih, ilmin kendisine benzetildiği *nûr* (النور) kelimesidir.

Teşbihte müşebbeh ve müşebbeh bih **içerik yönünden**, ele alındığında; iki tarafın hissî, aklî, vicdanî ve hayalî olmak üzere çeşitli durumlarıyla karşılaşılabilmektedir. Buna göre; içerik bakımından teşbihin tarafeynı hissî olabilir. Yani müşebbeh ve müşebbeh bih görme, işitme, koklama, duyma ve hissetme gibi, duyu organlarından biriyle algılanan şeylerden veya akılla kavranabilen, aklî şeylerden meydana gelebilir. Yani duyu organlarıyla algılanamayan ancak düşünce ve hayalle bilinebilen soyut unsurlardan oluşabilir. Belagatçılar, teşbihin tarafeyninin hissî, aklî, vicdanî, zihni ve hayalî olma yönünden değerlendirilerek; özellikle müşebbeh bihin hissî olması üzerinde

durmaktadır. Zira müşebbeh bihin hissi olması, teşbihte manevî manaların akla yaklaştırılmasında önem taşımaktadır. Şimdi teşbihte müşebbeh ve müşebbeh bihin bu durumlarını misallerle izah etmeye çalışalım.

- ✓ Müşebbeh ve müşebbeh bih hissî olabilir. هذا الصوت الضعيف كالهمس فى الخفاء “Bu zayıf ses, gizlilik yönüyle fısıltı gibidir.” Misalinde zayıf ses, (الصوت الضعيف) fısıltıya (الهمس) e benzetilmektedir. Bu teşbihte teşbih edatı, kaf (ك) harfi olup, burada yapılan benzetme, gizlilik yönündendir. Müşebbeh ve müşebbeh bihin ikisi de hissi olup, her ikisi de, kulakla duyulabilen seslerdir. Müşebbeh bihin alenî olarak bilinmesi ve hissedilebilmesi benzetmenin belâğatı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, tarafeynden birisinin, özellikle müşebbeh bihin hissî olması gerekmektedir.
- ✓ Müşebbeh ve müşebbeh bih aklî olabilir. Bu tür teşbihi şu misallerle açıklayalım. الضلال عن الحق كالعَمى “Cahillik ölüm gibidir.” الجهل كالموت körlük gibidir.” Bu misallerde müşebbeh, Haktan sapmak (الضلال عن الحق) ve cahillik (الجهل) akılla kavranabilen unsurlardır. Yine müşebbeh bih olan körlük (العَمى) ve ölüm, (الموت) hislerle idrak edilemeyen soyut kavramlardır. (Kazvini, 1904: 252, 253; Cürcanî, 1971:333; Haşimî,1999:222.)
- ✓ Teşbihte müşebbeh ve müşebbeh bihin aklî olmalarının yanında, hayalî olmaları da mümkündür. Bu unsurların hayalî olma durumu, aklî olma durumuyla aynı katagoride değerlendirilmektedir. Bu durumu klasik belâgat kitaplarında verilen şekaik-u Numan misali açıklamaktadır. Şekaik, kırlarda yetişen yaban lalesi demektir. Bu misaldeki hayalî olma durumu şöyle açıklanabilir. Çölde yetişen bu bitki hissedilebilen bir çiçek olmakla birlikte, Hicaz bölgesinde geniş ovalara sahip, varlık sahibi bir kişi olan Numan’a nispet edilmekte ve muhatabın şunu hayal etmesini gerektirmektedir. Geniş ovaların Numan’ın mülkiyetinde olduğu ve bu ovalarda rastlanan bu güzel çiçeği hayalinde canlandırıp, bir şeyi ona benzetmesi demektir. (Cürcanî, 1971:334; Kazvini, 1904:244; Merağî, 1993: 214) Böylece arazisi çok olanın, hayalî olarak şekaik-uNuma ‘a benzetilmesi mümkün olabilmektedir.
- ✓ Müşebbeh hissî ve müşebbeh bih aklî olabilir. Böyle teşbihe, şu ayet misal verilebilir. إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ. “O, Cehennem dibinde yetişen bir ağaçtır. Domurcuqları şeytanların başları gibidir.” (Saffat, 37/64, 65) Burada Ağacın tomurcuğu, (طلعها) şeytanların başlarına (رؤوس الشياطين)

benzetilmektedir. Mevcut teşbihte ağacın tomurcukları, müşebbeh ve hissîdir. Müşebbeh bih olan *şeytanların başları* (رؤس الشياطين) ise, hayalî veya aklîdir. Dolayısıyla bu teşbihte hissî olan müşebbeh, aklî olan müşebbeh bihe benzetilmektedir. Kazvini, (ö.739/1338) teşbihin vehbî olabilmesini şöyle anlatmaktadır:

”Vehmî, beş havâssı selîmeden herhangi biriyle idrak edilmeyen, ancak idrak edilebilecek olsa bile, yine onlarla idrakı mümkün olan şeydir. Buna mızrakların gülyabanîlerin dişlerine benzetilmesi veya zakkum ağacının Şeytanlar’ın başlarına benzetilmesi misal verilebilir. (Kazvini, 2003: 168, 169.)

- ✓ Müşebbeh bihin aklî olması, hissi olmasının dışında hayalî veya vicdanî olmasına da şamildir. Zira müşebbeh bih doyma, acıkma, elem, öfke ve lezzet gibi vicdanla algılanabilen Cennet, Şeytan ve Şeytan’ın başı gibi zihinde tahayyul etmekle bilinebilen şeyler olabilir. Bunların hepsi aklî kavram içinde müteala edilmektedir. Taftazânî, (ö. 1390 m.) bu nevi vicdanla algılanabilen müşebbeh bihi aklî olanlar içinde değerlendirmektedir. (Kazvini, 1904: 245; Merağî, 1993: 216.)
- ✓ Müşebbeh aklî ve müşebbeh bih hissî olabilir. Bu tür teşbihe şu misal verilebilir. الهداية مثل الحياة فى السعادة “ *Mutluluk yönünden hidayet, hayat gibidir.*” Bu misalde müşebbeh olan *hidayet* (الهداية) aklî; müşebbeh bih olan *hayat* (الحياة) ise, hissîdir. Bu nedenle, burada müşebbeh aklî, müşebbeh bih hissîdir. Teşbihin müşebbeh bihi hissi olduğundan, bu teşbih de teşbih-i belîğdir.

Müşebbeh ve müşebbeh bih **yapısı yönünden**, müfret veya mürekkep olmak üzere ikiye ayrılır. Burada müfret demek, teşbihin unsurunun tek kelimedden oluşması demektir. Yoksa bu kelime ile nahivde geçtiği haliyle isim ve zamirlerin teklik ve çokluklarını bildiren müfret, tesniye ve cemî kavramlarından birincisi kastedilmemektedir. Şimdi teşbihin bu çeşitlerini misallerle açıklayalım.

- ✓ Müşebbeh ve müşebbeh bihten her ikisi de müfret olur. Her iki tarafın da tek kelimedden oluştuğuna şu cümleyi misal verilebilir. التعلم فى الصغر كالنقش فى الحجر “ *Küçük yaşta öğrenme taşa kazınmış nakış gibidir.*” (Haşimî,1999: 223.) Bu misalde müşebbeh, tek kelime olan *öğretim*; (التعلم) müşebbeh bih te yine, tek kelimedden oluşan *nakış* (النقش)tır. Yani hem müşebbeh, hem de müşebbeh bih,

müfrettir. Burada küçük yaşta öğrenme kalıcılık yönüyle taş üzerine kazınan nakışa benzetilerek teşbih yapılmaktadır. Teşbih edatı da, *kaf* (ك) harfidir.

- ✓ Müşebbeh ve müşebbeh bih'ten her ikisi de mürekkep olur. Unsurları mürekkep olan teşbihe misal, şu beyitte geçmektedir. *صُفُوفُ صَلَاةٍ قَامَ كَأَنَّ سُهَيْلًا وَالتُّجُومَ وَرَاءَهُ* “ *Süheyl yıldızı ve arkasındaki yıldızlar, sanki imamın önünde durduğu namazın, safları gibidir.*” Burada yapılan teşbihte *Süheyl yıldızı ve arkasındaki yıldızlar* (سهيلا و النجوم وراءه) müşebbehtir ve yapı bakımından mürekkeptir. Yine *önünde imamın durduğu saflar* da, (صفوف صلاة قام فيها امامها) müşebbeh bih olarak mürekkep lafızdır. Bu teşbihte her iki taraf da, mürekkeptir. Böylece teşbihin her iki tarafı da, ya cümleden veya cümlecikten oluşmaktadır, yani müfret değil, mürekkeptirler.
- ✓ Müşebbeh müfret; müşebbeh bih mürekkep olur. Şair Hansa'nın kardeşi Sahr'a yazdığı mersiyesinde geçen şu beyit, bu duruma misal verebilir. *اغر ابلج تأتم الهداة* (Sahr'ın yol göstermedeki) “ *Önderliği, ışıl ışıl parlıyordu; rehberler bile onu takip ediyorlardı. Adeta başında meşale taşıyan bir kılavuzdur.*” Bu beyitte geçen *önderlik* (الهداة) müfret bir müşebbehtir. Teşbihin müşebbeh bihi ise, *başında meşale taşıyan bir kılavuz* (علم في رأسه نار) cümlesidir ve mürekkeptir. (Abbas, 2014: 39.)
- ✓ Müşebbeh, mürekkep; müşebbeh bih ise, müfret olur. Bu çeşit teşbihe aşağıdaki hadiste dört adet misal bulunmaktadır. *مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأَنْزَجَةِ رِيحَهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ التَّمْرَةِ لَا رِيحَ لَهَا وَطَعْمُهَا حُلْوٌ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ لَيْسَ لَهَا رِيحٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ*
“*Kur'an-ı Kerim okuyan kimsenin misali kokusu da, tadı da güzel olan turunçgiller gibidir. Kuran'ı okumayan mü'min, kokusu olmayan, ancak tadı güzel olan hurma gibidir. Kur'anı okuyan münafik, kokusu güzel, ancak tadı acı olan reyhan gibidir. Kuran'ı okumayan münafik ise, tadı acı ve kokusu olmayan Ebu cehil karpuzu gibidir.*” (Buharî, 1998: 66 K. Fedâilu'l-Kur'an, 15/5020.)

Bu hadiste geçen *Kuran'ı okuyan mü'min, Kuran'ı okumayan mü'min, Kuran'ı okuyan münafik ve Kuran'ı okumayan münafik* ifadeleri mürekkep müşebbehlerdir. *Turunç, hurma, reyhan ve Ebu Cehil karpuzu* kelimeleri ise, tek kelimedenden oluşan müfret müşebbeh bihlerdir.

1.1.2.3.Vechu’ş-Şebeh

Müşebbeh ile müşebbeh bihi birbirine bağlayan, aralarındaki ortak vasfa *vechu’ş şebeh* denir. Bu vasıf, müşebbehin müşebbeh bihe ne yönden benzediğini bildiren lafızdır. Yukarıda geçen *العلم كالنور في الهداية* “İlim, aydınlatmada ışık gibidir.” misalinde teşbihin benzetme yönü, *doğru yolu bulma yönü* (في الهداية) dür. Bu yön ilim ve ışıkta olan ortak vasıftır. İlimin ışığa benzetilmesinde ortak vasıf şöyledir. Doğru yolu göstermede ilim, insanların yollarını aydınlatan ışık gibidir, demektir. Benzetmenin amacı, insanları ilim öğrenmeye teşvik etmek ve onları ilim öğrenmede araştırmaya yöneltmektir.

İki taraf arasında bulunan bu ortak mana bazen hakikat, bazen de hayalî olur. Hayalî olduğunda ise *vechu’şşebeh* te’ville anlaşılabilir. *Vechu’ş-şebeh*in hayalle anlaşılabilmesi teşbihe şu hadisi misal verebiliriz. *إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجْرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا، وَإِنَّهَا مَثَلٌ الْمُسْلِمِ، قَالَ: هِيَ النَّخْلَةُ* “Ağaçlar içerisinde öyle bir ağaç vardır ki, yapraklarını dökmez. İşte bu ağaç Müslümanın misali gibidir... Rasulullah (s.a.v.) ta; o, hurma ağacıdır, dedi.” (Buharî, 1998: 3 K. İlim, 4/61.) Bu hadiste Müslüman, ağaca benzetilmektedir. Yapılan teşbihte benzetme yönü, ancak tevil yoluyla anlaşılabilir. Hâlbuki ifadenin kullanımında, müslümanın tarif edilen ağaca benzetilmesinde, ortak yön ise, teville gerek kalmadan anlaşılacaktır. *Vechu’ş-şebeh*in hakikat olduğu durum genelde renkler, şekiller, miktar ve hareketler gibi hissî şeylerdir. Bununla birlikte güzellik, çirkinlik, zevkler, ses tonlarının kulağa hoş gelişleri, dokunma, sıcaklık, soğukluk, yaş, kuru, sertlik ve yumuşaklık gibi hissî şeylerin getirisi ve tezahürü olan şeylerde benzetme yönü olarak kullanılmaktadır. (Sekkakî, 1983: 334; Cürcanî, 2007: 121; Kazvinî, 1904:256; Bosnalı Hacı Muharrem Efendi, 1310: 311,312.)

Müşebbeh ile müşebbeh bih arasında benzetme yönünün tek bir vasıfta veya birden çok vasıfta bulunması itibariyle teşbih ikiye ayrılır:

- ✓ Teşbihte ortak vasıf, birçok vasıf arasından çekilip alınmış tek bir vasıf ise, buna **temsil-i teşbih** denir. Meselâ, şu beyitte benzerlik birçok vasıf arasından seçilip, açılır kapanır olması alınmaktadır. *و كأن البرق مصحف قار ف انطباقا مرة وانتقالا* “Sanki şimşek, okuyucunun bir açıp bir kapattığı mushafı gibidir.” (Meydanî, 1996: 192.) Bu teşbihte şimşek ve kitabın benzerliklerinden yayılıp, kapanma sıfatı seçilerek *vechu’ş-şebeh* olarak alınmaktadır. Burada şimşek çaktığı zaman, yayılıp, kapanma yönüyle mushafa benzetilmektedir.

- ✓ Benzetmede birçok vasıf arasından ortak tek bir vasıf belirlenememişse, yani muayyen bir vasıf seçilmemişse, buna da **gayri misal teşbih** denir. Meselâ *كأن وجهه قمر* “Onun yüzü dolunay gibidir.” (Kazvinî, 1904:274; Merağî, 1993: 229; Haşimî: 1999: 233, 234.) misalinde benzetmenin hangi yönden, ne bakımdan olduğu belirtilmemektedir. Onun yüzünün hem yuvarlaklığı, hem de parlaklığının benzetildiği anlaşılabilir.

Müşebbehten müşebbeh bihe geçişin kolay ya da zor oluşuna göre de teşbih ikiye ayrılır. Zihnin müşebbehten müşebbeh bihe geçişinde, zihnin zahmet çekmeden bağ kurarak intikal ettiği teşbihe Karib Mübtezel Teşbih, (Cürcanî, 2003: 350; Kazvinî, 1904:267; Merağî, 1993: 229;) denir. Şayet zihin müşebbehten müşebbeh bihe zahmet çekerek ve ince düşünceyle bağ kurarak intikal ediyorsa buna da, Baid Mübtezel Teşbih denir. (Kazvinî, 1904:274; Merağî, 1993: 229; Haşimî: 1999: 235)

1.1.2.4. Teşbih Edatı

Müşebbeh ile müşebbeh bih arasındaki ortak bağı ifade eden edata *edâtu't teşbih* denir. Bu bağ, iki unsur arasında bulunan benzerlik manasını bildiren kelimelerden birisidir. *عينها كعين مهي* “Onun gözleri, ceylan gözleri gibidir.” Misalinde göz ceylan gözüne benzetilmekte ve benzetmede teşbih edatı, kâf harfidir.

Beyan ilminde teşbih edatları, ya *كأن* ve *ك* gib harflerden veya *نظير شبيه شبه نحو مثل* gibi fiillerden oluşmaktadır. Temsillerde ise, çoğunlukla fiiller teşbih edatı olarak kullanılmaktadır. (Rafii, 1973: 229; Haşimî: 1999:236; Meydanî, 1996: 2/163.) Teşbihte benzetme yönü ve benzetme edatı düşürülerek yapılan bir çeşit teşbih daha vardır ki, buna *beliğ teşbih* denir. Bu teşbih, teşbihin diğer çeşitleri arasında beliğ olma yönünden, derecesi en kuvvetli olanıdır.

Teşbihin unsurlarına bir misal daha verecek olursak, şu cümleyi misal verebiliriz. *الخد كالوردة في الحمرة* “Yanak, kırmızılık yönünden, gül gibidir.” Cümlesinde *الخد* yanak müşebbeh, *الوردة* gül müşebbeh bih, *في الحمرة* kırmızılık vechu’s şebah; *kâf* harfi ise, teşbih edatıdır. Teşbihin iki unsuru olan *yanak* ve *gül*, ayrı şeyler olmakla birlikte, her ikisinde de bulunan ortak özellik, *kırmızılıktır*. Bu benzetmenin amacı, *yanığın güle benzetilmesi olup*, mevzubahis olan kişi güzellik yönünden mübalağalı bir anlatımla övülmektedir. (Cürcanî, 1971: 99; Kazvinî, 2003:164; Merağî, 1993: 213.)

1.1.3. Teşbih Çeşitleri

Teşbih, müşebbeh ve müşebbehin yapıları yönünden, ikiye ayrılır. Bunlar: Müfret teşbih ve Mürekkep teşbihtir.

Müfret Teşbih; Teşbihte tarafeynin, birer kelimededen ibaret olduğu teşbihe denir. Meselâ, الحية جارى كالجارية teşbihinde müşebbeh olan *komşum* جارى ve müşebbeh bih olan *yılan* الحية tek kelimededen oluşmaktadır. Bu nedenle, bu teşbih müfret teşbihtir. Diğer yandan müfret teşbih çeşitlerini; kendi aralarında belîğ olma yönünden, en zayıfından en kuvvetlisine kadar şöyle bir sıralamaya tabi tutmak mümkündür.

- ✓ Teşbihte, teşbihin dört erkânının da bulunduğu على كالأسد فى الشجاعة “*Ali, cesaret yönünden arslan gibidir.*” veya كالأسد فى الشجاعة “*(O) cesaret yönünden arslan gibidir.*” gibi müşebbehin bulunmadığı teşbih, teşbihin belîğ olma yönünden, kuvveti olmayanıdır, yani belagat yönünden, bu teşbihte kuvvet yoktur, demektir.
- ✓ .Teşbihte teşbih edatının bulunmadığı على أسد فى الشجاعة “*Ali cesarete arslandır.*” Gibi veya teşbihte müşebbeh bihle birlikte teşbih edatı bulunmayan, أسد فى الشجاعة “*Cesarete arslandır.*” Gibi teşbihler, bir derece kuvvetlidir.
- ✓ Benzetme yönünün bulunmadığı على كالأسد veya müşebbeh ve benzetme yönünün birlikte bulunmadığı كالأسد gibi teşbihler, yukarıda geçenlere nazaran benzetme yönünden, daha umumi olduklarından dolayı, bir derece daha kuvvetlidir.
- ✓ Teşbihte müşebbehin ve teşbih edatının bulunmadığı على أسد gibi veya yalnızca müşebbeh bihle yapılan أسد gibi teşbihler, belîğ olma yönüyle diğerlerinin en kuvvetlisidir. Bu teşbihe, belîğ teşbih denir. (Sekkakî, 1993: 355; Kazvinî, 2003:202; Merağî, 1993: 239)

Mürekkep Teşbih, tarafeynin bir tarafı; ya bir cümle veya bir olayın anlatıldığı teşbihtir. Mürekkep teşbihe teşbih-i temsil de denir. Mesela, Kur’an da münafıkların durumu anlatılarak, onların durumları ateş yakan adamın durumuna benzetildiği şu ayette anlatılmaktadır. مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَّا يُبْصِرُونَ “*Onların benzeri, ateş yakan kimsenin benzeri gibidir. Ateş çevresini aydınlattığında Allah, onların ışıklarını giderir de, onları karanlıklar içinde hiçbir şeyi göremez halde bırakır.*” (Bakara, 2/17.) Bu ayette geçen müşebbeh bih, bir olayın anlatıldığı bir hadise olması hasebiyle burada mevcut teşbih, mürekkep bir teşbihtir.

Müfret teşbih, unsurların hazfedilmesi yönünden; *Mufassal, Mücmel, Müekket, Mürsel ve Belîğ* olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. Bu teşbih çeşitlerini misallerle açıklayalım.

✓ **Mufassal Teşbih** Teşbihin dört rüknünün tamamı ile yapılan teşbihe *mufassal teşbih* denir. Bu teşbihte bulunması gereken erkânın tamamı zikredilmekte ve her hangi birisi hafz edilmemektedir. Meselâ, زيد كالليث في الشجاعة “Zeyd, cesaretle arslan gibidir.” ifadesinde; زيد müşebbeh, الليث müşebbeh bih, ك teşbih edatı ve زيد كالليث في الشجاعة teşbih yönüdür. (Kazvinî, 2003: 201; Kazvinî, 1904: 277; Carim ve Emin, 2006: 23) Mufassal teşbihte, teşbihte bulunan benzetme yönünü anlayamayan kimseler için, daha anlaşılır hale gelmekte ve böyle kimselere anlama imkânı vermektedir. Bu teşbih çeşidi, muhatabın sözü algılamasında, benzetme yönünün açık anlaşılır hale gelmesinde ve onun manaya katacağı duygunun zenginliği açısından önem taşımaktadır. Diğer bir misal de, Kur’an-ı Kerimde, Hz. Peygamber (s.a.v.) e indirilen vahiy diğer peygamberlere indirilen vahye benzetilmektedir. إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا

” Biz Nuh’a ve Nuh’tan sonra gelen peygamberlere, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakup ve torunlarına, İsa’ya, Eyyübe, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik.” (Nisa, 4/163)

Bu ayette Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelen vahiy, Hz. Nuh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere inen vahye benzetilmektedir. Bu teşbihte benzetme yönü ise, gelen vahyin peygamberlik vahyi olduğu, ilham vahyi olmadığı (Aynî, 1972: 1/16) vurgulanmaktadır.

Beliğ olma yönünden, mufassal teşbihte kuvvet yoktur. (Kazvinî, 2003: 202; Meydanî, 1996:2/ 173) Zira buradaki benzetmeyi anlamak için düşünmeye ve tahayyül etmeye gerek yoktur. Dinleyen bu teşbihi düşünmeden anlayabilmektedir ve bu teşbih belağat yönünden, çok tesirli olmayan, sade bir teşbihtir.

Mücmel Teşbih Müşebbeh ve müşebbeh bih arasında gerçekleşen teşbihte kendisinde vechu’ş-şebah bulunmayan teşbihe, *mücmel teşbih* denir. Teşbihin bu çeşidinde benzetme yönü hafzedilmektedir. (Cürcanî, 2003: 349; Merağî, 1993: 233; Meydanî, 1996:2/ 173.) Misal, دين الكافر مثل بيت العنكبوت “Kâfirin dini, örümceğin ağı gibidir.” cümlesinde müşebbeh olan, دين الكافر kâfirin dini, müşebbeh bih olan بيت العنكبوت örümceğin yuvasına benzetilmektedir. Bu teşbihte

benzetme edatı مثل edatıdır, benzetme yönü bulunmamaktadır. Mücmel teşbih, mufassal teşbihe göre daha belîğdir. Bu teşbih çeşidine şu ayet misal verilebilir. *إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ* “ *Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir.*” (Yunus, 10: 24, Meal: Özek, 1993:) Bu ayette de dünya hayatı *الحياة الدنيا* gökten indirilen suya ماء benzetilmektedir, ancak benzetme yönü bildirilmemektedir. Bu nedenle, buradaki teşbih, mücmel bir teşbihtir.

- ✓ **Mürsel Teşbih** Kendisinde teşbih edatı belirtilen teşbihe, *mürsel teşbih* denir. Meselâ, *كأن أخلاقه نسيم الصباح* “ *Sanki onun ahlâkı, sabah meltemi gibidir.*” (Merağî, 1993: 233; Haşimî: 1999: 242; Meydanî, 1996:2/: 173) Bu teşbihte müşebbeh *أخلاقه onun ahlakı*, müşebbeh bih olan *نسيم الصباح sabah esintisine* benzetilmektedir. Teşbih edatı olarak ta *كأن* edatı vardır. Teşbih edatı zikredildiği için bu teşbih, mürsel teşbihtir. Diğer bir misal de, Kur’an’da Ebrehe ve ordularının akibetini bildiren ayette geçmektedir. *فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ* “ *Allah onları, yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı.*” (Fil, 105/5.) bu teşbihte de teşbih edatı olan *ك* harfi mevcut olduğundan bu teşbihte *mürsel teşbih* vardır.
- ✓ **Müekked Teşbih** Müşebbeh ve müşebbeh bih arasında teşbih edatı bulunmayarak yapılan teşbihe *müekked teşbih* denir. Bu tür teşbihte teşbih edatı hazfedilmektedir. (Cürcanî, 2003: 350; Merağî, 1993: 233; Haşimî: 1999: 242; Meydanî, 1996:2/173) Meselâ, *العلم نور يهدي كل من طلبه* “ *İlim, talep edeni aydınlatan bir ışık gibidir.*” cümlesinde teşbih edatı bildirilmemektedir. Teşbih edatı bildirilmemesine rağmen *العلم كالنور* “ *İlim, aydınlık gibidir.*” manası anlaşılmaktadır. Müekked teşbih, mürsel teşbihe göre daha belîğdir. Biraz daha kuvvetlidir. Müekked teşbihe diğer bir misal de, dağların seyrinin bulutlara benzetildiği ayette görülmektedir. *وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ* “ *Sen dağları görürsün de, durur zannedersin. Bu her şeyi sağlamca yapan Allah’ın yaptığı sanattır. Muhakkak ki o, yaptıklarınızdan haberdardır.*”(Neml, 27/88.) Bu ayette teşbih edatı bulunmamaktadır. Ancak *dağların, bulutların yürütüldüğü gibi yürütülmekte olduğu* anlaşılmaktadır.
- ✓ **Belîğ Teşbih** Müşebbeh ve müşebbeh bih arasında teşbihi tamamlayan teşbih edatı ve teşbih yönü bulunmayan teşbihe, *belîğ teşbih* denir. Misal *زيد أسد* veya *أسد* “ *Zeyd arslandır veya Arslan!*” İfadelerinde teşbih edatı ve teşbih yönü bulunmamaktadır. Böylece teşbihin en belîğ ve en kuvvetlisi olan teşbih-i belîğ

yapılmaktadır. (Kazvinî, 2003: 202; Kazvinî, 1904: 278; Merağî, 1993: 234; Meydanî, 1996:2/ 173; Carim ve Emin, 2006: 25) Diğer bir misal olarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evlerin kabirlere dönüştürülmemesini istediği hadisi burada sunabiliriz. اجعلوا في بيوتكم من صلاتكم ولا تتخذوها قبورا. “*Namazlarınızın bir kısmını evinizde kılın! Zira evlerinizi kabir haline getirmeyin.*” (Buharî, 1998: 8 K. Salât, 52/432, 19 K. Ebvabi't Teheccüd, 37/1187.) Bu hadiste müşebbeh olan *evleriniz* ifadesi, müşebbeh bih olan *kabirlere* benzetilmektedir. Teşbih edatı belirtilmediğinde, buradaki teşbih, *beliğ teşbihtir*.

- ✓ **Zımnî Teşbih** Teşbihin temel unsurlarıyla yapılmayan ancak manası itibariyle teşbih olduğu anlaşılan teşbihe\ teşbih-i Zımnî denir. Teşbihte tarafeynin bile bildirilmediği bu teşbih çeşidinde, terkip içinde telmih yapıldığı anlaşılmaktadır. Böyle teşbihlerde müşebbeh bih, müşebbehin sebep ve delili olarak bildirilmektedir. (Meydanî, 1996:2/, 1993:173; Merağî, 1993: 234; Haşimî: 1999:242; Bulut, 2017: 211.) Meselâ, Kur'an'da Allah'ın ayetlerini yalanlayanların Cennete giremeyecekleri, şöyle anlatılmaktadır. إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“*Bizim ayetlerimizi yalanlayan ve ondan (yüz çevirerek) kibirlenenlere gelince, onlara göklerin kapıları açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçmedikçe Cennete giremezler. İşte biz günahkârları böyle cezalandırırız.*” (Âraf, 7/40)

İnkârcıların Cennete giremelerinin imkânsızlığı, devenin iğne deliğinden geçme imkânına benzetilerek zımnî teşbih yapılmaktadır.

Teşbih-i zımnînin bir başka formu da, üstünlük bildiren ism-i tafdil kalıbının kullanılarak yapılanıdır. Buna misal olarak da, Kur'anda insanın yaratılışı hakkında geçen şu ayette bildirilmektedir. لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ “*Biz insanı en güzel şekilde yarattık.*” (Tin, 95/4.) Ayette geçen احسن ismi tafdil kalıbıyla, mevcut yaratılış şekilleri birbirinene benzetilerek içlerinden en güzel yaratılışla insanın yaratıldığı anlatılmaktadır. Bu nedenle, burada teşbih-i zımnî vardır.

1.1.4. Teşbihin Amaçları

Teşbihin amacı, sözün daha açık bir şekilde ifade edilmesi ve bununla muhatabı etkilemektir. Kelamın manası ve mesajın dinleyeni etkileyebilmesi için, müşebbeh bihin

kolayca anlaşılabilir ve açık seçik bilinebilir olması gerekir. Müşebbehin daha açık anlaşılır hale gelmesi deyince, onun usul-u fıkhıta olduğu gibi bir hafî veya mücmelde olan kapalılığı akla gelmemelidir. Müşebbeh kullanımında, söz yine hakikat manasında kullanılmaktadır, ancak burada teşbih sanatı yapılarak, müşebbehin daha açık hale gelmesi hedeflenmektedir. Beyân ilminin en kapsamlı sanatı olan teşbih, belagatta çeşitli amaçlar için kullanılır. Bunlar maddeler halinde şöyle sıralanabilir.

- Teşbih, kapalıyı açığa çıkarır, uzağı yakınlaştırır ve mananın açıklığını artırır. Manaya vurgu ve tekit kazandırır. (Haşimî: 1999: 229; Merakî, 1993: 234,235) Meselâ, Haccın sevabına nail olması konusunda kişiye şehevî arzu ve söylemlerden kaçınması gerektiği şöyle bildirilmektedir. مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ “*Kim şehevî arzularından uzak, kötü sözler söylemeden haccederse, anasından doğmuş olduğu gün gibi, günahlardan arınmış olarak döner.*” (Buharî, 1998: 25 K. Hac, 25/15.) Bu hadiste ahlaki kurallara riayet ederek hac yapanın sevabı, daha açık bir şekilde anlatılmaktadır. İbadetin sevabı ise mübalağalı olarak ifade edilmektedir. Belagat kitaplarında muhatabı daha çok etkilemek için, müşebbehin daha açık hale gelmesine ağırlık verilerek anlatıldığı görülmektedir. (Sekkakî, 1983: 240; Meydanî, 1996: 2/ 167-170; Bosnalı Hacı Muharrem Efendi, 1310: 331; Merağî, 1993:235; Haşimî: 1999: 238- 240)
- Teşbih, müşebbehin halini, halinin miktarını, kuvvetini ve zayıflığını, müşebbehin sıfatını ve vasfını açıklar. Müşebbehin sıfatı, mücmelen biliniyorsa bu sıfatı miktar, kuvvet yönünden, açıklar. Böylece teşbihle işitenin zihninde daha açık hale gelir. (Cürcanî, 2003: 339-342; Haşimî: 1999, 238.) *إن القلوب إذا تنافر ودها ... مثل الزجاجة كسرها لا يجبر* “*Kalpler sevgilerini nefrete dönüştürdüklerinde, kırılmış camın bir araya gelmeyeceği gibi bir daha sevgiyi toparlayamazlar.*” (Haşimî,1999: 238.) Bu beyitte *kalbin sevgiden nefreti camın kırılmasına benzetilmektedir.* Müşebbehin halini anlatmak için kırılan camın bir daha bir araya gelemeyeceği gibi müşebbehin nefret halinin kuvvetini anlatmaktadır. Diğer bir misal de, Kur’an’da İsrail oğulları’nın kalplerinin katılaşması ile ilgili yapılan teşbihte görülmektedir. *ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً* “*Bundan sonra kalpleriniz taş gibi veya ondan daha katı kesildi.*” (Bakara, 2/74.) Bu ayette İsrail oğullarının kalplerinin sertleşmesinin durumunu anlatmak için teşbih yapıldığı anlaşılmaktadır. *Onların kalplerinin taş kadar sert olduğu, hatta onların kalplerinin taştan daha çok sertleştiği* vurgulanmaktadır.

- Teşbih, İnsan nefsinde gizli olanı açığa çıkarmak için yapılır. Hislerle algılanabilecek şeylerin, maddi varlıkları müşahade eder gibi bir halde tasavvur edilmesine vesile olur ve ma'kulden mahsusa intikalini sağlar. (Kazvinî, 2003: 166; Merağî, 1993: 240; Haşimî: 1999: 238) Meselâ, Kur'an'da, iman eden ve salih amel işleyenlere va'dedilen Cennet nimetleri, şöyle bir teşbihle anlatılmaktadır *مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنهَارٌ مِّن مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنهَارٌ مِّن لَّبَنٍ لَّم يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنهَارٌ مِّن خَمْرٍ لَّدَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنهَارٌ مِّن عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ* “Allah'tan korkan muttakilere vaadedilen Cennetler; içinde tatlı sudan, tadı değişmemiş süttten, içenler için leziz içeceklerden ve süzölmüş baldan ırmakların bulunduğu bahçeler gibidir. Orada onlara, her türlü meyveler ve rablerinin mağfireti vardır.” (Muhammed, 47/15.) Ayette muttakilere vaadedilen Cennet, tatlı sudan, süzölmüş baldan, süttten ve meşrubatlardan akan nehirlerin bulunduğu bahçelere benzetilmektedir. Bu nehirler teşbihle dünyadaki su nehirlerine veya bal, süt gibi içeceklere benzetilerek, aklî olan Cennet nimetleri sanki hislerle algılanabilecek bir şekilde zihinde düşünölecek hale gelmektedir.
- Teşbih, sözün anlatılmasında mübalağayı sağlar. Mübalağa için bazen, müşebbeh, müşebbeh bihle yer değıştirerek sunulur ki, bu zâidin nâkisa teşbihi ile olur. (Sekkakî, 1983: 239; Merağî, 1993: 240; Meydanî, 1996:2/ 168; Bosnalı Hacı Muharrem Efendi, 1310: 330; Haşimî: 1999: 239) Bu duruma misal olarak müşriklerin iddialarını hikâye eden şu ayet verilebilir. *الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا* Faizi yiyenler (Kıyamet gününde) kendilerini Şeytan çarpmışlar gibi kalkarlar. Zira onlar derler ki; alışveriş te faiz gibidir. Hâlbuki Allah, alışverişini helal; faizi de haram kılmıştır...” (Bakara, 2/275) Burada yapılan teşbihte faizin alışverişine benzetilmesi sözkonusudur, ancak *إنما البيع مثل الربا* ifadesinde müşebbeh olan *الربا* müşebbeh bih olan *البيع* ile yer değıştirerek, onların yaptığı bu değıerlendirmenin fecaatini mübalağalı bir şekilde anlatmaktadır. Ayette geçen ifade düz anlatımdan daha beliğdir.
- Teşbihin amaçlarından birisi de, müşebbehi güzel göstermek, onu methetmek veya kötölemek için teşbih yapılır. Meselâ şair Nabiğa, şiirinde muhatabını şöyle övmektedir. *ألم تر أن الله أعطاك سورة ترى كل ملك دونها يتذبذب* فإنك شمس والملوك كواكب إذا طلعت لم يبد منهن كوكب

“Görmez misin? Allah sana öyle bir çehre vermiş ki, her kral onun altında debelenip durur. Sen güneşsin, krallar yıldız, sen doğduğunda bütün yıldızlar görünmez.” (Kazvinî, 2003: 164; Merağî, 1993: 238; Meydanî, 1996:2/ 168; Haşimî: 1999: 239) Burada şair, muhatabını *yıldızlara nispetle Güneşe benzetmekte ve Güneşin doğduğunda yıldızlardan hiç birinin görünmeyeceğini bildirerek*, yaptığı teşbihle mübalağalı bir şekilde muhatabını methetmektedir. Böylece teşbih istenen bir davranışın sevdirmesinde kaçınılması gereken şeylerden de uzaklaşılmasını etkin bir anlatım üslubuyla anlatılması amacıyla kullanılır. Meselâ, muhatabın gülüşünün çirkinliğini anlatmak için هو يضحك ضحكة قرد “O, maymun gibi güler” ifadesi kullanılır. Bununla *maymun gibi sırttığı* anlatılmaktadır.

1.2.MECAZ SANATI

Beyan ilminde söz, vaz edildiği manada kullanılıp, kullanılmamasına göre ikiye ayrılır. Sözün, gerçek manasında kullanılmasına hakikat, konulduğu mananın dışında başka bir manada kullanılmasına ise, mecaz denir. Buna dayalı olarak da söz; ya düz anlatımla veya dolaylı anlatımla anlatılır. Hakikat, bu yönden mecazın zıddıdır. Mecazda lafız hakikat manasında değil, lazımî manasında kullanılır.

Teşbih sanatında söz, her ne kadar kelimelerin hakikat manalarıyla yapılıyor gibi görünse de, sözün hakikat manasını aşan bir anlam kastedilmektedir. Bu nedenle teşbih sanatı beyan ilminin en çok kullanılan sanatı olarak işlenmektedir. İstiare, kinaye, mecazı mürsel ve mecazı aklî sanatları, sözün mecaz anlamıyla anlatılmasıdır. Bu sanatlar arasında teşbih sanatından hemen sonra en çok kullanılan edebi sanat, mecaz sanatıdır. Bu bölümde mecazın tanımı, mecaz çeşitleri ve mecazın amaçları ele alınarak, misallerle incelenecektir.

1.2.1.Mecazın Tanımı

Mecaz, (المجاز) sözlükte, “*Bir münasebetle mesafeyi bir uçtan öbür uca katetmek, aşmak, geçilen yol veya yer*” manalarına gelen (جاز) fiilinden türetilmiş bir isim veya mastardır. Araplar, bir şey taşıdığı zaman ona “*جاز الشيء (O) şey taşıdı, aştı.*” Derler. Yine söz, konusundan uzaklaştığında “*جاز الموضوع جوازا و مجازا ”Söz konusunun dışına çıktı.*” denir. (İbnu'l-Manzûr, 1418:4/326; Fîrûzâbâdî, 1305: 2/788; Kazvinî, 2003:203.) İsm-i fail veya ism-i mekân olan المجاز kelimesi, bir münasebetle ve bir mâniadan dolayı sözün hakikat manasından farklı bir manada kullanılmasına denir. Arapçada mesele bir konuyu veya mekânı aştığı zaman ona, “*جاز المكان والموضوع ”yeri aştı, konu sınırlarını aştı yani konu değişti.*” Demektir. (Sekkakî, 1983:361; Kazvinî, 1904:274; Merağî, 1993: 247)

Belagat ilminde mecazın tanımı şöyle yapılmaktadır: *المجاز اسم لما اريد به غير ماوضع مناسبة بينهما* “*Mecaz, aralarında bulunan bir alâka ve münasebetten dolayı sözün, konulduğu mananın dışında başka bir mananın kastedildiği isim veya sıfata denir.*” (Cürcanî, 2007:169.) Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi mecaz, sözün konulduğu hakikat manasında anlaşılmasına engel bir karine nedeniyle, başka manaya gelmesidir. Karine, sözün hakikat manasının kastedilmesine engel olan ve mecaz mananın kastedildiğini bildiren ipucudur.

Alâka ise, her iki mana arasındaki bağıdır. Sözün mecaz anlatımla anlatılması, hakikat manasında kullanılmasından daha etkili ve vecizdir. Mesela, إن علياً أسد “*Ali arslandır.*” cümlesinde geçen أسد kelimesi hakikat manasında yırtıcı hayvanın adıdır. Burada Ali'nin hayvan olmadığı gerçeği أسد kelimesinin bu manada, yani hayvan manasında kullanılmasına mânîdir. Öyleyse bu kelimeye, hakikat manasını aşarak, mecaz manasında “*Ali cesurdur.*” anlamı verilmesi gerekir. Zira Ali ile arslan arasındaki münasebet, her ikisinin de cesaretli olmadaki benzerlikleri yönüyledir.

Mecaz kullanıma diğer bir misal de, امطرت السماء نباتا “*Gökyüzü bitki yağdırdı.*” ifadesinde geçmektedir. Burada geçen نبات kelimesinin hakikat manasında kullanılmasına engel, gökyüzünün bitki yağdırmaz, olmasıdır. Bu durum şöyle izah edilebilir. السماء kelimesi ile, mecaz anlamında bitkilerin büyümesine sebep olan المطر yağmur kastedilmektedir. (Merağî, 1993: 248; Akdemir, 1999: 91.) Bu misallerde kelimelerin hakikî manada kullanılmasına engel teşkil eden mânialar vardır. Bu karine-i mânia, gökten bitkilerin yağmasının mümkün olmayacağı ve insana hayvan olan arslan denmeyeceğidir. Öyleyse bu kelimeler asıl manaları dışında, kullanılmaktadırlar.

Sözün ifade edilmesinde mecazı gerektiren iki şeyden birincisi karine, ikincisi ise alâkanın olmasıdır. Mesela, şimşeklerin çıktığı karanlık bir gecede yürüyen münafıkların durumunu anlatan ayette mecazî kullanım şöyle geçmektedir. أَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ “*Veya onların hali, karanlık bir gecede içinde gökgürültüsü ve yıldırımların olduğu sağanağa (tutulmuş kişinin hali) gibidir. Onlar ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına sokarlar. Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmaktadır.*” (Bakara, 2/19.) Ayette parmakların kulakları kapatması mecaz manasındadır. Zira kulaklar parmaklarla değil, parmak uçlarıyla (أنامل) kapatılır. Mecaz manasının verilmesindeki alâka ise, parmaklar bildirilerek, onun bir kısmı yani cüzü olan parmak uçlarının kastedilmesidir. Bu bir karinedir. Bu gibi karineler sebebiyle yapılan mecaz, mecaz-ı mürseldir. Bu sebeple mecaz, konulduğu mananın dışında başka bir manada kullanılır. Mecazda alâka lâfzî olduğu gibi hayalî de olabilmektedir. Yani dinleyen, sözün gelişinden bu alâkayı kavrayabilir veya ön belleğiyle kavrayacağı hayalî bir alâka kurarak da sözü anlayabilir. Sözün mecaz kullanımında alâka benzerlik olursa, buna istiare; benzerlik dışında başka bir şey olursa, buna da, mecaz-ı mürsel denir. (Kazvinî, 2003; 205; Haşimî: 1999: 251)

1.2.2.Mecaz Çeşitleri

Mecaz, farklı bakış açılarına göre çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Yapı itibariyle mecaz, lügavî ve aklî mecaz olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.2.1.Lügavi mecaz

Sözün hakikat manasına vaz edilmesiyle birlikte, başka bir manada kullanılmasına *lügavî mecaz* denir. Söz, bir karine nedeniyle, konulduğu mananın dışında başka bir manada kullanılır ve bu kullanım esnasında lafızda mecaz gerçekleşir. (Sekkakî, 1983:362; Kazvinî, 2003: 204; Bosnalı Hacı Muharrem Efendi, 1310: 353; Haşimî: 1999: 252.) Meselâ, namazda Mescid-i Haram'a yönelmeyi emreden ayetlerde lügavi mecaz kullanılmıştır. قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ “ Biz, senin yüzünü göğe doğru yönelttiğini görüyoruz. Şimdi senin memnun olacağın kibleye seni döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzlerinizi (namazda) o tarafa çevirin...” (Bakara, 2/144, 149, 150) Ayetlerde geçen vech (وجه) kelimesiyle, insan bedeninin bir parçası olan yüz belirtilmekte ve bu kelime, vücudun tamamına isnat edilmektedir. Vech lafzının hakikî manada vücut azası olmasına yönelik isnat ise, yüzün vücutla münasebetinden dolayı mecazî manada kullanılmasıdır. Zira kişinin yüzünü dönmesi, kendisinin dönmesi olduğundan, yüzünü kibleye döndermesi de, vücudunun tamamını kibleye yöneltmesi olarak anlaşılmaktadır.

Kelime için de gerçekleşen mecaz, tek bir kelimedenden veya cümle yapısı içinde oluşmasına göre de, ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; müfret mecaz ve mürekkep mecazdır.

- ✓ **Müfret mecaz**, mecazın tek bir kelime içinde oluşması durumudur. Tek bir kelime halindeki sözün, konulduğu hakikat manasının dışında başka bir mana için kullanılmasına denir. (Kazvinî, 2003: 204; Meydanî, 1996:2/ 221.) Mecazın bu çeşidi, konulduğu manada kullanılmasına mani bir alâkadan dolayı kelimenin, asli manasının dışında bir manada kullanılmasıdır. (Merağî, 1993: 248) Lafız, kullanılmadan önce mecaz diye isimlendirilemez, ancak lafzın kullanıldığı anda o mana mecaz olur. (Kazvinî, 2003: 204; Meydanî, 1996:2/ 221) Meselâ, Fetih suresinde ayette geçen şu *yedullah* kelimesi mecaz manasında kullanılmaktadır. إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ “ (Ey Peygamber) Şüphesiz ki sana beyat eden, Allah'a beyat etmiştir. Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir...” (Fetih, 48/10) Ayette, Allah'ın güç ve kuvvetini ifade etmek üzere,

yed (يد) kelimesi kullanılmaktadır. Bu ayette geçen (يدالله) izafetinin mecaz manası, Allah'ın gücü ve kudreti manasındadır. Allah'ın, hakikat manada insanların elleri üzerine konan bir elinin olması, düşünülemez. Bu nedenle burada geçen “*Allah'ın eli*” ifadesi mecaz manada kullanılmıştır. Şimdi de lügavî mecazın ikinci kısmı olan mürekkep mecazı açıklayalım.

- ✓ **Mürekkep mecaz**, mecazın tek bir kelimedede değil de; bir tamlama, bir cümle veya cümlecik için de oluşmasına mürekkep mecaz denir. Bu mecaz türünde cümlede söz, benzerlik dışında bir alâka ile mecaz manasında kullanılıyorsa, buna *mürekkep mecaz* denir. Misal, Hz. Peygamber (s.a.v.) e karşı saygılı olmayı bildiren bir ayette, ifade mecaz manasında kullanılmaktadır. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ “*Ey İman edenler! Allah ve resulünün önüne geçmeyin, Allah'tan sakının!*” (Hucurat, 49/1) Ayette geçen cümlenin hakikat manasından, müminlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) le birlikte yürüdüklerinde, onun önünde yürümeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Ayetin mecaz manasında ise, *Allaha ve onun resulüne itaatsizlik etmeyin*, demektir. Bir kişinin önünden gitmek, ona tâbi olma sıfatının dışında, onun gittiği yolda gitmemek demektir. Mecazî anlatımla ona itaat etmemekten sakınılması gerektiği anlatılmaktadır. (Kazvinî, 2003: 231)

Mecaz kullanımında cümle, benzerlik nedeniyle mecazî manada kullanılıyor ise, buna, *istiareyi temsiliyye* denir. Teşbihte mübalağayı anlatmak üzere mesel ve darb-ı mesellerle ifade edilen mecazî anlatım türü aslında mürekkep istiaredir. (Kazvinî, 2003: 231; Cürcanî, 1971; Meydanî, 1996:2/ 271; Haşimî: 1999: 260) Mesela, tereddütlü kimsenin halini anlatmak üzere, إني اراك تقدم رجلا و تؤخر اخرى أو تارة اخرى “*Görüyorum ki, ayağını ileri geri atıp duruyorsun.*” Denir. (Kazvinî, 2003: 231; Meydanî, 1996:2/271) Bu ifade de mürekkep istiare vardır ve anlatılmak istenen mana, ayakların gidip gelişinden farklı olarak, karar veremeyen ve tereddüt içinde olan insanın düşünce ve hareketi anlatılmaktadır.

Lügavî mecazda mecaz kelime veya cümle içinde olmak üzere lafızda gerçekleşirken, mecazın isnatta gerçekleştiği diğer çeşitleri de vardır. Bunlar, mecazı aklî ve mecazı mürseldir.

1.2.2.2.Aklî mecaz

Aklî mecaz, sözün konulduğu hakikat manasında kullanılmakla birlikte, isnadıyla başka bir manaya gelmesidir. Yani aklî mecaz, isnatla yapılan bir mecazdır. Sözün hakikat manasından isnat edildiği mecazî manaya geçişinde alâka, benzerlik değil, çeşitli karinelere sahiptir. (Sekkakî, 1983:362; Kazvinî, 2003: 204; Meydanî, 1996:2/ 221.) Bir eylemi gerçek failine isnat etmek, aklî hakikattir. Aklî mecazda ise, özne yüklem irtibatına dayalı olarak aklın tasarrufu ile eylem, gerçek failinden başka bir şeye isnat edilir. Yani buradaki faili bulma konusunda, akıl tasarrufla bulunduğu buna aklî mecaz denir. (Durmuş, DİA, 2003: 28/217) Misal, *أُنْبِتَتِ الرَّبِيعَ الْعُشْبَ “Bahar otları bitirdi”* ifadesinde otların bitirilmesi eylemi, gerçek failinden başka bir şeye isnat edilmektedir. Otların bitmesine sebep, bahar mevsimi olduğu için burada bitirme eylemi gerçek faili dışında bahar mevsimine isnat edilmektedir. Oysa otları bitirme eyleminin gerçek faili Allah'tır.

İsnatla yapılan mecazı aklî, bir fiil, ismi fail, ismi meful, mastar ve sıfatı müşebbehe gibi bir kelimenin, bir ilgiyle söz sahibine göre gerçek olmayan failine isnat edilmesidir. (Bedevî, 2005: 171) Buna misal, Kur'an'da Fir'avn'un veziri Haman'a söylediği şu ifadenin naklinde geçmektedir. *وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعُ إِلَى آلِهَةِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ كَاذِبًا* *Firavn, Ey Haman! Bana bir kule bina et de, yollara, göklerin yollarına ulaşırım da, Musa'nın ilahını görürüm. Ben zannediyorum ki, o bir yalancıdır, dedi...* (Ğafir, 40/36, 37.) Ayette Firavn'un Haman'dan istediği kuleyi, elbette ustalar ve işçiler inşa ederler. Ancak kulenin yapılmasını üstlenen ve talimat veren Haman olduğu için, kule yaptırma eylemi gerçek faili dışında Haman'a nispet edilmektedir.

1.2.2.3.Mecazı aklîde isnat çeşitleri

Mecazı aklî, bir eylemin gerçekleştirilmesinde gerçek failin dışında başka faile nispet edilmek suretiyle yapılan mecaza denir. Failin başka şeylere nispet edilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Mecazı aklîde, gerçek failin dışına nispet edilmesinde alâkaların en meşhurları şunlardır.

- ✓ **Sebebiye:** Bir eylemin hakikî faili yerine o eyleme sebep olan şeyin fail olarak zikredilmesine *sebebiye* denir. Meselâ, *الفسطاط هي المدينة التي بناها عمرو بن العاص* *Fustat, Amr b. Âs'ın kurduğu bir şehirdir.*” Dendiğinde, Amr'ın vali olduğu dönemde ve onun talimatıyla Fustat şehrinin kurulduğu anlaşılmaktadır. Ancak

şehri kuran ve bina edenler o dönemin mimarları, ustaları ve işçileridir. Şehri imar eden gerçek failler yerine şehrin kurulmasına sebep olan vali Amr b. Âs, fail olarak zikredilmektedir. Diğer bir misal de, şu ayette geçmektedir. لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلُهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوفُقُوءًا عَذَابَ الْحَرِيقِ “(Yahudilerin) “Allah fakirdir, biz zenginiz.” dediklerini şüphesiz ki Allah, duymaktadır ve dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerini biz yazacağız ve onlara, haydi yakıcı azabı tadın! Diyeceğiz.” (Âl-i İmran, 3/181.) Burada onların dediklerini yazan gerçek failler meleklerdir. Yazma emrini Allah-u Taalâ verdiği için, faillik kendisine isnat edilmektedir.

- ✓ **Mefûliyye:** Yapılan eylemle ilgili olarak, lafızda ism-i fâil veya malum fiil kullanılıp, ismi meful veya meçhul fiil manasının kastedilmesi ve eylemin ismi mefule isnat edilmesidir. Meselâ, Kur’an-ı Kerimde iman edip, salih amel işleyenlere Ahirette verilecek mükâfat şöyle anlatılmaktadır. فَأَمَّا مَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ “... Sevap tartısı ağır gelen kimse, razı olunan bir hayat içindedir.” (Kâria, 101/ 6,7.) Bu ayette ismi fâil kalıbıyla gelen عيشة راضية ifadesi, hakikat manasında “Razı olan hayat” manasına gelmektedir. Burada kastedilen mecazî mana ise, عيشة مرضية ismi meful kalıbında “Razı olunan hayata” isnat edilmektedir. Çünkü yaşayış, razı olan değil, kendisinden memnun olunan bir haldir.
- ✓ **Mastar Zikredilip Failin Kastedilmesi:** Eylemin yapılmasında kelamda mastar zikredilmekte ve bununla işi yapan fail kastedilmektedir. Böylece mastar olarak gelen kelime, hakiki failinin dışında bir faile isnat edilerek mecazı aklî yapılmaktadır. Meselâ, Neml suresinde geçen şu ayette bulunmaktadır. صُنِعَ اللَّهُ “Sen dağları, bulutların aktığı gibi yürümekte oldukları halde onları durur zannedersin. İşte bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.” (Neml, 27/88) Ayette geçen صنع الله izafet terkinde mastar zikredilmiş olup, bu mastar Allah’a isnat edilmektedir. Mastar kullanılarak, faile isnatla صنع yapan Allah kastedilmektedir. Böylece buradaki mana, o yaptığı her işi özüne uygun ve sapasağlam yapar, demektir. (Haşimi, 1999: 255.)
- ✓ **Zamana isnat:** Eylemin zamana isnat edilmesi, eylemin yapılmasında lafızda fail olarak zamanın zikredilmesi ve hakikî failin zamanın dışında bir şey olduğunun anlaşılmasıdır. Bu isnata şu ayeti misal verebiliriz. إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا

“(Onlar derler ki,) Biz çetin ve belalı bir günde Rabbimizin (azabından) korkarız.” (İnsan, 76/10.) Ayette عبوسا قمطريرا sıfatının güne يوما isnatı mecazı aklıdır. Zira o gün surati asık olacak olan ve zor bir gün yaşayacak olan, gün değil, insanlardır. Fail insanlar olmasına rağmen, asık çehre güne isnat edilmektedir.

- ✓ **Mekâna isnat:** Eylemin yapılmasında mekânda cereyan eden bir olayda, eylemi yapan fail yerine, mekân zarfının gelmesidir. Meselâ النهر الجاري “Akan nehir” dendiğinde, النهر nehir akan selin yatağına denir. Burada fail السيل akan seldir. Nehir akmaz, ancak mekâna isnatla mekânda cereyan eden sel hakikî faildir. Diğer bir misal de, kıyametin anlatıldığı şu ayette geçmektedir. وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا. “Toprak ta ağırlığını dışarı çıkardığı zaman,” (Zilzâl, 99/2.) Ağırlıklar çıkarmak toprağa isnat edilmektedir. O gün insanları tekrar diriltecek, toprağın altında olanları da dışarı çıkaracak olan Allah’tır. Burada ağırlığı çıkartma işi, asıl failinin dışında mekâna a isnat edilmektedir.

1.2.2.4. Mecaz-ı mürsel

Sözün benzerlik dışında bir alâka nedeniyle, başka bir manada kullanılmasıdır. Sözün, hakikî manası dışında başka manaya isnat edilmesi için aşağıda detaylarıyla anlatılacak olan çeşitli karinelere birisinin bulunması gerekmektedir. Böylece karine nedeniyle söz mecazı mürselde lazımlî manasında kullanılmaktadır. Mesela, yed (يد) kelimesi, “Nimet, kudret ve güç” manalarında kullanılır. (Kazvini, 2003: 205) Hz. Peygamber (s.a.v.), hanımları için söylediği şu hadisi bu konuda misal oluşturmaktadır. أَسْرَعُكُمْ لِحَاقًا بِي أُطُولُكُمْ. “Bana en hızlı ulaşacak olanınız, kolu uzun olanınızdır.” (Hz. Aişe (r.a.) dedi ki: Biz, hangimizin kolu uzundur diye kollarımızı ölçtük. (Sonra Hz. Aişe r.a.) dedi ki: aramızda kolu en uzun olanımız, Zeynebin koluydu. Zira o, el işi yapar ve onu tasadduk ederdi.” (Buhârî, 1950: K. Zekât, 11; Nesei, K. Zekât, 59.) Hadisinde yeden (يدا) mecaz olarak, cömertlik manasında kullanılmaktadır. (Merağî, 1993: 249) Mecaz-ı mürseldeki alâkalar ise dili konuşan toplumların belleklerine yerleşmiş ve anlaşılmasında zorluk çekilmeyen durumlardır.

1.2.2.5. Mecaz-ı mürselde alâkalar

Mecazı mürselde, sözün hakikat manasından lazımlî manaya geçişte alâka, benzetme dışında ve akılla bağ kurulabilen isnat çeşitlerinden birisinin olması gerekir. Belagat kitaplarında otuzdan fazla alâka tespit edilmektedir. (Kazvinî, 2/272-276; Taftazanî, 1998: 324-326.) Bu nedenle, alâkaların meşhur olanlarını birer misalle izah etmekle iktifa edilecektir. Bu alâkalar şunlardır.

- ✓ **Sebebiyye:** Sözün hakikat manasından mecazî manasına intikalinde alâka, sebep olabilir. Bu durumda sebep bildirilmekte ve sebebin sonucu kastedilmektedir. Mesela, رعت الماشية الغيث “Hayvanlar yağmuru otladılar” cümlesinde hayvanların otladığı şey النبات bitkilerdir. Yağmur bitkilerin büyümesine sebep olduğu için, hayvanlar yağmuru otladılar denmektedir. (Kazvinî, 2003: 256; Merağî, 1993: 250; Haşimî: 1999: 252) Burada yağmur, mecaz olarak otun yerine kullanılmış olup, otun var olmasında en müessir sebep yağmur olduğu için yağmur ot yerine kullanılmaktadır ve nedenle mecazın karinesi de, lâfzîdir.
- ✓ **Müsebbebiyye:** Bir şeyin sonucu bildirerek, sebebinin kastedilmesine müsebbebiye denir. Burada bir şeye sebep olan müessir değil, sebebin sonucu bildirilmekte ve müessir sebep kastedilmektedir. Meselâ, Ğafir suresi ayetinde geçen, رزقا kelimesiyle yağmur kastedilmektedir. هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ وَيُنَزِّل لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ” O, (Allah) size ayetlerini göstermekte ve gökten size rızık indirmektedir. (Bundan) Allah’a yönelenden başkası ibret almaz” (Mü’min, 40/13) (Kazvinî, 1904: 209; Meydanî, 1996:2/ 271; Haşimî: 1999: 253) Zira rızka etki eden, rızkın müsebbibi yağmurdur. Burada sonuç olan rızık zikredilerek, rızka sebep olan yağmur kastedilmektedir. Bu mananın kastedildiği karine olarak bulunan lafızdan anlaşılmaktadır.
- ✓ **Külün Zikredilip, Cüzün Kastedilmesi:** Sözün hakiki manasında bir şeyin tamamının zikredilip, bununla o şeyin bir kısmının kastedilmesidir. Bildirilen bir bütün kül ile onun parçaları olan cüz kastedilir. Meselâ, Kur’an’da münafıkların halleri şöyle anlatılmaktadır. م فِي السَّمَاءِ فِيهَا ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ “Bir kısmı da, karanlıklarda içinde gök gürültüsü ve şimşekle boşalan yağmura tutulmuşlar gibidirler. Onlar ölümden korkarak yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysaki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara,2/19)

Ayette, münafıkların kulaklarını, *parmak uçları* (أنامل) ile kapattıklarının kastedildiği anlaşılmaktadır. *Parmaklar* kelimesi *küll* olarak zikredilmekte ve

bununla parmaklardan bir boğum olan, *parmak uçları* (أنامل) kastedilmektedir.

- ✓ **Cüzün zikredilip, külün kastedilmesi:** Hakikat manasında, bir şeyin bir parçası zikredilerek, bununla mecazî manada o şeyin bütününe kastedilmesidir. Aynı şekilde bir şeyin parçasının, o şeyin tamamının anlaşılmasını gerektirmesidir. Mesela, hata ile bir Mü'mini öldürmenin cezası Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır. “ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ ” *Hata dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeyehakkı yoktur. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, mü'min bir köleyi azât etmesi veya ölenin ailesine diyet ödemesi gerekir...*” (Nisa, 4/92.) Ayette hürriyetine kavuşturulması istenen mü'min köle, رقبة kelimesiyle anlatılmaktadır. رقبة kelimesi boyun demektir. Kölenin bir organı olan boyun zikredilerek kölenin kendisinin hürriyete kavuşturulması kastedilmektedir. Yani azât edilmesi gereken kölenin boynu olmayıp, kölenin kendisidir. (Kazvinî, 2003: 256; Merağî, 1993: 250; Haşimî: 1999: 253)
- ✓ **Lâzimiyye:** Bir şeyin, diğer şeyin vücudu için lüzumlu olması veya bir şeyin olmasını zorunlu kılması demektir. Meselâ طلع الضوء “Işık doğdu.” dendiğinde, aydınlığın lazımı olan şey الشمس Güneş kastedilmektedir. Bu mecazı mürseldeki karine طلعت doğmak fiilidir. Zira aydınlığın doğması olmaz, Güneş doğar. Aydınlığı zorunlu olarak gerektiren şeyden de güneşin doğduğu anlaşılmaktadır. (Merağî 1993: 251; Haşimî: 1999: 253) Buna yakın manada dilimizde de bir deyim vardır. “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.” Dumanın varlığında lazımı olan şey ateşin yanmasıdır.
- ✓ **Melzûmiyye:** Bir şeyin olması diğer şeyin olmasının zorunlu kılmasına da *melzumiyye* denir. Meselâ, ملأت الشمس الغرفة “Güneş odayı doldurdu.” Cümlesinde, odaya dolanın güneş değil, güneşin ışıkları (الضوء) olduğu kastedilmektedir. Burada kullanılan karine, ملأت doldurdu fiilidir. Çünkü Güneş, odanın içine sığmaz ki, doldursun.
- ✓ **Geçmişe itibar:** Bir şeyi geçmişteki haliyle anarak söylemektir. Meselâ, Arapçada kavrulmuş ve üğütülmüş kahvenin adı القهوة iken; hasat edilmiş yeşil kahvenin adı البن dür. شربت بنا “Kahve içtim.” Diyen kişi, bununla kahvenin geçmişteki halini البن zikrederek, şimdiki içtiği القهوة yi kastetmektedir. Buradaki karine yeşil kahvenin içilemez olmasıdır. (Merağî, 1993: 250; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Geleceğe itibar:** Bir şeyin bulunduğu hal veya gelecekteki hali düşünülerek söylenmesidir. Günlük hayatta tohum ekip, soğan ekim, fidan dikip ağaç diktim diye kullandığımız lafızlar bu türden ifadelerdir. Hâlbuki tohum, gelecekte soğan olacak; fidan ise büyüyünce ağaç olacaktır. Kur'an'da, Hz. Yusuf'a rüyalarını anlatan mahkûmlardan birinin anlattığı rüya şöyle nakledilmektedir. *وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أُحْمَلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ*

“ Ve onunla birlikte hapse iki genç te girdi. Onlardan biri: Rüyamda şarap sıkığımı gördüm, dedi. Diğeri de, başımın üstünde kuşların yediği bir ekmeği taşıdığımı gördüm, bunu bize yorumla! Zira seni iyi bir kimse olarak görmekteyiz, dedi.” (Yusuf, 12/36)

Ayette geçen *خمرًا şarap* kelimesiyle, daha henüz şarap yapılmamış üzüm suyu veya şiresi kastedilmektedir. Buradaki karine, şarabın sıkılamaz olmasıdır. Kendisinden şarap yapılacak şey sıkılır. (Meydanî, 1996:2/, 1993: 272)

- ✓ **Hâliyye:** Bir şeyin hâli zikredilerek o şeyin o hal üzere bulunduğu kastedilmesidir. Yani hâl zikredilerek halin sahibinin kastedilmesidir. Meselâ, *وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* “ (O gün) Yüzleri ağıranelara gelince, işte onlar Allah'ın rahmeti içinde orada kalıcıdır.” (Âl-i İmran, 3/107) *ففي رحمة* rahmet içinde olma halleri zikredilerek, onların Cennette oldukları anlaşılmaktadır. Ayete bu anlamın verilmesinin karinesi ise, onların devamlı kalıcı olmalarıdır. (Kazvinî, 1904: 209; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Mahalliyye:** Bir yerin zikredilerek, içindekilerin yani o mahalde olanların kastedilmesidir. Meselâ, *حكمت المحكمة* “Mahkeme hükmetti.” cümlesinde kastedilen mahkemenin hâkimlerinin hükmetmesidir. Burada karine ise, mahkeme bir salondur ve salonun adlî davalar konusunda hükmedemez olmasıdır. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 250; Meydanî, 1996:2/ 272; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Âliyye:** Hakîki manada alet zikredilerek, mecazî manada o aletle yapılan şeyin kastedilmesidir. Meselâ, Peygamberlerin kavimlerinin lisanı ile gönderildiği ayette şöyle bildirilmektedir. *وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ* “Biz, onlara emirleri iyice açıklasın diye her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Zira o, güçlü ve hikmet sahibidir.” (İbrahim, 14/4.) Ayette

geçen لسان *dil* kelimesinden maksat lügat olan dildir. Yani lügatı konuşan dil aleti lügat yerine kullanılmaktadır. (Kazvinî, 1904: 209; Meydanî, 1996:2/ 272; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Umûmîlik ve Husûsîlik:** Umumîlik, (العام) hakikat manasında birçok şeye şamil olan, umum bildiren kelime zikredilerek, hususî bir şeyin kastedilmesidir. Buna misal, Kur'an'da geçen أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ “ *Yoksa onlar, Allah'ın lütfuyla insanlara verdiği şeylere haset mi ediyorlar? Biz, İbrahim ailesine kitabı, hikmeti ve büyük bir mülk verdik.*” (Nisa, 4/54) ayetinde الناس lafzıyla husus olan Hz. Peygamber (s.a.v.) kastedilmektedir.

Hususîlik ise, bir şeye mahsus hususi bir isimle umumî mana kastedilmesidir. Meselâ, مضر Mudar, ربيعة Rebia aslında birer husus ifade eden kelimelerdir, ancak Mudar ismi, Mudar kabilesinin bütün fertlerine şamildir. Yine Rebia ismi de, Rebia kabilesinin bütün fertlerini içine almaktadır. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 252; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Bedeliyye, Mübeddeliye** Bir fiilin aynı manaya gelen bedelini zikrederek, o fiilin manasının kastedilmesine bedeliyye denir. Misal, Cuma namazının kılındıktan sonra yeryüzüne dağılıp, rızık aranmasını emreden ayette, فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا “ *(Cuma) Namazı bittiğinde yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan (rızık) isteyin; Allah'ı çokça anın ki, kurtuluşa erersiniz.*” (Cuma, 62/10.) Ayette yerine getirme manasına gelen قضيتم fiili اديتم *edâ etmek* manasında kullanılmaktadır. Bir şeyin kendisine bedel olanını zikredilerek o şeyin kastedilmesine de mübeddeliyye denir. Meselâ, اكلت دم ابي “ *Babamın kanını yedim.*” diyen kişi bununla babasının kan parası diye ifade edilen diyet parasını yediğini kastetmektedir. Burada دم kan zikredilip, mübeddeli olan دية diyet kastedilmektedir. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 254; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **İtlak, Takyîf:** Mutlak bir lafız kullanılarak, bununla mukayyet bir mananın kastedilmesi ve yine mukayyet bir lafızla da mutlak bir mananın kastedilmesidir. Meselâ, جحفة kelimesi, kalın dudak manasına gelmekte ve sadece atın dudağı için söylenir olmakla mukayyet olmasına rağmen, atın dudağıyla mukayyet olmasına rağmen; insan ve diğer varlıklardan mutlak anlamda kalın dudaklı olanlar için de kullanılmaktadır. Yine Nisa suresinde وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا

خَطَاً فَتَحْرِيْرُ رَقِيْبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَرِيْبَةٍ مُسَلَّمَةٍ إِلَى أَهْلِهِ “ Bir mü’minin bir mü’mini, ancak hataen öldürmesi mümkündür. Kim bir mü’mini hata yoluyla öldürürse, mü’min bir köle azat etmesi ve (ölenin) ailesine fidye ödemesi gerekir.” (Nisa, 4/92) Ayette ödenmesi istenen تحرير رقبة ifadesiyle bu kölenin, mutlak manada herhangi bir köle azadı olduğu anlaşılmalıdır. (Meydanî, 1996:2/ 272; Haşimî: 1999: 254)

- ✓ **Mücâvere, Dâlliye:** Bir şeyin civarında olan şey zikredilerek o şeyin kendisinin kastedilmesine *mücavere*, bir şeyin bir şeye delalet etmesine *dâlliye* ve bir şeyin başka bir şey için delalet eden bir şey olmasına da *medlûliyye* denir. Mücavereye misal olarak كَلِمَتِ الْجِدَارِ وَالْعَمُودِ “ *Duvara ve direğe konuştum.*” Bu ifade ile duvar ve direğin yanında ve civarında olanlarla konuştum, demektir. Dalliyyeye misal olarak فَهَمْتُ الْكِتَابَ “ *Kitabı anladım.*” Dendiğinde bunun manası, kitabın manasını anladım demektir. Alâka ise kitap, kâğıt yaprakları ve mürekkepten ibaret bir şeydir, anlaşılmaz. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 250; Haşimî: 1999: 254)

1.2.2.6.İştikakla Yapılan Mecazlar

Mecaz sanatında iştikakla yapılan mecazlar denince; mastar, ismi fail ve ismi meful gibi isim kalıpları olan tüterilmiş isimlerin birbir yerlerine kullanılması, anlaşılmaktadır. Bu kullanımlar, ifadeye akıcılık sağlama ve dinleyenlerin rahatlıkla manayı anlaması yönünden, önemlidir. Böylece söz, kullanılan sigâ ile fazla düşünmeye ihtiyaç kalmadan anlaşılmaktadır. Bu kullanımları ayrı ayrı misallerle izah edelim

- ✓ **Mastarın ismi fail yerine kullanılması:** Bu alâkaya misal olarak وَتَرَى الْجِبَالَ “ *Sen, dağları bulutların aktığı gibi yürümekte oldukları halde onları durur zannedersin. İşte bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.*” (Neml, 27/88.) ayetinde geçen صنع الله ifadesinde mastar, صانع ism-i fâil manasında kullanılarak mecazî manada, Allahın yaptığı her işi sapasağlam yaptığı kastedilmektedir.
- ✓ **Mastarın ismi meful yerine kullanılması:** Buradada mastar kullanılmakta ve mecaz olarak ismi meful anlaşılmaktadır. Meselâ, biriste geçen فرجة kelimesi buna misal teşkil etmektedir. فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَبِي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَفْرَجْ لَنَا مِنْهُ فُرْجَةً ، “ *Feraj Allah’ın bizi feraj etmesi için yaptığım şeydir; sen bize bu kayadan bir aralık aç.*” Hadiste geçen فرجة kelimesi, فرج kelimesinin mastarı

olarak, delik manasındadır. Hadiste. فافرج لنا فرجة “Bize mağaradan bir delik aç.” (Buharî, 1998: K. el Muzaraa, 13/2333.) cümlesinde bu mastar zikredilerek مفروجة aralanmış manasında ismi mefûl kastedilmektedir.

- ✓ **İsm-i failin mastar yerine kullanılması:** Burada ise, ism-i fâil kullanılmakta ve mastar manası anlaşılmaktadır. Meselâ لَيْسَ لَوْفَعَتَهَا كاذِبَةً “Onun vuku bulmasını yalanlayan çıkmaz.” (Vakıa, 56/2.) Bu ayette bildirilen kıyametin vuku bulmasının yalanlanamayacağı ism-i fâil olan كاذبة ifadesiyle bildirilmekte ve تكذيب mastarı kastedilmektedir. Yani vakıanın yalanlayıcı değil, yalanlanması mümkün değildir, demektir.
- ✓ **İsmi failin, ismi meful yerine kullanılması:** Burada ism-i fâil kullanılmakta ve ismi meful anlaşılmaktadır. Meselâ, Nuh as. ın oğluna son ikazının konu edildiği ayette şöyle anlatılmaktadır. قَالَ سَأُوبِي إِلَى جَبَلٍ يَغْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ “(Nuh’un oğlu) dedi ki: beni sudan koruyacak dağlara sığınırım, (Nuh a.s. da) dedi ki: Bu gün Rabbimin merhamet ettiklerinin dışında hiç kimse için sığınacak bir yer yoktur.” (Hûd, 11/43) Ayette geçen ism-i fâil لا عاصم mecazî manada ismi meful olan لا معصوم manasında kullanılmaktadır. Bu gün Allah’ın merhamet ettiklerinin dışında kurtarılmış olan olmaz, demektir.
- ✓ **İsmi Mefulun ismi fail yerine kullanılması:** Burada ise yukardaki kullanımın tersine, ismi meful kullanılmakta ve ism-i fâil anlaşılmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamber, (s.a.v.) Kuran okuduğunda kendisiyle ahrete iman etmeyenler arasına bir perde çekileceği ayette şöyle bildirilmektedir. وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَجَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا “Sen Kur’an okuduğun zaman, seninle, Ahirete iman etmeyenler arasına gizleyici bir perde çekeriz.” (İsra, 17/45.) Ayette geçen bu gizleyici bir perde, مسطورا حجابا سطورا sıfatıyla geçmektedir. İsmi meful olan مسطورا zikredilmekte, bununla ism-i fâil olan ساطرا kastedilmektedir. Zira bu perde iki taraf arasını gizleyen bir perde olarak anlaşılmaktadır.

1.2.3. Mecazın Amaçları

Mecaz, sözün daha açık bir şekilde anlaşılır hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Mecazla söz dinleyenin anlayışına en güzel anlatım tarzlarıyla sunulmasında büyük önem arz etmektedir. Zira sözden mana, hissi sıfatlara bağlı olarak çıkartılmakta ve neredeyse işitenin ayan olacağı hale gelmektedir. Böylece söz, insan idrakinde

canlanarak onun tahayyülünde birçok manalar çağrıştırmakta ve sözü açık seçik anlaşılır hale getirmektedir. Bedevî hayatı yaşayan birinin zihninde, şu beytin nasıl bir mana çağrıştıracaklarını anlamaya çalışalım. إِذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ رَعَيْنَاهُ

وَإِنْ كَانُوا غَضَابًا “Yağmur bir kavmin topraklarına yağdığında, kızmalarına rağmen biz sürülerimize onu otlatıyorduk.” Bu beyitte السماء gökyüzü yağmurun yağmasına vesile olduğu için yağmur yerine kullanılan bir mecazdır. Kendilerine kızmalarına rağmen kavmin topraklarında hayvanlarıyla otlattıkları şey hakikat anlamda السماء olan şey, mecazi anlamda bitkilerdir. (Merağî, 256.) Buradan zihinlerde şu anlam tahayyül etmektedir. Sanki bitkilerin tamamı gökten inen yağmurdur. Bununla bitkilerin ancak su ile yaşayabilecekleri düşünüle yeryüzündeki bütün canlıların hayatları da gökten inen bu suya bağlıdır. Velhasıl susuz hayat olmaz. Haşimî, mecazın bu etkileyici yönünü şöyle izah etmektedir:

“Mecaz, fitratın sevk ettiği en güzel ifade etme üsluplarından. Zira mecaz yoluyla mana, hissedilebilir bir vasfa bürünmektedir. Adeta dinleyicinin gözüne hitap edilir. Onunla gömüle mutluluk verilir. Arap şiirini ve hitabetini onunla süsler. (Haşimî, 1999: 249.)

Mecazı Mürsel, mana genişlemesini sağlamaktadır. Zira sözde mana genişlemesi lafızların birçok manaya geldiğini bildirmekte, nefiste sevinç ve rahatlama sağlamakta ve böylece daha çok mananın düşünülmesine imkân vermektedir. Bunun için Arap şiirlerini ve hitaplarını mecazla süslerler. (Haşimî, 1999: 249) كَفَى بِالْمَرْءِ عَيْبًا أَنْ تَرَاهُ لَهُ وَجْهٌ وَلَيْسَ لَهُ لِسَانٌ “Senin kişiyi; yüzünün olup, lisanının olmamasını ayıp olarak görmeyen yeter.” (Kazvinî, 2003: 232; Merağî, 1993; 256.) Bu şiirde ليس له لسان و fesahat ve belâgatını kaybeden kimse, sanki dilinin tamamını yitirmiş kişiye benzetilmektedir. Bu manayı düşünen kişi kendi fesahatinden mutluluk duyar ve ondan keyif alır. Bu cümlelerin zihinde oluşturduğu bir mana genişliği vardır. Fasih söz söyleyememek kendini iyi ifade edememek demektir. Kendini iyi ifade edememek ise ayıp olarak kişiye yeterlidir gibi manalar düşünülebilir.

Mecaz, duyu organlarımızla algılanamayacak manevi şeylerin, örneğin ruh, ahiret, şeytan ve melek gibi metafiziğin konusuna giren aklî ve hayalî mefhumların, nesnel olarak hissedilecek bir halde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu mefhumlar, dolaylı anlatımla, işitenin ayan olabilecekleri ve hislerle algılanabilecekmiş bir hale gelmektedir. (Haşimî, 1999: 249.) Meselâ, بيت الله ضيوف الرحمن “Allahın evi, Rahmanın müsafirleri.” gibi ifadelerde kulu Allah’a sevgi boyutunda yaklaştırmak üzere kullanılmaktadır. Hakikat manasında Allah, müteal bir varlıktır. Onun, insanların evleri gibi bir eve ihtiyacı

olmaz ve insanlardan kendi aralarındaki müsafirlik ilişkilerini, rahman olan Allah ile kurmaları mümkün değildir. Mecazî mana, insanların muhabbetlerini, saygı ve ihtiramlarını göstermeye vesile olmak üzere, Allah'ın evinden ona yakın olmak kastedilmektedir. Aslında hacı ve umrecilerin Beytullahı ziyaretlerinden maksat, evin sahibi olan Allaha hürmet ve ibadettir. Yine Allahın müsafiri olma düşüncesi Müslümana, onun rıza ve sevgisini kazanma hissini vermektedir.

Mecaz ayrıca, sözü mübalağalı bir şekilde anlatmak için kullanılmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamber, (s.a.v.) kendisine birçok nimet verildiğini şöyle anlatmaktadır. *إِنِّي فَرَطٌ لَكُمْ، وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ، وَإِنِّي وَاللَّهِ لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْأَنْ، وَإِنِّي قَدْ أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ،* “ *Ben sizin önderinizim ve ben size şahidim. Vallahi b sizi havzımda bekleyeceğim Bana yeryüzünün hazinelerinin anahtarları verildi.*” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 7/6426.) geçen *مفاتيح* ifadesi ile birçok nimet verildiği kastedilmektedir. Burada verilen nimetlerin çokluğu ve büyüklüğü mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır.

Mecazla Şeytan, Deccal ve amellerinden müslümanı uzaklaştırmak ve onların amellerinin çirkinliği anlatılmaktadır. Meselâ, hadiste Deccal'in çirkinliği şöyle anlatılmaktadır: *إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، أَلَا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرُ عَيْنَ الْيَمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ* “*Dikkat edin! Deccal Mesihin sağ gözü şaşısıdır, Allah şaşısı değildir. Onun (Deccalin) gözü sanki salkımından dışarı çıkmış üzüm tanenesi gibidir.*” (Buharî, 1998: 97 K. Tevhit, 17/7407.) Deccal'in sağ gözünün şaşısı olduğunu bildiren *اعور* kelimesi mastar bir kelime olup, bununla “*şaşı bakan*” manasında ism-i fâil manasında mecazî mana kastedilmektedir.

1.3. İSTİARE SANATI

Beyan sanatlarından istiare, bir yönüyle teşbih, diğer yönüyle mecazla bağı olan bir sanattır. Teşbihte müşebbeh veya müşebbeh bihten birisinin bulunması, teşbih edatı ve teşbih yönünün hafzedilmesiyle istiare yapılmaktadır. Câhız, (ö.255/869) istiareyi; الاستعارة حال حذف المشبه في التشبيه “ *İstiare, teşbihte tarafeynden birinin belirtilmemiş bir teşbihtir.*” Diye tarif etmektedir. (Câhız, trs: 1/153, 1/254; Cürcânî, 1971: 20; Kazvinî, 2003: 212.) Diğer yönden istiare, alâkanın benzerlik olduğu mecaz türüdür. Sözün konulduğu mananın dışında başka bir manada kullanılmasında; mecazî mana ile hakikî mana arasındaki alâka, (münâsebet) benzerlik ise, buna isti’âre denir. (Cürcanî, 1971: 95.) İki mana arasındaki alâka, benzerliğin dışında başka bir yönden ise, buna da mecaz-ı mürsel denir. (Haşimî: 1999: 218)

1.3.1.İstiarenin Tanımı

İstiare, (الاستعارة) sözlükte bir eşyayı ödünç istemek manasına gelen (استعار) fiilinden türetilmiş bir mastardır. Bu kelimesinin terim anlamı ise şöyledir: İstiâre, teşbihe mübalağa gücü sağlamak için, aralarında benzeşme ilgisi ve bir karine sebebiyle lafzın hakikat manasının dışında kullanılmasıdır. (İbnu’l Manzûr, 1418:4/624; Cürcanî, 2003: 52.) Mesela, cesur bir adamla karşılaştığını anlatmak üzere لقيت أسدا في السوق “ *Pazarda bir arslanla karşılaştım.*” dediğinde adamın cesur olduğunu mübalağalı bir şekilde anlatmış olursun. Bu ifadede karşılaşılan kişinin, benzerlik yönünden arslan gibi cesur olduğu anlatılmaktadır. Sözün hakikat manasından mecaz mânasına aktarılmasında mevcut karine ise, hayvan olan arslanla çarşıda karşılaşamayacak olmasıdır. Yine وإذا المنية أنشبت أظفارها... ألفت كل تميمة لا تنفع “ *Ölüm pençesini geçirdiğinde, hiçbir muskanın fayda vermeyeceğini görürsün.*” beytinde geçen (المنية) lafzı, mecazî manada ölüm anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada ölüm, yırtıcı hayvana benzetilmekte olup, bizi bu anlama götüren karine ise, ölümün pençesinin olmamasıdır. (Cürcanî, 2003: 52; Kazvinî, 2003: 212.) İstiare, bir teşbih çeşidi olarak ele alındığında, müşebbeh veya müşebbeh bihten birisi ile yapılan teşbihe *istiare* denir. İstiareyi bir misalle izah edelim. Mesela, ayette geçen *hablullah* terkibi istiare olarak kullanılmaktadır. واعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا “ *Ve topluca Allah’ın ipine sınımsız sarılın ve dağılmayın! Allah’ın şu nimetini hatırlayın. Hani siz, birbirinize düşmandınız da, Allah sizin kalplerinizi yumuşattı ve onun rahmetiyle kardeş oldunuz ...*”

(Al-i İmran, 3/103.) Ayette geçen حبل الله lafzı, istiaredir. Burada zikredilmeyen صراط المستقيم *dosdoğru yol*, uçurumun kenarından çukura düşen kişinin kendisine tutunarak kurtulabileceği *ipe* (حبل) benzetilmektedir. Müşebbeh olan صراط المستقيم ise, ifadede bulunmamaktadır.

Diğer bir misal de şu ifadede mevcuttur. رأيت اسدا في المدرسة “*Okulda bir arslan gördüm.*” İfadesinde, okulda görülen *arslan-esed* ifadesiyle, mecaz olarak *raculen şuccaan, cesur adam* kastedilmektedir. Böylece cesur adam, arslana benzetilerek istiare yapılmaktadır. Burada alâka المدرسة في ifadesidir. Yani okulda arslanın olamayacağıdır. Teşbih olarak bu cümlenin açılımı şöyledir. رأيت رجلا شجاعا كالأسد في الدراسة. “*Okulda arslan gibi cesaretle bir adam gördüm.*” Teşbihte müşebbeh, teşbih edatı ve benzetme yönü hazfedilerek yapılan bölüm, رأيت اسدا في الدراسة, istiaredir.

İstiare, manaya edebî güzellik katmada, maksadın açıkça söylendiği hakikatten de, teşbihten de, daha etkilidir. Bu nedenle istiare, mananın zihinde hayal edilmesine ve soyut şeylerin somut halde hissediliyormuş gibi algılanmasına vesile olur.

1.3.2.İstiaarenin Unsurları

İstiaarenin beş temel unsuru bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

- ✓ **Müstear leh**, (المستعار له) İstiarede benzeyen sözdür ve kendisine istiare vesilesiyle ödünç verilen unsurdur. رأيت اسدا في المدرسة “*Okulda bir arslan gördüm.*” Misalinde hazfedilen ve kendisine cesaret vasfı ödünç olarak verilen رجلا adamdır.
- ✓ **Müstear minh** (المستعار منه) Kendisinden mana ödünç alınan ve benzerlikte müşebbeh bih olan sözdür. Misal de geçen اسدا lar slan kelimesi müstear minh'dir. Yani teşbihteki müşebbeh bihtir. Çünkü adam arslana benzetilmektedir.
- ✓ **Müstear** (المستعار) Ödünç alınan vasıf ya da sıfattır. Yukarda geçen misalde ödünç alınan vasıf, *cesarettir.* (الشجاعة)
- ✓ **Câmi'** (الجامع) Sözüün hakikat ve mecaz manaları arasındaki benzetme yönüdür. Misalimizde *cesaret yönüdür.*
- ✓ **Karinetu'l-Mânia** (القرينة المانعة) Söylenen sözle, hakikat manasının kastedilmediğini bildiren ipucu, yani karinedir. (Kazvinî, 2003: 212; Cürcanî, 1971:362; Meydanî, 1996:2/ 230; Haşimî: 1999: 260)

İstiarenin unsurlarını tahlil etmek için bir misal daha verelim. Bakara suresinde, iman etmeyenlerle ilgili olarak, şöyle buyurulmaktadır. *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت* “ *İşte onlar, hidayet karşılığı dalâleti satın almışlardır. Bu sebeple onların ticaretleri kazanmadı ve onlar doğru yolu da bulamamışlardır.*” (Bakara, 2/16) Bu ayette *اشْتَرُوا* satın aldılar kelimesi ile *بدلوا* değiştirdiler manası kastedilerek, istiâre yapılmaktadır. Yine *فما ربحت تجارتهم* onların ticaretleri kazanmadı ifadesiyle *ما نفع عقدهم* onların akitleri onlara fayda vermedi manasında istiare yapılmaktadır. Burada geçen birinci istiarenin unsurları şöyledir. Müstear leh, *الضلالة و الهدى* *dalalet ve hidayet*, müstear minh, *satın alınan mal ve karşılığında verilen paradır*. Ancak bu istiarede müstear minh hafzedilmektedir. Bunun için bu istiare, istiareyi tasrihiyyedir, yani açık istiaredir. Müstear, *اشترى* satın almaktır. İstiarenin câmii, *satın alınabilme yönüdür*. Karine-i mânia ise, *dalaletin hidayet karşılığında satın alınabilen bir şey olmamasıdır*.

1.3.3. İstiare Çeşitleri

İstiarenin unsurları gözönünde bulundurulduğunda, birçok istiare çeşidinin olduğu görülmektedir. Bu çeşitler sınıflandırılacak olursa; şu yönlerden sınıflandırma yapılabilir. İstiare öncelikle lâfzî yönden olmak üzere, müstear bih ve müstear leh in zikredilmesine, vasıflarına, yapılarına, mülayimlerine, kendi aralarında uyumlarına ve manasına göre çeşitlere ayrılmaktadır. Şimdi bu sınıflandırmaya göre istiare çeşitlerini ayrı ayrı ele alalım. Çeşitlerden her birine, çalışmanın hacminin gereksiz yere artmaması için, birer misal vermekte iktifa edilecektir.

1.3.3.1. Lafız yönünden istiare çeşitleri

İstiare, lafız yönünden, müstear leh veya müstear minh'in yapısı itibariyle, tek kelimedenden veya cümleden oluşmasına göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, müfret istiare ve mürekkep istiaredir. (Kazvinî, 2003: 212, 213; Cürcanî, 1971: 362.)

- ✓ **Müfret istiâre:** İstiâre tek kelimedenden meydana gelmişse buna, *müfret istiâre* denir. Meselâ, *الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ*, *الْحَمِيدِ* “ *Elif Lam Ra, bu; Allah'ın izniyle insanları karanlıklardan, Hamde layık, yüce Allah'ın dosdoğru yoluna çıkarasın diye sana indirdiğimiz bir kitaptır.*” (İbrahim, 14/1) ayetinde, *الظلمات* *karanlıklar* ismi zikredilmekte ve *الكفر* *küfür* manası kastedilerek istiare yapılmaktadır. Yine *النور* *aydınlık* kelimesiyle *îman* kastedilmekte olup, istiarenin camii ise, aydınlık

yönüdür. Böylece ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'ın, insanların hidayeti için gönderildiği bildirilmektedir.

- ✓ **Mürekkep istiâre:** Birden çok kelime veya cümleden meydana gelen istiareye, *mürekkep istiare* denir. Mürekkep istiareye, istiareyi temsiliye de denir. Zira müstear bihin zikredilmeyerek, müstear minhin ise birden fazla özelliğinin zikredildiği istiare çeşidi olan istiâreyi temsiliye cümle halinde bir anlatım olduğu için, bu da mürekkep istiare olarak değerlendirilmektedir. Misal, *إني أراك تقدم رجلاً، وتؤخر أخرى* “ *Ben seni bir ayağını ileri, diğerini geri atar görüyorum.* ” (Meydanî, 1996:2/241; Haşimî: 1999: 275.) Bu istiarede kişinin tereddütlü davranışı, bir cümle halinde anlatıldığından yapılan istiare, *mürekkep istiaredir*.

İstiare, tarafeynının zikredilip zikredilmediğine ve müstear bihe ait bir özelliğın bulunup, bulunmamasına göre de altıya ayrılmaktadır. Bunlar, istiareyi tasrihiye, istiareyi mekniye, istiareyi temsiliye, istiareyi muraşşaha, istiareyi mutlak ve istiareyi mücerrettir. (Kazvinî, 2003: 212, 213; Cürcanî, 1971: 362; Haşimî: 1999: 261)

- ✓ **İstiareyi tasrihiye:** Açık istiare, istiareyi musarraha veya istiareyi tasrihiye diye de isimlendirilen bu istiare, müstear minhin belirtilmeyip, müstear bihin yalnızca kendisiyle yapılan istiare çeşididir. (Kazvinî, 2003:212.) Bu çeşit istiarede, insan veya hayvanlara ait bazı vasıflar, organlar veya güzellikler lafızda zikredilmez; onların yerine benzetildikleri müstear bihlerinin belirtilmesiyle istiare yapılır. Mesela, *وأمرت لؤلؤا من نرجس وسقت ورداً وعضت* “ *O, nergisten inciler saçtı, güller döktü, hünnapı tolu ile ısırdı.* ” Beytinde, *inciler* gözyaşlarını; *nergis* gözlerini; *güller* yanaklarının gül rengini; *hünnap*, kınalı parmaklarını anlatmaktadır. Bütün bu istiare anlatım bir beyitte sunulmaktadır. Bu tür istiarede benzetilen kişinin gözyaşları, yanağı, kınalı elleri belirtilmeyerek, kendilerine benzetilen inci, gül, hünnap gibi müstear minh'ler zikredilmektedir.
- ✓ **İstiareyi mekniyye:** Kapalı istiare veya istiareyi hayalîye de denilen *istiareyi mekniyye*, cümlede yalnızca müstearın belirtildiği istiaredir. Bu istiare çeşidinde müstear bih düşer, ancak ona delalet eden bir unsur, yani rumuz bulunur. Bu da ödünç alınan müsteardır. İstiarenin bu çeşidine istiareyi hayalîye denmesinin nedeni ise, mevcut bu rumuzdan hareketle akılla düşünülerek ve hayal edilerek müstear bih anlaşılabilir. İstiareyi

mekniyyede mutlaka karine bulunur. (Cürcanî, 1971; 373; Meydanî, 1996:2/242) Bu istiare çeşidini bir misalle izah edelim. اذا المنية أنشبت اظفارها الفيت كل (Ölüm pençesini geçirdiğinde, hiçbir muskanın fayda vermeyeceğini görürsün.” beyitinde, ölüm vahşi hayvana benzetilmekte olup, müstear minh olan vahşî, saldırgan hayvan ifade edilmemektedir. Onun karinesi olan اظفار yırtıcının pençeleri müstear olarak zikredilmektedir. (Kazvinî, 2003: 213; Cürcanî, 1971: 374; Haşimî: 1999: 260)

- ✓ **İstiareyi muraşşaha:** Müstear minhin bir ya da birkaç özelliğinin bildirildiği istiareye, *istiareyi muraşşaha* denir. Mesela, اولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فما ربحت (İşte onlar, hidayet karşılığı dalâleti satın almışlardır. Bu sebeple onların ticaretleri kazanmadı ve onlar doğru yolu da bulamamışlardır.” (Bakara, 2/16) Ayetinde istiare sanatı mevcuttur. Bu ayette اشتروا *satın aldılar* fiili müşebbeh bihtir. Bu fiil بدلوا veya ترجحوا *değiştirdiler veya tercih ettiler* anlamına gelmektedir. Böylece ayete, onlar hidayete karşılık dalâleti tercih etmişlerdir, manası verilir. Ayetin devamında gelen, onların ticaretleri kazanmadı فما ربحت تجارتهم ifadesi de, اشتروا *satın aldılar* fiiline uygun özelliktir. Böylece bu istiareyi muraşşahta mana daha fazla pekişmiş olmaktadır. (Meydanî, 1996:2/ 252.)
- ✓ **İstiareyi temsiliyye:** Müstear bih belirtilmeyerek, müstear minhin ise, birden fazla özelliğinin belirtildiği istiare çeşidine, *istiareyi temsiliye* denir. Bu teşbihte müstear minhin değişik yönleri ve özellikleri, benzetme konusudur. Burada müstear minhin değişik yönleri ve özellikleri cümle halinde olması nedeniyle bu istiare çeşidine istiareyi temsiliyye denir. Misâl olarak, يجعل الحبة قبة، *Taneyi kubbe yapmak*” ifadesini ele alalım. Bu ifadenin lazımi manası, *önemsiz bir şeyi büyütüyor*, demektir. Bu cümle hakikat anlamı olan taneyi kubbe yapmak manasından çıkarak istiare ile önemsiz bir şeyi büyütme manasına gelmektedir. (Meydanî, 1996:2/241; Haşimî: 1999: 275.)
- ✓ **İstiareyi mutlak:** İstiarede, müstear leh veya müstear minhe ait hiçbir özellik yoksa bu tür istiareye istiareyi mutlak denir. Meselâ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ “Onlar Allah’a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın kurulmasını emrettiği akrabalık bağlarını koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar. İşte onlar, gerçekten zarara uğrayanlardır.” (Bakara, 2/27) Ayetinde kâfirler anlaşmalarını koparan, yani anlaşmalarına bağlı kalmayan insanlara benzetilerek istiare yapılmaktadır. Bu istiarede ne kâfirlerin ne de anlaşmalarına bağlı kalmayan

insanların hiçbir özelliği yani mülayimi yoktur. Bu nedenle, burada mevcut istiare, mutlak istiairedir. (Meydanî, 1996:2/ 253.)

- ✓ **İstiareyi mücerret:** İstiarede, müstear lehe ait herhangi bir özelliğin zikredildiği istiareye, *istiareyi mücerret* denir. Meselâ, Nahl suresinde geçen, *وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ*

" Allah, bir ülkeyi ibretlik misal verdi. Bu ülke güvenli ve mutluydu, rızka her yerden bol bol gelirdi. O ülke halkı Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, Allah da, yaptıklarına karşılık onlara açlık ve korku elbisesi giydirdi.(verdi.)" (Nahl, 16/112.)

Ayette geçen bu ifadede açlık, korku ve ızdırabın mülayimi olarak, elbise zikredilmektedir. Zira elbise açlık ve korku esnasında insanı kaplayan ızdırab yerine kullanılmaktadır. Burada *أَذَاق* tattırma fiili, müstear lehin münasip unsurudur. (Kazvinî, 2003: 213; Cürcanî, 1971; 361; Meydanî, 1996:2/ 253.) Müstear lehin münasip unsuru bulunduğu buradaki istiare, mücerret istiairedir.

1.3.3.2. Müstear leh'in durumuna göre istiare

İstiarede müstear leh, ya duyu organlarıyla hissedilebilen hissî bir şey veya akılla kavranabilen bir mefhum olur, ya da hayal edilebilen bir şey olabilir. Bu müstear lehin bu durumuna göre istiare üçe ayrılır. Bunlar, *hissî istiare*, *aklî istiare* ve *hayalî istiairedir*. Şimdi bunları izah edelim.

- ✓ **Hissî istiare:** Müstear lehin, duyularla algılanabilir, hissî bir şey olduğu istiareye, *hissî istiare* denir. Müstear hissî olursa, hissî olarak işaret edilebilecek bir manaya nakledilir. Meselâ, *رَأَيْتَ بَحْرًا يُعْطَى* "Cömert bir deniz gördüm." cümlesinde müstear leh yani cömert adam denize benzetilmektedir. Burada müstear leh yani *البحر* görme duyusuyla hissedilir bir şeydir. Denizden cömertliğe mana nakli yapılmasında hissi olan *يُعْطَى* fiili buna işaret etmektedir. Bu nedenle, yapılan istiare hissidir. (Haşimî: 1999: 263)
- ✓ **Aklî istiare:** Müstear lehin, akılla kavranır bir şey olduğu istiareye *aklî istiare* denir. Burada lazımî mana akılla anlaşılır ve buna işaret eden aklî bir karine bulunur. Meselâ, *أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ* " Bizi dosdoğru yola ilet." (Fatiha,1/6.) Ayetinde geçen, *الصراط المستقيم* (*dosdoğru yol*) ifadesiyle, *Hak din* (*الدين الحق*)

anlaşılmaktadır. Hak din de ancak akılla kavranabilir. Bu nedenle, buradaki istiare istiareyi akliyedir. (Kazvinî, 2003: 212; Haşimî: 1999: 263)

- ✓ **Hayalî istiare:** Müstear leh, hislerle ve akılla kavranamayan bir şey olması halinde yapılan istiareye, *istiareyi hayalî* denir. Meselâ, اذا المنية أنشبت اظفارها الفيت , Meselâ, “Ölüm pençesini geçirdiğinde, hiçbir muskanın fayda vermeyeceğini görürsün.” Beytinde geçen *pençeleri* (اظفارها) hayalî bir şeydir. *Ölümden*, vahşi hayvanın *pençelerine* mana nakli yapılırken, bu kelime hayalle kavranan bir işarettir. (Kazvinî, 2003: 213; Cürcanî, 1971: 374; Haşimî: 1999: 260) Zira ölümün tasallut etmesi, yırtıcı hayvanın pençesine benzetilmekte ve bu durum ölümün pençesine düşenin kurtulamayacağı anlamına gelmektedir ki bu da, ancak hayal etmekle kavranabilir. Bu nedenle, buradaki istiare, hissî bir istiairedir.

1.3.2.3 Müstearın yapısı yönüyle istiare çeşitleri

Müstearın yapısında isim, mastar, fiil, edat veya türetilmiş bir isim olmasına göre istiare, ikiye ayrılır. Bunlar, istiareyi asliye ve istiareyi tebeiyedir.

- ✓ **İstiareyi asliye:** İstiarede ödünç alınan lafız yani müstear isim, mastar veya bir vasfı ile şöhret bularak isim haline gelmiş sıfatlar gibi türetilmemiş bir kelimedenden oluşursa bu istiareye, istiareyi asliyye denir. İstiare bazen şöhret bulmuş cins isimle yapılır. Mesela, cesur yerine أسد veya لئث ; *âlim* kişi için, *deniz* (بحر) ve güzel ezan okuyan için, *Bilal Habeşî* denmesi gibi. Yine Kur’an’da hidayet lafzı yerine النور isim olarak kullanılmaktadır. (Maide, 6/44) سمعنا قضا يخطب خطبة الجمعة “ *Kus’u, Cuma hutbesi okurken, dinledim.*” cümlesinde Cuma hutbesini güzel okuyan hatip, Kuss b. Said’ de benzetilerek istiare yapılmakta olup Kuss ismi, güzel hitabetmede istiareyi asliye olmaktadır. (Kazvinî, 2/298; Haşimî,1999: 264; Meydanî, 1996:2/252.)
- ✓ **İstiareyi tebeyye:** Şayet müstear fiil, edat veya türetilmiş bir isimden oluşuyorsa, buna da istiareyi tebeyye denir. أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. “ *İşte onlar hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenlerdir.*” (Bakara, 2/5) ayetinde geçen على هدى ifadesinde هدى kelimesi fiilden türetilmiş bir mastardır. Bu nedenle, buradaki istiare, istiareyi tebeiyedir. (Cürcanî, 1971; 366; Meydanî, 1996:2/252.)

1.3.3.4.Manası yönünden, tarafeynin uyumuyla ilgili istiare çeşitleri

Mana yönünden müstear leh ve müstear bihin uyumuyla ilgili olarak, istiare, istiareyi vifakiye ve istiareyi inadiye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

- ✓ **İstiareyi vifakiyye:** Müstear minh ve müstear lehin manalarının bir şeyde birleşmesinin mümkün olduğu istiareye, *istiareyi vifakiyye* denir. Meselâ, *أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّنًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ*

“... Ölü iken dirilttiğimiz ve ona insanlar arasında onunla gezmesi için aydınlık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, oradan çıkamayan kimsenin durumu gibi olur mu? Bu şekilde kâfirlere yapmakta oldukları şey süslü gösterildi. ” (En’am, 6/122)

Bu ayette geçen *dirilttik* (احييناه) ifadesi ile *onu hidayete erdirdik* (هديناه) manası kastedilmektedir. Burada dalalette olanı hidayete erdirmek, ölüyü diriltmeye benzetilmektedir. Diriltmek ile hidayete erdirmenin bir şeyde birleşmesi mümkün görünmektedir. Bu nedenle, buradaki istiare\ istiareyi vifakiyedir. (Kazvinî, 2003: 219; Meydanî, 1996:2/261; Haşimî: 1999: 268: Meraği, 220)

- ✓ **İstiareyi inadiye:** Müstear minh ve müstear lehin manalarının bir şeyde birleşmesinin mümkün olmadığı istiareye, *istiareyi inadiye* denir. Meselâ, *إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ*
“ (Ey Peygamber) Allah’ın ayetlerini inkâr eden, peygamberleri ve insanlardan adaleti emredenleri haksız yere öldürenleri, onları acı bir azapla müjdele!” (Âl-i İmran, 3/21) Ayetinde azabın müjdelenmesi, hem azap olup; hem de hayırlı şeyler için kullanılan müjdelemenin bir şeyde bulunması mümkün değildir. Yani azap ile müjdenin bir arada olması mümkün olmaz. Çünkü azap müjdelenecek bir şey değildir. Burada bir şeyde birleştirilmeleri mümkün olmayan iki kelime *بشر* ve *عذاب* kelimelerinin, bir arada bulunması alay etmek içindir. Bu tür istiareye istiareyi inadiyye denmektedir. (Kazvinî, 2003: 220; Meydanî, 1996:2/261; Haşimî: 1999: 268)

1.3.4. İstiarenin Amaçları

Bir anlatım tarzı olarak istiare, sözün hakikat manasının dışında kullanılmasıdır. İstiarede sözle, kendisinden ödünç alınan bir manaya geçiş yapılmaktadır. Bu geçiş; zihinde düşünme, hayal etme ve kurgulama gibi zihni çabalara vesile olarak sıradanlığın ötesinde merak ve heyecan uyandırmaktadır. Bir nevi benzetme olan istiarede, benzetme kapalı ve gizlidir. Zihnin bu benzetmeyi fark ederek anlamlandırmaya yorum katması, sözü etkili hale getirmektedir. Meselâ, *وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي*

صَغِيرًا “ Onlar üzerine merhamet kanatlarını aç ta de ki: Rabbim, beni küçüklüğümde yetiştirip, korudukları gibi, sen de onlara merhamet et.” Kur’anda yaşlı anne babaya merhamet etme konusunda ayette geçen جناح الذل “Merhametli kanatlar” (İsra, 17/24) ifadesi geçmektedir. جناح ile kanatlı hayvanların yavrularını kanatları arasında merhametle koruduğu ima edilmektedir. Ahlâki sıfat olan yaşlı ebeveyne merhameti, anaç tavuk veya kuşun yavrularına merhamet ve koruması için gerdiği جناح الذل merhamet kanatlarıyla verilmesi verilmektedir. (Cürcanî, 1971: 1/24; Kazvinî, 2003: 227; Cürcanî, 1971: 374; Haşimî: 1999: 260) Buna analık merhameti de eklendiği zaman ödünç alınan bu anlam, evladın yaşlı ana babasını koruması ve ona merhamet etmesine döner. Böylece istiare anlatım tarzıyla ana babaya merhamet etmek, daha açık ve daha etkili bir anlatım haline gelmektedir.

İstiarenin amacı, sözü daha açık bir anlatım tarzıyla etkili bir şekilde ifade etmektir. Bu nedenle, beyan ilmi sanatları arasında önemli bir yeri vardır. İlişkisi olduğu teşbih ve mecazdan daha belîğdir. Sözün hakikat manasından, ödünç alınan özelliğin anlamına geçişte, benzerlik ilişkisinden dolayı söze daha fazla yorum gücü ve mübalağa katar. Dinleyen, düşüncesiyle istiaredede gizlenen benzetmeyi hissettirmesi oranında teşbihe mübalağa katar. İstiarenin güzelliği teşbihin hissettirilmesi oranında artar ve böylece istiare, muhatabı etkilemede güzel bir yoldur. (Durmuş ve Pala, DİA, İstiare, 23/317) Meselâ, Kur’an’da muttakilere va’d olunan Cennet nimetleri bildirilirken, şu nimet te bildirilmektedir. *“ İnَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا وَكَأَسَاءَ دِهَاقًا ”* *Şüphesiz, muttakiler için umduklarını buldukları yer, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve dolu dolu kâdehler vardır.”* (Nebe, 78/ 31-34.) Ayet mealinde geçen “Göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar” Cennette mutluluğu düşünen insanların şehvî arzularına hitap ederek, mübalağalı bir anlatımla Cennette verilecek hanımlar, dünyadaki hanımlara benzetilmekte ve istiare sanatı yapılmaktadır. Mubalağanın dışında, manayı güzelleştirme de, istiarenin amaçları arasında görülmektedir. Mesela, *Kınalı parmaklar*, عناب meyvesinin rengiyle verilmektedir.

İstiare sanatı, mananın işitenin zihnine yaklaştırılması, aklın hayaline sunmak ve karşıdakini ikna etmek üzere de kullanılmaktadır. (Merağî, 1993: 281.) Mesela, *ثَرْنُو إِلَىٰ بَعِينِ الطَّبِي مُجْهَشَةَ وَتَمَسَّحُ الطَّلَّ فَوْقَ الزُّرْدِ بِالْعَنَمِ ”* *Bana doğru yönelerek ceylan gözülü gülün üstünde yağmur çisilemelerini anem ağacunun yeşil yapraklarını parmakları ile siliyordu.”* (Merağî,1993: 281.) İstiare düşüncede yaratıcılık, hayalin güzelliği, dinleyicinin gönlüne tesir etme söz ustalarının yarıştığı meydan olma yönünden, sözün

en belîğ olanıdır. Meselâ, تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ “
Cehennem neredeyse öfkesinden çatlayacak! Bir topluluk içine atıldığı zaman, onun bekçileri; Sizlere hiçbir uyarıcı gelmedi mi? derler. “ (Mülk, 67/8.) Bu ayette, cehennemin öfkesinden çatlamak üzere olan bir insana benzetilerek sözü mübalağalı bir şekilde istiare sanatı yapılarak anlatılmakta ve bu anlatım, insanın kalbinde hissedilen müthiş bir duygu ve korku meydana getirir. (Haşimî,1999: 285.)

1.4. KİNAYE SANATI

Beyan ilmi sanatlarından birisi de, kinaye sanatıdır. Sözün hakikat ve lazımî manalarında anlaşılması muhtemel olmakla birlikte, lazımî manasının kastedildiği edebi sanata, *kinaye* denir. Belagat ilminde çok amaçlı olarak kullanılan kinaye, edebiyatta da atasözleri ve darbı meseller halinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

1.4.1. Kinayenin Tanımı:

Kinaye (الكناية) kelimesi, sözlükte bir şeyi gizlemek, bir şeyi bir şeyle örtmek manalarına gelir. (İbnu'l Manzûr, 1418:4/333.) Bir sözün örtülü olarak anlatılması demek olan kinayenin terim manası ise, şöyledir. Kinaye, sözle asıl mananın kastedildiğine mani olmayan bir karinenin varlığı ile birlikte, sözün lazımî manasında kullanılmasına denir. Kinayede söz, hem gerçek anlamda, hem de gerçek anlamın dışında kullanılabilir, ancak sözle hakikat anlamın dışındaki mecaz anlam kastedilmektedir. Yani kinaye, أنت تكلم بشيء وتريد غيره ”Bir şey söyleyip onunla söylediğinin dışında başka şey istemendir.” (Merağî, 1993:301; Meydanî, 1993: 135; Haşimî, 1999: 287.) Mesela, طويل النجاد “Kılıcının kını uzundur.” ifadesinde hakikat manasında kişinin kılıcının bağının uzun olduğu ifade edilmekte ise de kinaye olarak onun uzun boylu olduğu anlatılmaktadır. Diğer bir misal de, الغائط *tuvalet* kelimesidir. Bu kelime hakikat manasında çukur yer anlamına gelmekte ve mecazi manada ihtiyaç giderilen yer ve tuvalet anlamına gelmektedir. Bu kelimenin mecazî manada tuvalet manasında kullanılmasına kinaye denir. (İbnu'l Manzûr, 1418:4/333; Fîrûzabâdî, 1305: 4/1155; Cürcanî, 2003:157.)

Beyân ilminde kinaye, lafzın hakikat manası ile mecaz manasının birlikte kullanımına müsaade eden bir sanattır; ancak esas olan sözün gerçek manası dışında kullanılmasıdır. Kinayeyi, mecazdan ayıran farklılıklardan birisi budur. Mecazda sözün hakikat manasının kastedilmediğini gösteren bir karine vardır, kinayede ise böyle bir karine bulunmamaktadır. Bununla birlikte kinayede sözün lazımî manasında kullanılması esastır. (Kazvinî, 2003: 242; Merağî, 1993: 301; Haşimî: 1999: 287) Kinayeyi mecazdan ayıran ikinci farklılık ise, sözün hakikat manasından lazımî manaya geçiş, mecazda lâfzî yönünden, olup, kinayede ise bu geçiş nisbet yönündendir, lafız yönünden, değildir. (Haşimî: 1999, 288.) Bunu bir ayeti misal vererek açıklayalım. إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“ Sana beyat eden, ancak Allah’a beyat etmiş olur. Allah’ın gücü, kudreti onların gücünün üstündedir. Kim ahdini bozarsa, bunu kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de, Allah ile ahdine vefa gösterir se, Allah ona büyük mükafüt verecektir. ” (Fetih, 48/10.)

Ayette geçen *yed* (يَد) kelimesi, güç, kuvvet, kudret ve hâkimiyet manasında mecaz olarak kullanılmaktadır. اليد kelimesinin hakikat manasından lazımlî manasına geçişi, lügavî isnatla yani kelimenin gerçek anlamı dışında başka manaya taşınmasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca *yed* kelimenin, hakikat manasında kullanılmasına engel bir mânia vardır. O da vücudun bir organı olan elin, Allah için kullanılmasının münasip olmamasıdır.

Kinayeye gelince, وَيَوْمَ يَعْضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا, “ O gün zalim ellerini ısırıp, keşke peygamberlerle birlikte yol tutsaydım, der.” (Furkan, 25/27.) Ayetinde geçen, يوم يغض الظالم على يديه ifadesinin hakikat manası, o gün zalimin ellerini ısırmasıdır. Kinaye olarak lazımlî manasında ise zalimin pişman olma hali kastedilmektedir. Burada gerçek manadan kinayede kastedilen manaya geçiş lügat yönünden, olmayıp, nispet yönündendir. Ayrıca kinayede sözün gerçek manasında kullanılması da mümkündür.

Kinaye, anlatımda kapalı bir anlatım tarzı olup, maksadın açıkca ifade edilmesinin uygun olmadığı hallerde kullanılır. Böyle durumlarda kinaye üslubunun kullanılması dinleyeni daha çok etkilemektedir. Edep ve hayâ gereği açık bir ifade tarzıyla söylenmesi çirkin olan ve söylendiğinde sıkıntı oluşturacak durumlarda kinaye kapalı anlatım üslubu olarak söz sahibini sıkıntıdan kurtarır. Türkçemizde özellikle Arapça kelimeleri tercüme etmeden aldığımız دخول فرج gibi kelimeler birer kinayedir.

1.4.2. Kinayenin Unsurları

Kinayenin iki unsuru vardır. Bunlar; Mekkî bih ve Mekkî anhtır.

- ✓ **Mekkî bih:** (المكني به) Kinaye yapmak için kullanılan ve iki manayı da içine alan lafızdır. Bu unsur, kinayenin telaffuz edilen, hem hakikat, hem de mecaz manasına muhtemel olan kinayenin meydana geldiği unsurdur.
- ✓ **Mekkî anh:** (المكني عنه) Söz içinde geçmeyen ancak bununla kendisine işaret edilen, kinaye anlamıdır, yani sözle kastedilen lazımlî manadır.

Kinayenin bu unsurlarını bir misalle tahlil edelim. وتضحى فتيت المسك فوق فراشها... نؤوم الضحى. “(Hanım) Duha vaktinde yatağının başucunda misk, kuşluk vaktinde لم تنتطق عن فضل

uyur, fuzuli bir şey konuşmaz. (Yani konuşmaya fırsat kalmadan her dediği yapılır ve zenginlik ve keyfinden kuşluk vakti kuşluk vaktinde uyumaktadır.” Bu cümle içinde iki manayı barındırmaktadır. Bunlardan biri hemen anlaşılabilir hakikat manasıdır ki, kadının kuşluk vaktine kadar uyur olduğunu anlatmaktadır. İkinci manada ise bu kadının refah içinde yaşadığını, hizmetçilerinin onun işlerini yaptığı için hiç sıkıntı ve zahmet çekmeden yaşadığını anlatmaktadır. Bu nedenle, burada kinaye vardır. Bu kinayenin unsurları şunlardır.

Meknî bih, bu iki manaya da muhtemel olan sözdür. Mesela, *فَلَانَةَ نَوْمِ الضَّحَى* “*Falanca Hanım kuşluk vaktinde uyur.*” Sözü gibi. Meknî anh ise, kadının *bolluk ve rahat içinde* yaşıyor olduğudur. (Teftazanî, 1998: 376; Kazvini, 2003: 241; Haşimi, 1999: 286)

1.4.3. Kinayenin Kısımları

Kinayenin kısımları ifadesiyle, meknî anhin nelerden oluştuğu kastedilmektedir. Kinayede, kendisine işaret edilen meknî anh mana yönünden, üç şeyden oluşabilir. Bunlar, mekniyyun bihin manasının sıfat olmas, nispet olması veya sıfat ve nispetin dışında mevsuf gibi başka bir şey olmasıdır. (Sekkâkî, 1986: 190-192; Kazvinî, 242.) Şimdi bunları misallerle açıklayalım.

- ✓ **Kinaye sıfat olur.** Cümlede mevcut olan kinaye sıfat ise, bu durumda yapılan kinaye sıfatla yapılan kinaye olur. Sıfat dendiğinde *جود, كرم, شجاعة* *cömertlik ve cesaret* gibi sıfatı maneviyeler akla gelmelidir. Yoksa gramerde geçen *النعته* kastedilmemektedir. (Kazvinî, 242.) Meselâ, Kur’an’da İsa (a.s.) Ve annesinin, tanrı olmadığı şu ifade ile anlatılmaktadır. *مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ* *الآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نُنَبِّئُ لَهُم*

“*Meryem oğlu mesih İsa, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelmiş geçmiştir. Onun annesi de dürüst bir kadındı, onlar yemek yerlerdi. Biz onlara ayetleri nasıl açıkladığımıza bir bak! Onlar nasıl de iftira etmektedirler.*” (Maide, 5/75.)

Bu ayette İsa (as.) ve onun annesi Meryem’in bir sıfatı olan insan olma sıfatı kinaye olarak anlatıldığından burada yapılan kinaye, sıfatla yapılan kinayedir. Onların yemek yemeleri, gerçek anlamda anlaşılması mümkün bir mana olmakla beraber, kinaye anlatımla onların ilah olmadıkları, yemek yiyen insanlar olduğu anlatılmaktadır. Ayetin başlangıcında geçen *مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ* ifadesinde geçen *ابن مريم* gramerde İsa *المسيح* in sıfatıdır. Burada geçen meknî anhin sıfatı

tabiriyle bu sıfat kastedilmemektedir. Kinaye yapılan sıfat, İsa as. Ve annesinin manevî sıfatı olan insan olma sıfatıdır. Bu sıfatla yapılan kinayede sıfatın hakikat mana ile lazımlî mana arasındaki bağın durumuna göre ikiye ayrılır.

- ✓ **Kinayeyi karibe:** Sıfatın hakikat manasından istenen manaya vasitasız olarak intikal ettiği kinayeye, *kinayeyi karibe* denir. Meselâ, طویل النجاد “*Kılıcının kını uzundur.*” ifadesinde kişinin kılıç bağının uzun olması, hakikat manasından lazımlî mânaya, yani kişinin, *uzun boylu ve yiğit* oluşu kastedilmektedir. (Sekkakî, 1983:405; Taftazanî, 1998: 301; Kazvinî, 1904: 330.) Bu iki mana arasında başka bağ yoktur. İki mana arasında geçiş kolaylıkla sağlanabilmektedir. Şöyleki, uzun boylu olan kişinin kılıç bağı da uzun olur, diye düşünülerek geçiş yapılır.
- ✓ **Kinayeyi baîde:** Kinayede sıfatın hakikat manasından kinaye manasına ancak vasita veya vasıtalarla geçiş yapıldığı kinayeye, *kinayeyi baide* denir. Meselâ, كثير الرماد “*Külü boldur*” ifadesinin hakikat manasında, kişinin ocağında bol miktarda külün bulunduğu; kinayemanasında ise, kişinin cömert olduğu anlaşılmaktadır. İki mana arasında birden fazla bağ kurulması gerekmektedir. Şöyleki, külünün bol olduğundan, çok odun yaktığına, çok odun yakmak, çok yemek yaptığına, çok yemek yapmanın, çok müsafir kabul etmesine, çok müsafir, cömert cömert kişi olduğuna bağ kurularak anlaşılmaktadır. Böylece bu manaya çok sayıda intikalle ulaşılmaktadır. (Sekkakî, 1983:405; Taftazanî, 1998: 301; Kazvinî, 1904: 330; Merağî, 1993: 300)
- ✓ **Kinaye, nispetten olur.** Cümlede yapılan kinaye, bir şeyin diğerine olumlu veya olumsuz yönden nispet edilmesi ise buna nispetle yapılan kinaye denir. Burada meknî anh, nispet yönüyle kinayedir. Mecnî anh’a nispet edilen mana gizli olur. Meselâ, المجد بين ثوبيه والكرم بين بُرديه, “*Cömertlik onun hırkasının iki yakası arasındadır.*” Bu ifadeyle kişinin çok cömert olduğu kastedilerek anlatılmaktadır. (Kazvinî, 2003: 242.)
- ✓ **Kinaye sıfat ve nispetin dışında, mevsuftan olur.** Cümlede yapılan kinayenin sıfat ve nispetin dışında bir şey olmasıdır. Bir kinayede nitelenen şey, varlığın kendisi ise, buna zattan veya mevsuftan yapılan kinaye denir. Meselâ, إنه حي مستوي, القامة عريض الأظفار “*Muhakkak ki o, geniş tırnaklı, düzgün buylu bir canlıdır.*” İfadesinden kinaye olarak insan kastedilmektedir. (Kazvinî, 242; Merağî, 304.) Burada kinaye zat olan insanı tanıtmaktadır. Bu özelliklerle vasıflanan zat insan anlatılmaktadır.

1.4.4. Kinayenin Çeşitleri

Kinaye, vasıtalarına ve siyakına göre dörde ayrılır. Bunlar: *Tarîz, telvih, remz ve îmâdır*. (Sekkakî, 1983:405; Taftazanî, 1998: 302; Kazvinî, 1904: 330; Merağî, 1993: 300) Şimdi kinayenin bu çeşitlerini misallerle açıklamaya çalışalım.

- ✓ **Tarîz:** Sözün, genel manasında kullanılmasıyla birlikte, farklı mananın kastedilmesine *tariz* denir. Edebiyatta bu sanatla, dokundurma, uyarma veya iğneleme türünden manalar anlatılmaktadır. Kinaye hem kelimedede, hem de cümlede yapılırken, tarîz yalnızca cümlede yapılmaktadır. Tarîzde mana siyaktan anlaşılır. Meselâ, Hz. Meryem'e sataşanlar, *يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ* “ *Ey Harun'un bacısı senin baban kötü bir insan değildi, annen de iffetsiz biri değildi.*” (Meryem, 19/28) dendiğinde tarîzle Hz. Meryem'i iffetsizlikle itham etmektedirler. Sözün hakikat manasında Meryem'in anne ve babasına övgü yapılmakta ise de, tarizle Hz. Meryeme sözde iffetsizlik dokundurmasında bulunmaktadırlar. Diğer bir misal de, insanlara eziyet edene; *الْمُسْلِمِ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ* “ *Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden emniyette kaldığı kimsedir. Muhacir ise Allah'ın yasaklarından uzaklaşan kimsedir.*” (Buharî, 1998: K. İman, 3; Müslim, K. İman, 14) demek tarîzdir. Bununla kastedilen mana şöyledir. *Müslüman eziyet etmez veya müslümanla eziyet etmek bağdaşmaz.* (Haşimî, 1999 289.)
- ✓ **Telvih:** Sözün lazımlî manaya geçişinde, bağının çok olduğu ve bu bağların kolaylıkla anlaşılacağı kinaye çeşidine *telvih* denir. Telvihte dokundurma manası yani tariz olmaz. Meselâ, *وما يك في من عيب فإني ... جبان الكلب مهزول الفصيل* “ *Bende niye bir ayıp olsun, ben, köpeği korkak ve devesinin yavrusu zayıf olan birisiyim.*” (Taftazanî, 1998: 301; Kazvinî, 1904: 330. Haşimî,1999: 289.) Dendiğinde, bununla o kişinin cömert bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Burada köpeği korkak ve deve yavrusunun zayıflığından cömertlik manasına arada birçok bağın kurulması gerekmektedir. Bu bağlar şöyle kurabilir. Köpeği korkak ve deve yavrusunun zayıflığı o eve gelen ve gidenlerin çokluğuna, gelen gidenlerin çokluğu o evde çok müsafir kabul edildiğine, çok müsafir, çok yemek yediğine, çok yemek onu ikram eden kişinin cömert olduğuna delalet etmektedir. Buradaki mana işaret olarak uzağa işarettir, ancak bağın kurulması gizli değil, kolaydır. Herkesin düşündüğünde kurabileceği bir bağdır. Diğer bir misal de buna benzer

bir manada kullanılan الرماد كثير külleri bol ifadesiyle kişinin cömert olduğu anlatılmaktadır. Şöyleki, Küllerin çokluğu, çok odun yakmayı, çok odun yakmak ise, çok miktarda yemek ve ekmek pişirmeyi gerektirir. Yemek ve ekmeğin çokluğu, yiyen kimselerin çok fazla olduklarını, bu da, misafirlerin fazla olduğunu; misafirlerin çok olması da cömertliği gerektirir. Böylece tandırında külleri bol olanın cömert kişi olduğu anlaşılmaktadır.

- ✓ **Remz:** Kinayenin hakikat ve lazımlî manalar arasındaki bağ, az ve gizli olan çeşididir. Meselâ, biri için فلان عريض القفا “*Falancanın kafası geniştir.*” veya فلان عريض الوسادة “*Falancanın yastığı geniştir,*” demekle remz ile o kişinin, yastığın genişliği boynun kalınlığına ve anlayışın geriliğine işarettir. Burada iki anlam arasındaki bağ yakın olup, ancak gizlidir. Akıl bu bağı ancak düşünerek kurabilir. (Cürcanî, 1971: 404; Taftazanî, 1998: 302; Kazvinî, 1904: 330.)
- ✓ **İma ve işaret:** Kinayede hakikat manasından lazımlî manaya geçişte, vasıtaları az olan kinaye çeşidine *îma ve işaret* denir. İma ve işaretle, lazımlî mana kolaylıkla anlaşılabilir. Meselâ, وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذَكَرُوا لِلذَّاكِرِينَ “*Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Şüphesiz, iyilikler kötülükleri götürür, bu hatırlıyanlar için bir hatırlatmadır.*” (Hud, 11/ 114.) Ayetinde طرفي النهار gündüzün iki ucuyla öğle ve ikindi namazına, زلفًا من الليل bölümü ile de, *sabah, akşam ve yatsı* namazlarına işaret vardır. Lazımlî manaya geçişte bağ az ve bu bağ açık bir şekilde anlaşılabilir.

1.4.5.Kinayenin Amaçları

Sözü, çeşitli anlatım tarzlarıyla anlatmayı konu alan beyan ilminde, kinayenin önemli bir yeri vardır. Sözün örtülü anlatımla anlatılması ve tarzle söylenenden farklı manaların anlatılması, muhatabı düşünceye davet ederek, onun gizlenmiş manayı keşfetmesine imkân tanımaktadır. Bu yönüyle kinaye, sarih anlatımdan daha belîğdir. Meselâ, Nuh (a.s.)a, muarızlarının, onu aşağılamak ve onun peygamber olduğunu inkâr etmek için söyledikleri sözü ayet şöyle nakletmektedir. فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِآدِي الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ نَنْظُرُكُمْ كَادِبِينَ “*Kavminden ileri gelenler ona, şöyle dediler: Seni de ancak, bizim gibi bir insan olduğunu ve sana ancak içimizden düşük kimselerin tabi olduklarını görüyoruz.*” (Hûd, 11/27.) Ayrıca onun Hak peygamber olduğunu inkâr etmek için de ona toplumun düşük kesiminin tabi

olduğunu söyleyerek, onun tabi olunacak birisi olmadığını kinayeli bir şekilde ifade etmektedirler.

Kinayede hakikat manasından lazımî manaya bir geçiş vardır. Bu, mahkemede davayı delillerle ortaya koymak gibidir. (Sekkakî, 1983: 421; Kazvinî, 2003: 248; Cürcanî, 1971: 404) Mahkemede davayı deliller sunarak savunan kişiye karşı hâkime düşen görev onun haklı olduğunu söylemesidir. Bunun gibi kinayeli anlatımda da muhatabın sarih manayı kendisinin rahatça anlaması kalır. Hayatımızın birçok alanlarında cahilimizden edibimize kadar topluma malolmuş ifadelerde çok miktarda kinayeli anlatıma rastlamak mümkündür. Meselâ, “Şu kişi cömerttir,” yerine كثير الرماد “Şu kişinin külleri boldur.” Demek kinaye anlatımdır. Bu ifade ile kişinin küllerinin bolluğundan hareketle, onun cömert olduğu belîğ bir şekilde anlatılmış olmaktadır. Bu nedenle, kinaye anlatım, kişinin cömertliğini anlatan sarih anlatımdan daha etkileyicidir. Şimdi kinayenin amaçlarını misallerle izah etmeye gayret edelim.

- ✓ Kinaye anlatımı, dinleyicinin öğrenme merakını uyandırma ve anlatımdaki esrarı korumak için yapılır. Sözde vurguyu artırmak ve muhatabı etkilemek amacıyla da bu edebî yola başvurulur. Muhatabın zihninde öğrenmeye merak uyandırmak amacıyla önce soru sorulur veya bir bilgi esrarı korunmakta ve akabinde cevap kinayeli bir şekilde verilmektedir. (Sekkakî, 1983: 421; Kazvinî, 2003: 248; Cürcanî, 1971: 404, 405; Merağî, 1993: 240.) Meselâ, قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، أَنْ أُمَّ سُلَيْمٍ ، قَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنْ اللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ، فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ الْعَسَلُ إِذَا اخْتَلَمَتْ ، قَالَ : " نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ فَضَجَّكَتْ أُمَّ سَلَمَةَ ، فَقَالَتْ : تَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فَبِمَ يُشْبِهُ الْوَلَدُ

“Ümmü Seleme Hz. Peygambere (s.a.v.), Ya Rasulallah! Allah, hakkı söylemekten çekinmez, (Şeriatte utanmak olmaz) Kadınlara da, ihtilam olduklarında gusül abdesti gerekir mi? Diye sordu. Hz. Peygamber(s.a.v.) de, evet, eğer su görürse gusül gerekir.” Buyurdu. Bunun üzerine Ümmü Seleme gülümseyerek; Kadın ihtilam olur mu? Demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)şöyle cevap verdi: Öyleyse çocuk, (annesine) neden benzer?” (Buharî, 1998: 60 K. Ehâdîsu'l Enbiya, 1/ 3328.)

Bu kinaye anlatım sıru soranın öğrenme merakını artırdığı gibi, onu hayrete düşürmektedir.

- ✓ Kinaye, cümlede tesirli ve vurgulu anlatımı sağlamaktadır. Çünkü kinaye hem hakikî manayı, hem de lazımî manayı içine almaktadır. Bu da hakikî manadan lazımî manaya geçişe, mananın yakınlaştırılmasına ve işitenlerin idrakinde iki

farklı mananın anlaşılmasına yardım etmektedir. Bu anlatım türü, muhatabın sarih manayı kendiliğinden rahatça anlayacağı bir kolaylık ve üsluba sahiptir. Meselâ, *“ O gün zalim ellerini ısırıp, keşke peygamberlerle birlikte yol tutsaydım, der.”* (Furkan, 25/27.) Ayetinde hakikat manasında elin ısırılmasıyla ve lazımlî manasında pişmanlığı anlatan ifade, sanki yaşanmış gibi vurguyu artırmaktadır. Bu ifadeyi duyan o anı yaşarcasına müteessir olur.

- ✓ Maksadın açıkça anlatılmasından kaçınıldığı durumlarda dolaylı anlatım olan kinayeli anlatım üslubu kullanılır. Müberred, kinayenin başlıca üç amaçla kullanıldığını, onlardan birisinin de; söylenmesi fena ve çirkin olan lafızları ona delalet eden başka lafızlarla ifade etmek olduğunu bildirmektedir. (Müberred, 1990: 2/ 1, 2.) İbni Sinan Hafaci de güzel olanın sarahaten söylenmesini, güzel olmayan şeyin ise, kinaye yoluyla ifade edilmesini fesahatın usulünden saymakta ve kinayeyi, zikri güzel olmayan birşeyi sarahatle söylemekten kaçınmaktır, diye tarif etmektedir. (Hafaci, 1402: 163.) Edep gereği açık konuşmaktan hicap etmek kinaye anlatımı kullanılır. Mesela, *“ أن امرأة رفاعة القرظي جاءت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت: يا رسول الله، إن رفاعة طلقني فبنت طلاقي، وإني نكحت بعده عبد الرحمن بن الزبير القرظي، وإنما معه مثل الهدبة، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لعلك تريدين أن ترجعي إلى رفاعة؟ لا، حتى يذوق غسيتك وتذوق غسيتة”*

“ Rıfae Kurazî'nin hanımı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) dedi ki: Ya Rasulallah! Rıfae beni boşadı iddetim bitti, ondan sonra ben Zübeyr b. Abdurrahman el-Kurazî ile evlendim. Onunla da şu saçak gibiyiz, dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.): Zannediyorum, tekrar Rıfae'ye dönmek istiyorsun, öyle mi? Hayır, o senin balcığından, sen de onun balcığından tatmadıkça asla olmaz.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 68/6084.)

Bu hadiste geçen *balcığından tatmak*, kelimenin hakiki manasında baldan tatmak manasında kullanılmayıp, kinaye olarak *zıfafa girmek* kastedilmektedir.

- ✓ Bir kişiyi öğmek, yermek, şaka ve latife yapmak amacıyla kinaye sanatı kullanılır. Meselâ, Hz. Peygamber, (s.a.v.) Adî b. Hâtem'e şaka ve latife yapmak için şöyle söylemektedir. *“ إنك لعريض الفقا، إن أبصرت الخيطين، ثم قال: لا بل هو سواد الليل، وبياض النهار”* *“Şayet böyle görmüşsen (anlamışsan) o zaman kafan ne kadar genişmiş? Hayır! (Bu iki iplik) gecenin siyahlığı ve gündüzün*

beyazlığıdır.” (Buharî, 50: K.Savm, 16) sözü kinaye anlatımdır. Bu anlatım üslubuyla o, Adî’yi kırmayarak, latifeli bir anlatımla, beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılmasının, gündüzün aydınlığının gecenin karanlığından ayrılması anlamına geldiğini öğretmektedir.

- ✓ Kinaye anlatım, anlatımda mubalağayı sağlamaktadır. Kelamda ifrat derecesine varmayan abartının muhatabı etkilemede önemi büyüktür. Meselâ, *الفضل يسير حيث* “*Fülan nereye giderse fazilet de onun gittiği yere gider.*” Cümlesinde kinayeli anlatım mübalağa içindir. Zira bir insanın her yerde iyilik ve erdemli işler yapması mübalağadır.
- ✓ Kinaye\ kınamak ve korkutmak için yapılır. İrşatta muhatabı yasaklanan şeylerden uzaklaştırmak için kınama ve korkutmada etkilidir. Bu etkinin kalıcı olmasında kapalı anlatımın yani kinayenin rolü ve etkisi büyüktür. Kinaye yoluyla korkutma, zihinlere daha beliğ bir şekilde yer eder ve nefiste tesiri daha kalıcıdır. (Radi, 1971: 55.) Muhatabın istenmeyen bir davranışından dolayı ikaz edilmesi, sarih anlatımla bildirilmesinden daha etkilidir. Meselâ, harcamada savurganlıktan sakındırmak için ayette, *إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا* “*Şüphesiz savurganlar şeytanların kardeşleri gibidirler. Şeytan ise, rabbine nankörlük etmiştir.*” (İsra, 17/27.) Diğer bir ayette de, cimrilik ve israf etmekten yasaklamak üzere şöyle buyurularak, kinaye anlatımla bu kötü ahlaki davranışlardan uzaklaşılması istenmektedir. *وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا* “*Elini boynuna asılı tutma ve büsbütün de savurma! O zaman kınanmış ve mahrum kalırsın.*” (İsra, 17/ 29.) Bu ayette geçen, *elin boynuna asılı tutulması* cimriliği; *büsbütün de savurma* ifadesi de israf ve savurganlığı anlatmaktadır.

BÖLÜM 2: HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN KELAMINDA MECAZ KULLANIMLARI

Kur'anı tebliğ, teybin ve talimle görevlendirilen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözleri, edebî yönden bir mucizedir. Onun tebliğindeki hitabeti, çoğunlukla Kuran'ın anlatım üslubunu yansıtmaktadır. Zira o, hitabın gerektirdiği üsluba paralel olarak, gerektiğinde sözü hakikat manasında kullanmakta, muhatabı etkilemek için çoğu defa da, hakikat manasının dışında dolaylı anlatımla ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatımında sözü hakikat manasında kullandığına şu misali verebiliriz. قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَيْنِ قَالِي أُيْهُمَا أَهْدِي ؟ قَالَ : إِلَى أَقْرَبِهِمَا مِنْكَ بَابًا (Hz. Aişe (r.a.): Ya Rasulallah! Benim iki komşum vardır. Bunlardan hangisine yardım edeyim? ” Dedim, (Hz. Peygamber (s.a.v.) bana, “ Kapısı sana en yakın olana, ” Dedi. ” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 32/6020.) Bu misalde olduğu gibi o, kendisine sorulan sorulara verdiği cevapların bir kısmında, alış veriş, ortaklık, rehin, vekâlet, icar, hibe gibi muamelat konularında, menâkıp ve megazi konulu anlatımlarda bu dolaysız anlatımı tercih ettiği görülmektedir.

Dolaylı anlatım üslubunda sözün hakikat manasından mecaz manaya nakledilmesinde, iki mana arasında bir alâka bulunur. Bu alâka, benzerlik ise buna istiare denir ki, bu tek başına bir edebî sanattır. Şayet alâka benzerlik dışında bir şey ise bu da, mecaz sanatlarından mecazı mürsel veya mecazı aklî olur. Mesela, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisi kutside şöyle buyurmaktadır: اللهُ يَقُولُ اللهُ تَعَالَى يَا أَدَمُ . فَيَقُولُ لِنَبِيِّكَ وَسَعْدَيْكَ وَالْخَيْرِ فِي يَدَيْكَ (Hz. Aişe (r.a.): Ya Rasulallah! Benim iki komşum vardır. Bunlardan hangisine yardım edeyim? ” Dedim, (Hz. Peygamber (s.a.v.) bana, “ Kapısı sana en yakın olana, ” Dedi. ” (Buharî, 1998: 60 K. Ehadîsu'l Enbiya, 8/3348.) Bu hadiste geçen و الخير في يديك ifadesinde hayrın, Allah'ın ellerinde olması, mecaz kullanımdır. Bununla, her türlü hayrı yaratma ve ikram etme kudret ve kuvvetinin Allah'a ait olduğu anlatılmaktadır. يدك kelimesinin müteâl olan Allah'a izafe edilmesi, hakiki manada muhaldir. Çünkü Allah'ın, insanlarda olduğu gibi bir ele ihtiyacı yoktur. Öyleyse “el” kelimesi burada mecazî manada kullanılmaktadır. Kelimenin, hakikat manasında kullanılmasına engel olan mânia ise, onun ele ihtiyacı olmamasıdır. Burada hakikat manada el ile mecaz manası olan “sahip, kudret” manası arasında var olan alâka benzerlik olamaz. Alâkayı sebebiyet yönünden, izah etmek mümkündür. Zira nimetin elde edilmesinde ve kudretli olmaya el sebep olduğundan, burada (يَد) kelimesi mecaz olarak kudret manasına kullanılmaktadır. Buradaki mecaz türüne, mecazı mürsel denir.

Arap Dilinde olduğu gibi mecaz, hakikattan daha vecizdir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) de, mecazı hakikatten daha veciz bulduğu için, çoğunlukla mecaz kullanımını kullanmakta olduğu, hadislerden anlaşılmaktadır. Zira mecazda, sözle kastedilen mana daha açık, daha cazip ve etkileyici olmakta ve neredeyse onu işitenin ayan olacağı şekilde anlaşılabilir. (Haşimî: 1999: 249.) Burada Allah'ın *gücü kudreti* yerine, *yed-i kudreti* ifadesi daha etkileyici ve daha vecizdir. Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) özellikle ibadetler ve ahlakî erdemlerin faziletini anlatmak, insanları iyiliğe teşvik etmek ve kötülükten sakındırmak için başta mecaz kullanımını olmak üzere mecaz çeşitlerini, teşbih, istiare ve kinaye edebî anlatım şekillerine başvurduğu da yine hadislerden anlaşılmaktadır.

Vahyin nazil olduğu kültürel coğrafyada kullanılan ve muhatapların eskiden beri kullanmakta oldukları mecazî anlatım, dinin irşadında da, önemli bir anlayış kolaylığı sağladığı için hadislerde sıkça kullanıldığı müşahade edilmektedir. Mesela Hz. Peygamber, (s.a.v.) toplum içinde insanların en şerlilerini tanımlarken şöyle buyurmaktadır. *تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هُوَ لَأَيْ هُوَ لَأَيْ بُوَجْهِ، وَهُوَ لَأَيْ بُوَجْهِ* “İnsanların en şerlilerini kıyamet gününde ikiyüzlü olarak, bulursun. Onlar şunlara bir yüzüyle, şunlara ise, diğer yüzleriyle görünürler.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 52/ 6058, 61 K. El Menakıp, 1/ 3494.) Buyurmaktadır. Bu hadiste geçen ذالوجهين ifadesinde mecaz kullanım vardır. Bu ifadenin hakikat manasında anlaşılmasına engel mâniya, insanın kafasında bulunan iki yüzün kastedilmiş olmamasıdır. Kafada bulunan iki yüzün kastedilmesine mani karine ise, insanın bakışında sadece baktığı cihetteki yüzünün görünebileceğidir. Bu ifade mecazî manada, *sözüne sadık olmayan, insanlara göre söylem değiştiren ve toplumda güven vermeyen bir ahlâk modelini* anlatmaktadır. Bu ifade anlam sürecinde muhataba insanın iki yüzü olduğunu hatırlatarak, onu anlama eylemine davet ederek, bu iki yüzden farklı davranış biçimlerini gösterebilen bir karaktere götürmektedir.

Hadislerde soyut kavramların anlatılmasında kullanılan mecaz ifadeler, bir takım unsurlar üzerinden verilmektedir. Mecazda kullanılan bu unsurların, vahiy coğrafyasında en çok kullanılan, müşahade edilen ve insanların belleklerinde bulunan mefhumlar olduğu görülmektedir. Soyut kavramlardan şeytanı sembolik olarak anlatan Hz. Ebu Bekr bir bayram sabahı tef çalanların teflerini, şeytanların çalgısı olarak tasavvur ederek, şöyle tepki göstermektedir: *أَمْرَامِيرُ الشَّيْطَانِ فِي بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَلِكَ فِي يَوْمِ عِيدٍ ، فَقَالَ : يَا أَبَا بَكْرٍ ، إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَهَذَا عِيدُنَا* “ Hz. Peygamber'in hanesinde

şeytanın zurnaları mı çalınacak? ” Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) de hoşgörüsüyle ona şöyle cevap vermektedir; “ *Ey Ebubekir! Her milletin bir bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır.* ” (Buharî, 1998: 13 K. İdeyn, 3/ 952.) Bu hadiste geçen *مزامير الشيطان* mecaz manasında kullanılmaktadır. İfadenin hakikat manasına kullanılmasına engel mani, hissî olarak şeytanın kendisinin görünemeyişi ve onun aletlerinin olup olmadığının, bilinmemesidir. Bu mecaz anlatımda, Şeytan’ın insanlara shevi arzulara yönlendiren vesvesesi mecaz-ı mürsel edebî sanatıyla anlatılmaktadır.

Sözün hakikat manası ile mecazî manası arasındaki münasibete göre mecaz, ikiye ayrılır. Bunlar: mecazı mürsel ve mecazı aklîdir. Ayrıca alâkası benzetme olan mecaza da, istiare sanatı denir. Çalışmamızın bu bölümünde hadislerde mecaz ve mecazın çeşitlerinden *aklî mecaz*, *mecazı mürseller* ve mecazı mürsellerin alâkaları detaylı bir şekilde incelenmektedir.

2.1.Hadislerde Mecaz Çeşitleri

Sözün hakikat manasından mecaz manasına intikali, ya kelimedede olur veya isnatla olur. Kelimedede olan mecaz, ya lügavî mecaz veya aklî mecaz olur. Şayet mecaz, nispet ile yapılıyorsa, bu da, ya mecazı mürsel veya mecazı istiare olur. Şimdi Hz. Peygamberin (s.a.v.) irşadında kullandığı bu mecaz çeşitlerini, sistematik şekilde ele alarak misallerle inceleyelim.

2.1.1.Hadislerde lügavî mecaz

Yapısı yönünden mecaz; lügavî ve aklî mecaz olmak üzere, ikiye ayrılır. Lügavi mecaz, sözün hakikî manaya vazedilmekle birlikte, başka manaya isnat edilmesidir. Misal, Hz. Peygamberin (s.a.v.) anlattığı bir hadiste geçen ve mağaraya sığınıp, oradan kurtulmak için dua eden üç kişiden, birisinin duasında şöyle geçmektedir. *فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَفْرُجْ لَنَا فَرَجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ* ”Şayet ben bunu senin rızan için yapmışsam –ki sen bunu bilirsin- kayadan gökyüzünü görebileceğimiz bir aralık aç!” (Buharî, 1998: 41 K. Muzaraat, 13/2333.) Bu hadiste geçen *ابتغاء وجهك* ifadesi mecaz bir anlam taşımaktadır. *وجهك* lafzı hakikat manasında *Allah’ın yüzü* manasında kullanılır. Mecaz manasında ise, Allah’ın kendisi veya Allah’ın rızası manasındadır. Bu lafzın hakikat manasında kullanılmasına engel mânia, Allah’ın, insanlar gibi bir yüzünün olmasını düşünmenin, muhal olduğudur. Bu kelimedede, hakikat manasından mecaz manaya geçişte, alâka benzerlik olmayıp, başka bir şeydir. Burada kurulan alaka, bir şeyin *bir parçasını* (*جزء*)

zikrederek, *tamamının* (كل) kastedilmesidir. *Vech* kelimesinde bulunan bu mecaz çeşidine, **lügavî mecaz** denir.

Lügavî mecazın çeşitlerinden birisi müfret mecazdur. Mecaz, tek bir kelimeden oluşuyor ve kelime hakikî manasının dışında bir manada kullanılıyorsa buna, **müfret mecaz** denir. Müfret mecazda, mecaz kelimesinin kullanımında gerçekleşmektedir. Misal, köle azat etmenin mükâfatını bildiren bir hadiste *boyun*, (رقبه) kelimesi, mecazî anlamda *köle* manasında kullanılmaktadır. مَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً مُسْلِمَةً أَعْتَقَ اللَّهُ بِكُلِّ عَضْوٍ مِنْهُ عَضْوًا مِنَ النَّارِ ، حَتَّىٰ فَرْجَهُ “ *Kim bir Müslüman köleyi âzât ederse, Allah da onu, avret yerine karşılık avret yerini olmak üzere, her uzvuna karşılık onun bir uzvunu, Cehennem’den uzaklaştırır.* (Buharî, 1998: 84 K. Keffarâti’l Eyman, 6/6715.) Bu hadiste geçen رقبه kelimesi hakikat anlamında *boyun* demektir. Ancak insan boynunun azat edilmesi söz konusu olamayacağından, insanı temsil etmek üzere onun sorumluluğunu temsil eden boyun cüz olarak zikredilmekte ve boynun da bir parçası olduğu bütün, yani insan kastedilmektedir.(Meragî, 1993: 251.)

Mecazın, bir terkip veya bir cümle içerisinde oluşmasına da **mürekkap mecaz** denir. Mürekkep mecaz, cümle içinde oluşmakta ve benzerlik dışında bir ilgi ile mecaz manasında kullanılmaktadır. Bu, özellikle ihbarî cümlelerin inşaî manalarda kullanılmasında görülmektedir. Mesela, تَعَسَّ عَبْدُ الدِّيَّانَرِ وَعَبْدُ الدَّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ، إِنْ أُعْطِيَ “ *Dinar, dirhem ve elbiselerin kulları helak olsun. Onlar kendisine verilirse, memnun olur; verilmezse kızarlar.*” (Buharî, 1998: 81 K. Er-Rikâk, 10/6435.) hadisinde mecaz anlam kastedilmektedir. Burada sözün hakikat manasına engel mânia, kulluğun, herhangi bir ilaha, köleliğin ise, insana yapılabileceğidir. Kulluğun paraya pula, dinara ve dirheme yapılamayacağıdır. Bu nedenle, cümlede hakikat manasının kastedilmesinin mümkün olmayacağına göre mecazî mana kastedilmektedir. Mecazî manada “ *Dinar ve dirheme karşı aşırı hırslı olanlar helak olsun.*” demektir. Hadiste geçen عبد kelimesi hakikat manasında kullandırılmaktadır. Bu nedenle, burada lâfzî bir mecaz söz konusu değildir. Benzerlik dışında aşırı ihtirastan sakındırmak gibi başka bir münasebetten dolayı cümlede mecazî mana kastedilmektedir.

Konuyla ilgili diğer bir misal de, şu hadiste geçmektedir, إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكَبَائِرِ أَنْ يَلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ. قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يَلْعَنُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ قَالَ: يَسُبُّ الرَّجُلُ أَبَا الرَّجُلِ، فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ

“*Günahların en büyüklerinden birisi de, kişinin anne ve babasına söğmesidir. Dendi ki, Ya Rasulallah! Kişi kendi anne ve babasına nasıl söğür? Hz. Peygamber şöyle*

dedi: “Kişi başkasının anne ve babasına söğür, o da onun validesine söğür, böylece kişi kendi anne ve babasına söğmüş olur. ” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 4/5973.)

Bu hadiste, lafız olarak mecaz kullanımını gerektirecek hiçbir kelime yoktur, ancak hakikat manasının kastedilmesine engel bir mânia vardır. O da, kişinin kendi anne ve babasına sövmesi akliselim bir kişinin yapmayacağı bir iştir. Bu nedenle, hadisin sonunda Hz. Peygamber, (s.a.v.) kişinin kendi ebeveynine sövmesini izah etmektedir.

Bir diğer misal de, Hz. Peygamberin, (s.a.v.) hac için ihramlı iken, hayız hali başlayan Hz. Aişe’ye söylediği şu sözdür. *فَلَا يَضِيرُكَ ، إِنَّمَا أَنْتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ ، كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكَ مَا كَتَبَ عَلَيْهِنَّ .* (Bu durum) Sana zarar vermez. Sen Âdem’in kızlarındansın. Allah, onlara yazdığını, sana da yazmıştır. Sen, haccını yap. Allah’ın, bununla seni rızıklandıracağını ümit etmekteyim.” (Buharî, 1998: 25 K. Hac, 33/1560.) Hadiste mecaz manada kullanılacak hiçbir kelime olmamasına rağmen, Hz. Aişe (r.a.) nin, Âdem’in kızlarından olmasıyla anlatılan, ihbari bir bilgi değildir. Mecaz manasında hayızın Allah tarafından Hz.Âdem’den beri kadınların fitratına konulmuş bir durum olduğu kastedilmektedir. Yani kadının kendi isteğine bağlı bir durum olmayıp, fitrî bir durumdur, demektir. Böylece burada geçen mecaz, lafızda tek kelimedede oluşan müfret mecaz olmayıp, cümleden anlaşılan mürekkep mecazdır.

2.1.2. Hadislerde mecazı aklî

Sözün hakikat manasından mecazî manaya nakledilmesinde, bulunması gereken karine önemlidir. Bu karine, benzerlik olmayıp, akıl ile kavranabilir bir karine ise, yapılan mecaz, mecaz-ı aklîdir. Uygulamada mecazı aklî, bir fiili veya fiil manasına gelen bir ismin, bir karine nedeniyle, mütekellime göre gerçek failinden başkasına isnat edilmesidir. Suyutî (ö. 911/1505.) bu mecaza, mecaz-ı terkip veya mecazı isnat da dendiğini bildirmektedir. (Suyutî, 2005: 4/ 90.) Mecaza götüren ilişki fiil veya buna benzer bir şey de olabilir. Hadislerde, mecaz-ı aklîye çok sayıda misal vermek mümkündür. Abdullah b. Abbas’ın rivayetinde *أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ إِلَى كِسْرَى وَإِلَى* “Hz. Peygamber (s.a.v.) Kisra’ya, Kayser’e, Necaşi’ye ve tüm krallara, onları Allah’u Taalâ’ya inanmaya davet etmek üzere mektup yazdı...” (Buharî, 1998: 56 K Cihad ve’s siyer, 99/ 2936.) ifadesi geçmektedir. Metinde geçen *كتب* fiilinin faili, *rasulullah* olarak verilmektedir. Hâlbuki Rasulullah’ın ümmî olduğu Kur’an nassı ile sabittir. Bu nedenle, cümlelerin hakikat manasında anlaşılmasına engel mânia olan, Rasulullah’ın (s.a.v.) ümmî oluşudur. Öyleyse burada mecaz sanatı

vardır. Mektubun yazılmasında gerçek fail yerine, yazma eylemi başka bir faile isnat edilmektedir. Burada mektubu yazan fail başka birisi olabilir. Rasulullah'a (s.a.v.) fail olarak isnat edilmesinin bir karinesi olması gerekir. O da, Arap kültüründe resmi yazışmalarda devlet başkanlarının kendilerinin mektup yazmamaları ve başkalarına yazdırmalarıdır. Bu nedenle, mecazı aklî olarak mektubu yazdırtan fail burada كتب fiilinin faili olarak ifade edilmektedir.

Aklî mecaza diğer bir misal de, Cami inşa etmenin sevabıyla ilgili şu misalde de, mecaz-ı aklî sanatı vardır. مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَتَّبِعِي بِهِ وَجْهَ اللَّهِ بَنَى اللَّهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ. “Kim Allah için bir mescit inşa ederse Allah ta ona Kıyamet günü Cennette ona bir benzerini inşa eder.” (Buharî, 1998: 8 K. Salât, 65/450.) Hadiste geçen بنى الله ifadesiyle Allah'ın ona bir benzerini bina etmesi mecaz-ı aklîdir. Hakikat manasının anlaşılmasına engel mânia ise, bina inşa etme işinin kulların yapacağı bir sanat olmasıdır. Hadiste mecaz manasında anlaşılması gereken mefhum; Allah için mescit inşa edene Allah tarafından mükâfat olarak, Cennette kasırlar ve köşklerde yaşama vadidir.

2.1.3. Mecaz-ı Aklîde İsnat Yolları

Mecazda aranacak iki önemli unsurdan birisi, hakikat mananın kastedilmesine engel mânia, diğeri ise, hakikatten mecaza geçiş için gerekli alâka olduğunu yukarıda bildirmiştik. Hakiki fail yerine mecazî fail takdir edilmesi mecazi aklînin konusu olmaktadır. (Kazvinî, 2003: 207; Meragî: 1993: 250; Meydanî, 1196/275.) Burada failin, aslının dışında başka bir şeye isnat edilmesinin sebepleri üzerinde durulacaktır. Mecazı aklînin isnat sebeplerini hadislerden misallerle izah etmeye çalışalım.

- ✓ Eylemin başka bir faile isnat edilmesine vesile, **sebeb** olabilir. Bu durumda gerçek failin sebebi, fail olarak zikredilir. Bu konuda Hz. Peygamberin (s.a.v.) kıyamete yakın zamanda ümmeti hakkında endişesini anlattığı hadis, açık bir misal olarak verilebilir. إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ، أَوْ خَيْرٌ هُوَ، إِنَّ كُلَّ مَا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ، إِلَّا أَكَلَهُ الْخَضِرُ “Hayır, ancak ya (kendisi gibi) hayır, veya ondan daha hayırlısını Yalnız yeşil ot yiyen hayvanlar müstesna baharın bitirdiği bitkiler arasında hayvanları ya çatlatarak öldüren veya elem veren bitkiler de vardır.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve's-Siyer, 37/2842.) Otu ve bitkileri bitiren hakikî fail, Allah-u Taala'dır. Bahar mevsimi ise, gelişi ile bitkilerin bitmesine sebep olduğu için, mecazî fail olarak zikredilmektedir. Böylece otları bitirme eylemi, nebatatın bitmesine sebep

olma yönüyle bahar mevsimine isnat edilmektedir. (Kazvinî, 2003: 207; Meragî: 1993: 250; Meydanî, 1196/276)

Diğer bin misal de, Ramazan ayında oruçlu iken unutarak bir şeyler yiyen kişinin, orucunun bozulmayacağını bildiren hadiste geçmektedir. Oruçlunun orucunun bozulmama nedenini, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle izah etmektedir. مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيَتِمَّ صَوْمَهُ ، فَإِنَّمَا أَطَعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ “Kim oruçlu iken, unutarak bir şey yer veya içerse orucunu tamamlasın. Zira onu, Allah yedirmiş, Allah içirmiştir.” (Buharî, 1998: 30 K. Savm, 27/ 1933.) Oruçlu iken yeme işleminin gerçek faili oruç tutandır. Çünkü o bir şeyler yemekle veya içmekle orucunu bozmaktadır, ancak bu yeme ve içme eylemi bilerek, istekle olmamaktadır. Bilakis unutmama sebebiyle olmaktadır. Bu nedenle, oruçluyu unutturan Allah'tır. Böylece orucu bozmaya sebep olan şey, unutmama olduğundan; eylem faili olarak Allah'a nispet edilmektedir. Diğer yönden oruçlu, yeme ve içmeden sorumlu değildir. Zira onun, orucunu iftar etmesine neden, oruçlu olduğunu unutmamasıdır. Oruçluya, oruçlu olduğunu unutturan Allah'tır. Bu nedenle, mecaz olarak faillik, Allah'a nispet edilmektedir.

- ✓ Eylemin başka bir faile isnat edilmesinde vesile **zaman** olabilir. Bir şeyin meydana gelmesinde zamanın etkin rol oynaması nedeniyle, gerçek fail dışında failin zamana nispet edilmesidir. Mecaz-ı aklîde zamana nispet edilmesine hadislerden bir misal verecek olursak, şu hadisi misal verebiliriz. Hz. Peygamberin (s.a.v.) bir arabiye, dinin erkânını anlattığı hadiste görülmektedir. أَنْ أَعْرَابِيًّا ، جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ ، إِذَا عَمَلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ ، قَالَ : " تَعْبُدُ اللَّهَ ، لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا ، وَتَقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ ، وَتُؤَدِّي الرِّكَاعَةَ الْمَفْرُوضَةَ ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ " ، قَالَ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ، لَا أَرِيدُ عَلَى هَذَا شَيْئًا أَبَدًا ، وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ ، فَلَمَّا وُلِيَ ، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُنْظَرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ ، فَلْيُنْظَرْ إِلَى هَذَا

“Arabi, Rasulullah (s.a.v.) e gelerek, “Ya Rasulallah! Yaaptığım zaman Cennete girebileceğim bir amel söyle”, dedi. (Hz. Peygamber): Yalnızca Allah'a ibadet eder, o'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın, farz namazı kılar, farz olan zekâti verir, Ramazan (orucunu) tutarsın. Dedi. (o şahıs şöyle) dedi: “ Canım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bunlara ne bir eksiklik, ne de bir ilave yapmam” dedi. (Bunun üzerine) Hz. peygamber şöyle buyurdu: Kim Cennet ehlinden birisine bakarak, mutlu olmak isterse, buna baksın.” (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 1/ 1395, 1397.)

Hadiste geçen *و تصوم رمضان* ifadesinde, tutulan şeyin Ramazan ayı olduğu bildirilip, o ayda tutulması gereken oruç kastedilmektedir. İfadeyi hakikat manasında anlaşılacak olursa, Ramazan bir hicri ayın adı olup, zaman bildirir ve tutulan bir şey değildir ve oruç tutmanın farz olduğu ayın adıdır. O ay geldiğinde Müslümanların oruç tutmaları farz olur. Oruç ibadetine sebep olan Ramazan ayı ise, burada mecaz olarak tutulması gereken orucu anlatmaktadır. Burada oruç ibadetinin faili, meful olan zamana, yani Ramazan ayına nispet edilmektedir.

Yine Allah'ın, mücahitlere va'd ettiği mükâfatın anlatıldığı hadiste, mecaz-ı aklî için şu misal vardır. *مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْفَائِمِ،* “Allah yolunda Cihat edenin benzeri- Kimin Allah yolunda cihat ettiğini Allah bilir- gündüzleri oruçlu, gecelerini ibadetle geçiren gibidir.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve's-siyer, 2/2786.) Zaman ifade eden “Gece ve gündüz,” ifadesinde sanki geceler, namaz kılıyor ve gündüzler oruç tutuyor, gibi anlaşılabilir. Halbuki ne gündüzler oruç tutabilir, ne de geceler kaim olabilir. Burada failer, hakikat manasını aşmış, mecaz anlamında kullanılmakta ve zamana isnat edilmektedir. Burada mecazi manada, *gündüzleri oruç tutan ve geceyi ibadetle geçiren bir mü'minin alacağı sevap gibidir*, demektir. Yani oruçlu olan zaman değil, doğrudan doğruya şahsın kendisidir. Allah tarafından mücahitlere verilecek sevabın ibadete kıyasla sunulması dinleyeni cihada teşvik etmede oldukça tesirlidir. Geceleri kaim, gündüzleri saim olmak, iman eden bir mü'minin için Allah'a yakınlık yönüyle gıpta edilecek bir durum olup, salih amellerinin zirvesini anlatmaktadır.

- ✓ Eylemin başka bir faile isnat edilmesine vesile, **mekân** olabilir. Bir şeyin meydana gelmesinde mekânın etkin rol oynaması nedeniyle, gerçek fail dışında failin mekâna nispet edilmesidir. Mecaz anlatımda mekâna nispet edilmesine şu misali verebiliriz. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bey'at ettikten sonra bey'attan azlini isteyen ârâbînin talebini, hoş karşılamayarak kızgınlığını şu sözlerle izhar etmektedir. *إِنَّمَا الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ تَنْفِي حَبَّتِهَا وَيَنْصَعُ طَبِئُهَا.* “Medine körük gibidir. Kendi kirini, temizler arındırır, temizini bırakır.” (Buharî, 1998: 96 K. İtisam, 16/ 7322.) Bu hadiste körük gibi temizini bırakıp, değersizini dışarı atan gerçek fail Medine şehri olmayayıp, onun ehlidir. Yani Medine ahalisidir. Bu hadiste fail, mekâna yani Medine'ye isnat edilmektedir. O günkü *Medine İslam Toplumu, samimi olarak iman etmemiş kişileri Medine'de barındırmaz*, demektir.

Mecaz-ı aklîde failin mekâna nispet edilmesine bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) namaz kıldırmak için mihrapta iken, gelişen bir olayın anlatıldığı hadiste geçmektedir. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أُقِيمَتُ الصَّلَاةُ فَسَوَى النَّاسُ صُفُوفَهُمْ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَقَدَّمَ وَهُوَ جُنُبٌ ثُمَّ قَالَ عَلَى مَكَانِكُمْ فَارْجِعْ فَاغْتَسَلْ ثُمَّ خَرَجَ وَرَأْسُهُ يَفْطُرُ مَاءً فَصَلَّى بِهِمْ *“Ebû Hureyre (r.a) dedi ki: Namaz için kamet getirildi, insanlar saflarını düzelttiler, Rasulullah, (s.a.v.) Cünüp olduğu halde öne doğru çıkageldi. Daha sonra, “Yerinizde durunuz!” dedi. (Evine) döndü ve gusül abdesti aldı ve sonra başı su damlıyor olduğu halde geldi. Onlara namaz kıldırdı.”* (Buharî, 1998: 5 K. el Ğusl, 17/275.) Hadisin bu bölümünde damlama eyleminin faili olarak başa nispet edilmektedir. Hâlbuki damlayan su damlaları, saçlar arasındaki sudur. Mecaz olarak *suyun aktığı saçlar fail* olarak bildirilmektedir. Fail, suların aktığı mekâna nispet edilerek ifade edilmektedir.

Diğer bir misal de Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) Tebuk seferinden Medine’ye dönüşte Uhut dağıyla ilgili söylediği şu sözüdür. *“Uhut bir dağdır. O, bizi sever; biz de, onu severiz.”* (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 54/ 1481, 1482.) Hakikat manasında insanlar dağdan ibaret olan Uhud’u sever, ama dağın insanı sevmesi düşünülemez. Öyleyse sevme fiilinde fail mecaz manasına Uhut dağına nispet edilmektedir. Yani mecazî fail dağla, Uhut ehli kastedilmektedir.

2.1.4. Hadislerde mecaz-ı mürseller

Mecaz, isnat yönünden, ikiye ayrılır. Sözün, bir karineden dolayı isnadıyla, hakikî mana dışında başka bir manada kullanılmasına mecazı mürsel denir. Mecazı mürselde lafız, çeşitli karinelere birisine isnat edilmesi nedeniyle mecaz manada kullanılır. Mesela, Hz. Peygamber’in hanımları hakkında söylediği bir mecaz kullanımdan, kastedilen mecaz mana daha sonraları anlaşılabilmiştir. *«أَطُولُكُنَّ يَدًا»، فَأَخَذُوا فَصَبَّهَ يَدْرَ عَوْنَهَا،* *“أَيْنَا أَسْرَعُ بِكَ لِحُوقًا؟ قَالَ: «أَطُولُكُنَّ يَدًا»، فَأَخَذُوا فَصَبَّهَ يَدْرَ عَوْنَهَا، فَكَانَتْ سَوْدَةً أَطُولُهُنَّ يَدًا، فَعَلِمْنَا بَعْدَ أَنْمَا كَانَتْ طُولَ يَدِهَا الصَّدَقَةَ، وَكَانَتْ أَسْرَعَنَا لِحُوقًا بِهِ وَكَانَتْ تُحِبُّ الصَّدَقَةَ* *“ (Hz. Aişe (r.a.): Hangimiz sana en erken ulaşacağız? Dedi, Hz. Peygamber de, Bana en hızlı ulaşacak olanınız, kolu uzun olanınızdır, dedi.(Peygamber hanımları) ölçüyle kollarını ölçmeye başladılar. Onların kolu en uzun olanı Sevde (r.a.) idi. Daha sonraları, anladık ki, onun kolunun uzunluğu sadaka vermesiydi. O bunuyla (Hz. Peygambere) en kısa zamanda ulaştı. O sadaka vermeyi severdi.”* (Buharî, 24 Zekât, 11/ 1420.) Hadiste geçen *يَدًا* kelimesiyle; lafız yönüyle değil, isnat yönüyle mecazî anlam kastedilmektedir. *يَدًا* kelimesinin mecaz anlamı cömertliktir. El kelimesinden cömertlik

kelimesine götüren karine, elin verme uzvu olmasıdır. Bu kelime, mecazî olarak, çok veren, yani cömert manasına isnat olunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü anlaşılammış olmalı ki, Hz. Peygamberin eşleri kendi aralarında, kimin kolunun daha uzun olduğunu ölçme durumunda kalmaktadırlar. Hz. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra ona ilk kavuşanın Sevde binti Zem'a olduğunu gördüklerinde, bu hadiste kastedilenin hakikat manasındaki eller olmayıp, mecaz manasındaki cömertlik olduğu anlaşılmıştır.

Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Bera b. Âzib'e öğrettiği şu duada geçmektedir, *“اللَّهُمَّ أَسَلْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَالْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، Ey Allah'ım! Ben yüzümü sana yönelttim, işlerimi sana havale ettim ve sırtımı sana dayadım... De.”* (Buharî, 1998: 4 K. El Vudû, 75/ 247.) Burada وجه ve ظهر kelimeleri lafız olarak hakikat manalarında olsa da, isnat yönünden, mecazdır. Bu iki kelimededen maksat, Bera b. Azib'in kendisidir. Yani bu sahabîye, *“ Kendimi sana yönelttim ve sana dayandım”* diye dua etmesi öğretilmektedir. Kelimenin mecaz manaya isnat edilmesinde etkin olan karine, جزء ün zikredilmesiyle, كل ün kastedilmesidir. Yani mecaz olarak bu sahabinin yüzü ve sırtı ifade edilerek, onun kendisi kastedilmektedir.

2.1.5. Hadislerde mecaz-ı mürsellerin alâkaları

Mecazı mürseldeki alâkalar, dili konuşan toplumların belleklerine yerleşmiş ve anlaşılmasında zorluk çekilmeyen durumlardır. Belagatçıların bu alâkalar üzerinde yaptığı çalışmalarda, çok fazla alâka tespit ettikleri görülür. Mecazı mürsellerin alâkaları ile ilgili olarak, hadislerde geçen misalleri esas aldığımızda şu alâkaların öne çıktığı müşahade edilmektedir. Mecaz-ı mürsellerde en çok kullanılan alâkalar şunlardır: *Sebebiye, müsebbebiye, külliye, cüziye, lazımiye, melzumiye, âliye, umûm, husûs, itlak-takyîd, bedeliye, mübeddeliye, dâlliye, mücâvere.* (Kazvinî, 1904: 207; Merağî, 1993: 250; Haşimî: 1999: 254) Şimdi bu alâkaları ayrı ayrı ele alıp inceleyelim.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka **sebeb** olabilir. Lafzın hakikat manasından mecaz manasına intikaline her hangi bir sebep, neden oluyorsa, burada lazimî manaya geçiş yapılarak, kelimeye mecaz manası verilir. Bunu şöyle bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber, (s.a.v.) müminleri sadaka vermeye teşvik etmek üzere, *“ اتَّقُوا النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ كورununuz. Bunu bulamayan ise güzel bir sözle korunsun”* (Buharî, 1998: 24 K. Ez Zekât, 10/ 1417.) buyurmaktadır. Bu hadisin anlaşılmasında akla şöyle bir soru gelmektedir. Ateşten korunma ile hurma arasında nasıl bir bağ kurulabilir?

Şöyle ki, sadaka olarak verilen hurma, Allah rızasının kazanılmasına; Allah rızası ise, onun merhametine, onun merhameti ise, Cehennem ateşinden korunmasına sebep olabilir. Bu nedenle, sadaka, Cehennem'den korunmak için sebeptir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka **müsebbebiye** olabilir. Bu, sebebiyet yönüyle bir şeye sebep olan yerine onun müsebbibinin yani sonucunun zikredilmesidir. Cümlede etkilenenin etkileyen yerinde kullanılmasıdır. Alâkanın müsebbebiye olduğuna bir misal, şu hadiste geçmektedir *فَوَاللَّهِ مَا الْفَقْرُ أَحْسَىٰ عَلَيْكُمْ، وَلَكِنِّي أَحْسَىٰ عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ الدُّنْيَا عَلَيْكُمْ، فَتَنَافَسُوا مَا كَمَا تَنَافَسُوا مَا، وَتُهْلِكُكُمْ كَمَا أَهْلَكْتُمْ عَلَيْهِمْ، كَمَا بُسِطَتْ عَلَىٰ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَتَنَافَسُوا مَا كَمَا تَنَافَسُوا مَا، وَتُهْلِكُكُمْ كَمَا أَهْلَكْتُمْ عَلَيْهِمْ*

"... Allah'a yemin ederim ki, sizler için fakirlikten endişe etmem. Fakat Dünyanın, sizden öncekileri gaflete düşürdüğü gibi, sizi de gaflete düşürmesinden ve sizin de, sizden öncekiler gibi, onu elde etmek için yarışacağımızdan ve sizden öncekileri helak ettiği gibi sizi de helak etmesinden endişe ediyorum." (Buharî, 1998: 58 K. El Cizye, 1/3158.)

Bu hadiste Hz. Peygamberin, (s.a.v.) ümmeti hakkında onların helak olmalarına neden olan şeyin dünya nimetleri olmasına rağmen, dünya diye geçmesi mecazdır. Nimetler sebep olmakla birlikte nimetin müsebbibi olarak dünya zikredilmektedir. Bunun için bu cümle mecaz olarak anlaşılmalıdır.

Bu konuda diğer bir misal de, Hz. Peygamber (s.a.v.) in, Allah yolunda cihada katılma ve bir gün bir gece nöbet tutmanın faziletini anlattığı şu hadiste geçmektedir. *"لَعَدُوَّةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةً، خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا"* Allah yolunda yol kat etmek veya (nöbette) geceleme, Güneş'in üzerine doğduğu ve battığı her şeyden daha hayırlıdır." (Buharî, 1998: 56 K. El Cihad ve's Siyer, 5/2793.) Hadiste geçen bölümünde mecaz-ı mürsel vardır. Güneş'in üzerine doğduğu ve battığı her şeyle kastedilen dünyadır. Dünyanın kendisi bir uydudur ve daha genel anlamıyla bir yaşam merkezidir. Allah yolunda geceleminin faziletinin kıyaslandığı şey ise dünya nimetleridir. Bu nedenle, mecaz manasında bunun anlamı, Allah yolunda sefere çıkmanın ve nöbet tutmanın sevabı, dünya nimetlerinden daha hayırlıdır, demektir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka **külliyeye** olabilir. Burada alâka, bir şeyin bütününün zikredilmesiyle, onun bir parçasının kastedilmesidir. Bu durumu bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetinin gelecekte gelişmiş gemilere binerek, savaşlara çıkacaklarını şöyle anlatmaktadır. *نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرْضُوا عَلَيَّ غُرَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ، يَرْكَبُونَ نَجْجَ هَذَا الْبَحْرِ، مُلَوَّكًا عَلَى الْأَسِيرَةِ* "Benim ümmetimden insanlar, deniz üzerinde

tahtlara kurulmuş sultanlar gibi kurularak, Allah yolunda savaşa çıktıkları, bana gösterildi.” (Buharî, 1998: 56 K. El Cihad ve’s Siyer, 2/ 2788, 2789.) Bu hadiste geçen *يُرْكَبُونَ ثِيَجَ هَذَا الْبَحْرِ* mecazı mürsel bir anlatımdır. Denizlere binilmenin mümkün olmaması, lafzın hakikî manasında anlaşılmasına mani olan bir karinedir. Öyleyse bu kelamda mecazı mürsel olarak, *البحر* kelimesiyle gemi kastedilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu mecaz kullanım herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilen beliğ bir anlatımdır.

- ✓ **4-Mecaz-ı mürselde alâka cüziye** olabilir. Bir şeyin bir kısmının ifade edilmesiyle, o şeyin tamamının kastedilmesine, cüzün zikredilerek, külün kastedilmesi alâkası denir. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 254; Haşimî: 1999: 254) Bunu hadisten bir misalle izah edelim. Yolculuğa çıkan üç kişinin olayını anlatan Hz. Peygamber, (s.a.v.) onlardan birisinin şöyle dua ettiğini bildirmektedir. *فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرُجْ مَا بَقِيَ، فَفَرَّجَ اللَّهُ رِزْقِي مَا كُنْتُ أَفْرُجُ إِلَّا بِرِزْقِكَ* “*Sen bilirsin, şayet ben bunu, senin rızanı gözeterek yapmışsam; bize bir delik aç ta, gökyüzünü görelim.*” (Buharî, 1998: K. El Muzaraa, 13/ 2333.) Bu duada Allah’ın *vechi* zikredilerek, *O’nun zatı* kastedilmektedir.

Diğer bir misal de Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) peygamber olarak gelişini, ateş yakan adama benzettiği hadisinde geçmektedir. *إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ النَّاسِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ جَعَلَ الْفَرَاشُ وَهَذِهِ الدَّوَابُّ الَّتِي تَقَعُ فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا، فَجَعَلَ يَنْزِعُهُنَّ وَيَغْلِبْنَهُ فَيَقْتَحِمْنَ فِيهَا، فَأَنَا أَخَذُ بِحُجْرَتِكُمْ مِنَ النَّارِ، وَهُمْ يَقْتَحِمُونَ فِيهَا*

“*Benim durumum, ateş yakan şu adamın durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlattığı zaman, kelebekler ve böcekler kendilerini ateşe atmak isterler. Ben sizin elbisenizin ucundan tutup, ateşten çekerim...*” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 26/ 6483.)

Cümlede geçen *حِزْبٌ* kelimesi, elbisenin ön kısmı veya eteği zikredilerek, elbisenin ya da kendini ateşe atan insanların kendileri kastedilmektedir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **lâzımiye** olabilir. Bir şeyin diğer şeyin varlığı için zorunlu olmasıdır. Bu alâkayı hadiste geçen bir misalle açıklamaya çalışalım. Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda hutbesinde, *فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ - قَالَ مُحَمَّدٌ وَأَحْسِبُهُ قَالَ - وَأَعْرَاضَكُمْ، عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، أَلَا لِيُبَلِّغَ الشَّاهِدُ مِنْكُمْ الْغَائِبَ كَمَا كَانْتُمْ فِيهِ وَكَمَا كَانَتْ أَمْوَالُكُمْ فِيهِ، وَمَا كَانَتْ أَمْوَالُكُمْ فِيهِ إِلَّا بِرِزْقِهِ* “*Muhakkak ki kanlarınız ve mallarınız, -Muhammed zannediyorum, ırzlarınız, dedi - rabbinize kavuşacağınız güne kadar aranızda korunmuştur...*” (Buharî, 1998: 25 K. Hac,

132/1741.) Buyurmaktadır. Hadiste geçen دمانكم fadesiyle, حياتكم hayatlarınız, yani hayat hakkınız kastedilmektedir. Buradaki mecaz kullanımdaki alâka, hayat hakkının veya hayatın olmazsa olmazı olan kanın, damardan akmasıdır. Kanın akıtılması, kinaye olarak kişinin başkası tarafından hayatının sona erdirilmesi, yani öldürülmesi anlamına gelmektedir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **itibarı mâ kâne** olabilir. Bir şeyin geçmişi gözönünde bulundurulur, ifade edilmesi demektir. Bu alâkaya, hadiste geçen şu ifade misal verilebilir. Herakliyyus'un, Ebu Süfyan'dan Hz. Peygamber (s.a.v.) le ilgili olarak sorduğu قُلْتُ : يَقُولُ : . . اَعْبُدُوا اللَّهَ وَحْدَهُ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ، وَاتْرَكُوا مَا يَقُولُ آبَاؤُكُمْ ؛ وَيَأْمُرُنَا بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالصَّدَقِ وَالْعَفَافِ وَالصِّلَةِ “ O, bize, yalnızca Allah'a kulak etmeyi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamayı, babalarınızın dediği şeyleri terk etmemizi, namazı, zekâtı, doğru olmayı, iffetli olmayı ve sılayı rahmi emreder, dedim.” (Buharî, 1998: 1 K. Bedi'1 Vahyi, 6/7.) Ebu Süfyan'ın يَأْمُرُنَا ifadesi içinde bulunduğu zamanı ifade etmektedir. Hâlbuki Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu dinî ilkeleri geçmişte açıklamıştır.
- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **itibarı mâ yekûn** veya **itibarı mâ seyekûn** olabilir. Bu durum, bir şeyin şimdiki veya gelecekte olacak hali düşünülerek, geçmiş zaman kalıbıyla ifade edilmesidir. Vereceğimiz misalde, geçmiş zaman mazi fiili kullanılarak, geniş zaman muzarî manası kastedilmesi alâkasıyla ilgilidir. فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ قَائِمٌ يُصَلِّي فَيَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ “ Cuma günü öyle bir saat vardır ki, bir Müslüman kul,o saatte dua eder ve Allah'tan bir şey isterse, Allah onu verir.” (Buharî, 1998: 68 K. Talak, 24/ 5294.) Bu hadiste geçen أعطى fiili mazi bir fiildir. Bununla muzarî kalıbı يعطى veya gelecek zamanı anlatan سيعطى manası kastedilmektedir. Zira hadisteki bağlamı içinde, namaz kılan mü'mine isteği verilmiş değildir, ama verilecektir. Hal veya istikbale itibar edilerek, verilecek mükâfat geçmiş zamanlı fiilli ile ifade edilmektedir. İbarenin manası şarta bağlı olarak, kim Cuma saatinde namaz kılar ve dua ederse bunun sevabı kendisine verilir, demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yaptığı bu mecazı mürselin gayesi, ümmetini Cuma saatinde namaza ve duaya teşvik etmektir.

Diğer bir misal de, muzarî fiil kullanılıp geleceğin kastedilmesi alâkasıyla ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Bilal-i Habeşi'nin sabah ezanlarını erken okuduğunu ima etmek üzere لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ -أَوْ أَحَدًا مِنْكُمْ- أَذَانُ بِلَالٍ مِنْ سَحْوَرِهِ، فَإِنَّهُ يُؤَدِّنُ -أَوْ يُنَادِي- بِلَيْلٍ “ Bilal'in ezanı, sizden hiç kimseyi sahurdan alı koymasın. Çünkü o, geceleyin ezan

okur.” (Buharî, 1998: 68 K. Talak, 24/ 5298.) Buyurmaktadır. Hadiste geçen يمنع muzari fiiliyle, gelecek zaman kastedilmektedir. Yani bundan böyle Bilalin ezanı sizi sahurunuza devam etmekten engellemesin, demektir. Bu muzari kullanım geleceğe itibarladır, yani itibârı ma seyekûndur.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka olarak, **hâl zikredilerek zülhâl; zülhal zikredilerek hal kastedilebilir**. Bir şeyle içinde bulunduğu hali zikredilerek, halin sahibinin kastedilmesidir. Bu alâkayı bir misalle açıklayalım. Hz. Peygamber, (s.a.v.) yaşlılık döneminde kişinin içine düşebileceği hali zikrederek, o hale düşmekten yani o halin sahibi olmaktan Allah’a sığınmaktadır. O bu durumu şöyle ifade etmektedir: *لَّهُمْ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أُرْدَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ* “ *Ey Allahım! Korkaklıktan sana sığınırım ve erzeli’l ömürden (ömrün rezil olanından) sana sığınırım. Ve dünyanın fitnesinden ve kabrin azabından sana sığınırım.*” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 25/ 2822.) Hadiste bahis konusu olan, اردل العمر acizlik durumudur. Bu alâkada, hal bildirilerek halin sahibi, yaşlılık kastedilmektedir. اردل kişiyi dayanılamayacak derecede aciz bırakan ömür demektir. Burada yaşlının hali zikredilerek, sahibinin sıkıntılı uzun ömürlülüğü kastedilmektedir.
- ✓ Diğer bir alâka ise halin sahibi zülhal bildirilerek, bununla halin kastedilmesidir. Buna misal, şu hadiste mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.) mü’minleri, kendilerine bakılması haram olan kadınlara bakmaktan sakındırmak üzere: *إِيَّاكُمْ وَالذُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَرَأَيْتَ الْحَمَوَ ؟ ، قَالَ: الْحَمَوُ الْمَوْتُ* “ *Kadınlara bulunduğu (odaya izinsiz) girmeyiniz. Ensardan birisi: Ey Allah’ın elçisi, ya kayınvalide için ne dersin? Diye sorunca, o (Hz. Peygamber, şöyle) söyledi: Kayınvalide ölüm gibidir.*” (Buharî, 67 K. En Nikâh, 111/5232.) Kayın validenin ölüm gibi oluşunda *الحمو* kayın valide zikredilmekte ve onun yanına yalnız girme hali kastedilmektedir. Bu durum, teşbihi belîğle anlatılarak, kayın valideyle yalnız kalmak, ölümün hayatı helak etmesi gibi kalbi mahveder ve maneviyatı yıkar, demektir.

Diğer bir misal de, mü’minlerin Kur’anı okuyup, onunla amel etmelerinin turunç meyvesine, hurmaya ve Ebu Cehil karpuzuna benzetildiği hadiste şöyle geçmektedir. *مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأُتْرُجَةِ؛ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ؛ كَمَثَلِ التَّمْرَةِ لَا رِيحَ لَهَا وَطَعْمُهَا حُلْوٌ، وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الرَّيْحَانَةِ؛ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ لَيْسَ لَهَا رِيحٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ*

“Kur’an-ı Kerim okuyan kimsenin misali kokusu da, tadı da güzel olan turuncgiller gibidir. Kuran’ı okumayan mü’min, kokusu olmayan, ancak tadı güzel olan hurma gibidir. Kur’anı okuyan münafık, kokusu güzel, ancak tadı acı olan reyhan gibidir. Kuran’ı okumayan münafık ise, tadı acı ve kokusu olmayan Ebu cehil karpuzu gibidir.” (Buharî, 1998: 66 K. Fedâilu’l-Kur’an, 15/5020, 36/ 5059)

Hadiste geçen teşbihteki müşebbeh, *mümin* (المؤمن) *turunca*(الترجة) benzetilmektedir. Hakikat manasında mü’minin her hangi bir meyveye benzemesi muhaldir. Öyleyse burada mü’minin durumu ve hali meyvenin durumu ve haline benzetilebilir. Dolayısıyla burada المؤمن zikredilmekte, onun hali kastedilmekte ve اترجة zikredilmekte, onun hali kastedilmektedir. Yani Kur’anı okuyup, onunla amel edenin olgunluk hali ve durumu, tadı ve kokusu güzel olan turuncun hali gibidir, demektir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka **zamaniye** olabilir. Buna misal olarak, Mü’minleri ibadet etmeye teşvik etmek amacıyla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) söylediği, şu hadisi verebiliriz. مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ ، وَأَقَامَ الصَّلَاةَ ، وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ ، أَنْ مِنْ آمَنَ بِهَا “ Kim Allah’a ve rasulüne iman eder, namazı ikame eder ve Ramazanı tutarsa; ister Allah yolunda cihat etsin, ister se doğduğu memleketinde otursun, Cenab-ı Hakk onu, Cennete girdirir.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 4/ 2790.) Hadiste صام رمضان ifadesiyle kastedilen Ramazan orucudur. Zaman ismi olan رمضان zikredilip, o ayda tutulan صوم oruç kastedilmektedir. Bu mecazda alâka, zamanın ifade edilmesiyle zamanda yapılması istenen oruç ibadeti kastedilmektedir.

Bu alâkayı açıklamak için ikinci bir misal daha verelim. Müslümanlara eziyet etmeleri nedeniyle, azgın Mudar kabilesine Hz. Peygamber, (s.a.v.) şöyle beddua etmektedir. اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ “Allah’ım! Mudar’ı şiddetle tepele, Onların yıllarını Yusuf’un yılları eyle!” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 98/ 2932.) Hadiste geçen سني يوسف ifadesinde zaman bildiren سني zikredilerek, o yıllarda hâkim olan hal kastedilmektedir ki; o da, kıtlık yıllarıdır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu mecaz anlatımla, Mudar kabilesini azgın durumlarından dolayı onları Allaha havale etmekte ve önlerindeki yıllarının da kıtlık yılları olarak çetin geçmesini talep etmektedir.

- ✓ Mecazı mürselde alâka, **mahalliye** olabilir. Bir yer ve mekânın zikredilmesiyle mahalli içinde gerçekleşen şeyin kastedilmesidir. Meselâ Hz. Peygamber, (s.a.v.) kabul olunan haccın mükafaatını anlatmak üzere; الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ; “Mebrur olan haccın mükâfatı, ancak Cennettir.” (Buharî, 1998: K.el Umre, 1/773.) Buyurmaktadır. Mükafaat olarak anlatılan الجنة bir mekân ismidir. Cennetle cennet nimetleri nimetleri kastedilmektedir. Yani kabul olmuş haccın mükâfatı Cennet nimetleridir, demektir.
- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **âliye** olabilir. Mecaz-ı mürselde alâkalardan biri de âletin zikredilip, onunla yapılan eylemin ifade edilmesidir. Meselâ Hz. Peygamber, (s.a.v.) mü'minleri cihata teşvik etmek amacıyla şöyle demektedir. وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ “Bilin ki, Cennet, kılıçların gölgesi altındadır.” (Buharî, 56 K. Cihad, 19/ 2818.) Bu hadiste, savaş aleti olan kılıçları, السُّيُوفِ Cennete ulaşma aleti olarak zikretmektedir. Hâlbuki kelamın hakikat manasında Cennete, kılıç aletiyle gidilmesi muhaldir. Kılıç aletiyle o dönemde kılıçla yapılan savaş kastedilmektedir. Cennet'in Allah yolunda cihat edilerek kazanılacağı anlaşılmaktadır.
- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **umumiye veya hususiye** olabilir. Mecaz-ı mürselde sözün hakikat manasında mecaz manasına nakledilmesinde karine, husus bildiren bir kelimedenden umum manası, umum bildiren bir kelimedenden de husus manası kastedilmesidir. Umum zikredildiği halde, hususun kastedildiği duruma bir misal verelim. Hz. Peygamber, müslümanı hurma ağacına benzettiği hadiste şöyle buyurmaktadır. إِنَّ مِنْ الشَّجَرِ شَجْرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا وَإِنَّهَا مِثْلُ الْمُسْلِمِ فَحَدِيثُونِي مَا هِيَ فَوْقَ النَّاسِ فِي شَجَرِ الْبُؤَادِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ فَاسْتَحْيَيْتُ ثُمَّ قَالُوا حَدِيثُنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ هِيَ النَّخْلَةُ
“ Ağaçlar içerisinde öyle bir ağaç vardır ki, yapraklarını dökmez. İşte bu ağaç Müslümanın misali gibidir. Söyleyin bana, bu ağaç hangisidir? İnsanlar badiyede yetişen ağaçları saydılar. Abdullah dedi ki: Hatırimda bunun hurma ağacı olduğu geçti. Sonra, ya Resulallah! Bu hangi ağaçtır? Bize söyle dediler. Rasulullah (s.a.v.) ta; o, hurma ağacıdır, dedi.” (Buharî, 1998: 3 K. İlim, 3.)

Bu hadiste geçen “فوق الناس في شجر البؤادي ...İnsanlar, vadide yetişen bütün ağaçları saydılar...” ifadesi yer almaktadır. Bu hadiste geçen الناس kelimesi umum bir kelimedir ve bütün insanlar demektir. Hâlbuki hadiste çöllerde yetişen ağaçları sayanlar hususi bir gruptur, bütün insanlar değildir. Burada alâka umumi olan

belirtilerek, hususi bir şeyin kastedilmesidir. Bu defa da husus zikredildiği halde umumun kastedilmesine bir misal verelim. *إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزَّيْنَاءِ، أَدْرَكَ* “Allah, insanoğluna zinadan payını yazdı. Göziün zinası bakıştır ve dilin zinası, (şehevî arzuları çağrıştıran şeyler) konuşmaktır...” (Buharî, 1998: 79 K. El İtisam, 12/6243.) Burada ابن ادم ifadesinde bulunan ابن kelimesi oğul demektir ve husustur. Yine terkinin manası, Âdemoğlu da husustur. Ancak bu ifade ile bütün insanlık kastedilmektedir. Burada Âdemoğlu, الناس demektir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **mutlak zikredilip**, bununla **mukayyet** kastedilebilir. Mecaz-ı mürselde sözün hakikat manasında mecaz manasına nakledilmesinde karine, mutlak bildiren bir kelime kullanılarak; bununla mukayyetlik bildiren bir mana kastedilmektedir. Bu alâkaya, sahabeden takvayı yanlış anlayan bazı kişileri ikna etmek için Hz. Peygamberin (s.a.v.) söylediği şu hadisi misal olarak verebiliriz. *رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي*

“ Bilin ki, Vallahi ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve en takva olanınız olduğum halde, ben oruç ta tutarım, oruç tutmadığım günler de olur; geceleri namaz da kılarım, uyku da uyurum ve kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, bizden değildir.” (Buharî, 1998: K. Nikâh, 1/5064.)

Hadis metninin sonunda geçen سنتي ifadesi mutlak manada kullanılan sünnet manasında olmakla birlikte, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sahabenin yanlış anladıkları, devamlı oruç tutmak, geceleri uyumaksızın namaz kılmak ve kadınlarla evlenmemekle ilgili davranışlar için mukayyet manası kastedilmektedir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **bedeliye** veya **mübeddeliye** olabilir. Bir şeyin yerine, ona bedel olan başka bir şeyin veya bir kelimenin yerine aynı manaya gelen bir başka kelimenin gelmesidir. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 254; Haşimî: 1999: 254) Konu ile ilgili Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kadınlar topluluğuna yaptığı bir konuşmasında geçen, şu hadisini misal verebiliriz. " *تَصَدَّقْنَ ، فَإِنَّكُنَّ أَكْثَرُ أَهْلِ النَّارِ* " ، فَقَالَتْ امْرَأَةٌ لَيْسَتْ مِنْ عِلْيَةِ النَّسَاءِ : لَمْ ، أَوْ بِمِ ، أَوْ فِيهِمْ ؟ ، قَالَ : " *إِنَّكُنَّ تَكْفُرْنَ اللَّعْنَةَ ، وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ* " ، “Siz çokça hayırda bulunun. Zira Cehennem ehlinin çoğunu oluşturmaktasınız. (Buharî, 1998: 6 K. Hayz, 6/ 304.) Hadisin tercümesinde “... Sizler laneti

çoğaltırsınız ve geçime nankörlük edersiniz.” İfadesi anlaşılmaktadır. Metinde geçen, *إِنَّكَ تُكْثِرُونَ اللَّعْنََةَ ، وَتَكْفُرُونَ الْعَشِيرَ* lafzında *laneti çoğaltırsınız* manası vardır. Hâlbuki lanet çoğaltılmaz, lanet okunur. Ayrıca *تكفرون العشير* ifadesinden anlaşılan *geçime nankörlük edilmez*, kadınlar *kocalarına veya iyiliğe nankörlük* edebilirler. İşte mecaz-ı mürselde bu alâkalardan anlaşılmaktadır ki, mecazî manada bedeliyye olarak “Okursunuz” yerine “Çoğaltırsınız” lafzı; geçim yerine de, *iyiliğe veya kocalarınıza* manaları kastedilmektedir.

- ✓ Mecaz-ı mürselde alâka, **müjavire**, **dâlliye** veya **medlûliye** olabilir. Bir şeyin civarında olan şeyi zikredilerek, o şeyin kendisinin kastedilmesine *müjavere*; bir şeyin bir şeye delâlet etmesine *dâlliye* ve bir şeyin başka bir şey için kendisine işaret edilen şey olmasına da, *medluliyye* denir. Bunlar, zikredilen şeyden, mahiyetinin, mefhumunun anlaşıldığı mecaz-ı mürsellerdir. Bu mecaz kullanımı özellikle söylendiği anda kastedilen mana rahatlıkla anlaşılmaktadır. (Kazvinî, 1904: 209; Merağî, 1993: 254; Haşimî: 1999: 254)

Müjavere karinesine Hz. Aişe (r.a.)’nin, Mekke’de iken umreye için ihrama girmesi gerektiğinde, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) talimatını misal verebiliriz. *عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ : " يَا رَسُولَ اللَّهِ اعْتَمَرْتُمْ وَلَمْ أَعْتَمِرْ ، فَقَالَ : يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ ، اذْهَبْ بِأَخْتِكَ فَاعْمِرْهَا مِنْ التَّنْعِيمِ "* Hz. Aişe (r.a.) den, *o Rasulullah’a, Ya rasulallah! Siz umre yaptınız, ben yapamadım, dedi. O da, Ey Abdurrahman! Kızkardeşini al, Tenim’de onu ihramlandır.*” (Buharî, 1998: 25 K. El Hac, 3/1518.) Bu hadiste umre için ihrama girmesi için Hz. Aişe (r.a.)’nin götürülmesi istenen yer, Ten’im’dir. Ten’im bir mekân ismidir. Bu nedenle, hadiste istenen şey bu mekânın dâhilinde olmak üzere Ten’im’in civarında Hz. Aişe (r.a.)’nin ihrama girmesidir.

Dâlliye karinesine misal olmak üzere hasta ve yolcunun ibadetinin değerlendirildiği şu hadisi inceleyelim. *إِذَا مَرَضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كُتِبَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا* “ *Kul hasta olur veya yolculuğa çıkarsa, ona ikamet halinde ve sağlıklı iken yaptığı amelin bir benzeri verilir.*” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 134/ 996.) Hadiste geçen *مثل ما كان يعمل* ifadesinden maksat, yaptığının *ücreti veya yaptığının mükâfatı* verilir, demektir. Amelin misli başka bir iş olarak verilemez. Bu nedenle, mecazî manada *onun mükâfatı* verilir, demektir.

Medlûliye alâkasını da şu misalle izah edilebilir. Hz. Peygamber’e, (s.a.v.) kıyametin ne zaman kopacağı sorulmakta ve o da, kıyasla diğer ümmetler ile ümmetinin kıyamete yakınlığını şöyle anlatmaktadır. *إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلٍ مَنْ خَلَا مِنَ الْأُمَّمِ*

كَمَا يَبِينُ صَلَاةَ الْعَصْرِ وَمَغْرِبَ الشَّمْسِ “Sizin eceliniz, sizin dışınızdaki ümmetlerin ecelleri yanında, ikinci namazı ile güneş batımı gibidir.” (Buharî, 1998: 66 K. Fedailu'l Kur'an, 17/5021.) Burada benzetilen ikinci namazı ile güneşin batışı arasının medlulu, kıyametin süresinin yakınlığıdır. Yoksa hakikat manasında anlaşılacak olsa bu süre, saatlerle ifade edilecek bir süredir. Burada kıyametin kopmasının medlülü kastedildiğinden, bu sürenin kısa olacağı rahatlıkla anlaşılmaktadır.

2.1.6.İştikakla Yapılan Mecazlar

Mecaz sanatında iştikakla yapılan mecazlar denince, *mastar*, *ismi fail* ve *ismi meful* gibi isim kalıpları olan tüterilmiş isimlerin birbir yerlerine kullanılması akla gelmektedir. Mecaz edebi sanatında bu kullanımlar, ifadeye akıcılık sağlaması ve dinleyenlerin rahatlıkla manayı anlaması yönünden, önemlidir. Zira sözü işiten, kullanılan sığa ile sözden neyin kastedildiğini fazla düşünmeden anlamaktadır. Bu da, alternatif bir anlatımla kelamın daha beliş bir şekilde ifade edilmesine neden olmaktadır. Şimdi mecazın iştikakla yapılan türlerinden birkaç tanesini, hadislerden birer misal vererek, açıklamaya çalışalım.

- ✓ **Mastarın ismi fail yerine kullanılması.** Metinde mastar kalıbında kullanılan kelime ile ism-i fâil manasının kastedilmektedir. Bu alâkaya misal, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Deccali tanıttığı şu hadiste geçmektedir. *إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ أَلَا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عَيْنَةُ طَافِيئةٍ* “*Dikkat edin! Deccal Mesihin sağ gözü şaşıdır, Allah şaşsı değildir. Onun (Deccalin) gözüsanki salkımından dışarı çıkmış üzüm tanenesi gibidir.*” (Buharî, 1998: 97 K. Tevhit, 17/7407.) Deccal’in sağ gözünün şaşsı olduğu bu hadiste geçen *اعور* kelimesi mastar bir kelime olup, bununla “*Şaşsı bakan*” manasında ism-i fâil manası kastedilmektedir.
- ✓ **Mastarın İsmi meful yerine kullanılması.** Metinde mastar kalıbında kullanılan kelime ile ismi meful manasının kastedilmektedir. Bu kullanıma misal olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) anlattığı mağaraya sığınan üç kişinin olayında şöyle geçmektedir. Bu üç kişi dualarında Allah’tan şunu talep etmektedirler. *فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَيْ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَأَفْرُجْهَا* “*Sen bilirsin, şayet bunu senin rızan için yapmışsam, bize mağaradan bir delik aç.*” (Buharî, 1998: K. el Muzaraa, 13/2333.) Bu ifadede geçen *مفروجة* kelimesi mastardır. Cümlede mefulün mutlak olarak gelen bu kelime aslında İsmi Meful veya ism-i mekân sığasında *مفروجة*

“Aralanmış, açılmış bir delik” manasında kullanılmaktadır. Bu hadiste Allah’tan kayadan bir delik, açıklık açılması istendiği anlaşılmaktadır.

- ✓ **İsmi failin mastar yerine kullanılması.** Metinde ismi fâil kalıbında kullanılan kelime ile mastar manasının kastedilmektedir. Böyle bir kullanım, şu hadiste misal olarak geçmektedir. “ تَصَدَّقْنَ ، فَإِنَّكُمْ أَكْثَرُ أَهْلِ النَّارِ ” ، فَقَالَتْ امْرَأَةٌ لَيْسَتْ مِنْ عَلِيَّةِ النِّسَاءِ : لِمَ ، أَوْ ، “ (Ey Kadınlar! Siz çokça hayırda bulunun. Zira Cehennem ehlinin çoğunu oluşturmaktasınız. Hz. Peygamber (s.a.v.) in, kadınlara nasihat ettiği konuşmasının ön bölümünde من ناقصات عقل و Akli noksan olanlar” manasında ناقصات kelimesi geçmektedir. Bu kelime ism-i fâil olarak kullanılmakla birlikte, bu kelimedenden fiilin mastar manası نقص “Noksanlık veya-eksiklik” kastedilmektedir.
- ✓ **İsmi failin, ismi meful yerine kullanılması.** Metinde ismi fâil kalıbında kullanılan kelime ile ismi meful manasının kastedilmektedir. Bu alâkaya, yukarıda geçen ve Deccalin tanıtıldığı hadis misal verilebilir. إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ أَلَّا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ “Dikkat edin! Deccal Mesihin sağ gözü şaşıdır, Allah şaşısı değildir. Onun (Deccalin) gözüsanki salkımından dışarı çıkmış üzüm tanenesi gibidir.” (Buharî, 1998: 97 K. Tevhit, 17/7407.) Bu hadiste Deccal’in sağ gözü kabuğundan dışarı fırlamış üzüm tanesine benzetilmektedir. Burada geçen كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ ifadesinde طَافِيَةٌ kelimesi ismi fail kalıbında gelmekle birlikte ismi meful manasında kullanılmaktadır. Zira üzüm tanesinin içi kendisi fırlamaz. Burada mana fırlatılan üzüm tanesi manasında kullanılmaktadır.
- ✓ **İsmi Mefulun mastar yerine kullanılması.** Metinde, ismi meful kalıbında kullanılan kelime ile, mastar manasının kastedilmektedir. Hz. Peygamberin, Allah’a iman etmeyi açıkladığı hadiste bu kullanım geçmektedir. شهادة أن لا إله إلا الله “و أن محمدا رسول الله و إقام الصلاة و إيتاء الزكاة و صيام رمضان و أن تعطوا من المغنم الخمس (İman), Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed’in, onun elçisi olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetten humusu(beşte bir) vermektir.” Buharî, 1998: 2 K. İman, 38/53.) Bu hadiste geçen المغنم kelimesi ismi meful kalıbında gelmekle birlikte mastar manasında ganimet manasında kullanılmaktadır.

2.2.Hadislerde Kullanılan Mecazın Amaçları

İrşat faaliyeti muhatabı olumlu yönde etkileme faaliyetidir. Hadislerde bu amaca yönelik olarak sözü gerektiğinde doğrudan, gerektiğinde ise dolaylı anlatımla ifade etmek muhataba mesajın doğru ulaşmasında büyük önem taşımaktadır. Anlatım üslubu olan dolaylı anlatımı konu alan mecaz çeşitli türleriyle şu amaçlar için kullanılır.

- Mecaz sözün daha anlaşılır hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) mecazî kullanımlarında Arap dilinde kullanılan kalıp ve sözlere ilaveten Kur’anda geçen mecaz ifadelerini de kullandığı hadislerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Müslümanlara eziyet etmeleri nedeniyle, azgın Mudar kabilesine şöyle beddua etmektedir. اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَيَّ، اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسَنِي يُوسُفَ *“Allah’ım! Medar’ı şiddetle tepele, Onların yıllarını Yusuf’un yılları eyle!”* (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 98/ 2932.) Hadiste geçen سني يوسف ifadesinde zaman bildiren سني zikredilerek, o yıllarda hâkim olan hal kastedilmektedir ki; o da, kıtlık yıllarıdır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu mecaz anlatımla, Mudar kabilesini azgın durumlarından dolayı onları Allaha havale etmekte ve önlerindeki yıllarının da kıtlık yılları olarak çetin geçmesini talep etmektedir.
- Ayrıca sözün güzelleşmesinde mecaz, icaz edebi sanatlarından bir sanattır. İslam’da insanın gücünün yetmediği şeylerden sorumlu olmayacağı temel esasını Hz. Peygamber (s.a.v.) mecazla, sözü güzelleştirerek şöyle anlatmaktadır. إِذَا مَرَضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كَتَبَ لَهُ مِثْلَ مَا كَانَ يَعْمَلُ مُقِيمًا صَحِيحًا *“Kul hasta olur veya yolculuğa çıkarsa ona, ikamet halinde ve sağlıklı iken yaptığı amelin misli verilir.”* (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 134/ 996.) Hadiste geçen مثل ما كان يعمل ifadesinden maksat, yaptığının ücreti veya yaptığının mükâfatı verilir, demektir.
- Allah inancı, melek, şeytan gibi metafizik varlıkların kavranması, aklî ve hayalî mefhumların nesnel olarak hissedilecek halde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bu mefhumlar dolaylı anlatımla neredeyse işitenin ayan olacağı halde hislerle algılanabilecekmiş bir hale gelir. Bu da nefislere sevinç ve heyecan vermektedir. (Haşimî,1999: 249.) Hz. Peygamber, (s.a.v.) toplum içinde insanların en şerlilerini ikiyüzlüler olarak tanımlamaktadır. تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ *“İnsanların en şerlilerini, يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا الْوَجْهَيْنِ، الَّذِي يَأْتِي هُوَ لَاءٌ بِوَجْهِهِ، وَهُوَ لَاءٌ بِوَجْهِهِ كِيَامَتِ گۈنۈندە ۱کیۈزلۈ ۱ولارک بۈلۈرسۈن. ۱ولار ۱شۈنلارە بۈر یۈزۈیۈلە، ۱شۈنلارە*

ise, diğer yüzleriyle görünürler.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 52/ 6058.) Metinde geçen ذالوجهين ifadesinde mecaz kullanım vardır. ذالوجهين ifadesinin hakikat manasında anlaşılmasına engel mânia, insanın kafasında bulunan iki yüz kastedilmemektedir. Bu ifade mecazî manada sözüne sadık olmayan, insanlara göre söylem değiştiren ve toplumda güven vermeyen bir ahlâk modelini anlatmaktadır.

- Hadislerde soyut kavramların anlatılmasında mecazî anlatım yoluna daha çok başvurulduğu müşahade edilir. Ayrıca, mecazda kullanılan unsurlar vahiy coğrafyasında en çok kullanılan, müşahade edilen ve insanların belleklerinde bulunan mefhumlar olduğu görülür. مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِلَّهِ كَمَفْخَصٍ قَطَاةٍ ، أَوْ أَصْعَرَ ، بَنَى اللَّهُ لَهُ “Kim Allah için bir mescit inşa ederse Allah ta ona Kıyamet günü Cennette ona bir benzerini inşa eder.” (Buharî, 1998: 8 K. Salât, 65/450.) Hadiste geçen بنى الله ifadesiyle Allah’ın ona bir benzerini bina etmesi mecaz-ı aklîdir. Hadiste mecaz manasında anlaşılması gereken mefhum; Allah için mescit inşa edene Allah tarafından mükâfat olarak, Cennette kasırlar ve köşklere yaşama vadidir.

Soyut kavramlardan şeytanı sembolik olarak anlatan Hz. Ebu Bekr bir bayram sabahı tef çalanlara şöyle tepki göstermektedir: أَمْرًا مِيْرُ الشَّيْطَانِ فِي بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَلِكَ فِي يَوْمِ عِيدِ “Hz. Peygamber (s.a.v.) hanesinde şeytanın zurnalarını mı çalınacak?” Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) hoşgörüsüyle, “ يَا أَبَا بَكْرٍ إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَهَذَا عِيدُنَا ” “ Ey Ebubekir! Her milletin bir bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır.” Buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 13 K. İdeyn, 3/ 952.) Bu hadiste geçen مزامر الشيطان mecaz manasında kullanılmaktadır. İfadenin hakikat manasına kullanılmasına engel mani, hissî olarak şeytanın kendisinin görünmeyişi ve onun aletinin olup olmadığının bilinmemesidir. Bu mecaz anlatımında Şeytan’ın insanlara shevi arzulara yönlendiren vesvesesi mecaz-ı mürsel edebî sanatıyla anlatılmaktadır.

- Sözü mübalağalı bir şekilde anlatmak için mecaz kullanılır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetinin ecelini, diğer peygamberlerin ümmetlerinin ecelleriyle kıyaslayarak anlatırken, mecazi anlatımla mübalağa yapmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) e kıyametin ne zaman kopacağı sorulmakta ve o da, kıyasla diğer ümmetler ile ümmetinin kıyamete yakınlığını şöyle anlatmaktadır. إِنْ مَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلٍ مِنْ خَلَا مِنْ “ الأُمَّمِ مَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى مَغْرِبِ الشَّمْسِ ” “ Sizin eceliniz, sizin dışınızdaki ümmetlerin ecelleri yanında, ikindi namazı ile güneş batımı gibidir.” (Buharî, 1998: 66 K.

Fedailu'l Kur'an, 17/5021.) Burada benzetilen ikindi namazı ile güneşin batışı arasının medlulunu bildirerek, ümmetinin ecelini ve kıyametin süresinin yakınlığını mübalağalı bir şekilde ikindi namazı ile akşam vakti arası gibi kısa bir süreyi mübalağa yaparak anlatmaktadır. Bu hadisi dinleyen ikindi ile akşam vakti arasının kaç saat olduğunu değil, ne kadar kısa bir müddet olduğunu düşünerek, Ahiret için ne hazırladığına bakar ve Ahireti düşünür.

- Şeytan, Deccal ve amellerinden muhatabı uzaklaştırmak için onun çirkinliğinin mecazla anlatılması nefisleri daha çok etkiler. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Deccalin çıktığında ondan uzak durulması gerektiğini, onun nefret verici şekli ve tasviriyle şöyle anlatmaktadır. *إِنَّ اللَّهَ لَيَسَّ بِأَعْوَرَ أَلَا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرَ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عَنَبَةٌ طَافِيَةٌ* “Dikkat edin! Deccal Mesihin sağ gözü şaşıdır, Allah şaşı değildir. Onun (Deccalin) gözüsanki salkımından dışarı çıkmış üzüm tanenesi gibidir.” (Buharî, 1998: 97 K. Tevhit, 17/7407.) Deccal 'in sağ gözünün şaşı olduğu bu hadiste geçen *اعور* kelimesiyle mastar olarak anlatılmaktadır. Bu anlatımda mecaz olarak ismi fail manası kastedilerek Şeytanın “Şaşı bakan” olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.Konunun Değerlendirilmesi

Kur'an'ın indiği dönemde, geniş bir coğrafyada kullanılan, arap dili anlatım üsluplarının hadislerde de kullanıldığı müşahade edilmektedir. Beyan ilmi edebî sanatlarından mecaz hadislerde çokca kullanılmakta olduğu müşahade edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğin ilk döneminden itibaren muhataplarla iletişimde, aynı dil ve anlatım üsluplarını kullanmaya özen gösterdiği ve onların mecazlarında kullandıkları unsurları irşatta kullandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, hadislerde geçen mecaz kullanımlarının, unsurları ve amaçları yönünden, dilin sadeliğini ve toplumun tabi dilini yansıtan bir ayna konumunda olduğu müşahade edilmektedir. Hadis metninde görülen tabiat, gökler, hayvanat gibi evrensel anlayışı yansıtan unsurların yanı sıra daha çok vahiy ortamında mevcut ve tanınan unsurlardan kullanıldığı tespit edilmektedir.

Arap dilinde mecazın çokça kullanılması, dil üslubunu ve terkiplerini tekdüze olmaktan uzaklaştırarak, ona edebi bir güç kazandırmaktadır. İrşadın konusu içine giren hadislerin daha fazla dolaylı anlatımla anlatıldığı, kinaye ve istiare gibi temeli mecaz olan sanatların yanı sıra aklî mecaz ve mecazı mürsellerle dinin emir, tavsiye ve yasakları özlü bir şekilde anlatılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kelimada hem müfret, hem mürekkep mecazın bütün çeşitlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Hadislerde geçen müfret mecazlar,

genellikle manayı izah etmek ve lafzı açıklamak maksadıyla kullanılmaktadır. Özellikle mecazı mürseldeki alâkalar ve akli mecazlarla ilgili hadislerden çok miktarda misaller görülmektedir.

Mecaz-ı mürsel sözün güzelleşmesinde icaz edebi sanatlarından bir sanattır. Lügat üslubunda manayı genişletmek için kullanılır. Hadislerde kelamın anlaşılmasında açıklamada bulunma ve izah etmek maksadıyla, mana genişlemesi ve tekit maksatlarıyla da kullanıldığı müşahade edilmektedir. Sembolik anlam taşıyan manevî lafızların anlamlandırılmasında mecaz, etkileme yönüyle irşatta etkin bir role sahip olmaktadır. Ayrıca hadislerde tekit amacıyla mecazı mürsellere yer verilmektedir.

Dolaylı anlatımda mecaz çeşitlerinin hemen her çeşidinin hadislerde kullanılmış olduğunu görebilmekteyiz. mecaz manasında kullanılırken aynı zamanda mana genişlemesi diyebileceğimiz ittisa da, gerçekleşmektedir. Dinleyici mecaz ifadesinde birden çok manayı anlayabilmektedir. İttisada elde edilen manalar, hislerle algılanabilecek, neredeyse işitenin ayan olacağı ve nefse sürur veren manalardır. (Haşimî: 1999: 249.) Hadislerde en fazla bu gaye ile mecaza başvurulduğu müşahade edilmektedir.

Dolaylı anlatımın zihin ve gönüllere daha rahat yerleşmesi ve birden çok mananın algılanması irşadın başarısına büyük katkı sağlamaktadır. Mesela, atın denizle, orucun kalkanla, elin kudretle ve üstün elin cömertlikle... Vb. algılanmasında aralarında kurulacak çok çeşitli bağlar akla gelir ve böylece olma ihtimali olan çeşitli manalar zihinlerde canlanmaktadır. Dinleyici, lafzın hakikat manasından lazımlî manaya geçişte, bu alâkayı kavradığı gibi, muhatabın ön belleğiyle kavrayacağı hayalî bir alâka da oluşabilmektedir. (Haşimî: 1999: 251.) Bu açıdan lafzın manası zenginleşmekte, anlatımda kolaylık sağlanmakta ve kelama etkili bir anlayış kazandırılmaktadır.

BÖLÜM 3: HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN KELAMINDA MECAZÎ SANATLAR

Allah'ın elçisi Hz. Muhammed, (s.a.v) İslam dinini tebliğ ederken, çeşitli anlatım üsluplarını kullanmakta; sözü hem düz anlatımla, hem de dolaylı anlatımla ifade etmekte olduğu hadislerden anlaşılmaktadır. Onun, hitabetinde düz anlatımı ve dolaylı anlatımı kullanırken, edebî sanatlarla sözlerini daha belîğ hale getirmektedir. Böylece davetinde muhatabını etkilemekte ve onu anlattıklarıyla ikna etmektedir. Rasulullahın teşbih, istiare ve kinaye gibi beyan ilminin sanatlarına başvurduğu hadislerde sıklıkla görülmektedir. Burada, onun sözlerinde kullandığı mecaz edebî sanatları, bu sanatların çeşitleri, unsurları ve sanatları, amaçları ile birlikte ele alınarak, incelenmektedir.

Bu bölümde hadislerde kullanılan teşbih, istiare ve kinaye sanatları ayrı ayrı incelenmiştir. Hadislerde, teşbih sanatını ihtiva eden konular arasında, Allah'ın emirlerine ve onun elçisinin yoluna sınıksız sarılmaya davet etmek, ibadet ve güzel ahlaka teşvik ve kötülüklerden kaçınılması gerektiği gibi konuların öne çıkması, Hz. Peygamberin (s.a.v.) irşadında onun fasih kelamının etkisini ortaya çıkarması açısından belirleyici olmaktadır. Bu nedenle, hadislerde teşbih ihtiva eden konular misal olarak ele alınmış olup, istiare ve kinaye konularında böyle bir konu tahliline ihtiyaç duyulmamıştır. Beyan ilminde önemli bir yere sahip olan teşbih, istiare ve kinaye sanatları konularında, bu sanatların amaçları doğrultusunda sanatların çeşitleri ve isnatları, hadislerde geçen misallerle tahlil edilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kelamında bu sanatlara ne kadar yer verdiği ve beyan ilmi sanatlarının etkileyici yönleri ve irşata sağladığı katkılar tespit edilmiştir.

3.1. HADİSLERDE TEŞBİH SANATI

Hız. Peygamber (s.a.v.) irşadında kullandığı anlatım üsluplarından birisi de teşbihtir. Hadisler üzerinde yapılan bu çalışmada, dolaylı anlatımla anlatılan hadisler arasında en çok teşbih edebî sanatının kullanıldığı görülmektedir. Hadislerde teşbihin her çeşidine yer verildiği gibi, özellikle mürsel, mücmel teşbihi, belîğ ve zımnî teşbihi daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hadislerde, teşbih sanatını ihtiva eden konuların başında iman, islam, ihsan, ibadetlerden namaz, zekât, oruç, hac, kutsal yerler, ahlaki konular, Kur'an-ı Kerim ve zikir, kadın ve nikâh, Cihat, kıyamet alametleri, ahiret, ahiret halleri gibi konular gelmektedir. Bu konular, irşatta önde gelen konulardır. Bu nedenle, hadislerde işlenen teşbih ve çeşitlerini ihtiva eden hadislerin tahlil edilmesi, Hız. Peygamberin (s.a.v.) fasih kelamının, irşadına neler kazandırdığının anlaşılmasına vesile olabilmektedir.

Teşbih sanatı, aralarında bulunan ortak benzerlik vasfı nedeniyle az bilinen bir şeyin, kendisinden daha açık bir şekilde bilinen şeye benzetilmesiyle yapılan bir sanattır. Bu sanatta, müşebbeh, müşebbeh bih, teşbih edatı ve vehu't teşbih gibi unsurlar bulunmaktadır. Teşbih, müşebbeh ve müşebbeh bih arasındaki ortak vasfı üzerine bina edilmektedir. Öyleyse, müşebbeh bihte mevcut olan vasfın, daha açık ve daha belirgin halde olması gerekir ki, bununla müşebbeh, kendisinden daha belirgin olan müşebbeh bihin vasfına benzetilerek anlatılabilir. Müşebbeh ile müşebbeh bih arasında birden fazla benzerlik bulunabilir. Bunlardan biri, öne çıkartılarak teşbih yapılır. Böylece müşebbeh, müşebbeh bihin vasfı ile daha belirgin hale gelir. Mesela, Hız. Peygamber'in, (s.a.v.) insanların kardeşlik bağlarını güçlendirmek amacıyla söylediği şu hadiste teşbih sanatını kullandığı görülmektedir. *لَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، (Birbirinize) haset etmeyin, birbirinizle cedelleşmeyin, birbirinize kızmayın, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizin pazarlığı üzerine pazarlık etmeyin ve ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz.* (Buhari, 78 K. Edeb, 57/ 6064, 6065, 6066.) Bu hadiste yapılan teşbihte, insanlardan istenen, birbirlerini sevme, yardımlaşma ve merhametle davranmaları *kardeş* olmaya benzetilmektedir. Teşbih edatının hafzedilmesiyle yapılan bu teşbih, belîğ teşbihtir. Teşbihin unsurları birer kelimedenden meydana geldiğinden aynı zamanda burada müfret teşbih vardır.

Sahabenin Rasulullah'tan öğrendiği salâvatta geçen teşbihte, ona ve onun ehline getirilmesi istenen salâvat, İbrahim (a.s.) ve onun ehline getirilen salavâta

benzetilmektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) kendisi için okunmasını önerdiği salâvatı şöyle bildirmektedir. *اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ , وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ* “ *حَمِيدٌ مَجِيدٌ , اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ* *Ey Allahım! Hz. İbrahim ve ailesine salât ve selam ettiğin gibi, Hz. Muhammed ve ailesincede salât ve selam et. Zira sen, çokca hamde layık olan ve yücesin. Hz. İbrahim ve ailesine merhamet ettiğin gibi, Hz. Muhammed ve ailesincede rahmet et. Zira sen, çokca hamde layık olan ve yücesin.*” (Buharî,1998: 60 K.Ehadîsu'l-Enbiya,10/3369, 3370.) Bu hadiste geçen *محمد* ve *آل محمد* müşebbeh, *إبراهيم* müşebbeh *بيه*, *محمد* ise, teşbih edatıdır. Teşbihin vechu'ş-şebehi, bilinir olma ve hürmete layık olma yönüdür. Teşbihin amacı ise, Hz. Peygambere (s.a.v.) ve ehline, Hz. İbrahim ve ehline okunan salâvat gibi salâvat okunmasını teşvik etmek, Hz. Peygamber ve ehlini tazimle anmak ve onlar için Allah'tan merhamet ve koruma dilemektir.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun ehline okunacak salât ve selamın, Hz. İbrahim ve ehline okunan salevata benzetilmesi konusunda şunlar söylenebilir: Müşebbeh *بيه*, Hz. İbrahim'e (a.s) getirilen salâvattır. Hz. İbrahim, o bölgede Araplar ve İsrail oğulları tarafından en çok tanınan, peygamberliği açık seçik bilinen ve kabul edilen bir peygamberdir. Dolayısıyla ona insanların onu anarken sadakatle okudukları selam ve dua Araplarca açıkça bilinmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber ve ehline de böyle açıkça bilinen salâvatın okunması gerektiği teşbih sanatıyla anlatılmaktadır. Bu nedenle, yapılan teşbihin gayesi, herkes tarafından bilinen ve kabul edilen İbrahim ve ehline okunan salevat gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) e salâvat okunmasının gerekli olduğunun vurgulanmasıdır. Burada yapılan teşbih, (*kema salleyte alâ İbrahim ve alâ âl-i İbrahim*) cümlesinden oluştuğundan burada mürekkep teşbih vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) in irşadında öne çıkan ahlâki erdemlere davette, ibadetlere yönlendirmede, amellerin mükâfat ve faziletlerinin anlatımında mürekkep teşbihler önem arz etmektedir. Açık benzetme anlamındaki teşbihi sarihler ise, hemen hemen her konuda geçmektedir. Bu teşbihler vahyin gelişi, iman, ilim, ibadetler, Cennet, Cehennem ve kıyametin halleri gibi çeşitli konuların ifade edilmesinde güzel bir izah tarzını oluşturmaktadır.

Hadislerde geçen teşbihlerde çoğunlukla *tarafeyn* (iki taraf, müşebbeh ve müşebbeh *بيه*) den, müşebbeh, aklî veya hayalî, müşebbeh *بيه* ise hissî yani beş duyu ile bilinen şeyler olarak gelmektedir. Bununla Cennet, melek, iman gibi manevi bilgiler duyuların idrakine yaklaştırılmakta, insanın algılayabilmesine yardımcı olmakta ve dinleyeninin izanına

yerleştirerek iman etmesine vesile olabilmektedir. Böylece Hz. Peygamber, (s.a.v.) teşbih sanatını kullanarak kendine vahyolunan manevî bilgileri, bu anlatım üslubuyla insanlara anlatarak, onları ikna etme ve inandırma gayreti içerisinde bulunmaktadır. Zira sembolik bir özelliğe sahip olan vahiy dili, ancak böyle bir dolaylı anlatımla beşer zihnine ve onun kabiliyet ve algılarına doğru ve açık bir şekilde ulaşma imkânı bulabilir. Bu nedenle olsa gerektir ki, zihinlerde teşbihin kalıcı izleri, düz anlatımdan daha uzun sürelidir.

Arap kültürü içinde yaşayan Hz. Peygamber, (s.a.v.) Arap dil ve edebiyatında kullanılır halde bulunduğu teşbih ve teşbih çeşitlerini, insanlara dini tebliğ ve irşat etme gibi çeşitli amaçlarla kullandığı hadislerden anlaşılmaktadır. Araştırmamızda hadislerde geçen teşbih çeşitleri çeşitleri misallerle tahlil edilerek, yapılan teşbihlerin manaya katkıları ve irşatta etkin rolleri ele alınmaktadır.

3.1.1.Hadislerde Teşbih Çeşitleri

Hadisler üzerinde yapılan tarama çalışmasında, beyan sanatları arasında, teşbihin ve teşbihin her çeşidinin, hadislerde sıklıkla kullanılmakta olduğu tespit edilmektedir. Yine hadislerde teşbih çeşitlerinden mücmel ve mürsel teşbihin, teşbihin diğer çeşitlerine nazaran, daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır. Teşbihin çeşitleri hadislerden misallerle tahlil edilerek, izah edilmektedir.

Bu bölümde, teşbihin unsurları ve çeşitleri detaylı bir şekilde ele alınmakta, şekil bakımından teşbih unsurlarıyla yapılan teşbih çeşitlerine uymasa da, içerik olarak teşbihi yansıtan teşbihi zımnî de, incelenerek tahlil edilecektir.

- ✓ **Hadislerde teşbihi mufassal:** Teşbih çeşitleri arasında, teşbihin rükünlerinin tamamıyla yapılan mufassal teşbih, belîğ olma yönünde teşbih çeşitleri arasında en sonda yer almaktadır. Zira bu çeşit teşbih, muhatabın sözü algılamasında, kendisinde her şeyi açık bir şekilde bulunduğu ve anlayabildiği teşbih çeşididir. Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) İslam kardeşliğinin sorumluluğunu anlattığı şu hadis buna misal olarak verilebilir. “ *تَمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ* ” ، *المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا* ” ، *“Müminler birbirlerine karşı birbirini bağlayan binalar gibidir, buyurdu ve sonra, parmaklarını birbirine geçirdi.”* (Buharî, 1998: 46 K. Mezalim, 5/2446, 78 K. Edeb, 26/6026.) Bu hadiste, teşbihin erkânının tamamı mevcuttur. Şöyle ki, *mü'min* المؤمن kelimesi *müşebbeh*, *bünyan* البنيان kelimesi *müşebbeh* *bih*, *kaf* harfî, *ك* teşbih edatı ve *بعضه بعضا* bölümü ise teşbihin *benzetme* yönüdür.

Teşbihte *müminler birbirlerini destekleme ve güçlendirme yönüyle binaya benzetilmektedir*. Teşbihte müşebbeh ve müşebbeh bih hissîdir, yani beş duyu ile anlaşılabilir özelliktedirler. *Mümin* ve *bina* ikisi de hislerle algılanabilir cinstendir. Teşbihin amacı ise, müzminleri birbirlerini korumaya ve desteklemeye teşvik etmektir. Bir binanın ayakta durması, binayı oluşturan başta tuğla ve demirleri olmak üzere onu oluşturan malzemenin birbirine sıkı sıkıya kenetlenmesine bağlı olduğu gibi, müminlerin de bina gibi ayakta durabilmeleri için, toplumda birbirlerini korumaları ve desteklemelerinin gerekli olduğu anlatılmaktadır. Bu hadiste, vücudun bir organında ağrı olduğu zaman onu bütün vücut hissettiği gibi müminlerin birbirinin dertleriyle ilgilenmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Diğer bir misal de, Haris b. Hişam'ın, Hz. Peygamber'e, (s.a.v.) kendisine vahyin nasıl geldiğini sorduğunda, aldığı cevapta geçmektedir. Rasulü Allah (s.a.v) ona şöyle cevap vermektedir: *فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ وَهُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ فَيُصَمُّ عَنِّي وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِي الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ*

“Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Vahiy bana, bazen çingirak sesi gibi gelir ki, bu en ağır olanıdır. Benden bu ses ayrıldığında ben ne dediğini anlamış olurum. Bazen de melek, insan suretinde bana gelir, benimle konuşur; ben onun dediğini anlarım.” (Buharî, 1998: 1 K. Bedi'l Vahyi, 1/ 2)

Bu hadiste vahiy, müşebbeh olarak çan sesine *صلصلة الجرس* benzetilmekte ve benzetme yönü *عليه هو أشده* ve ağırlık vermesi yönüdür. Teşbih edatı ise, *مثل* edatıdır. Buradaki teşbihin amacı, Hz. Peygamberin (s.a.v.) kendisine çan sesi halinde gelen vahyin, diğer vahiy çeşitlerinin en ağır olduğunu bildirmektir. Hadisin devamında Hz. Peygamber, (s.a.v.) vahiyle gelen mesajı, ancak bu sesin kendisinden ayrıldıktan sonra anlayabildiğini bildirmektedir.

Müminleri salih amel işlemeye teşvik etmek üzere cennetliklerin anlatıldığı diğer bir hadiste de, cennetliklerin nurlarının parlaklığı teşbihle anlatılmaktadır. *أَوَّلُ زُمْرَةٍ* “Cennete ilk girecek grup, ayın on dördü gecesini parlaklığında girecektir. *تَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَالَّذِينَ عَلَى إِثْرِهِمْ كَأَشَدِّ كَوْكَبِ إِضَاءَةٍ* (Buharî, 1998: 59 K. Bedi'l-Halk, 83246.) “ *Cennete, ilk zümre dolunay gecesinde ayın parlaklığı suretinde gireceklerdir. Onları izleyen zümre ise, parlaklık yönünden, yıldızdan daha parlak olacaktır.*” Bu hadiste, ilk grubu izleyenler *على اثرهم* müşebbeh,

yıldız كوكب müşebbeh bih, ك harfi, teşbih edatı ve اضاءة parlaklık yönü, benzetme yönüdür. Teşbihin iki tarafı yani müşebbeh ve müşebbeh bih ve edatı teşbihle birlikte teşbih yönünün de zikredilmesiyle bu teşbihe mufassal bir teşbihtir. Teşbihin amacı ise, salih amele ve güzel ahlâka teşvik ederek cennet ehlerinden olmaya davettir. Zira cennette grupların alınlarının parlaklığı aklî ve manevi olduğundan bu teşbihte aklî olan, hissî olan yıldızın parlaklığına benzetilmektedir.

- ✓ **Hadislerde Teşbihi Mürsel:** Teşbihin çeşitleri arasında belîğ olma yönünden, teşbihi belîğden hemen sonra, mücmel ve mürsel teşbihler gelmektedir. Kendisinde teşbih erkânından iki tarafın benzerliğini bildiren teşbih edatı bulunan teşbihe, *teşbihi mürsel* denir. Hadislerde en çok kullanılan teşbih edatları, “ كَأَمَّا كَمَا نَحْو ” gibi harf ve edatlardır. Kendisinde teşbih edatı bulunan teşbihi mürsele şu hadisi misal verebiliriz. Hz. Peygamber, (s.a.v.), Allah’ı anmayı teşvik ettiği hadisind şöyle söylemektedir. مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ، مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ “*Rabbini zikreden ile zikretmeyenin misali ölü ile dirinin misali gibidir.*” Buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 80 K. Daawat, 66/6407.) Bu hadiste, Allah’ı anan kişi diriye, gafil olan ise ölüye benzetilmektedir. Bu teşbihte, iki tane müşebbeh, iki tane de müşebbeh bih vardır. Teşbihlerde müşebbehler, *Allahı zikredenle, zikretmeyen* (الذي لا يذكر ربه ve الذي يذكر ربه) müşebbeh bihler ise, *diri ile ölü* (الحي ve الميت) dür. Teşbih edatı ise, مثل ismidir. Allah’ı anan kalple, onu anmayan kalbin hakkı bulması yönünden, diri ve ölüye benzetilmesinde teşbihin amacı, mü’mini çokça Allahı anmaya teşvik etmektir. Allah’a ibadet, Kur’an okumak, dua ve istiğfarla Allah’ı anmayı teşvik eden teşbihte teşbih edatı bulunduğundan yapılan teşbih, teşbih-i mürseldir.

İrşatta ibadete teşvikte olduğu, Allah yolunda cihat etmeye teşvik etmek te, teşbih sanatıyla anlatılmaktadır. Meselâ, Rasulullah, Allah yolunda cihat eden mücahidin fazileti hadiste şöyle anlatılmaktadır: “ مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ ” *Allah yolunda cihat edenin benzeri – ki kimin onun yolunda cihat ettiğini o bilir- (gündüzleri) oruç tutan, (geceleri) ibadet eden, namaz kılanın misali gibidir.*” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 2/2787) Buradaki teşbihte, müşebbeh olan *mücahit* المجاهد ve müşebbeh bih olan *oruç tutan ve geceleri ibadetle geçiren*, القائم و القائم iki taraf da, hissîdir. Teşbih edatı مثل edatıdır. Allah’ın razı olacağı iki amelden cihat edenin oruç tutan ve geceleri ibadetle geçirene benzetilmesinde teşbih sanatı açısından bir incelik vardır.

Gündüzleri oruç tutanın ve geceleri namaz kılanın Allah'a olan teslimiyeti ve nefisini ona adamışlığı zihinlerde daha açık ve anlaşılır bir şekilde yer ettiğinden, cihatta canını Allah yoluna feda eden mücahidin yaptığı bu fedakârlık, ibadetteki teslimiyete benzetilmektedir. Böylece cihattaki fedakârlık daha bilinir ve anlaşılır hale gelmektedir.

- ✓ **Hadislerde teşbihi mücmel:** Teşbihin erkânından benzetme yönü hazfedilerek yapılan mücmel teşbih, belîğ olma yönünden, içinde benzetme yönü zikredilen mufassal teşbihten daha belîğdir. (Cürcanî, 1971: 349.) Mücmel teşbihte dinleyenin benzetme yönünü düşünerek anlamaya çalışması gerektiğinden, onun üzerinde sözün etkisi daha kalıcı olmaktadır. Araştırmamızda, hadislerde geçen teşbih çeşitlerinden mürsel-mücmel teşbihlerin çoğunlukla beraber kullanıldığı tespit edildiğinden, bu iki çeşit teşbihin misallerinin birlikte sunulmasının faydalı olacağı müteala edilmektedir. Bu konuda misal olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanları cenazeye katılmaya teşvik ettiği şu hadisi ele alalım tahlil edelim. *مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَلَهُ قَبْرًا طَّ ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قَبْرًا طَّانَ « قِيلَ وَمَا الْقَبْرَانِ ؟ قَالَ : « مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَيْنِ ا Kim cenaze namazına katılırsa onun için bir kırat mükâfat vardır. Kim de defnedinceye kadar cenazeyi takip ederse onun için de iki kırat sevap vardır. » Sahabeden birileri, “Ya Rasulallah, kırat nedir?” diye sorunca; Hz. Peygamber; “İki büyük dağ gibidir.” Diye cevaplandırmıştır. (Buharî, 1998: 23 K. Cenaiz, 59/1325.) Bu hadiste müşebbeh bih olan kıratın, müşebbehe yani iki büyük dağa hangi yönden benzetildiği belirtilmemektedir. Hadisi dinleyen kişi, mezara kadar cenazeye eşlik etmenin sevabını, iki büyük dağın büyüklüğü kadar olan iki kıratın büyüklüğünü düşünecek ve kendisine verilecek sevabının büyüklüğünü anlayacaktır. Benzetme yönü bulunmayan bu teşbihte مثل teşbih edatıdır. Teşbihin amacı Müslümanları cenazeye katılmaya teşvik etmek ve cenazeye katılmanın mükâfatını bildirmektir.*

Diğer bir misal de, Bi'ri Maune olayında şehit edilen hafızlara çok üzülen Hz. Peygamber (s.a.v.) Mudar kabilesi ve olaya karışmış olan diğer kabileler için yaptığı bedduada geçmektedir. *“Ey Allahım! Mudarı kahreyle!”* dedikten sonra. *اللهم اجعلها عليهم سنين كسني يوسف “Allahım, onların senelerini Hz. Yusufun seneleri gibi yap. Yedi senelerini Hz. Yusufun yedi senesi gibi yap!”* diye bedduada bulunmaktadır. (Buharî, 1998: 15 K. İstiska, 2/1007.) Bu teşbihte müşebbeh bih, Mudar kabilesine gelmesini istenen yıllar, *سبع كسبع يوسف Hz. Yusuf'un yedi yılına*

benzetilmekte olup, ك harfi, edat-ı teşbihtir. Burada vechi şebah belirtmemektedir. Bu vesileyle belirtmemiz gerekir se, Hz. Yusuf'un yedi yılının bolluk, daha sonra gelen yedi yılının ise, kıtlık yılları olduğu bilinmektedir. Burada kastedilenin Yusuf (a.s)'ın yılları veya yedi yılı bolluk yönünden, mi yoksa kıtlık yönünden, mi olduğu bilinmemektedir. Hadisin ön bölümünden anlaşılmaktadır ki, buradaki vechi şebah kıtlık yönünden, bir benzetmedir. Çünkü bu bir bedduadır. Öyleyse hadis şöyle anlaşılmalıdır. “Allahım! Onların yıllarını veya yedi yılını Yusuf (a.s) döneminin kıtlık veya yedi kıtlık yılları gibi et. Yani onlara kıtlık ver.”

Mücmel teşbihte zikredilmeyen vechi şebah, bazen metnin siyak ve sibakından anlaşılmaktadır. Misal olarak şu hadiste siyaktan vechi şebah anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) ailede yapılan bir infakla, kazanç sahibine sevap verileceğini bildirdikten sonra ve evin hizmetçisine de çalışıp hazırladığından dolayı yapılan hayırda pay sahibi olduğu şöyle bildirmektedir. وللخازن مثل ذلك “(Yapılan infakta) Evin hizmetçisine de bir mislisi vardır.” (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 17/1425, 34 K. Buyu, 12/2060.) Hadiste geçen mücmel teşbihte hizmetçiye ne yönden ائنه ائنه verileceği belirtilmemektedir. Teşbihte kullanılan teşbih edatı مثل dir. Hadisin ön bölümünde evin beyi ve hanımına yaptıkları infaktan dolayı sevap verileceği bilinince, evin hizmetçisine de aynı şekilde verilecek şeyin sevap olduğu anlaşılmaktadır.

- ✓ **Hadislerde teşbihi müekket:** Kendisinde teşbih edatı belirtilmeden yapılan müekked teşbihte teşbih edatı, ya akılla veya karineler ile anlaşılabilir. Muhatap, böyle bir cümleyi işittiği zaman teşbih sanatının olduğunu anlayabilir. Bu çeşit teşbihte çoğunlukla mastar, açıklama yapmak için gelir. Cümlede kullanılan fiilden türetilerek yapılan bu mastar, çoğunlukla fiilin çeşidini ve şiddetini bildirmek üzere gelir. İbnu'l Esir, (ö. 637/1239) teşbihin bu çeşidini, teşbih-i mastariyye diye isimlendirmekte ve bu teşbih çeşidinin, kullanılan teşbih çeşitlerinin en güzeli olduğunu söylemektedir. (İbnu'l Esîr, 1990: 2/124.)

Hz. Peygamber, (s.a.v.) hadislerinde az miktarda da olsa, müekked teşbih bulunmaktadır. Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivayet ettiği bir hadiste, Cuma namazı için camiye giderken yıkanmayı teşvik etmek üzere Hz. Peygamber, (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Kim, *Kim, من اغتسل يوم الجمعة غسل الجنابة ثم راح فكأنما قرب بدنة* Cuma günü cünüplükten yıkanır da sonra namaza giderse sanki bir deve

boğazlamış gibi sevap kazanır.” (Buharî, 1998: 11 K. Cuma, 4/881) Bu hadiste geçen اغتسل fiilinden sonra meful-u mutlak olarak gelen غسل الجنابة yıkanmanın çeşidini bildirmektedir ki, bu yıkanma çeşidinin gusül abdesti olduğu anlaşılmaktadır. Hadiste mutlak manada bildirilen yıkanma eylemi, gusül abdesti gibi bir yıkanmaya benzetilmektedir. İbn Abbas’ın (r.a.) Meymune’den (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste de, aynı ifade geçmektedir. Ve Meymune, (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) aldığı gusül abdestini, şöyle anlatmaktadır: وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضُوءَ الْجَنَابَةِ؛ فَأَكْفَأَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا *cenabetlik sebebiyle aldığı gusülle gusül abdesti aldı ve sağ eliyle soluna iki veya üç defa su döktü...*” (Buharî, 1998: 5 K. El Ğusl, 16/274.) Bu iki hadiste de yapılan teşbihlerde teşbih edatı yoktur, ancak benzetme yönleri vardır. O da gusül abdesti gibi yıkanmaktır. Teşbihin amacı, vasıf ve nitelik olarak Cuma günü için, cünüplükten arınma guslü gibi yıkanmaya teşvik etmektir.

Müekked teşbihe diğer bir misal de, yine Ebû Hureyre (r.a.) nin, rasulullahtan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadisi şerifte de görülmektedir. يَدْخُلُ مِنْ أُمَّتِي زُمْرَةٌ هُمْ سَبْعُونَ “*Benim ümmetimden bir zümre, yetmiş bin kişi Cennete girer, onların yüzleri parlaklık yönünden, dolunay halindeki ay (gibi) aydınlatır.*” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 50/6542.) Bu hadiste de yine vechi şebek var, teşbih edatı ise yoktur. Bu nedenle, buradaki teşbih, eşbihi müekkettir. القمر fiilinin mastarı olan اضائة ayın parlaklık yönünden, en parlak olduğu القمر ليللة البدر muzaf olarak gelerek bu parlaklığın kuvvetini bildirmektedir. Hadisin amacı, cennete ilk gireceklerinin alınlarının parlaklığını mübalağalı bir şekilde anlatmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) irşadı yönünden, bu hadis, müminleri iman ve salih amele teşvik ederek, onları cennet ehlinden olmaları, Allah’ın rızasını kazanmaları ve takvada yarışmaları yolunda teşvik etmektedir.

- ✓ **Hadislerde teşbihi belîğ:** Teşbihte, yalnızca teşbihin iki tarafının bulunduğu, müşebbeh ve müşebbeh bih ile yapılan teşbih-i belîğ, adından da anlaşılacağı üzere teşbih çeşitlerinin en belîğidir. Zira bu teşbih çeşidinde teşbih edatı ve teşbih yönü bulunmaz. Hadis metnimizde geçen teşbihler arasında mücmel-mürsel ve dımnî teşbihlerden hemen sonra teşbih-i belîğlerin çok miktarda kullanıldığı görülmektedir. İmam Buharî Kitabı’l Cihad ve’s-Siyer bölümünde الحرب خدعة diye isimlendirdiği bab başlığı altında الحرب خدعة “*Harp hiledir.*” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 157/3030) hadisinde belîğ teşbih vardır. Bu teşbihte, harp

hileye benzetilmekte ve teşbihin diğer unsurlarından benzetme edatı ve benzetme yönü bulunmamaktadır. Bu nedenle, buradaki teşbih, teşbih-i belîğdir. Bu hadisi anlaşılmasına çalışan kişi, hayal ve düşüncesinde teşbihin tarafeyni arasında benzerlik kurmaya çalışması gerekmekte ve teşbih edatını ve teşbih yönünü ortaya çıkarabilmek için, büyük bir zihinsel çaba harcamak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, anlatım tarzı vasıtasıyla anlatılmak istenen mana dinleyenin zihninde etkili bir iz bırakacak nitelik ve güçtedir. Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) abdest almanın faziletini anlattığı şu hadiste Kıyamet günü abdest azalarının parlaltısını atın alnındaki beyazlığın parlaltısına benzetmektedir. *“إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيُفْعَلْ سُؤْطِيسِز ümmetim kıyamet gününde abdest izlerinin parlaltısından çağrılır. Sizden kim bu parlaklığı uzatmak isterse, uzatsın.”* (Buharî, 1998: 4 K. El Vudû’ 3/136) Bu hadisi şerifte müşebbeh, abdest azalarının eseri, parlaklık yönüyle müşebbeh bih ise غرا atın alnında olan beyaz renkli kısımdır. Bu teşbihte benzetme edatı ve benzetme yönü belirtilmemektedir. Dolayısıyla burada veciz bir teşbih-i belîğ vardır. Aynı buradaki sanatın hem teşbih-i belîğ olduğunu, hem de istiareyi mekniyye olabileceğini ifade etmektedir. Atın alnındaki beyazlık غرا nin yüzün nurundan kinaye olabileceğini bildirir. (Aynî, 1972: 2/249.)

Burada bir misal daha verilecek olursa, insanlar için yolculuğun meşekkatini anlatmak için Hz. Peygamber (s.a.v.) in, onu azaptan bir parçaya benzeterek yaptığı teşbihi verilebilir.: *السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ، وَشَرَابَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ مِنْ سَفَرِهِ، فَلْيُعْجِلْ إِلَى أَهْلِهِ* “Yolculuk azaptan bir parçadır. Sizi yemek ve içmekten alıkor. Sizden kimin seferde işi biterse hemen acele evine dönsün.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad ve’s siyer, 136/3001) Bu hadisi şerifte geçen benzetmede benzetme edatı ve benzetme yönü belirtilmektedir. Bu nedenle, teşbih çeşidi olarak burada teşbih-i belîğ vardır. Hissî olan yolculuk yine duyularla anlaşılabilen sefere benzetilmektedir.

- ✓ **Hadislerde teşbih-i zımnî:** Siyak ve sibakından (öncesinden ve sonrasında) teşbih olduğu anlaşılan teşbih-i Zımnî, genellikle iki şeyin karşılaştırılmasında güç, şiddet, vurgu ve mübalağa ifade etmesi için kullanılmaktadır. Teşbihin bu çeşidi sözün zahirinden değil de; zımnından (dolaylı olarak) anlaşılmaktadır. Hadis metinleri tarandığında anlatım tarzının çoğunlukla ibadetlerin faziletleri, Cihat, kadın, dünya hayatı ve Allah’ın merhameti gibi konularda geçtiği

düşünülebilir. Allah'ın dünyada hakikî manada bir korusunun olmasının muhal olduğuna göre, bu ifadede ya teşbih-i dimni vardır veya bu kelimeyi mecaz manasında anlamak gerekir. Burada *حمى الله* ifadesinde Allah'ın koruluğu, kralların koruluklarına benzetilmekte ki, o koruda ancak o korunun sahibinin hayvanları yayılır, izinsiz olarak başkaları hayvanlarını otlatamaz. Öyleyse *حمى الله* kelimesi mecaz olarak anlaşılmaktadır. (Radi, 1971: 97, 98.)

افعل vezninden gelen fiiller, derece bildirdikleri gibi aynı zamanda mana yönünden, teşbih ifade etmektedirler. Bu tür teşbih de, teşbih-i Zımnî içinde mütala edilmektedir. Zira bu tür teşbihlerde benzetmenin yapıldığı mananın siyakından (gelişinden) anlaşılmaktadır. *خير* ve *شر* kelimeleri ismi tafdil kalıbından gelmemekle birlikte hem derece hem de teşbih ifade etmektedirler. Çünkü kıyaslanan iki şeyden birisinin diğerine benzetilmesini gerektirdiğinden teşbih mana olarak gerçekleşmektedir. Diğer bir misal de, Allah'ın, oruçlu kulunu çok sevdiğini anlatan hadis-i kutside şöyle geçmektedir: *فَإِذَا كَانَ يَوْمٌ صَوْمٌ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُتْ وَلَا يَصْحَبُ فَإِنْ سَابَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيُقِلْ: إِيَّيَّي صَائِمٌ، وَالَّذِي نَفْسٌ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَخُلُوفٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ، لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا: إِذَا أَفْطَرَ فَرَحَ بِفِطْرِهِ، وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرَحَ بِصَوْمِهِ ...*” (Buharî, 1998: 30 K. Savm, 2/ 1894, 9/1904) Bu hadiste *افعل* bildiren *اطيب* , *مُشَبَّهٌ بِرِيحِ الْمَسْكِ* , *مُشَبَّهٌ بِخُلُوفِ الصَّائِمِ* kalıbından gelen ve teşbih manası veren kelimedir. Bu kalıpla gelen teşbih, erkânı üzere yapılan teşbihten daha belîğ ve vechi şebih yönünden, daha kuvvetlidir. Burada mana, oruçlunun ağız kokusu misk gibidir hatta miskten daha sevimlidir, demektir. *خير* kelimesiyle yapılan teşbih-i Zımnîye Sehl b. Sa'd'ın rivayet ettiği şu hadisi, misal olarak verebiliriz. *لَرَوْحَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ عَدْوَةٍ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَقَابٌ قَوْسِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْ مَوْضِعٌ قِيدِ يَغْنِي سَوَاطِعَ خَيْرٍ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا* (81 K. Rikak, 2/ 6415.) “*Sınır boylarında Allah yolunda nöbet tutmak dünyadan ve dünya üzerinde olanlardan daha hayırlıdır.*” Bu hadiste, *عَدْوَةٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةٍ* , *مُشَبَّهٌ بِرَوْحِ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا* , *مُشَبَّهٌ بِمَوْضِعِ قِيدِ يَغْنِي سَوَاطِعَ خَيْرٍ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا* dir. Allah yolunda nöbet tutmanın sevabı dünya nimetleriyle kıyaslanmakta ve bu nimetlerden daha hayırlı olduğu bildirilmektedir. Bu kıyaslamada *خير* kelimesi tafdili anlatmaktadır.

3.1.2. Hadislerde Mürekkep Teşbih

Hadislerde tek kelimeden oluşan müfret teşbihlerin kullanıldığı gibi, cümle veya cümlecik içinde gerçekleşen mürekkep teşbihlerin de, kullanıldığı müşahade edilmektedir. Teşbihin bu çeşidinde tarafeynden bir taraf ya bir cümleden veya bir olayın anlatıldığı bölümden ibarettir. Hz. Peygamberin (s.a.v.)irşadı açısından büyük öneme sahip olan bu mürekkep teşbihler, diğer adıyla teşbihi temsillerle başta imanî konular olmak üzere aklî ve manevî konular daha etkili bir şekilde anlatılmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamberin (s.a.v.) peygamberler arasında son peygamber olduğunu, inşa edilen evin son tuğlasına benzeterek anlatılması böyledir. *إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى بَيْتًا فَأَحْسَنَهُ وَأَكْمَلَهُ ، إِلَّا مَوْضِعَ لَبْنَةٍ مِنْ زَاوِيَةٍ مِنْ زَاوِيَاهُ فَجَعَلَ النَّاسَ يَطُوفُونَ وَيَعْجَبُونَ لَهُ وَيَقُولُونَ : هَلَا وَضِعْتَ هَذِهِ فَأَحْسَنَهُ وَأَكْمَلَهُ ، فَأَنَا اللَّيْنَةُ ؟ قَالَ : فَأَنَا اللَّيْنَةُ ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ* *Ben ve benden önceki Peygamberlerin misali bir ev yapan adamın misali gibidir. Adam evi yapmış ama bir tuğla yeri boş bırakmış. İşte ben o tuğlayım, son Peygamberim.*” (Buharî, 1998: 61 K. Menakıb, 18/3534.) Bu teşbihte müşebbeh tek kelimeden oluşurken, müşebbeh bih, tamamlanmak üzere yapılan evin bir köşesinde bulunan boşluğu ifade eden cümlelerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) risaleti, mükemmel ve güzel bir ev yapan ve binanın bir köşesinde bir tuğla yeri boş bırakan adamın haline benzetilmektedir. İnsanlar bu evi gördüğünde hayretle, *“Keşke bu adam şuraya da bir tuğla koysaydı.”* derler. Olayın bu anlatımında Hz. Peygamber, (s.a.v.) o konulacak son tuğlanın kendisi olduğunu ve peygamberlerin sonuncusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu benzetmede teşbih edatı *مثل* ve *كمثل* edatlarıdır. Benzetme yönü, eksikliğin tamamlanması, son olma yönüdür. Benzetmenin amacı ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) in, Allah’ın gönderdiği dinin tamamlayıcısı ve gönderilen peygamberlerin son halkası olduğunu, bildirmektir. Hadisi şerh eden Bedru’ddin El- Aynî (Ö.855 H.) hadisteki teşbihi temsili şöyle izah etmektedir:

“Bu temsille Hz. Peygamber (s.a.v.) hâtemu’l enbiya olduğu anlatılmakta olup, bu durum Hz. Allah’ın yarattıklarına bir hüccetidir. Bu durum, bir binanın bir kısmının diğerini sağlamlaştırdığı bir temsille anlatılmaktadır. Bir binada kemalin noksanlığı, diğer kısmının da noksanlığı demektir. Din konusunda Hz. Allah, dinini tamamladı ve vahiyle onu, son peygamber olarak gönderdi.” (Aynî, 1972: 11/318)

Hadiste geçen mürekkep teşbihte, unsurlardan müşebbeh, aklî olan *nübüvvet*; müşebbehi bih ise hissî olan *binadır*. Duyularla algılanamayan peygamberliğin ve peygamberler arasındaki yerinin, bir eve, bir binaya benzetilmesi, muhatabın anlama sürecine dâhil olmasına sebep olmaktadır. Hadiste, önce temsil verilmekte daha sonra benzetme yapılmaktadır. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) son peygamber oluşu ve hak dinin

tamamlayıcısı görevi, görkemli ve ihtişamlı bir anlatımla sunulmakta ve nefisler onun elçiliğini kabule ve tutkuyla bağlanmaya davet edilmektedir.

Hız. Peygamberin (s.a.v.) irşadı açısından burada yapılan teşbihi temsil, şu yönlerden önemlidir. Kalbin tasdikini gerektiren peygamberlik gibi manevi bir gerçeğin güncel hayattan bir misalle anlatılması, muhatabın zihnine daha fazla yer eder. Burada, anlatım üslubu açısından her kültür seviyesinin anlayacağı öyküleme dili kullanılmaktadır. İrşat metotları yönünden, bu tür anlatımda ibret verme, tasdik etme ve ikna etme vardır. İrşatta büyük öneme sahip olan temsiller, muhatabın anlayacağı ve ders alabileceği tarzda dinin benimsenmesinde büyük öneme sahiptir.

3.1.3. Hadislerde Teşbih Anlatımlı Konular

Hadislerde işlenen konular arasında iman, ahlâk ve faziletlerde teşbih kullanımının yoğunlaştığı, buna karşılık ahkâm, siyer, et'ime, eşribe ve giyinme gibi düz anlatımla anlatılmaya elverişli olan konularda bu anlatım üslubunun fazla kullanılmadığı görülmektedir. Çünkü bu konularda anlatımda sadelik ve sözün hakikat manasında kullanılması, muhatabı bilgilendirmek yönünden, daha etkileyici olmaktadır. Meselâ, ahkâm hadisleri hukuk içerikli bilgiler vermesi hasebiyle hukukta ağırlıklı anlatım üslubu olan düz anlatım dolaylı anlatımdan daha fazla önem taşımaktadır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) irşadında yer verdiği teşbih sanatı, öncelikle düşünce alanımızın dışında kalan soyut hakikatleri anlatmak için tercih edilmektedir. Meselâ, imanla ilgili konular başta olmak üzere taabbudî, (kulluk ile ilgili değişmeyen) ahlakî ve fazilet anlatan konuların, akılla kavranabilmesi için dolaylı anlatıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da ancak teşbih, mecaz ve kinaye anlatım üsluplarıyla mümkün olmaktadır. Bu konuda Sabbağ, şu açıklamada bulunmaktadır:

“Bu amaca yönelik olarak teşbih, soyut kavramları somutlaştırmak ve anlatım gücünü artırmak için yapılan bir deyim aktarmasıdır. Teşbih vasıta olarak, anlatılması güç düşünce ve duyguların soyut kavramların, somut kavramlar aracılığıyla anlatılmasıdır. (Sabbağ, 1983: 60-80; Diyanet, 2014: Mukaddime, 1/105.)

Hadis metinlerinin taranması esnasında, hadislerde teşbih sanatının, fazilet anlatımlı konular başta olmak üzere, iman, tasdik, ibadetleri erkânına göre yerine getirme, edeb, kötülüklerden korunma, iyiliklere yöneltme gibi konuların anlatımında kullandığı müşahade edilmektedir. Bunların dışında, buyû', selem, şuf'a, icare, havale ve kefalet

gibi ahkâm ihtiva eden konularda olmak üzere, ahbarî anlatım üslubuyla anlatılması daha faydalı olan meğazî, menakıp ve tefsir bölümlerinde teşbih sanatının nadir kullanıldığı tespit edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) İslam'ın temel hakikatlerini, açık emir ve yasaklarında, öğretici bilgi ve haberlerinde, hutbelerinde, yazışmalarında ve tavsiyelerinde, hüküm bildiren (Diyanet Komisyon, 2014: Mukaddime, 1/106.) hukuki ifadelerinde de açık yalın cümleler kullanarak daha çok dolaysız anlatımı tercih etmektedir.

Araştırmamızda hadislerde teşbihle ifade edilen konular tespit edilerek, bu konularla ilgili, gereksiz yere çalışmanın hacmini büyütmemek için, bir kaç misal verilerek iktifa edilecektir. Anlih sanatı yapılan konular şunlardır: İman, İslam, ihsan, ibadetlerden namaz, zekât, oruç, hac, kutsal yerler, ahlâki konular, Kur'an ve zikir, kadın ve nikâh, Cihat, Kıyamet alametleri, Ahiret ve halleri ve çeşitli konular. Şimdi bunları misallerle izah edelim.

- İman, İslam ve ihsana teşvik etmek İman, İslam ve ihsan ile ilgili hadislerde ibadetlerin ihsan ve takva üzere yapılması teşvik edilmekte ve imandan sonra küfre dönmenin vahim durumu teşbihlerle anlatılmaktadır. Cibril hadisi diye bilinen hadiste, Cebrail (a.s) Hz. Peygamber (s.a.v.) e gelerek, iman, İslam ve ihsanın ne olduğunu sormaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ilk iki soruyu cevapladıktan sonra, ihsanın ne olduğunu şöyle cevaplandırmaktadır.

“Cebrail (a.s.) *İhsan nedir? Diye sordu. Rasulüallah (s.a.v) da; İhsan, Allah'ı görmüş gibi ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmesen bile, O seni görmektedir.*” Buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 2 K. İman, 37/50.) Bu fasih kelimeler, Hz. Peygamber (s.a.v.) cevâmiu'l-kelim teşbihlerindedir. Buradaki teşbih, mücmel-mürsel bir teşbihtir. Teşbihte müşebbeh *Allah'a ibadet etmen* أن تعبد الله, müşebbeh bih ise, أنت ترى الله *Allah'ı görmen*, teşbih edatı ise, كأن edatıdır. Vechi şebeh, teslimiyet, huşu ve murakabe yönündendir. Teşbihin amacı ise, kulluk ve ibadetin durumunu, hal ve miktarını açıklamaktır. (Aynî, 1972: 1/ 331; Askalanî, 1988: 1/ 151.) Bu amaçla kulun, Allah'ın gözetimi altında olduğu ve onun kendisini murakabe ettiği bilinci içinde ibadet etmesini teşvik etmektedir. Bedru'ddin el-Ayni, hadiste geçen ihsan kelimesini şöyle açıklamaktadır:

“İhsanın iki makamı vardır. Birincisi senin Allahu görürcesine kulluk etmendir... İkincisi ise, Allah seni görür, ona göre salih amel yapmaktır. Bu hadis Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) cevâmiu'l-kelim sözlerindedir.” (Aynî, 1972: 1/ 330, 331; Askalanî, 1988: 1/ 151.)

Teşbihle anlatılan diğer bir hadiste de, mümin için imandan sonra küfre dönmenin acı durumu anlatılmaktadır. Üç haslete sahip olanın imanın tadını tadacağını bildiren hadiste bu hasletlerden birisi, teşbihle şöyle anlatılmaktadır. ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَكُونَ فِي النَّارِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَذَّفَ فِي النَّارِ “ Şu üç haslet kimde bulunursa, imanın tadına varır. Kişi, sevdiğini ancak Allah için sevmedikçe, kişinin ateşe atılması, Allah'ın kendisini kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmesinden daha sevimli olmadıkça ve Allah ve Rasulünün kendisine masivadan daha sevimli gelmedikçe imanın tadını tadamaz.” (Buharî, 1998: 2 K. İman, 9/16; 14/21.) Mücmel-mürsel olan bu teşbihte; müşebbeh الكفر فى الكفر أن يكره أن يعود فى الكفر küfre düşmekten nefret etmek, müşebbeh bih, يكره أن يقذف فى النار ateşe düşmekten nefret etmek, teşbih edatı كما edatıdır. Teşbihin benzetme yönü ise, nefret verici şeylerden küfre dönmekle ateşe atılmanın nefret verici yönlerini açıklamaktır. Teşbihin amacı ise, kişinin imanına sahip olarak onu korumasını istemek ve imandan sonra küfre dönmekten sakındırmaktır.

- Namazla ilgili teşbihler. *Sahih-i Buharî*'nin Kitabü's-Salât bölümünde ondokuz farklı konuda, teşbih ve çeşitlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu konular arasında, erkânına uygun olarak abdest almak, Fatiha'nın kıraati, namazda imamın önüne geçilmemesi, namazda safların düzenlenmesi, namazların vakitlerinin tayini, bazı namazları terk etmenin tehlikeli durumu, Cuma namazının önemi, gece nafile namazlarına teşvik, Cuma günü gusül abdesti alınmasının, cenaze namazı kılmanın, Mescid-i Nebi'de namaz kılmanın önemi... Gibi konular yer almaktadır. Fatiha'nın kıraati, imama uyanın namazda imama geçmemesi, evde nafile namaz kılmak ve Cuma günü gusül abdesti almak teşbihi belîğ şeklinde, diğerleri ise mürsel-mücmel teşbihler olarak görülmektedir. Teşbihlerde kullanılan edatlar, كأنما, نحو, مثل, ك gibi lafızlardır. Yukarıda zikredilen konulardan bazılarını hadislerden misallerle tahlil etmeye çalışalım. Namaz ibadetinin öncüllerinden ve onun sıhhat şartlarından birisi olan abdest, hadesten taharet olması hasebiyle taabbudidir, akılla anlaşılabilir. Yani anlaşılması ve uygulanışı akıl ve içtihatla değil, Hz. Peygamber (s.a.v.) örneğiyle

ile anlaşılmaktadır. Bu nedenle, namaz kılacak Müslüman'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.) abdest aldığı gibi abdest almaya gayret göstermesi dini bir zorunluluktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi gibi abdest alınmasını teşbihle şu şekilde anlatmaktadır. *مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وَضُوئِي هَذَا، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ، عُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ* “Kim benim abdestim gibi abdest alır, sonra nefesine bir şey getirmeden iki rekât namaz kılırsa, onun gelmiş ve geçmiş günahları bağışlanır.” (Buharî, 4 K. Vudû, 24/ 159.) Hadiste yapılan bu teşbih, mürsel-mücmel bir teşbihtir. Teşbihin tarafeyni hissîdir. İki taraf ta abdest almak gibi hissî durumdur. Bu teşbihte müşebbeh *مَنْ تَوَضَّأَ* her hangi bir kişinin abdest alması, müşebbeh bih, *وضوئي* Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) in abdest alışı olup, teşbih edatı *نحو* edatıdır. Burada *مثل* değil de *نحو* edatının kullanılmasındaki inceliği Nevevi (ö. 676/1277) şöyle izah etmektedir:

Hz. Peygamber (s.a.v.) مثل değil de, نحو dedi. Çünkü hiç kimsenin Rasulullah'ın (s.a.v) abdest alışının aynısına gücü yetmez. نحو edatı bunun için kullanılmaktadır. مثل deseydi onun mislini örnek almaya kimsenin gücü yetmezdi. Bu kullanım peygambere tabi olan Müslümanlara bir kolaylaştırmadır. Ayrıca bu edatla iki tarafın birbirine yakınlaştırılması amaçlanmıştır. (Nevevî, 3/108, 109; Sakafî, 2002: 11.)

İkinci namazına büyük önem veren Hz. Peygamber (s.a.v.), onu kaçırmaktan sakındırmak amacıyla şöyle buyurmaktadır. *لَّذِي تَفَوُّتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ، كَأَنَّهَا وَتَرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ* “İkinci namazını geçiren sanki ehlini ve malını kaybetmiş gibidir.” (Buharî, 1998: 9 K. Mevakitu's Salâh, 14/552.) Burada yapılan teşbih mücmel-mürsel bir teşbihtir. Teşbihin tarafeynden her ikisi de, mahsus olup, teşbihin müşebbehi *الذي تَفَوُّتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ* müşebbeh bih ise, *ماله و أهله و تر أهله* ehli ve malını kaybetmeye teşbih edilmektedir. Teşbih edatı, *كأنما* edatıdır. Benzetme yönü ise, nedamet, hasret ve zarara uğramak yönüdür. Teşbihin amacı, müşebbeh olan ikinci namazını kaçırmaktan uzakta durmak ve gevşeklik göstermekten sakındırmaktır. Bu teşbihle ikinci namazını vaktinde kılmayıp, geçiren mü'min malı ve ehlini kaybedene benzetilmektedir. Hadis, bir rivayette de şöyle geçer: “İkindiyi geçirenin ameli iptal olur.” (Buharî, 1998: 9 K. Mevakitu's Salah, 15/ 553.)

Bir üçüncü misal de namazda imamdan önce ruku ve secdeye varmak veya imamdan önce başını secdeden kaldırmakla ilgili olarak söylenen şu hadiste geçmektedir. *أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ أَوْ لَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ*

جَمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ جَمَارٍ “ *Namazda imamdan önce başını kaldıran kimse, Allahın kendi başını/yüzünü merkep başına veya yüzüne çevirmesinden korkmaz mı?*” (Buharî, 1998: 10 K. Ezan, 53/691.) Hadis, imama uyan kişinin, imam rukudan başını kaldırmadan önce başını kaldırmasını yasaklamaktadır. Her ne kadar teşbihin erkânı yoksa da, burada imamdan önce rukudan kalkan baş, eşeğin başına benzetilmektedir. Teşbihte her iki taraf ta hissîdir. Lafızların hakikat manalarına bakılarak, imamdan önce secdeden kalkan kişinin başının merkep kafasına döneceği hükmü çıkarılamaz. Teşbihin doğru anlaşılması halinde hem imama uyarak ona tabi olmak, hem de ondan önce secdeden kalkan kafa, düşünmeyen, cemaatle namazın mantığını anlamaktan uzak, anlamayan bir kafadır, demektir. Hadislerde zekât ve sadaka ile ilgili teşbihler.

- Zekât, tasadduk ve infak gibi mâlî ibadetlerin teşvik edilmesi ve Allah yolunda tasaddukta bulunanlara verilecek mali ibadetlerin mükâfatın bildirilmesi irşadın aslî konularındandır. Bu konularda mü'minleri hayır işlemeye yöneltmek için Hz. Peygamber, (s.a.v.) başta teşbih olmak üzere diğer edebî sanatları kullanarak onların idraklerinde derin izler bırakmayı amaçlamaktadır. Bunu bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Allah yolunda infak etmeye olan hırsını, hadiste teşbih sanatıyla şöyle anlatmaktadır. مَا أُحِبُّ أَنْ لِي مِثْلَ أَحَدٍ ذَهَبًا أَنْفَقَهُ كُلَّهُ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرٍ “ *Benim Uhut dağı kadar altınım olup, bunların üç dinarı dışında tamamını infak etmem beni çok sevindirir.*” (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 4/1408.) Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadisinde infakı çok sevdiğini anlatmak üzere infak etmek istediği dinarları Uhut dağına azametine benzetmektedir. Bu hadiste mürsel-mücmel teşbih bulunmaktadır. Tarafeynden hem müşebbeh ذهبا ve hem de müşebbeh bih olan احد hissîdir. Teşbih edatı, مثل edatı olup, teşbihin benzetme yönü, hacim olarak büyüklük yönünü beyân etmektir. Teşbihin amacı ise, sevabın miktarını açıklamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahip olupta infak etmesini istediği altın, hacimce Uhut dağına büyüklüğüne benzetilmektedir. İnfak konusunda diğer bir misal de, helalinden kazanılan bir malın infak edilmesiyle ilgilidir. مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلٍ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبِ طَيِّبٍ، وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ، وَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُهَا بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يُرِيهَا لِصَاحِبِهِ، كَمَا يُرِي أَعْدَانَكُمْ فَلَوْهَ، حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ

“*Kim temiz bir kazançla elde ettiğinden bir hurma miktarı tasadduk ederse ki, - Allah temiz olandan başkasını kabul etmez - Allah onu sağıyla kabul eder,*

sonra sizden birinizin tayını büyüttiği gibi sahibi için onu büyütür, taki dağ gibi olur.” (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 8/ 1410.)

Bu hadiste iki tane teşbih bulunup, ikisi de mürsel-mücmel teşbihlerdir. Birinci teşbihte sadakanın sevabı tayın büyütülmesine benzetilmektedir. Aklî olan sevabın artırılması, hissî olan tayın büyütülmesine benzetilir ve teşbih edatı كما edatıdır. İkincisinde ise, sadakanın sevabı dağa benzetilmektedir. Aklî olan sevap hissî olan dağa benzetilir ve teşbih edatı مثل edatıdır. Teşbihlerin vechi şebehleri ise, artırarak çoğaltma yönüdür. Yani sadakanın sevabını artırılması tecessüm haline getirilerek, muhatabın gözünde canlandırılmakta ve böylece bu artırma nefiste yaşanır ve görür hale getirmektir. Teşbihle dağın müşahede ile büyüklüğünün idraki gibi sadakanın sevabının Allah’ın rahmetiyle ne kadar büyütülebileceği ve arttırılabileceği hissedilir derecede anlatılmak istenmektedir.

- İrşatta güzel ahlaka ve salih amel işlemeye teşvik etmek, demek olan الترغيب terğip gibi kötülüklerden sakındırmak demek olan الترهيب terhîp metodu da, önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu metotla, ibadetlere gereken önemi göstermemek veya yapmamaktan mü’minleri sakındırmak ve Allaha isyan teşkil eden şeylerden onları uzaklaştırmak istemektedir. Peygamber, Allah’ın kendisine mal verdiği halde zekâtını vermeyenleri şöyle ikaz etmektedir. مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا ، فَلَمْ يُؤِدِّ زَكَاتَهُ مِثْلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَجَاعًا أَقْرَعَ “Allah kime mal vermektedir de o, malın zekâtını vermezse, onun için malı kıyamet gününde cesur korkunç bir yılan benzeyerek ona gelir...” (Buharî, 1998: 24 K. Zekât 3/1402.) Bu hadiste malının zekâtını vermeyenin akıbeti (kötü sonucu), kıyamet gününde sahibini saran korkunç bir yılan benzetilmektedir. Mücmel- mürsel olan bu teşbihte teşbih edatı, meçhul kalıpta gelen مثل fiilidir. Teşbihin tarafeyni olan ما لا فلم يؤد زكاته zekâtı verilmemiş mal ve شجاعا اقرع korkunç yılan hissidirler. Benzetme yönü ise, zararlı ve korkutucu olma yönüdür. Teşbihin amacı ise, malın zekâtını vermeyi teşvik, zekât vermemekten sakındırmaktır.
- Hadislerde, oruç ibadeti. *Sahih-i Buharî*’nin الصيام bölümünde, biri belîğ; üçü de mürsel-mücmel teşbih olmak üzere toplam, dört adet teşbih bulunmaktadır. Bu teşbihlerde ك ve مثل teşbih edatları kullanılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Müminleri oruç tutmaya teşvik etmek için orucu, oruçluyu kötülüklerle karşı korumada zırha benzetmekte ve oruçlunun ağzının kokusunun Allah katında sevimsizliğini teşbihlerle şöyle anlatmaktadır. الصِّيَامُ جُنَّةٌ فَلَا يَرْفُثُ وَلَا يَجْهَلُ وَإِنْ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ

أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ مَرَّتَيْنِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَخُلُوفٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنْ رِيحِ الْمَسْكِ
يَبْزُكُ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَشَهْوَتَهُ مِنْ أَجْلِي ، الصَّيَّامُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ وَالْحَسَنَةُ بَعْشَرُ أَمْثَالِهَا

“Oruç (kötülüklerle karşı) kalkan (gibi) dir. Sizden biriniz oruçlu iken kötü sözler söylemesin, zorbalık yapmasın... Oruçlunun ağzının kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. O yemesini, içmesini ve şehvî arzularını benim için terk etmektedir. Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben vereceğim, hâlbuki iyilikler on katı mükâfatla (karşılık görür.)” (Buharî, 1998: 30/ K. Savm, 2/ 1894 ve 9/1904.)

Bu hadisin başlangıcında teşbih-i belîğ bulunmaktadır. Teşbihte teşbih edatı ve vechi şebeh belirtilmeyerek teşbihi belîğ yapılmaktadır. Teşbihte müşebbeh الصيام oruç, insanları kötülüklerden koruma yönünden, müşebbeh bih olan zırha جنة benzetilmektedir. Teşbih-i belîğde teşbih edatı ve vechi şebehin hazf olunmasıyla hayaller her bir taraftan genişlemekte, her türlü kötülüklerden koruyan kuvvetli zırh telakki edilmekte ve düşünce daha çok derinleşmektedir. Hadisin son bölümünde ise, teşbih-i Zımnî gelmektedir. Bu teşbihte müşebbeh خلوف فم الصائم oruçlunun ağız kokusu, Allah’a daha hoş gelmesi yönüyle müşebbeh bih olan ریح المسك misk kokusuna benzetilmektedir. Burada her iki taraf da hissidir. اطيع kalıbında gelen اطيب fiiliyle yapılan teşbih, rükünleri üzere yapılan teşbihten daha belîğdir ve vechi şebeh daha kuvvetlidir. Burada anlaşılması gereken mana, oruçlunun ağız kokusu misk gibidir, hatta miskten daha sevimlidir, demektir.

Diğer bir misal de, Rasulullah’ın, (s.a.v) müminleri nafîle oruç tutmaya teşvik etmek için söylediği mürsel-mücmel teşbih içeren hadiste geçmektedir. Abdullah b. Ömer’in (r.a) yıl boyu oruç tutmak istemesine karşılık, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şu tavsiyede bulunmaktadır وَمِثْلُ ذَلِكَ ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بَعْشَرُ أَمْثَالِهَا ، ... Her ay da üç oruç tut. Zira iyilikler on katıyla karşılık görür. Bu durum, senenin tamamını oruçlu geçirmek gibidir...” buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 30 K. Savm, 56/1976.) Hadiste geçen mürsel-mücmel teşbihte, müşebbeh صيام ثلاثة ايام her ayda tutulan üç gün oruç, müşebbeh bih olan, yıl boyu oruç tutmaya صيام الدهر benzetilmektedir. Teşbihin edatı ise, مثل edatıdır. Teşbihte iki taraf ta, aklîdir ve teşbihte belirtilmeyen vech-i şebeh, sevabın eşit miktarda oluş yönüdür. Teşbihin amacı ise, sevabın miktarını bildirmektir.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) iftar yapmadan, iki veya daha fazla gün oruç tuttuğunu müşahade eden onun ashabının da visal orucu tutma isteklerini onaylamayan Hz.

Peygamber, (s.a.v.) onlara şöyle söylemiştir. *إِنِّي أُنذِرُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ كَافِرِينَ* “Ben sizin gibi değilim, ben Rabbim tarafından gölgelendirilirim, O, beni yedirir ve içirir.” (Buharî, 1998: 30 K. Savm, 20/1922.) Hadiste visal orucu tutmanın sahabeyi kirama ağır geleceği ve onların bu orucu tutmaya dayanamayacakları bildirmekte ve Hz. Peygamberin visal orucuna güç yetirmesinde Allah tarafından kendisine dayanma gücü verildiğini, gölgelendirildiğini, yedirildiğini ve içirildiğini bildirmektedir. Bu hadiste mürsel-mücmel teşbih vardır. Teşbihte tarafeyn hissi olup, müşebbeh Hz. Peygamber (s.a.v.) in durumu, müşebbehi bih ise, sahabeden visal orucu tutmak isteyenlerin durumudur. Teşbihin benzetme yönü açlığa susuzluğa dayanabilme yönüdür. Teşbihin amacı ise, visal orucu tutmak isteyenleri bu orucu tutmaktan engellemektir.

- Hadislerde hac ve mukaddes yerler. Hadislerde erkânına uygun olarak haccetmek, haccın fazileti, sevabı ve hacda dikkat edilmesi gereken ahlâkî kurallar teşbih anlatım üslubuyla şöyle anlatılmaktadır. *مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَمَا وَدَّتُهُ أُمُّهُ* “Kim Allah için hac yapar da, kötü sözler söylemez, şehvi arzularından uzak durursa annesinden doğduğu gün gibi günahlardan arınır.” (Buharî, 1998: 25 K. Hac, 5/1521, 1819,1820.) Mü’minleri güzel ahlâka yönlendirmek için yapılan bu teşbihte, teşbih edatı olarak ك harfi bulunmakta ve veçhu’s şebbeh belirtilmediğinden bu teşbih, mürsel-mücmel bir teşbihtir. Teşbihte müşebbeh ve müşebbehi bih aklîdir. Teşbihin benzetme yönü, günahlardan arınma yönüdür. Teşbihin amacı ise, kötülüklerden uzak durulmasını ve günahlardan arınmayı teşvik etmektir. Bu teşbihte şehvi arzuları ve kötü söz ve eylemleri terk ederek hac ibadetini yapmanın durumu haccedenin günahlardan arınma yönüyle, annesinden doğduğu gün gibi günahlardan arınmış olunacağı bildirilmektedir.

Teşbihe konu olan bir hadisi şerifte de, Hz. Peygamber, (s.a.v.) Veda Hutbesinde insanların mal ve canlarının korunmuşluğunu üç kutsal unsura benzetmektedir. Bunlar, mubarek belde Mekke, Veda Hutbesinin irad edildiği hac ayı Zilhicce ayı ve hac ibadetinin yapıldığı Arefe günüdür. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu hutbede şöyle buyurmaktadır *فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا* “Mallarımız ve canlarınız şu gününüzün, şu ayınızın ve şu beldenizin kutsallığı gibi rabbinize kavuşacağınız güne kadar korunmuştur.” (Buharî, 1998: 25 K. Hac, 132/ 1741; 96 K. Fiten,13/7078) Hadiste insanların can, mal ve

ırzlarının dokunulmazlıkları, müslümanlarca kutsal sayılan Mekke, Hac ayları ve Arafe gününün kutsallıklarına benzetilerek anlatılmaktadır. Hadiste geçen teşbihte ك harfi, teşbih edatı; müşebbeh دمائكم و اموالكم hissî ve müşebbeh بيه حرمة اكله harfi, teşbih edatı; müşebbeh هذا في شهركم هذا في بلدكم aklîdir. Vechi's şebeh ise, belirtilmemektedir. Dolayısıyla burada mürsel–mücmel teşbih vardır. Vechi's şebeh, müşebbeh bihe şeylerin saygınlığını ve bu saygınlığın miktarını beyân etmek içindir. Vechi şebeh'in hafif edilmesiyle, hürmetin büyüklüğü ve kesinliği vurgulanmaktadır. Mekke-i Mükerreme'ye, Zilhicce ve Arefe gününe gösterilen hürmetin miktarı kadar insanın canı ve malının korunması da, dokunulmazdır ve hürmete layıktır, demektir.

Cabir b. Abdullah es-Sülemi'nin rivayetine göre bir arabî, Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber (s.a.v.) e beyat ettiğini ve daha sonra üç defa beyatından azledilmesini talep ettiğini anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun bu talebini kabul etmez, bu arabî Hz. Peygamber (s.a.v.) huzurundan ayrılırken, Hz. Peygamber (s.a.v.) onun bu ısrarını kınayarak şöyle söyledi. *إِنَّمَا الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ ، تَنْفِي خَبْنُهَا ، وَيَنْصَعُ طَيْبُهَا* “ *Medine körük gibidir, pasını, pisliğini temizler.*” (Buharî, 1998: 96 K. El-İ'tisam, 16/7322.) Bu hadiste geçen teşbih, teşbihi müekkettir. Bu teşbihte eşbih edatı, ك harfi, vechi şebeh temizlemek ve arındırmak yönüyledir. Teşbihin iki tarafından müşebbeh المدينة dir, müşebbeh بيه ise, الكبير körüktür, iki taraf ta, hissidir. Teşbihin amacı ise, Medine'nin kıymet, fazilet ve kutsiyetini anlatmaktır. Hadiste Medine'nin salih ve arınmış insanların dışında olanları barındırmayacağı anlatılmaktadır.

- Hadislerde Kuran'ı Kerim okuma ve onunla amel etmenin fazileti. Hz. Peygamberin (s.a.v.) tebliğ etmekle görevli olduğu Kur'an-ı Kerimi insanlara öğretmek ve onunla amel etmeye davet etmek onun irşadının temelini oluşturmaktadır. O da, bu görevini yerine getirmek üzere insanları Kur'an okumaya, onu anlamaya ve onunla amel etmeye davet etmek üzere teşbihle ilgili olarak şu beyanda bulunmaktadır. *لَا حَسَدَ إِلَّا عَلَىٰ اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَقَامَ بِهِ أَنَاءَ اللَّيْلِ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يَتَصَدَّقُ بِهِ أَنَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ*

“Ancak iki kimseye gıpta edilir. Bunlardan birisi Allah ona Kur'anı öğretti o da gece ve gündüz onu okuyor. Komşusu onu işitti de dedi ki: Keşke fulana verilen gibi banada verilseydi de ben de onun gibi amel etseydim.”
(Buharî, 1998: 66 K Fedailu'l Kur'an, 20/5026.)

Hadiste iki adet mürsel ve mücmel teşbih bulunmaktadır. Birinci teşbihte müşebbeh, verilmesi istenen Kur'an bilgisi, müşebbeh bih ise, komşuya verilen Kur'an bilgisi olup, buradaki teşbih edatı, مثل edatıdır. İkinci teşbihte ise, müşebbeh, Kur'an'ı anlayarak onunla amel etme isteği, müşebbeh bih, komşunun ameli olup, buradaki teşbih edatı ise, مثل edatıdır. Teşbihinlerin benzetme yönü, Allah'ın verdiği Kur'an ilmi ve onunla amel etmenin fazileti yönünü beyân etmektir. Teşbihlerin maksadı ise, Kur'an-ı Kerimi öğrenmek ve onu yaşamaya teşvik etmektir.

Bazı sureleri okumanın sevabını anlatmak için, Hz. Peygamber (s.a.v.) zaman zaman ashabına sorular yöneltmekte, böylece dinleyeni mananın anlam sürecine dâhil etmekte ve cevabı yine kendisi vermektedir. Ebu Saidi'l Hudri'ni rivayetinde Hz. Peygamber, (s.a.v.) ashabına; “Sizden biriniz bir gecede Kuran'ın üçte birini okumaktan aciz kalır mı?” diye sormakta, onlar da: “Ya Rasulallah buna hangimizin gücü yeter?” diye cevap verdiklerinde Hz. Peygamber, (s.a.v.) İhlâs suresini kastederek, اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثَلَاثُ الْقُرْآنِ “Allahu vahidu's samed, Kur'an'ın üçte biridir” buyurmaktadır. (Buharî, 1998: K. Fedailu'l Kur'an, 13/5015.) Bu teşbih edatı ve benzetme yönü belirtilmemiş bir belîğ teşbihtir. Müşebbeh İhlâs suresi, müşebbeh bih ise, ثَلَاثُ الْقُرْآنِ Kur'anın üçte biridir, ifadesidir. Bu teşbihte benzetme yönü, sevabının çokluğu yönüdür. Teşbihin amacı ise, Kur'anı Kerimi okumayı teşvik etmektir.

Geçmiş peygamberler gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) de, kendisine peygamberlik görevi verildiğini ve kıyamet günü ümmetinin insanların en çoğu olmasını ümit ettiğini şöyle teşbih sanatıyla şöyle anlatmaktadır. مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا قَدْ أُعْطِيَ مِنْ الْآيَاتِ مَا مِثْلُهُ أَمِنْ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَتْ وَحِيًّا أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ، فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Hiçbir peygamber yoktur ki, ona verilen iman eden ümmetin benzeri bana verilmesin. Ben de Kıyamet gününde onlardan tabi olanları yönünden, en çoğu olmayı ümit ederim .” (Buharî, 1998: 66 K. Fedailu'l-Kur'an, 1/4981.) Bu hadiste iki tane teşbih mevcuttur. Birinci teşbihte, teşbih edatı مثل olup, kendisine verilenler geçmiş peygamberlere verilenlere teşbih edilmektedir. İkinci teşbihte ise, kıyamet günü ümmetinin en çok olmasını ümit ettiği teşbih-i Zımnîdir. Bu teşbihte kendisine inanan ümmetinin اکثرهم insanlığın en çoğu olmasını ümit etmektedir. Burada hazfolunan vechi şebeh, ümmetin adedi ve çokluğudur.

- Ahlâkî Konular. Nebevî irşadın temel esaslarından birisi de, toplumda güzel ahlâkı yaşatmak ve yaygınlaştırmaktır. Bu nedenle, Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetini güzel ahlaka yönlendirmek ve onlara ahlâkî konuları anlatmak için teşbih sanatı başta olmak üzere diğer edebî sanatları çokça kullandığı görülmektedir. O, güzel ahlâkın faziletini bildirmek üzere, ahlakı güzel olanları ümmetinin en hayırlıları olarak nitelendirmektedir. Bu konuda o, bir hadiste şöyle buyurmaktadır. *إِنَّ مِنْ خَيْرِكُمْ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا* “Sizin en hayırlınız ahlâkı en güzel olanınızdır.” (Buharî, 1998: 78 K. El Edeb, 38/6029.) Bu hadiste iki tane teşbih-i Zımnî vardır. Bunlar *اخيركم* ve *احسنكم خلقا* fiilleriyle yapılmış teşbihi Zımnîlerdir. Yaygın halde kullanılan *خير* yerine *اخير* kullanılması ve akabinde *احسنكم خلقا* ikinci bir tafdil kalıbının gelmesi, hem insanları en faziletli olmaya davet etmekte, hem de en faziletli olanların ahlâk yönünden, en güzel davrananlar olduğunu anlatmaktadır. Teşbihin erkânının bulunmadığı bu teşbih çeşidinde, ahlakı güzel olanlar hayırlı olma yönüyle değerlendirilirken, ahlakı en güzel olanların ümmetin en hayırlıları olduklarına da vurgu yapılmaktadır. Teşbihin amacı, güzel ahlâkı kazanmaya teşvik etmektir.

Müslümanların birbirlerine karşı görevleri arasında, dul ve yetimleri korumak önemli bir görevdir. Bu konuda geçen bir hadiste Hz. Peygamber, (s.a.v.) yetimi himaye edenlerle Cennette dost olacağını, şehadet parmağı ile orta parmağının birleştirilmiş halde göstermekte ve şöyle buyurmaktadır. *أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا* “Yetimi koruyan ile ben, Kıyamet günü Cennette işte şöyleyiz.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 24/ 6005.) Bu hadiste, Cennette, yetimi himaye eden ile kendisi arasında olacak olan manevi yakınlık, hissî olarak birbirine bitleştirilmiş iki parmağın yakınlığına benzetilmektedir. Mevcut teşbihte teşbih edatı, *ك* harfî olup, teşbih yönü bulunmadığından burada mürsel-mücmel teşbih vardır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) irşadında kendisi yetim, kimsesiz ve dul kalmışları himaye ettiği gibi, mü’minleri de onlara himaye etmeye teşvik etmektedir. Ashabını bu hayırlı hizmete yönlendirmede teşbih sanatını kullanmasının etkisi büyüktür. Şayet bu hamiyetperverliği bir talimat şeklinde sunsaydı, belki bu kadar etkili olamayabilirdi. Teşbihin gayesi, yetimlere sahip çıkmak ve sahip çıkmayı teşvik etmektir.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) insanların en merhametlisi olması hasebiyle insanlara ve bütün canlılara merhamet etmeyi teşvik etmekte ve ibret vermek üzere anlattığı

teşbihlerle dinleyenlerin zihinlerine acıma duygusunu yerleştirmek istemektedir. Yolculuğa çıkan ve mağarada mahsur kalan üç kişinin dualarını konu alan mürekkep teşbihte, onlardan birisi duası şöyle anlatılmaktadır. Hergün annesine sütünü içirmeden, çocuklarını doyumadığını bildirmek için, فَكُنْتُ أَرْعَى عَلَيْهِمْ ، حَلَبْتُ ، فَبَدَأْتُ ، وَكُنْتُ أُبْدَأُ بِالْوَالِدَيْنِ أَسْفِيهَمَا قَبْلَ بَيْتِي ، فَلَمْ آتِيَهُمَا حَتَّى أُمْسِيَتْ ، فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا ، فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَخْلُبُ “ (Her günkü)hayvanları otlatıp, süt sağdığım gibi (o gün de) süt sağdım” demektedir. (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 5/ 5974.) Bu mücmel- mürsel teşbihte tarafeyn, hissî olan *süt* sağmak olup, teşbih edatı, كما edatıdır. Teşbihte hergün sürekli anne ve babası için süt sağdığı anlaşılmalı birlikte, o gün de diğer günlerde sağdığı vakitte süt sağdığı, kendisi tarafından anne ve babasının mutlak vaktinin geciktirilmediği vurgulanmaktadır. Teşbih yönü, süt sağma vaktinde dakik olma yönünü açıklamaktır.

Hayvanlara merhametle muamele etme konusunda da Hz. Peygamber, (s.a.v.) teşbih edebî sanatıyla, çölde susuz kalan bir köpeğe su veren kadının, günahından pişmanlığını şöyle anlatmaktadır: “... *Bu köpeğin hissettiği susuzluk benim hissettiğim susuzluk gibidir...*” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 27/ 6009.) Burada mücmel-mürsel bir teşbih vardır. Teşbihte köpeğin hissettiği susuzluk, kendi hissettiği susuzluğa benzetilmektedir. Teşbihin amacı, Allah’ın yarattıklarına merhameti teşvik etmektir.

- Hadislerde Aile Hayatı. Amacı, insanlara dünya ve ahiret mutluluğu sağlamak olan İslam dininde aile mutluluğunun önemi büyüktür. Aileyi oluşturan eşler ve çocukların birbirlerini sevmeleri ve karşılıklı ahlaki sorumluluklarını yerine getirmeleri bu mutluluğun oluşmasında, temel esaslarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber (s.a.v.) aile mutluluğuna örnek bir uygulamayı hadisinde sunmakta ve zevcesi Hz. Aişe (r.a.)’yi şöyle methetmektedir. فَضَّلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ “*Aişe’nin diğer hanımlara fazileti, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.*” (Buharî, 1998: 70 K.Et’ime, 25/5419.) Bu teşbihte teşbihin iki tarafı da hissîdir. Müşebbeh olan عائشة nin, müşebbeh bih olan التريد tirit yemeğinin tadına benzetilmesi sözkonusudur. Burada kadınlar arasında Hz. Aişe (r.a.)’nin yeri ve fazileti, yemekler arasında tirit yemeğinin yeri ve tadına benzetilerek mürsel-mücmel teşbih yapılmaktadır. Kültürümüzde düğünlerin olmazsa olmazı kabul edilen yahni yemeği, Arap kültüründe et suyu ile yapılan tirit olarak

karşılığını bulmaktadır. Bu teşbihte teşbih edatı، ك harfi olup، teşbihin amacı، Hz. Aişe (r.a.)nin faziletli yerini methetmektir.

Hadislerde geçen teşbihlerin doğru bir şekilde anlaşılması، hadisin ihtiva ettiği hükmün veya mananın anlaşılmasında önemli bir etkidir. Mesela؛ المرأَةُ كَالضِّلَعِ، “Kadın kaburga kemiği gibidir. Onu aşırı bükersen kırarsın, onda eğriliği ile birlikte faydalanırsan, faydalan yani mutlu ol.” (Buharî, 1998: 67 K. En Nikâh, 79/5174.) Hadiste، ك teşbih edatıyla yapılan teşbihte؛ müşebbeh، المرئة kadın müşebbeh bih olan، الضلع kaburga kemiğine benzetilmekte ve mücmel- mürsel teşbih yapılmaktadır. Teşbihin vech-i şebehi، nazik olma، kırılabilme vasfını beyândır. Teşbihin amacı، nazik bir yaratılışa sahip olan kadınlara şiddetle davranmaktan sakındırmak ve buldukları hal üzere onlarla iyi geçinmeyi teşvik etmektir. Bu hadisten kadının ege kemiğinden yaratıldığı hükmünü çıkarmaya çalışanlar، aşağıdaki hadisi de delil göstermektedirler. وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا، فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلْعٍ، وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ، فَإِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهُ كَسْرَتُهُ، وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا

“Kadınlara hayırla muamele edin. Zira onlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga da bir şeyin eğri tarafı üstüdür. Onu doğrultmaya çalışırsan، onu kırarsın؛ o haliyle bırakırsan eğriliği sürer، kadınlar hakkında iyilikle muamele ediniz.” (Buharî, 1998: 67 K. En Nikâh, 80/5186.)

Sahih-i Müslim’de ise hadis، “...Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın، onun kırılması da، boşanmasıdır.” Ziyadesiyle verilmektedir. (Müslim, K. Rada, 64.) Yukarıda geçen hadisin ilk bölümü kadınlara iyi davranmayı tavsiye etmekle başlamaktadır. Hadisin devamında ise، cümlesinde خُلِقْنَ fiili، من harfi ceri ile kullanılmaktadır. Kadının yaratılışı ve mizacı belîğ teşbihle، kaburga kemiğinin zarif ve nazik yapısına benzetilmektedir. Hadisin sonunda kadının kırılmasını، onun boşanması olarak izah eden Hz. Peygamber، (s.a.v.) iki hadiste de aynı ahlâki mesaj üzerinde durmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Hadislerin lafızlarındaki beyân sanatları göz ardı edildiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) yaratılış konusunda Kur’an’ın bilgisine aykırı bir beyânda bulunması gibi kabulü mümkün olmayan bir mana ortaya çıkmaktadır. Manayı böyle anlayanlar، Hz.Peygamberin böyle bir şey söylemesinin mümkün olamayacağını addia ederek، bu hadis uydurmadır diyerek hadisi reddetme yoluna gitmektedirler.

Kimileri ise, hadisin lafzında var olan mefhuma dayanarak kadının ege kemiğinden yaratıldığını savunmaktadırlar. Hadisin siyak ve sibakı, irşat formunda verilmesi ve teşbih içerip içermediği, teşbih varsa; benzetme yönü ve maksadı hadislerin doğru anlaşılmasında en önemli ölçüdür. Çünkü bazen sözden neyin kastedildiğini sözün hakikat manasından anlaşılan mana değil, edebî sanatla sözden kastedilen mana belirler. Bu nedenle, hadislerin siyak ve sibakına bakıldığında, hadisin terhib amaçlı söylendiği hemen anlaşılacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere kendilerine yani mahrem yerlerine bakılması haram olanlara bakılması yasaklanmaktadır. (Nur, 24/ 30, 31.) Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu paralelde mü'minleri, kendilerine mahrem olmayan kadınlarla bir arada bulunmamaları gerektiğini bildirmek üzere, *إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ : رَجُلٌ*, *“Yabancı kadının yalnız kaldığı yere girmekten sakının.”* Demektedir. Bunu duyan sahabeden birisi: *“Ya Rasulallah, ya kayın valide için ne dersiniz?”* diye sorduklarında, Hz. Peygamber (s.a.v.): *الحمو الموت* *“Kayın valide ölüm gibidir.”* buyurmaktadır. (Buhârî, 1998: 67 K. En Nikâh, 111/5232.) Burada *الحمو* kelimesi, hem kayın valide, hem de eşinin akrabaları anlamına gelmektedir. Teşbih edatının ve benzetme yönünün bulunmadığı bu teşbih, teşbih-i belîğdir. Teşbihte benzetme yönü, helak etme ve zarar verme yönüdür. Kendisine bakılması haram olan kadınlara bakmak, ölümün hayatı yok etmesi gibi kalbi mahveder, takvayı zedeler vemaneviyatı helak eder, demektir. Teşbihin maksadı ise, bakılması yasaklanan kadınlarla bir arada bulunmaktan uzak durulmasını teşvik etmektir.

- Hadislerde cihada teşvik etmek. İrşadın en önemli konularından birisi de savaş halinde de barış halinde de mü'minleri cihata hazırlamak ve onları her an, dini ve kutsal değerlerini korumada canlı tutmaktır. Bu nedenle, hadislerde cihata çıkmanın önemi, sınırda gece-gündüz nöbet tutmanın fazileti, orduya teçhizat yardımında bulunarak mücahidi donatanlara ve şehitlere verilecek mükâfat gibi hususlar teşbih ile anlatılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) ümmetine yeni hedefler göstererek, onların ilerde deniz savaşları yapacaklarını ve muzaffer olacaklarını şöyle müjdelemektedir *نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُرَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَرْكَبُونَ نَجَبٍ* *“Benim ümmetimden insanlar Allah yolunda yeşil denizde gemilere tahtlar üzerine kurulmuş krallar olarak bineceklerdir. – veya- onların benzerleri tahtlar üzere kurulmuş krallar gibidir.”* (Buhârî, 1998: 56 K. El

Cihad, 3/ 2788, 2789.) Hadiste geçen ملوكا على الأسرة او مثل الملوك على الاسرة (Cihad, 3/ 2788, 2789.) Hadiste geçen ibareleriyle rivayette yapılan şekkin, hadisin lafzının rivayetinden ziyade, Hz Peygamberin bu hadiste hangi teşbih çeşidini kullandığında tereddüt edilmesindedir. Hadis metninden, rivayetin birinci bölümünde teşbih-i belîğ; او edatından sonraki bölümde ise, mücmel-mürsel teşbih olduğu anlaşılmaktadır. Bu teşbihte teşbih edatı, مثل edatıdır. İki teşbihte de, “ناس من أمتي يركبون البحر” Ümmetinden gemiye binen insanlar”, müşebbeh; ملوكا على الأسرة “saraylara kurulmuş krallar” müşebbeh bih olup, teşbihin iki tarafı da hissîdir. Teşbihlerde benzetme yönü, denizlerdeki gemilerin sağladığı emniyet ve rahatlık yönüdür. Teşbihlerin amacı, mü’minleri cihata teşvik etmek, ümmetini gelecek ufuklara yönlendirmek, irşat yönünden, orduların azmini güçlendirmek ve ferasetlerini artırmaktır. Bu nedenle, Hz. Peygamber, (s.a.v.) Allah yolunda cihat etme konusunda ashabına yeni hedefler göstererekmiştir.

Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.)mü’minleri Allah yolunda cihata teşvik ettiği ve bir gün veya bir gece nöbet tutmanın faziletini anlattığı şu hadislerdir. الغدوة في سبيل الله او راحة خير من الدنيا وما فيها (Buharî,1998: K. Cihad, 5/2792) لَرَوْحَةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ غَدْوَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا (Buharî, 1998: K. Cihad, 5/2794) ve لَغَدْوَةٌ أَوْ رَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِمَّا تَطَّلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ (Buharî, 1998: K. Cihad, 5/2793) Hadislerde “Allah yolunda geceleme dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır.” Hadisin diğer bir rivayetine ise Allah yolunda geceleme, Güneşin üzerine doğduğu ve battığı her şeyden daha hayırlıdır.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 5/2792, 2793, 2794, 2796.) manası verilmektedir. Bu hadislerde خير ve افضل lafızlarıyla teşbih-i Zımnî yapıldığı anlaşılmaktadır. Allah yolunda cihatta, nöbette geçen bir günün, dünyada mevcut her şeye kıyas edilerek teşbih yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Teşbihin amacı, cihata katılmaya ve hudutta nöbet tutmaya teşvik etmek ve onun faziletini beyan etmektir.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) diğer bir hadisinde de Allah yolunda savaşanların mükâfatını ibadetlere teşbih ederek şöyle anlatmaktadır: مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ -وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ- كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ “Allah yolunda cihat eden mücahit ki, Allah kimin cihat ettiğini bilir, onun benzeri, geceleri ibadetle geçiren, gündüzleri oruç tutan gibidir.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 5/2787.) Geceleri kaim, gündüzleri sâim olmak, iman eden bir müminin için salih amellerin zirvesini çağrıştırmaktadır. Ayrıca bu durum, Allah’a yakınlık yönüyle gıpta edilecek bir

ibadet uygulamasıdır. مثل ve كمثل edatlarıyla yapılan bu mücmel mürsel teşbihte, müşebbeh olan المجاهد ve müşebbeh bih olan القا ثم hissidirler. Benzetme yönü ise sevap kazanma ve fazilet yönüdür. Teşbihin amacı ise, cihada katılmayı teşvik etmektir.

Şehitlerin cennetteki derecelerini anlatan hadiste, onların cennetteki dereceleri şöyle anlatılmaktadır إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ “Allah cennette mücahitler için, iki derece arası yer ve gök arası olan yüz derece hazırladı.” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 4/ 2790.) Cennette şehitlere hazırlanan yüz dereceden her derecenin arasındaki genişlik mürsel-mücmel teşbihle anlatılmaktadır. ما بين edatıyla yapılan teşbihte aklî olan ما بين cennetin iki derecesi arası genişliği, hissî olan بين السماء و الأرض gökleri ve yerlerin arasındaki genişliğe benzetilmekte ve mücmel-mürsel teşbih yapılmaktadır. Teşbihin amacı ise, şehitlikte canını feda etme pahasına da olsa, cihada katılmaya teşvik etmektir.

- Hadislerde Ahiret Hayatı. İslam itikadının temellerinden tevhit, risalet ve Ahirete iman gibi konuların anlatımında teşbih sanatının kullanılması, dinleyeni ikna etme, iman etmesine zemin hazırlama ve inancı şuur haline getirmede büyük öneme sahiptir. Hadislerde Kıyamet alametleri, Ahirete hazırlık, Cennet ve Cehennem halleri gibi konular ve şeytan, deccal ve mesihle ilgili bilgilere yer verilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuları teşbihlerle anlatarak, bununla ahiret inancının zihinlerde canlı tutulmasını amaçlamaktadır. Cennetliklerin Kıyamet gününde Allah’ı aşikâre olarak göreceklerini bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.), ruyetullahı günlük hayatta herkesin müşahade ettiği Ay’ın görülmesine benzeterek şöyle anlatmaktadır. إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرُونَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تَضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ “Rabbinizi, bu Ay’ı gördüğünüz gibi göreceksiniz.” (Buharî, 1998: 97 K. Et Tevhid, 24/ 7434, 7436.) Burada bulunan mürsel-mücmel teşbihte, müşebbeh olan rabbinizin görülmesi, müşebbeh bih olan ayın görülmesine benzetilmektedir. Burada veçhu’ş şebbeh, müşebbehin halini ve imkânını bildirmektedir. Yüksek ve manevi olan müşebbeh, hissî olan müşebbeh bihe benzetilerek anlatılmaktadır. Teşbihin amacı, Allah inancının kalbe yerleşmesinde mümine, Allah’a yakın olduğu hissini vermektir.

Diğer bir misal de, Cennet nimetleriyle ilgilidir. Müminleri iman ve salih amel işlemeye teşvik etmek üzere hadiste, Cennete girecek ilk yetmiş bin kişinin yüzleri on dördüncü gecesindeki ayın parlaltısına benzetilmektedir. *يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي زُمْرَةٌ* “Ümmetimden Cennete girecek yetmiş bin kişinin yüzleri ön dördüncü gecesini ayın parlaklığında parlar.” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 50/6542, 51/6554.) Bu hadiste müekked teşbih vardır. Teşbihte, benzetme edatı bulunmamakta ve benzetme yönü olan *اضاءة القمر* ayın parlaltısı mana olarak burada teşbih sanatının var olduğunu îma etmektedir. Yapılan teşbihin amacı ise, mübalağalı anlatımla Cennete girenlerin yüzlerinin parlaklığını bildirilerek, mü’minleri buna özendirilme, amacına ulaşmış olmalı ki, hadisin söylendiği esnada orada bulunanlardan Ukkâşe ve bir sahabinin, kendilerinin de bu zümreden olmaları için Hz. Peygamber (s.a.v.) den dua istedikleri, onun da, ilk talepte bulunan Ükkâşe’ye dua ettiği ve diğer sahabiye de, *اللَّهُمَّ يَدْخُلُ مِنْ أُمَّتِي الْجَنَّةَ سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ فَقَالَ رَجُلٌ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَني مِنْهُمْ" قَالَ سَبَقَكَ بِهَا عِكَاشَةُ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ ثُمَّ قَامَ آخَرَ فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَني مِنْهُمْ" قَالَ "Bu konuda Ükkâşe seni geçti.” buyurduğu rivayet edilmektedir. (Buharî, 1998: 81 K.Rikak,50/6543.)*

Yine bir hadiste, Cennette bulunan peygambere verilen havuzun güzelliğini ve havuzun suyu bazı müşahhas örneklerle anlatılmaktadır. *حَوْضِي مَسِيرَةٌ شَهْرٍ وَرَوَايَاهُ سَوَاءٌ مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكَيْزَانُهُ كَنْجُومِ السَّمَاءِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا فَلَا يَطْمَأُ أَبَدًا* “Orada büyüklüğü bir aylık mesafesi olan havuzum vardır. Suyu süttten daha beyaz, kokusu miskten daha güzel ve billurları gökyüzünün yıldızları gibidir”. (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 53/ 6579.) Bu hadiste, önce teşbih-i belîğ, sonra da teşbih-i Zımnîler kullanılmaktadır. Teşbih edatı ve vechi şebek zikredilmeden havzın genişliği *مسيرة شهر* bir ayda gidilen mesafeye benzetilmekte ve teşbihin benzetme yönü, uzaklığı beyân etmek olup, teşbihin amacı ise mübalağalı anlatımla havuzun genişliğini bildirmektir. *اطيب* ve *ابيض* (daha güzel, daha beyaz) ifadeleriyle yapılan teşbihlerde Cennetteki havuzun suyunun, beyazlık yönüyle süte, kokusunun güzelliği yönüyle de misk kokusuna benzetilmektedir. Bu benzetmenin bir adım ilerisine gidilerek, havuzun suyunun beyazlık ve koku yönünden, müşebbehten daha beyaz ve daha güzel kokulu olduğu anlatılmaktadır. Son bölümde ise, havuzun kadehleri ve billurları, mürsel-mücmel teşbihle *نجوم السماء* gökyüzünün yıldızlarına benzetilmektedir. Yine diğer bir hadiste havuzun

إِنَّ قَدْرَ حَوْضِي كَمَا بَيْنَ أَيْلَةَ وَصَنْعَاءَ مِنَ الْيَمَنِ، وَإِنَّ فِيهِ مِنَ الْأَبَارِيقِ كَعَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ büyüklüğü *“Yemen’de Eyle ile Sana arasındaki mesafeye”* (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 53/ 6580.) başka bir hadiste de, بين جرباء واذرج *“Cerba ile Ezruh arasındaki mesafeye”* benzetilmektedir. Birinci hadisin sonunda havuzda bulunan *ibrikler*, الاباريق mücmel-mürsel teşbihle عدد نجوم السماء *“Gökyüzünün yıldızlarının adedine”* miktar yönüyle benzetilmektedir.

- Hadislerde geçen çeşitli konular. Rasulullah’ın (s.a.v) başta Kıyamet alametlerini bildirdiği hadisler olmak üzere ümmetini ahiret hayatını gözeterek yaşamaya davet ettiği hadisleride çeşitli konuları teşbih kullanımlarla anlattığı müşahade edilmektedir. Bu anlatımlarda Deccal, Ye’cüc ve Me’cuc ve Kıyamete yakın zamanlarda çıkacak fitneler hakkında bu yönde bilgiler vermektedir. Son zamanlarda fitnelerin çıkacağını haber veren bir hadiste, bunun vaktinin an meselesi olduğu, müşahhas şeylere benzetilerek şöyle anlatılmaktadır: فَإِنِّي لَأَرَى الْفِتْنَ تَقَعُ خِلَالَ نُبُوتِكُمْ كَوَقْعِ الْفَطْرِ *“Ben evlerinizin aralarında fitneleri, su gözlerinin oluştuğu gibi oluşmuş görüyorum.”* (Buharî, 1998: 96 K. Fiten, 4/ 7060; K. İman, 25/ 2467.) Bu hadiste fitnenin onların yakınlarında su gözenelerinde oluştuğu gibi oluşacağı teşbihle anlatılmaktadır. Hadiste mürsel-mücmel teşbih vardır. Teşbihin benzetme yönü belirtilmemekte ve benzetme edatı olan ك harfi zikredilmektedir. Teşbihte benzetme yönü, oluşabilecek fitnenin yakınlığını beyân etmek içindir. Burada aklî olan الفتن *fitneler*, hissî olan وقع القطر *yağmur gözelerine* benzetilmektedir. Teşbihin amacı ise, fitnenin durumunu ve miktarını bildirerek, uzağı yakınlaştırmak, olayın zihinlerde canlandırılmasını sağlayarak, fitneye karşı tedbirli olmaya teşviktir.

Zülkarneyn’in (a.s) kıssası Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir. (Kehf, 18/ 93-98) Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu kıssada geçen ve tehdit olarak algılanan Yecüc ve Mecüc kavmine karşı inşa edilen setten bir gedik açıldığını bir teşbihle şöyle anlatmaktadır. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَبِئْسَ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدِ اقْتَرَبَ : فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَحَلَّقَ بِأَصْبُعَيْهِ الْإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا *“Lâ ilahe şllallah! Yaklaşan şerden ötürü Arap Kavminin vay haline! Bugün Yecüc ve Mecüc seddinden şöyle bir parça ayrıldı.”* diyerek başparmağı ile şehadet parmağını yuvarlayarak göstermektedir.” (Buharî, 1998: 92 K. Fiten, 4/ 7059.) İrşat açısından oldukça önemli olan bu teşbihte zihinlerde mevcut olan bir olay canlandırılmakta, tarihî setten açıldığı bildirilen bir gedik, insanların gözü önünde görselleştirilen iki parmakla yapılan

küçük bir halkaya benzetilmektedir. Teşbihte مثل teşbih edatı olup, benzetme yönü bildirilmediğinden bu teşbih mücmel ve mürsel bir teşbihtir. Aklî veya hayalî olan müşebbeh قَدْ اقْتَرَبَ فُتْحُ الْيَوْمِ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَحَلَقَ بِإِصْبَعِهِ الْإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا “Yecüc ve Me’cüc’ün Seddi, hissî olan *parmak halkasına* benzetilmektedir. Teşbihin benzetme yönü uzağı yakınlaştırma yönüdür. Teşbihin amacı ise, böyle bir felaket gelmeden önce ahiret için hazırlanmayı ve salih amellerde yarışmayı teşvik etmektir.

Ebû Hureyre (r.a.)’nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber, (s.a.v.) fitnelerin zuhur ettiği dönemde müminlerin nasıl hareket etmeleri gerektiğini şöyle tavsiye etmektedir. سَتَكُونُ فِتْنٌ ، الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ ، وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَائِثِي ، وَالْمَائِثِي فِيهَا خَيْرٌ . *Fitneler zuhur edecektir. O zaman oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen gayret edenden daha hayırlıdır.*” (Buharî, 1998: 92 K. Fiten, 9/7081, 7082.) Hadiste geçen خير ifadesi, tafdil kalıbıyla gelen Zımnî teşbihtir. Bu teşbihle fitnenin zuhur ettiği zaman fitneye karışılmaması ve sukunet hali içinde bulunmak gerektiği vurgulamaktadır. Bu hadiste mü’minlerin fitnenin zuhur ettiği anda fitnelerden uzak durulması gerektiği bildirilmektedir. Fitne dönemindenin yürüyenden ve yürüyenin de hareket edenden daha hayırlı olduğu bildirilmektedir.

Kıyamet alametlerinden Deccal’in ortaya çıkışını haber veren Hz. Peygamber, (s.a.v.) onun nefret verici yüzünü şöyle anlatmaktadır. إِنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِأَعْوَرَ ، أَلَا إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنْبَةٌ طَافِيَةٌ “*Dikkat edin! Deccal Mesihin sağ gözü şaşıdır, Allah şaşısı değildir. Onun (Deccalin) gözüsanki salkımından dışarı çıkmış üzüm tanenesi gibidir.*” (Buharî, 1998: 97 K. Tevhit, 17/7407.) Bu hadiste Deccal’in kültürümüzdeki kullanımıyla pörtlemiş sağ gözü üzüm tanesinin salkımından ayrılmış haline benzetilmektedir. Burada yapılan teşbih, mücmel-mürsel bir teşbihtir. Müşebbeh, aklî veya hayalî olan عين الشيطان şeytanın gözü, müşebbeh bih olan *pörtlemiş üzüme* عنبية طافية benzetilmektedir. Teşbihte benzetme yönü, müşebbehin durumunun çirkinliği yönüyledir. Teşbihin amacı, Deccalin tiksindirici ve korkutucu yüzünün zihinde canlandırılarak, ondan ve onun yolundan mü’minleri sakındırmaktır.

Konuyla ilgili vereceğimiz son misal de, şeytanın nefret edilen suratı ile ilgilidir. Hz. Peygamberin (s.a.v.)zehirlendiği iddia edilen bir bölgenin hurma ağaçları, şeytanların başlarına benzetilerek şöyle bir teşbih yapılmaktadır. نخلها كأنه رؤوس

الشياطين ... “... Oranın hurma ağaçları sanki şeytanların başları gibidir.” (Buharî, 59 K. Bedu’l Halk, 11/ 3268.) Zervan kuyusunda yapılan sihirle ilgili olarak Hz. Peygamber, (s.a.v.) kendisine sihir yapılan bölgenin hurmalarını şeytanların kafasına benzetmektedir. Hadiste geçen teşbihte müşebbeh, نخلها hurma ağaçları, müşebbeh bih رؤوس الشياطين şeytanların başlarına benzetilmektedir. كأن edatı, teşbih edatı olup, benzetme yönü çirkinlik yönüdür. Mücmel-mürsel olan bu teşbihin amacı, o bölgede yetişen hurma ağaçlarının, dolayısıyla o bölgenin çirkinliğini bildirerek o mü’minleri o bölgeden uzak tutmaktır. O bölge ile ilgili olarak Aynî şu açıklamayı yapmaktadır. “O bölge mezrea hurmasının çirkinliği ve suyunun renginin değişikliği nedeniyle buranın hurması terk edilir. Belagatçılar bu gibi teşbihe vehbidir derler.” (Aynî, 1972: 17/ 420.) Bu teşbihte tarafeynden; müşebbeh hissî, müşebbehi bih ise aklî veya hayalîdir. Belagatta kullanılan teşbihin tersine burada, hissî olan müşebbeh, hayalî olan müşebbeh bihe benzetilmektedir. Hâlbuki teşbihlerde mutata olan, aklî olan müşebbehin, hissî olan müşebbeh bihe benzetilerek, ifadeye daha fazla açıklık getirilmesi sözkonusudur. Burada geçen رؤوس الشياطين daha iyi bilinir ve anlaşılır olmalı ki, sihir yapılan bölgenin نخلها hurma ağaçları ona benzetilsin. Bu konuda farklı tahliller mevcuttur. Mesela, bazı dil bilimciler رؤوس الشياطين ifadesinde geçen رؤوس başlar isminin, hissî olduğunu ve dolayısıyla burada iki tarafın da hissi olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak buna katılmak mümkün görülmemektedir. Zira mesele herhangi bir kafa değil, şeytanın kafası olunca bu ifade hissî olmaktan uzak olur ve aklî ve hayalî bir mefhum olur. Bu nedenle, beyân ilminde hâkim olan kanaat üzerine yoğunlaşılması gerekmektedir.

Teşbih konusunda yaygın kanaate göre müşebbeh bihin, müşebbehten bilinirlik, aleniyet, fazilet ve büyüklük yönlerinden daha üstte olması gerekmektedir. Bu konuda ortak vasıfta daha iyi bilinirlik esas alındığında; aleniyet yönünden, az bilinenin çok bilinene benzetilmesi yoluyla az bilinen daha anlaşılır ve açık hale gelir. Bu teşbihte ise öne çıkması gereken ayrıntı, şeytanın veya şeytanın başının toplumda ne kadar bilindiğidir. Buna açıklık getirmesi yönüyle, İbn-i Arabî (ö. 1240) nin toplum zihninde oluşturulan şeytan imajını yorumlayışına bakalım. “İslam dininde çirkin olan her davranış şeytana, güzel olan her iş de meleklerle nispet edilmiştir. Zira şeytan kötülüğün, melek ise iyiliğin ve güzelliğin sembolüdür.” (İbn Balaban, : 4/ 122; Diyanet Komisyon: 2014: 1/ 111.) İslam

dininde mevcut bu şeytan anlayışı, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemde müşrik Araplarda ve bölgede yaşayan İsrail oğullarında da vardı. Şeytan sevilmeyen, insanı aldatan ve insanlara hile kuran vasfıyla tanınırdı. İncil ve Tevrat'ta Hz. Âdem'in şeytan tarafından Cennetten çıkartıldığı düşünüldüğünde şeytan ve şeytanın kafasının hem peygamber, hem sahabe hem de İsrail oğulları tarafından sevilmeyen, nefret edilen bir varlık ve isim olduğu zihinlerde derin yer etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) çirkin olan fitneyi, şeytanın boynuzuyla özdeşleştirilmesi fitnenin şeytanın çok sevdiği amellerinden olduğu algısını akla getirmektedir.

3.1.4. Hadislerde Teşbihlerin Amaçları

Hadis kaynağımızın taranması esnasında toplanan teşbih ve türlerinin kullanıldığı hadisler tahlil edilerek, teşbihlerin hangi amaçlar için kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Hadislerde teşbih sanatının özellikle irşat metotlarına paralel amaçlar için kullanılmakta olduğu anlaşılmaktadır. Klasik belagat kitaplarında işlenen teşbihlerle hadislerde geçen teşbihler amaçları yönünden, karşılaştırıldığında; biri hariç teşbihin bütün amaçlarıyla hadislerde teşbihin yapıldığı anlaşılmaktadır. Hadislerde teşbihler çoğunlukla sözün daha açık halde anlaşılması ve sözle kastedilen mananın ortaya çıkartılması amacıyla teşbih yapılmakta olduğu müşahade edilmektedir. Hadislerde teşbihin yapılmadığı tek amaç ise, müşebbehi süslü göstermek ve onu güzelleştirmek için teşbih sanatının yapılmasıdır. (Kazvinî, 2003: 164; Merağî, 1993: 238; Meydanî, 1996:2/168; Haşimî: 1999: 239) Zira hadislerde sanat yapmak, müşebbehi güzel gösterme veya sözü güzelleştirmek amacıyla teşbih sanatının yapıldığı anlaşılmaktadır. Hadislerde şu amaçlar için teşbih yapıldığı anlaşılmaktadır.

- Hadislerde teşbih, kapalıyı açığa çıkarma, uzağı yakınlaştırma ve manaların açıklık ve ziyadeliğini artırmak, vurgu ve tekit kazandırmak için yapılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) abdest alışı, namaz ve diğer ibadetlerdeki eylemleri teşbihle anlatılmakta ve bu teşbihlerdeki maksat; lafızda anlatılması güç olan kapalılığı açmak, beyân etmek ve bazen de eylemin adedini, halini ve hacmini beyân etmek olmaktadır. Mesela, Hz. Peygamber, (s.a.v.) ailede yapılan bir infakla, kazanç sahibine ve evin hanımına, yaptıkları hayrın karşılıklarının eksiksiz olarak verileceğini bildirdiği hadiste, *وَالْحَازِنُ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ*

شَيْئًا “ (Yapılan infakta) Evin hizmetçisine de bir mislisi vardır.”. (Buharî, 1998: 24 K. Zekât, 17/1425, 34 K. Buyu, 12/2060.) bir mücmel teşbih kullanmaktadır. Burada, hizmetçiye ne yönden aynısı verileceği belirtilmemekte, ancak hadisin ön bölümünde geçen, evin beyi ve hanımına yaptıkları infaktan dolayı sevap verileceği bilinince, evin hizmetçisine de aynı şekilde verilecek şeyin sevap olduğu anlaşılmaktadır.

- Hadislerde yapılan teşbihte, teşbihten önce müşebbehin sıfatı bilinmiyorsa teşbih onun sıfatını bildirmek, onu açıklamak ve müşebbehin vasfını bildirmek için yapılmaktadır. Buna misal olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) in şu hadisini takdim edebiliriz. قَالَ : وَأَحْسِبُهُ ، قَالَ : " وَأَعْرَضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ " ، قَالَ : وَأَحْسِبُهُ ، قَالَ : " وَأَعْرَضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ " Muhakkak ki kanlarınız ve mallarınız, -Muhammed zannediyorum, ırzlarınız, dedi- rabbinize kavuşacağınız güne kadar aranızda korunmuştur...” (Buharî, 1998: 25 K. Hac, 132/ 1741; 96 K. Fiten,13/7078) Bu hadiste insanların can, mal ve ırzlarının dokunulmazlıkları, Müslümanlarca kutsal sayılan bu yer ve zamanın kutsallıklarına benzetilerek anlatılmaktadır. Vechi’ş şebeh, müşebbeh bih şeylerin saygınlığını ve bu saygınlığın miktarını beyan etmek içindir. Vechi şebeh’in hafzedilmesiyle, hürmetin büyüklüğün ve kesinliği vurgulanmaktadır. Mekke-i Mükerreme’ye, Zilhicce ve Arefe gününe gösterilen hürmetin miktarı kadar insanın canı ve malının da korunması da dokunulmazdır ve hürmete layıktır, demektir.
- Özellikle imani konuların teşbihle anlatımında amaç, inanılması istenen haber ve bilgi konusunda ikna edilmesi ve benimsetilmesidir. İnsanın içinde gizli olan düşünceyi açığa çıkarmak, makulden mahsusa intikal etmek gibi fitratta var olan düşünce ile hissîyatta var olana yükseltme amacı gözetilmektedir. Allah’a iman, Ahiret halleri, melek ve cin gibi manevî varlıkların teşbihle anlatılmasında, bu manevî varlıkların hissi varlıklara benzetilerek, dinleyenin hayal ve tasavvuruna yaklaştırılması amaçlanmaktadır. Bu konularda yapılan teşbihlerde çoğunlukla görülmeyeni, tasavvur yoluyla görülür hale getirmek ve uzağı yakınlaştırmak amaçlanmaktadır. Cennetliklerin Kıyamet gününde Allah’ı aşikâre olarak göreceklerini bildiren Hz. Peygamber, (s.a.v.) günlük hayatta herkesin müşahade ettiği Ay’a teşbih ederek şöyle anlatmaktadır. إِنَّكُمْ سَتَرُونَ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ عَيَانًا كَمَا تَرُونَ هَذَا “Rabbinizi bu Ay’ı gördüğünüz gibi göreceksiniz.” (Buharî, 1998: 97 K. Et Tevhid, 24/ 7434, 7436.) Bu mürsel-mücmel teşbihte, müşebbeh olan ربكم سترتون rabbinizin görülmesi, müşebbeh bih olan هذا القمر ayın görülmesine

benzetilmektedir. Burada veçhu's şebeh, müşebbehin halini ve imkânını bildirmekte, müşebbeh olan *manevi bir mefhum olan Allah'ın görülmesi*, hissî olan müşebbeh bih Ay'ın görünmesine benzetilmektedir. Teşbihin amacı, Allah inancının kalbe yerleşmesinde mü'mine, Allah'a yakın olduğu hissini vermektir.

- Müşebbehi güzel göstermek, güzelleştirmek, methetmek veya nefret ettirmek gayesine matuf olabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) irşadında aile mutluluğuna katkı sağlamak üzere eşi Hz. Aişe (r.a.)'yi teşbihle şöyle methetmektedir. *وَإِنَّ فَضْلَ عَائِشَةَ عَلَى النَّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ “Aişe'nin diğer hanımlara fazileti, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.”* (Buharî, 1998: 70 K.Et'ime, 25/5419.) Burada kadınlar arasında Hz. Aişe (r.a.)'nin yeri ve fazileti yemekler arasında tirit yemeğinin yeri ve tadına benzetilerek mürsel-mücmel teşbih yapılmaktadır. Kültürümüzde düğünlerin olmazsa olmazı kabul edilen yahni yemeği, Arap kültüründe et suyu ile yapılan tirit olarak karşılığını bulmaktadır. Teşbihin amacı, Hz. Aişe (r.a.)nin faziletli yerini methetmektir.
- Mübalağa için teşbih yapılır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Cennette bulunan havuzunun güzelliğini, havuzun genişliğini ve suyunun tadını dünyada hissî şeylere benzeterak, mübalağa ile şöyle anlatmaktadır *حَوْضِي مَسِيرَةٌ شَهْرٌ وَرَوَايَاهُ سَوَاءٌ مَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ الْمِسْكِ وَكَبِيرَانُهُ كُنُجُومِ السَّمَاءِ مَنْ شَرِبَ مِنْهَا فَلَا يَظْمَأُ أَبَدًا “Orada büyüklüğü bir aylık mesafesi olan havuzum vardır. Suyu süttten daha beyaz, kokusu miskten daha güzel ve billurları gökyüzünün yıldızları gibidir.”* (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 53/ 6579.) Bu hadiste, önce teşbih-i belîğ, sonra da teşbih-i Zımnîler vardır. Teşbih edatı ve vechi şebah zikredilmeden havuzun genişliği *مسيرة شهر bir ayda gidilen mesafeye* benzetilmekte ve teşbihin benzetme yönü, havuzun büyüklüğünü beyân etmek olup, teşbihin amacı ise mübalağalı anlatımla havuzun genişliğini bildirmektir.
- Teşbihin amaçlarından birisi de, müşebbeh bihin eylemini yansıtırken, onun davranışını müşebbeh bihin eylemindeki tabiiği ve dakikliği de yansıtmaktır. Buna şu hadisi misal gösterebiliriz. Hz. Peygamber (s.a.v.) abdest almasını anlatmak için Hz. Osman, hizmetçisi Humran'dan su istemekte ve erkânına uygun bir şekilde abdest almakta ve şöyle söylemektedir: *مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وَضُوئِي هَذَا، ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ : لا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ، غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ “Kim benim aldığım şu abdest gibi abdest alır da sonra dünya sözü söylemeden iki rekât namaz klarsa geçmiş günahları affolunur.”* (Buharî, 1998: 4 K. Vudû, 28/164)

- Rasulullah (s.a.v.) bu hadislerinde kendisi gibi abdest alıp, kalbinden hiçbir şey geçirmeden iki rekât namaz kılanın, geçmiş günahlarının bağışlanacağını bildirmektedir. Hadiste geçen *nahve* (نحو) teşbih edatı dakik olarak seçilmiş olup; bunun yerine مثل edatının kullanılmadığı görülmektedir. Zira hiç kimse rasulullahın abdest aldığı gibi abdest alamayacağından, *nahve* edatı tercih edilmektedir. Hadisin ön bölümünde rasulullahı abdest alırken gören Hz. Osman da, aynı edatı kullanmaktadır هَذَا يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وَضُوءِي هَذَا “Nebi (s.a.v.)’i benim aldığım abdest gibi abdest alırken gördüm.” Buyurmaktadır.

3.1.5. Konunun Değerlendirilmesi

Sözün daha açık halde anlaşılmasını sağlamak ve zihinlerde kalıcı hale getirmek için, mevzunun teşbihle anlatımı, insanları doğru yola davet etmede ve irşat etmede etkili bir yöntemdir. Hadis kaynağımızın taranması esnasında, teşbihin bütün çeşitleriyle hadislerde kullanıldığı müşahade edilmiş olup, teşbihin kullanılma amaçları ve davet ve irşatta oynadığı role yönelik tespitler, aşağıya çıkartılmıştır.

1- Hadislerin dili, vahyin dili gibi, sembolik bir davet dilidir. Bu nedenle, hadislerde teşbih ve teşbih çeşitleri, hatırlatma, ibret verme, vaaz, teşvik etme ve sakındırma amaçlı olarak kullanılmaktadırlar. Dinleyeni etkileme noktasında bu anlatım üslubu, düz anlatım üslubundan daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Teşbihle anlatımda bu gaye göz ardı edildiğinde aklın kabul edemeyeceği yargılara varılması muhtemel olur. Bu nedenden olsa gerektir ki, hadislerin anlatım üsluplarına gereken önemi göstermemek hadislere yanlış manaları yüklemeye sebep olmaktadır. Bunun sonucu olarak ta, bazı hadislerin uydurma olduğu iddia edilmektedir.

2- Hadislerde teşbih edebi sanatının kullanılmasında en fazla beyân ve açıklama amacı öne çıkmaktadır. Açıklama amaçlı olarak yapılan teşbih sanatı, misâllerle desteklendiğinde, aklî veya manevi mefhumların akla yaklaştırılmasında manayı hislerle algılanacak hale getirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) irşadında, onların anlayabilmeleri için bedevi arabın anlayabileceği sadelikte bir dil kullanmakta ve bu dilde mevcut beyân sanatlarından teşbih ve temsillere yer vermektedir. Teşbih çeşitlerinin her çeşidinin hadislerde kullanıldığı tespit edilmektedir.

3- Hadislerde kullanılan teşbihlerde kullanılan unsurlar, vahiy coğrafyasında kullanılan ve muhatapların yakından tanıdıkları unsurlardır. Bu nedenle, benzetilen unsurlar, daha açık ve sarîh bir şekilde algılanabilen, hurma ağacı, Güneş, Ay, deri, renkler ve çeşitli yaratıklar gibi çoğunlukla hissi olan ve arabın günlük hayatında sıkça müşahade ettiği şeylerdir.

4- Hadislerde teşbih çeşitlerinden en çok, mücmel ve mürsel teşbih ve teşbihi zımnîlerle benzetme sanatının yapıldığı müşahade edilmekte ve teşbihlerde genellikle ك مثل ve كأن teşbih edatları kullanılmaktadır. Kullanılan teşbih çeşitleri arasında teşbih-i belîğ, anlama eyleminde dinleyeni de anlama eylemine kattığından en etkili teşbih çeşidi olarak görülmektedir.

5- Beyân ilminde teşbihin iki tarafı incelenirken, bilinirlik yönünden, müşebbeh bihin müşebbehten daha açık ve daha çok bilinir olma vasfına sahip olması gerekmektedir. Zira müşebbeh bihin daha açık ve anlaşılır hale gelmesi için müşebbeh bihin daha açık ve çoğunlukla hissî olması gerekir. Hâlbuki Zervan kuyusunun hurmalarının çirkinliğinin anlatıldığı hadiste, buranın hurma ağaçları رؤوس الشياطين şeytanın başına benzetilmektedir. (Buharî, 1998: 59 K. Bedu'l Halk, 11/3268.) Buradaki teşbihte müşebbeh, hurma ağacı, müşebbehi bih şeytanların başıdır. Teşbihin amacı ise, hurmanın suretinin çirkinliğini bildirmektir. Belagatçılar bu gibi teşbihi, vehbi teşbih olarak vasıflandırmaktadırlar. (Aynî, 1972: 17/ 420.) Bu teşbihte tarafeynden müşebbeh hissî, müşebbeh bih ise aklî veya hayalîdir. Alışlagelmiş teşbihin tersine burada hissî olan hayalî olana benzetilmektedir. Genel kaide gereği, رؤوس الشياطين Şeytanların kafaları daha iyi bilinir, anlaşılır olmalı ki, sihir yapılan bölgenin hurmaları ona benzetilsin. Hissî olmasa da, şeytan ve şeytanın kafası nüzul dönemi coğrafyasında yaşayan Araplar ve İsrail oğulları tarafından şerri ve kötüyü temsil etmede, hissî olan o bölgenin hurmalarından daha iyi bilinmektedir. Bu nedenle, hadiste geçen teşbihte, bölgede çirkinlik yönüyle herkesin bildiği ve nefret ettiği şeytanın kafaları aklî veya hayalî de olsa, o bölgenin hurma ağaçlarının çirkinlikte benzetilebilecek derecede açokça bilinmektedir. Bu nedenle, burada yapılan teşbih, teşbihin mantığına uygun bir teşbihtir, diyebiliriz.

6- Hadislerin lafızlarındaki beyân sanatları göz ardı edildiğinde, iki ayrı görüş ortaya çıkmaktadır. Birinci görüşe göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) yaratılış konusunda Kur'an'ın bilgisine aykırı bir beyânda bulunması mümkün değildir, peygamber böyle bir şey söylemez, dolayısıyla والمرأة كالصِّلَع، إِنَّ أَقْمَتَهَا كَسِرَّتِهَا ا خلققت المرأة veya

mevzu hadistir, demek gerekir. İkinci görüşe göre ise, hadisin lafzında var olan mefhumu dayanarak Havva'nın Âdem'in eğe kemiğinden yaratıldığını kabul etmek gerekir. Hadisin siyak ve sibakı, irşat formunda veriliş ve teşbih içerip içermediği, teşbih varsa; benzetme yönü ve benzetme amacının iyice düşünülerek müteala edilmesi gerekmektedir. Bu durum, hadislerin doğru anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Konuyla ilgili hadislerin siyak ve sibakına bakıldığında, hadislerle kadınların yaratılışlarına uygun olarak, onlara iyi davranması teşvik edilmektedir.

3.2. HADİSLERDE İSTİARE SANATI

Sözün hakikat manasının dışında kullanıldığı durumlardan birisi de, istiaredir. İstiare, benzetmeye mübalağa ve yorum gücü sağlamak için bir karineye dayalı olarak sözün, hakiki manasının dışında lazımlî manasında kullanılmasıdır. Bu nedenle, sözün hakikat manasından mecazî manaya naklinde aradaki bağın teşbih olduğu edebî sanata istiare denir, diyebiliriz. Yalnız buradaki benzetme, müşebbeh bihi bulunmayan ve müşebbeh bihin vasfının ödünç alındığı bir benzetmedir. Aynı zamanda istiare, mecazın teşbihle buluşmasıyla, farklı bir anlatım üslubunun doğduğu bir sanattır. Bunu bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Yasin suresinde geçen وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ “ *Ve Güneş kendi yörüngesinde hareket eder...*” (Yasin, 36/83.) ayetini sahabeden Ebu Zerr’in anlayacağı şekilde şöyle anlatmaktadır: « يَا أَبَا ذَرٍّ أَنْتَ تَجْرِي أَيْنَ تَجْرُبُ؟ » قَالَ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «فَإِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْجُدَ تَحْتَ الْعَرْشِ»، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: { وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ؟ } «... O, Arşın altında secde etmeye gider. Secde için izin ister ve kendisine izin verilir. Güneş devamlı secde etmek için izin ister, ona izin verilmez. O’na şöyle denir: ارجعى من حيث جئت فتطلع من مغربها “Haydi! Geldiğin yere git” ve o da doğar.” (Buharî, 1998: 59 K. Bedu’l Halk, 4/ 3199.) Bu hadiste Güneş, efendisine itaat eden ve ondan izin alarak hareket eden bir kula benzetilmekte ve onun yörüngesi etrafındaki uyumlu hareketi, istiare sanatıyla anlatılmaktadır. Böylece Güneş, doğuşu ve batışıyla, kendisi için takdir edilen yörüngesinde itaat eden bir kula benzetilmekte ve düzenli bir şekilde hareket ettiği dolaylı anlatımla anlatılmaktadır. İstiare üslubunun kullanıldığı bu anlatım, muhataba kâinatta var olan her şeyin Allah’a itaat ettiği gerçeğini açıklamaktadır. Sözün hakikat manasından, Güneş’in de bir insan gibi, izin istediği ve geldiği yere geri gittiğini anlamak, mümkün değildir. Öyleyse bu hakikat mananın anlaşılmasına mani bir alaka vardır. Bu alaka, Güneş’in canlı olmaması ve kendine ait bir iradesinin bulunmamasıdır. Haddi zatında bu ifade tarzı, muhatabın zihninde kalıcı iz bırakması yönünden, etkili ve hakikat manasından daha belîğdir.

Hadislerde anlatılan istiare üslubunun göz ardı edilmesi halinde, sözün amacı kavranamaz. Bu durumda verilen bilgi, günümüz astronomi bilgisiyle karşılaştırılırsa, bilimin ve astronominin verileri karşısında tutarsızlıkla itham edilebilir. Hadislerde verilen bilginin bilime aykırı olamayacağı düşüncesinden hareketle, bu hadisin uydurma hadis olduğunu iddia edenler bile bulunabilir. Hâlbuki hadiste anlatım üslubu olarak, bilgi veren düz anlatım değil, verilmek istenen mesaj dolaylı anlatımla, yani istiare sanatıyla anlatılmaktadır. Burada mesele, Ebû Zer’e (r.a.) Güneş’in ve kâinatta var olan her şeyin

Allah'a itaat ettiği inancı anlatılmaktadır. Hadislere bakıldığı zaman, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kuran'ın edebi üslubu doğrultusunda istiare sanatını, lüzumu miktarınca kullandığı görülmektedir. Özellikle Kur'an ayetlerini tefsir eden hadislerde ve sahabe arasında okur-yazar olmayan ümmi kesime yönelik konuşmalarında o, istiareye daha çok önem verdiği anlaşılmaktadır.

Belagat yönünden, istiare, mecazdan da, teşbihten de daha belîğdir. İstiarenin yapısı teşbihin yapısıyla benzerlik göstermektedir. İstiarede de teşbihte olduğu gibi beş tane unsur bulunmaktadır.

3.2.1.İstiarenin Unsurları ve Hadislerden Misaller

İstiarenin unsurları şunlardır.

- ✓ (المستعار له) Benzetme yönüyle kendisinden vasfin borç alındığı unsur,
- ✓ (المستعار منه) Kendisiyle istiare yapılan unsur,
- ✓ (المستعار) Müstear minhten naklolunan lafız,
- ✓ (الجامع) Benzetme yönü,
- ✓ (القرينة المأنة) Sözün hakikat manasında kullanılmasına engel, karinedir.

Şimdi bu unsurları Enes b. Malik'in rivayet ettiği şu hadis üzerinden analiz edelim. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır. ، وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ ؛ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ ، ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ ، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا بِاللَّهِ ، وَأَنْ يَكْفُرَ كَمَا يَكْفُرُ أَنْ يُقَدِّفَ فِي النَّارِ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا ، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا بِاللَّهِ ، وَأَنْ يَكْفُرَ كَمَا يَكْفُرُ أَنْ يُقَدِّفَ فِي النَّارِ

“ Şu üç haslet kimde bulunursa, imanın tadına varır. Kişi, sevdiğini ancak Allah için sevmedikçe, kişinin ateşe atılması, Allah'ın kendisini kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmesinden daha sevimli olmadıkça ve Allah ve Rasulünün kendisine masivadan daha sevimli gelmedikçe imanın tadını tadamaz.” (Buharî, 1998: 2 K. İman 9/16.)

Bu hadiste geçen, *İmanın tadı* حلاوة الإيمان kelimesi, sözün mecaz manasında kullanılmaktadır. Çünkü imanın, yiyecek ve içecekler gibi tadı yoktur. Bu nedenle burada istiare yapılmıştır.

Bu hadiste, istiarenin unsurları şunlardır. Müstear leh, الإيمان *imandır*, müstear minh, *tadı olan yiyecek ve içecek nevinden şeylerdir*, Müstear; حلاوة *tattır*, câmi ise, kişiye zevk ve tat verme yönüdür. Karine-i mânia ise, *imanın yiyecek gibi bir şey olmayışı* veya imanın hissedilebilir bir tadının olmamasıdır. Çünkü حلاوة yani tat, yiyeceklerde olur. İman da bir yiyecek değildir. Bu nedenle, cümlelerin hakikat manasında anlaşılması mümkün

olmadığından mecaz manasında anlaşılması gerekir. Bu istiarede *iman*, bal gibi *tatlı yiyeceklere* benzetilmektedir. Müstear minh olan tatlı yiyecek veya içecekler zikredilmeyerek gizlenmekte, ancak onlarda öne çıkan tatlılık vasfı yani câmi, ödünç alınarak müstear leh olan imana nakledilmektedir. Bu nedenle, burada mevcut edebî sanat, teşbih-i belîğ değil; istiaredir. Zira istiarede teşbihin iki tarafından bir tarafı olan iman zikredilmekte ve diğer yön bal gibi tadı olan yiyecek zikredilmemektedir. Buradaki istiarenin amacı, imanı kuvvetlendirecek salih ameller işlemeye teşvik etmektir. Yapılan istiare, çeşitleri arasında, istiareyi mekniyyedir. Yani müşebbehe, müşebbeh bihin sıfatlarından tatlılık vasfı izafe edilmektedir. Bu tatlılık, manevi bir kavram olan imanla ilgili olarak, lazımmî manada, tahayyul yoluyla algılanabilen haz ve zevk kastedilmektedir. Bu nedenle, burada istiareyi tahyiliyye vardır. (Aynî, 1972: 1/ 149.)

İstiare ile ilgili diğer bir misal de, Hz. Peygamber (s.a.v.) in, Hâkim b. Hizam'a, Hevazin ganimetlerini dağıtırken söylediği hadiste geçmektedir. *“ يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوَّةٌ ”* *“ Ey Hakim! Bu mal tatlıdır ve yeşildir... ”* (Buharî, 1998: 25 K. Zekât, 50, K. Cihad, 50/2627, 55/2862, 2867.) Bu hadiste malın gönüllerdeki tadı, güzel meyvelerin ağızdaki tadına benzetilmektedir. Nefisler meyveyi yemeyi çok sever ve ona çokça meyleder. İşte böylece nefisler çok malı da iştihakla arzular.(Radî, 1971: 44.) Bu istiarede müstear leh, المال maldır, müstear minh, tadı olan yiyecek ve içecek nevinden şeylerdir veya yeşilliği ve tadı olan meyvelerdir. Müstear; حلوه tattır; câmi ise, kişiye zevk ve tat verme, telezzüz yönüdür. Karine-i mânia ise, ganimet malının veya dünya malının yiyecekler gibi hissî olarak tadının olmayışıdır. Buradaki istiarenin amacı, dünya malına aşırı meyletmekten sakındırmaktır. Hadiste geçen *“ خضرة ”* *“ Yeşilliktir ”* ifadesi ise, meyvenin dış görünüşünün güzel olduğunu, içinin tatlı olduğunu anlatan bir ifadedir. Burada mecaz vardır.(Radî, 1971: 44.) Bu ifadede alâka benzerlik olduğundan, bu bir istiare anlatımıdır.

İstiare ile ilgili diğer bir misal de, ganimetlerin dünya güllerine benzetilerek anlatıldığı şu hadiste geçmektedir. *“ إِنَّ مِمَّا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنَ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَزِينَتِهَا ”* *“ Sizin hakkınızda endişe ettiğim şey, benden sonra dünya ziynet ve çiçeklerinin size açılmasıdır.... ”* (Buharî, 1998: 25 K. Zekât,47/1465.) Diğer misalde olduğu gibi, burada da, müstear leh *ما يفتح عليكم* ganimetlerde elde edilecek mallar ve zenginliktir. Müstear minh ise *زهرة الدنيا و زينتها* dır. Burada çiçeklerin açılışı müstear olarak alınmaktadır. İstiarenin camii, insanın hoşuna gitme ve sevinme yönüdür. Karine-i mânia ise, ganimet malının veya dünya malının çiçekler gibi açamaz olmasıdır. Buradaki istiarenin amacı, dünya malına aşırı meyletmekten sakındırmaktır.

3.2.2. Hadislerde İstiare Çeşitleri

İstiare sanatı, bakış açısına göre, çeşitlere ayrılmaktadır. Meselâ, İstiare lafız yönünden; müfret ve mürekkep, tarafeynin zikredilmesine göre; tasrihiye ve mekniye ve unsurlarının durumuna göre de; temsiliye ve müreşşah olmak üzere çeşitlere ayrılmaktadır. İstiarenin bu çeşitlerini başlıklar halinde ele alarak, çeşitli misallerle tahlil edelim.

3.2.2.1. Hadislerde Lafız Yönünden, İstiare Çeşitleri

İstiare lafız itibariyle, teşbihte olduğu gibi, ikiye ayrılır: Bunlar:

- ✓ **Müfret İstiare:** Tek bir kelimedden oluşan müfret istiare, hadislerde çok miktarda kullanılmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamber, (s.a.v.) Lokman suresi 34. Ayetini yorumlamak üzere, şöyle buyurmaktadır. *مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ، لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَيْبِ إِلَّا اللَّهُ* “Gaybın anahtarı beştir, onu Allah’tan başka kimse bilmez. Yarın kişinin ne yapacağını Allah’tan başka kimse bilmez...” (Buharî, 1998: 15 K. İstiska, 29/1030.) Bu hadiste anlatılan, Gaybın bilgisi, *المغيبات الخمسة* olarak ta bilinmekte ve kilit anahtarına benzetilerek istiare yapılmaktadır. Burada istiare, tek kelime olan, *anahtarlar* *مفتاح* kelimesinde olduğu için, buna müfret istiare denir.

Diğer bir misal de *örtü, perde* *حجاب* kelimesiyle yapılan istiareyi bildiren, hadiste geçmektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) mazlumun bedduasının, Allah tarafından hızlı bir şekilde kabul olunacağını şöyle ifade etmektedir *أَتَى دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيُسْرَبُ* “Mazlumun bedduasından kork! Zira mazlumla Allah arasında herhangi bir perde yoktur.” (Buharî, 1998: 46 K. Mezalim, 9/2448.) Hadiste geçen *ليس بينه وبين الله حجاب* ifadesinde anlatılan *Allah’la mazlum arasında perdenin bulunmaması* istiare ile anlatılan bir anlatımdır.

- ✓ **Mürekkep İstiare:** İstiarenin birkaç kelimedden, kelime grubundan veya cümleden olduğu istiareye *mürekkep istiare* denir. Bu durumu hadisten bir misalle açıklayalım. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır. *إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِّ* “Şeytan, insanın kan damarlarından dolaşır.....” (Buharî, 1998: 58 K. El İtikâf, 11/2038.) Bu hadiste geçen istiare, cümle halinde oluşmaktadır, Bu nedenle, buna mürekkep istiare denir. Bu istiare çeşidinde, Şeytan’ın insana vesvese vermesi, kanın damarda dolaşmasına benzetilmektedir. Şeytanın hakikat manasında insanın damarlarında akması mümkün değildir. Öyleyse bu söz mecazî anlamda anlaşılmalıdır. İstiarede müstear anı olan kan,

belirtilmemekte ve onun münasip vasfı olan *akma fiili* ödünç alınarak Şeytan'ın öne çıkan davranışı olan *vesveseye* nakledilmektedir. Buradaki istiarenin amacı, Şeytan'ın vesvesesinin farkında olmaya ve ondan sakınmayı teşvik etmektir.

Mürekkep istiareye bir misal de, şu hadiste geçmektedir. مَنْ قَتَلَ مُعَاهِدًا لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ، وَإِنَّ رِيحَهَا يُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا “Kim bir sözleşmeli zimmîyi öldürürse, Cennetin kokusunu koklayamaz. Hâlbuki onun kokusu kırk yıl öteden koklanır.” (Buharî, 1998: 58 K. el Cizye, 5/ 3166.) Bu hadis metninde geçen لم يريح رائحة الجنة ifadesi cümle halinde bir istiaredir. Burada Cennet, kokusu olan gül, çiçek veya yiyeceğe benzetilmekte ve müşebbeh bihin kokma vasfı müstear olarak ortaya çıkarılmaktadır. الجنة ve رائحة kelimeleri hakikat manalarında kullanılmakla birlikte, cümle olarak mana mecaz manaya nispet edilmektedir. Burada geçen sözün lazımi manasından şu anlaşılmaktadır. Vatanında devlet güvencesi verilerek yaşayan yabancıyı öldüren kimse Cennete giremez, demektir. Metinde geçen istiarenin amacı ise, Müslümanlarla anlaşmalı olan zimmîlere, yapılan anlaşmayla, onların malları ve canları konusunda kendilerine güvence verildiği için, mal ve can güvenliğine saygılı olmayı teşvik etmektir.

3.2.2.2. Tarafeynin Zikredilmesine Göre İstiare Çeşitleri

İstiareyi teşbihten ayıran farklardan birisi de, istiarenin müşebbeh ve müşebbeh bihlerden sadece birisinin belirtilmesiyle yapılmasıdır. İstiâre, ya müşebbeh veya müşebbeh bihle yapılmakta ve diğer taraf hafzedilmektedir. Buna göre istiare, müstear bih veya müstear minhin hafzedilmesine göre istiare ikiye ayrılmaktadır.

- ✓ **İstiareyi tasrihiye:** Müstear bihin zikredilmesiyle yapılan istiareyi tasrihiye, benzetilen hazfolunmaktadır. Ancak benzetilenin bir vasfı mevcuttur, buna açık istiare de denir. Meselâ, Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadiste, Hz. Peygamber, (s.a.v.) manevî bir kavram olan *rahmeti* bölünen, taksim edilen bir şeye benzeterek istiare edebî sanatıyla şöyle anlatmaktadır. جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ، فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ، وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا، فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَا حِمُّ الْخَلَائِقِ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهَا “Allah rahmeti yüz parçaya ayırdı, doksan dokuzunu yanında bıraktı, tek bir parçasını yeryüzüne dağıttı. Bu tek parçadandır ki, yaratılanlar birbirine merhamet eder.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 19/ 6000.) Hadiste geçen rahmetin parçalanması, istiareyi tasrihiyedir. Hakikat manasında

rahmet, parçalanıp, bölünen bir özelliğe sahip fizikî maddeler gibi bir madde değildir. Tarafeynden müşebbeh *rahmet* mevcut olup, müşebbeh bih *bölünebilen madde* belirtilmemektedir. Bu nedenle, yapılan istiare, istiareyi tasrihiyedir. Bu istiarede câmî, parçalara bölünebilme vasfıdır. İnsanın kendi idrakiyle rahmet gibi soyut bir kavramı idrak edebilmesi ve anlayabilmesi ve benimseyebilmesi, ancak istiare yoluyla mümkün olur. Buradaki istiarenin amacı, Allah'ın rahmetinin çok olduğunu bildirmektedir. Bu anlatım üslubuyla muhatap, çok büyük bir maddenin yüz parçaya bölündüğünü düşünerek, bundan az bir parçasıyla dünyada Allah'ın rahmetinin eserlerini hayal edebilmekte ve ufacık bir rahmet parçası içinde vahşi hayvanın yavrusuna merhametini de hissî olarak idrak etmeye çalışabilmektedir. Daha sonra da, bir parça rahmet içinde vahşi hayvanların yavrularına merhameti bu olursa, Allah'ın rahmetinin tamamının büyüklüğünü düşünme imkânı bulabilmektedir. Ayrıca onun zihninde geriye kalan doksan dokuz parçanın da Ahirette mü'minlere verileceği kabulüyle, onda Allah'ın rahmetinden pay alma düşüncesi oluşmaktadır. Bu durum onun zihninde Allah'ın rahmetini idrak etmede muazzam bir tasavvur oluşturabilir. Hz. Peygamber,(s.a.v.) bu istiare anlatımıyla insanların işledikleri günahlardan dolayı ümitsizliğe düşmemeleri gerektiğini bildirerek, müminleri Allah'ın engin rahmetine girmeye vesile olacak amellere teşvik etmektedir.

Diğer bir misal de, Allah'ı tesbih etmekle ilgili şu hadiste geçmektedir. كَلِمَتَانِ " *İki kelime vardır ki, dile kolay, ölçüde ağır gelir ve Rahman olan Allah'a sevimlidir. Bunlar, سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ* (Buharî, 1998: 97 K. Tevhîd, 58/ 7563) Metinde geçen *حَقِيقَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ وَتَقْبِلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ* bölümünde iki kelime yani kısa bir tesbihin, söylenmesi kolay ve kıyamette mizanda sevabının ağır olacağı anlatılmaktadır. Burada iki kelime dil üzerine ve tartıya konulan ağırlığı olan maddelere benzetilmektedir. Hâlbuki saniyeler içinde söylenen bu tesbihin hakikat manasında ne ağızda ve ne de mizanda etkileyecek bir ağırlığı olamaz. Bu nedenle, *كَلِمَتَانِ* iki kelime, maddi ağırlığı olan şeylere benzetilerek istiare yapılmaktadır. Kendisine benzetilen ağırlığı olan madde bildirilmediğinden burada istiareyi tasrihiyye vardır. Bu istiarede câmî, söylenecek kelimelerin ağırlığı ve hafifliği olma yönüdür.

- ✓ **İstiareyi mekniyye:** Müstear minhin zikredilmesiyle yapılan istiareyi mekniyyede müstear bih belirtilmez, yani hafzedilir. Bu çeşit istiareye, kapalı istiare veya hayalî istiare de denir. Mesela, Hz. Peygamberin (s.a.v.) çörekotunun şifaya vesile olduğunu anlattığı şu hadiste geçmektedir. *فِي الْحَبَّةِ السُّودَاءِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّامَ* “ Çörekotu, ölümden başka her derde şifadır.” (Buharî, 1998: 76 K. Et Tıb, 7/5688.) Hadiste geçen السام kelimesi *sam yeli* diye bilinen ve yeşillikleri sarartan bir rüzgârın adıdır. İstiare olarak insan için kullanıldığında, onu solduran ve öldüren, ölüm anlamına gelmektedir. Müstear bih olan “Ölüm” hafzedilerek ve müstear anh ile السام yapılan bu istiare istiareyi mekniyyedir. İstiaresinin camî’i, şifa kabul etmeyen ölüm halidir. Hadiste anlaşılan mana, çörekotunun ölümden başka her derde deva olabileceği anlatılmaktadır.

Buna benzer bir misal de ölümün zikredilerek, bununla uykunun kastedildiği şu istiareyi mekniyyedir. Hz. Peygamberin (s.a.v.)ashabına öğrettiği duaların birinde şöyle demektedir. *اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا، وَبِاسْمِكَ أَمُوتُ» وَإِذَا اسْتَيْقَظَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَمَا* “ Ey Allahım! Senin adını anarak uyur ve yine senin adını anarak uyanırım. Bizi uykumuzdan sonra uyandıran Allah’a hamd olsun.” (Buharî, 1998: 80 K. Daavat, 7/6312-6314.) Metinde geçen اموت و احيا kelimelerinde uyku ölüme, uyanma dirilmeye benzetilerek istiare yapılmaktadır. Müstear minh olan اموت و احيا zikredilmekte, müstear bih olan نوم ve يقظة durumu belirtilmediğinden burada mevcut istiare, istiare istiareyi mekniyyedir. İstiarede camî ise, teslim ve tevekkül yönüdür.

3.2.2.3.Hadislerde Unsurlarının Durumuna Göre İstiare Çeşitleri

Unsurlarının durumuna göre istiare, ikiye ayrılmaktadır. Bunlar:

- ✓ **İstiareyi temsiliyye:** Müstear minhin birden çok özelliğinin zikredildiği istiaresidir. Bu istiarede, cümle halinde müstear minhin değişik yönleri ve özellikleri teşbih konusu olarak anlatılmaktadır. Bu konuya bir misal, abdest almaya başlamadan önce, ellerin su kabının dışında yıkanması gerektiğini, bildiren hadiste geçmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun sebebini şöyle açıklamaktadır. *إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ، فَلَا يُنْجِلْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي* “ Sizden biriniz uykusundan uyandığı zaman, ellerini su kabına sokmadan önce yıkasın. Çünkü o, elinin nerede gecelediğini bilmez.” (Buharî, 1998: 4 K. Vudû, 26/ 162.) Burada *لا يدري اين باتت يده* “Elin nerede gecelediği” müstear bihin özelliği ile yapılan, istiareyi temsiliyyedir. Müstear bih olan

geceleyen ve dolaşan varlık belirtilmemekle birlikte, onun özelliği olan *باتت* *gecelemesi* zikredilmektedir. Burada geçen *بَدَا* el kelimesinin geceleyemeyen bir şey olması, kelimenin hakikat manasında kullanılmasına engel olan mâniadır. Çünkü insanda bir uzuv olan el, kendi kendine bir canlı gibi geceleyemez ve dolaşamaz. Bu nedenle, burada geçen ifade ile elin geceleyen ve dolaşan bir canlıya benzetilmesi sözkonusudur. Burada müstear minh olan *بَدَا* kelimesinin bir özelliği ile istiareyi temsiliye yapılmaktadır. Bu hadiste temsili bir ibare ile elin zekere dokunabileceği, avret mahallinde bir pislikle kirlenebileceği gibi ortak benzetme özelliklerini ihtiva eden *باتت* *بَدَا* ifadesi lazımlî manada kullanılmaktadır.

Bir misal de, Hz. Peygamber (s.a.v.) in, namaz vaktinde uykudan, namaza kalkmayanın durumunu anlattığı hadiste görülmektedir. *يَعْقُدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ مَكَانَهَا عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ ، فَارْقُدْ فَإِنْ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدُهُ كُلُّهَا*

“Sizden biriniz uyurken şeytan onun ensesine üç düğüm atar. Eğer o, uyanır Allahı zikrederse, bir düğüm çözülür, abdest alırsa bir düğüm çözülür ve namaz kıldığında bir düğüm çözülür.” (Buharî, 1998: 19 K. Ebvabu't Teheccüd, 12/1142)

Burada yapılan istiarede Şeytan, burna düğüm atan adama benzetilmekte ve müstear bih olan düğüm atan kişi zikredilmemekle birlikte, onun özelliği olan enseye düğüm atma eylemi *يقعد على قافية* belirtilmektedir. Bu özelliği ile istiare, istiareyi temsiliyedir. Şeytan'ın enseye düğüm atmasının hakikat manasında kullanılmasına engel bir mâniadır. Çünkü Şeytan, insan gibi bir şeye düğüm atamaz. Öyleyse bu ifade mü'mini namaza kalkması konusunda gaflete sevk eder, demektir.

- ✓ **İstiareyi müreşşaha:** İstiarenin bu çeşidinde, manayı pekiştirmek üzere müstear minhin unsurlarından bir ya da bir kaç berabere zikredilir. Bu istiarenin bu çeşidini, hadiste geçen bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Safa tepesinde insanları İslam'a davet etmek üzere, onlardan çeşitli kabilelerin önde gelenlerine şöyle hitabetmektedir *يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ - أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا - اسْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا*

- ✓ *“Ey Kureyş halkı! Bir kelime – veya buna benzer bir şey- ile kendinizi kurtarın. Zira Benim, Allah tarafından size gelecek hiçbir şeye gücüm yetmez. Ey Abdi Menaf oğulları! Benim, Allah tarafından size gelecek*

hiçbir şeye gücüm yetmez.” (Buharî, 1998: 65 K. Tefsiri'l Kur'an, 26 S. Şuarâ, 2/4771.)

Metinde geçen *اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ* fiili, *استبدلوا أنفسكم* kelimesi yerinde mecaz olarak kullanılmaktadır. Bu fiilin hakikat manasında kullanılmasına engel mânîa satın alınacak bir şeyin bulunmaması ve nefislerinin satılık eşya olmamasıdır. *اشْتَرُوا* ifadesi müstear minhin özelliklerinden hem alış verişe benzetilmekte, hem de benzetme özelliği olarak *لَا أُعْجِبُ عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا* değiştirmedikleri takdirde kendilerine hazırlanan denî ve alçaltıcı azaptan kurtaracak kimsenin bulunamayacağı işaret etmektedir. Böylece onlardan nefislerin satın almalarını istemekle, eski dinlerini İslam dini ile değiştirmeye benzetilmekte ve mana pekiştirilmektedir. Bu nedenle, burada istiareyi mürâşşaha vardır.

Diğer bir misal de, İslama giriş esaslarının anlatıldığı hadiste yer almaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) İslama girmekle kişinin hayat hakkının korunması gerektiğini şöyle anlatmaktadır. *أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَإِذَا قَالُواهَا، وَصَلُّوا صَلَاتَنَا، وَاسْتَقْبَلُوا قِبْلَتَنَا، وَدَبَّحُوا ذَبِيحَتَنَا، فَقَدْ حَرَمْتُ عَلَيْنَا دِمَاؤَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ*

“ Ben, insanlarla لا إله إلا الله deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar bunu söyler, bizim namazımızı kılar, bizim kiblemize yönelir ve kurbanımızı keserse, onların malları ve kanlarının akıtılması bize haram olur. Onların diğer hesapları Allah'a kalmıştır.” (Buharî, 1998: 8 K. Es Salât, 28/392.)

Hadiste geçen *حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* ifadesinden maksat, bu ifadeyi teleffuz etmek olmayıp, bu tevhit kelimesine inanmalarıdır. *يُؤْمِنُونَ* fiili yerinde mecaz olarak kullanılmaktadır. Bu fiilin hakikat manasında kullanılmasına engel olan mânîa, iman etmediği halde sadece bu sözü söylemekle, İslam dininin benimsenmiş olmayacağıdır. Ayrıca *يَقُولُوا* fiili ile *يُؤْمِنُونَ* müstear minhin özelliklerinden iman etmekle *وَصَلُّوا صَلَاتَنَا، وَاسْتَقْبَلُوا قِبْلَتَنَا، وَدَبَّحُوا ذَبِيحَتَنَا* hem kiblemize yönelmek, namazımızı kılmak, kurbanımızı kesmek özellikleri bunu pekiştirmektedir. Bu nedenle, burada istiareyi mürâşşaha vardır.

3.2.2.4.Tarafeynin durumları yönünden istiare çeşitleri

İstiarede sözün hakikat manasından, mecazî manaya nakledilmesinde alâka teşbih olunca, tarafeynin duyularla algılanabilir olup, olmaması da önem taşımaktadır. Bu

yönüyle müstear bih ve müstear minh, iki durumda bulunabilirler. Bunlardan her birisi ya hissî veya aklî olur. Bu yönden istiare ikiye ayrılır.

- ✓ **Hissî istiare:** İstiarede müstear leh veya müstear minhten bulunan unsurun duyularla algılanabilen hissî bir şeyden ibaret olmasıdır. İstiarede benzetme yönünün hissi olması, lazımlî mananın hızlı ve doğru bir şekilde algılanmasına vesile olur. Bu nedenle, Hz. Peygamber (s.a.v.) in, benzetmede esas olan unsurları, çevresinde günlük hayattan seçmekte olduğu müşahade edilmektedir. Bunu bir misalle izah edelim. Enes b. Malik'in rivayetinde Katade, Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) korku ve endişenin hâkim olduğu bir günde Medine'de, *Mendub* isimli atını kendisine veren Ebu Talha'ya, şunları söylediğini nakletmektedir. « مَا رَأَيْنَا مِنْ فَرَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبْحُرًا » “... Biz, bunu endişe edecek bir şey bulmadık, ancak onu deniz gibi bulduk.” (Buharî, 1998: K. Cihad, 50/2862; 78 K. Edeb, 116/ 6212.) Burada müstear minh olan بحر *gemi manasında kullanılmaktadır*. Gemi ise, Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaşadığı sosyal ve kültürel coğrafyada iyi bilinen bir deniz aracıdır. Müstear bih ise, metinde belirtilmemiş olan *Mendup* isimli attır ki, o da hislerle algılanan bir hayvandır. İstiaresinin camii olan benzetme yönü, *emniyet ve rahatlık verme yönüdür* ki, hemen algılanabilir. Bu nedenle, burada hissî istiare vardır.

Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaptığı bir seferde, Enes b. Malik'in develeri hızlı bir şekilde yürütmemesini ikaz etmek için, develerin üstünde bulunan hanımları zikretmeksizin, ona söylediği şu sözde mevcuttur. وَيَحْك يَا أَنْجِشَةَ، رُوَيْدِكَ سَوْفًا بِالْقَوَارِيرِ “ *Ey Ensece! Ne oluyor sana! Yavaş ol. Billurlara dikkat et!*.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 116/6209.) Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözünde, tabiatlarının zayıflığı ve nezaketi gereği develer üzerinde bulunan hanımları, zarif ve kırılabilir olan billurlara, yani camlara benzetmektedir. (Radi, 1971: 30.) Bu istiarede müstear minh olan şişeler veya billurlar hislerle algılanabilecek hissî varlıklardır. Bu nedenle, buradaki istiare, hissî istiaresidir. İstiarede camî, hanımların zarif ve kırılabilir olmaları yönünü beyan etmektedir.

- ✓ **Aklî istiare:** İstiarede bulunan müstear leh veya müstear minhten birisinin, akılla kavranabilir veya hayal edilebilen bir şey olmasıdır. Hadislerde geçen aklî istiarelerde vahiy, merhamet, sıla-ı rahim gibi akılla kavranabilen şeyler hissî şeylere benzetilir. Mesela, Ebû Hureyre (r.a.) den rivayet edilen bir hadisi kutsi'de Hz. Peygamber, (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: إِنَّ الرَّجْمَ شَجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ ، مَنْ وَصَلَكَ

وَصَلَّتُهُ وَمَنْ قَطَعَكَ قَطَعْتُهُ “ *Sılayı rahim, Rahman’dan bir şubedir. Kim, seninle ilişkisini sürdürürse, benimle ilişkisini sürdürür. Kim de, seninle ilişkisini keserse, benimle ilişkisini kesmiş olur.*” (Buharî, 1998: 78 K. Edep, 13/5988.) Bu kutsî hadiste geçen شجنة *dal ve şube* demektir. (Zemahşerî, 1999: 529.) Ancak akılla kavranabilen akrabalık bağları, (الرحم) Allah’a yakınlık yönüyle tutunulan bir شجنة dala ve şubeye benzetilmektedir. Hissî olarak algılanabilen bu kelime, Allah’a manevi olarak bağlanacak bir vesile olarak zikredilmekle, lazımlî manada kullanılmaktadır. Bu bakımdan buradaki istiare, aklî istiaredir.

Diğer bir misal de, şu hadiste geçmektedir. رأس الكفر نحو المشرق ، والفخر والخيلاء في أهل الخيل والإبل الفدادين أهل الوبر ، والسكينة في أهل الغنم “*Küfrün başı doğu taraftadır. Kibir ve yürüyüşünde çalım satma at, deve ve sığır besleyenlerde ve bedeviler arasındadır. Sukunet de, koyun besleyenler arasındadır.*” (Buharî, 1998: 60 K.Ehadisi’l Enbiya, 15/3301.) Şöyleki, burada zikri geçen *küfrün başı* رأس الكفر, hissî bir şey olmayıp, ancak, akılla kavranabilen bir mefhumdur. Kelimenin akikat manasında, küfrün canlılarda olduğu gibi kafası olmaz. Burada fitneler yani küfrün ileri safhası hayvanlarda bulunan baş organına benzetilerek istiare yapılmakta ve müstear minh aklî olduğundan burada aklî istiare mevcuttur. Bu hadiste fitnelerin doğudan kopmaya başlayacağı anlatılmaktadır.

3.2.2.5. Müstearın yapısı yönüyle istiare çeşitleri

Müstearın yapısı dendiğinde akla gelen şey, müstearın oluştuğu kelimelerin türleridir. Yani müstearın nelerden oluştuğu akla gelmektedir. Müstearın *isim, mastar, isim haline gelmiş mastardan, fiil, fiilden türemiş bir kelimedenden* oluşmasına göre veya müstear bih veya minhin mülayimlerinin olup olmadığına göre istiare, dörde ayrılır. Bunlar:

- ✓ **İstiareyi asliye:** İstiarede müstear olan lafız isim, mastar veya bir vasfı ile şöhret bularak isim haline gelmiş sıfatlar gibi türtilmemiş bir kelimedenden meydana gelmişse buna, *istiareyi asliyye* denir. Mesela, Hz. Peygamber (s.a.v.) Hâkim’i dünya malına aşırı ilgiden sakındırmak üzere, şöyle buyurmaktadır: يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوَّةٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافٍ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ “*Ey Hâkim! Bu mal tatlı ve yeşildir. Kim onu, gönül hoşnutluğu ile alırsa o onun için bereketlenir. Kim de onu ihtirasla alırsa o onun için bereketli olmaz.*” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 11/6441.) Metinde geçen خضرة حلو kelimeleri, mastar olarak gelen müstearlardır. Bu istiarede malın kalpteki tadı, meyvenin ağızdaki lezzetine

benzetilmekte olup, ağızdaki tat nefsin istek ve arzularını artırdığı gibi, çok mal da kalpte nefsin meyil ve sevgisine neden olur, demektir. (Radî, 1998: 1971: 37.) İstiarenin amacı, dünya malına ihtirasla yönelmekten sakındırmaktır.

İstiareyi asliyeye verilecek diğer bir misal de, Allah'ın yasakladığı haramlardan uzaklaşılması gerektiğini anlatan şu hadiste mevcuttur وَيَبَيِّنُهُمَا ، وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ ، وَالْحَلَالُ بَيِّنٌ ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُسْتَبْهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَّاعٍ مُشْتَبِهَاتٍ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ، يَرْغَى حَوْلَ الْحَمَى يُوشِكُ أَنْ يُوْاقِعَهُ

“ Haram (ın hükmü) bellidir, helal de bellidir. Bunların arasında şüpheli şeyler de vardır. İnsanların çoğu bunu bilmez. Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve şahsiyetini korumuş olur, Kim de şüpheli şeyleri yaparsa, koruluğun kenarında hayvanlarını otlatan çoban gibidir ki, hayvanlar neredeyse koruluğa girmektedir. (Buharî,1998: 2 K. İman, 37/52.)

Hadis metninde geçen حمى kelimesi aynı kökten gelen حمى fiilinden türemiş olmakla birlikte, bir vasfiyla şöhret bularak isim haline gelmiş bir isimdir. Allah'ın haramları, kralların koruluğuna benzetilerek istiare yapılmakta olup, müstear da isim olduğundan buradaki istiare, istiareyi asliyedir.

- ✓ **İstiareyi tebeyye:** İstiarede müstear olan lafız fiil, edat veya fiilden türetilmiş bir isim ise, buna İstiareyi tebeyye denir. Fiilden türetilmiş isme, misal olarak şu hadis verilebilir. Hz. Peygamberin (s.a.v.) İslamı bir binaya benzeterek anlattığı şu hadiste görülmektedir. بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسِ شَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ . وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَالْحَجَّ وَصَوْمَ رَمَضَانَ . *“İslam beş esas üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in, (s.a.v.) Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac ve Ramazan orucunu tutmaktır.”* (Buharî, 1998: 2 K. İman, 2/8.) Burada müstear, fiil olarak gelmektedir. بني fiiliyle İslam'ın ibadet erkânı, binanın tesisine benzetilerek istiareyi tebeyye yapılmaktadır.

Mekke'nin hürmetini konu alan şu hadis, istiareyi tebeyyeye misal olarak verilebilir. *“ Şüphesiz Mekke'yi, Allah haram bölge yaptı, onu insanlar değil!.”* (Buharî, 1998: 3 K. İlim, 37/104.) Metinde geçen حرم kelimesi sülasi üzerine şedde ile harf eklenerek mudaaf yapılmış mazi bir fiildir. Allah'ın Mekke'yi haram bölge ilan ettiği, istiare sanatı ile anlatılmakta ve müstear da fiilden meydana geldiğinden buradaki istiare, istiareyi tebeyyedir.

- ✓ **Mücerret istiare:** Kendisinde müşebbehin mülayimi yani münasip unsuru zikredilen istiaredir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) abdest azalarının kıyamet gününde parlayacağını istiare sanatıyla şöyle anlatmaktadır. *إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُّحَجَّلِينَ*. *Şüphesiz ümmetim kıyamet gününde abdest izlerinin parıltısından çağrılır. Sizden kim bu parlaklığı uzatmak isterse, uzatsın.*” (Buharî, 1998: 4 K. el Vudû, 3/ 136.) Bu hadiste kıyamet gününde, dünyada iken erkân ve âdâbına uygun olarak abdest aldıkları takdirde, bundan dolayı abdest azalarının parıltılarının uzayacağını bildirilmektedir. Burada abdest azalarının parlaklığı *غرا* atın alnındaki beyaz renkli deri parçasına benzetilmektedir. Müstear minhin mülayimi ve uygun vasfı olan *غرا* zikredilmiş olduğundan burada mücerret istiare vardır. *غرا* aslında atın rengine ait bir sıfattır. Kıyamet gününde mü’minin abdest azasının parlaklığı bu atın alnındaki beyazlığa benzetilerek istiare edilmektedir.

Yine Hz. Peygamber, (s.a.v.) beyatini geri isteyen ârabiye verdiği cevap şöyledir *“إِنَّمَا الْمَدِينَةُ كَالْكَبِيرِ تَنْفِي خَبَثَهَا وَبِنَصْعِ طَيْبِهَا* *Medine, körük gibidir. Temizi kor; kiri ve pası dışarı atar.*”(Buharî, 1998: 96 K. el İtisam, 16/7322.) Müstear minhin mülayimi ve uygun vasfı olan *تنفي خبثها و ينصع طيبها* *temizini içinde koymave kiri, pası dışarı atması* zikredilmiş olduğundan burada mücerret istiare vardır. Medine’nin fesadı barındırmayacağı gerçeği mücerret istiare ile anlatılmaktadır.

- ✓ **İstiareyi mutlak:** İçinde müstearun leh ve müstearun minhin, hiç bir mülayimi zikredilmeyen istiareye, *mutlak istiare* denir. Bu istiarede ne müstear lehin, ne de müstearun minhin sıfatı bulunmaz. Bu durumu bir misalle izah edelim *أَنَّ الْأَمَانَةَ* *Emanet semadan insanların kalplerinin kökenlerine indi.*” Buharî, 1998: 96 K. el İtisam, 2/7276.) Bu hadiste bildirilen *الامانة* kelimesiyle, emanet ve sorumluluk kastedilmektedir. Müstearun minh olan sorumluluğun her hangi bir özelliği veya mülayimi belirtilmediğinden burada istiareyi mutlak mevcuttur.

Diğer bir misalde de Hz. Peygamber, (s.a.v.) Abdullah b. Amr’a hitabında : *كَيْفَ أَنْتَ إِذَا بَقِيتَ فِي حُتَالَةٍ مِنَ النَّاسِ؟* *Ey Abdullah b. Amr! İnsanların tortuları arasında kaldığında halin ne olur?*” (Buharî, 1998: 8 K. Salât, 88/480.) Buyurmaktadır. Hurma veya arpanın özü alındıktan sonra geriye kalan kabukları ve atıkları manasına gelen *حُتَالَة* kelimesiyle müstear bih zikredilmekle birlikte bunun hiçbir mülayimi belirtilmemektedir. Bu nedenle, burada istiareyi mutlak vardır. Bu

kelime, istiare olarak kullanıldığından mecazî anlam taşımaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu benzetmeyle insanların hayırlılarının göçüp gittiğini ve geriye rezillerin kaldığını kastetmektedir. (Radî, 1971: 26.)

3.2.2.6. Hadislerde Manası Bakımından İstiare Çeşitleri

Tarafeynin uyumu ile ilgili olarak istiare ikiye ayrılır. Bunlar:

- ✓ **İstiareyi vifakiyye:** Tarafeynin bir şeyde birleştiği ve mana bakımından uyumlu olduğu istiareye istiareyi vifakiye denir. Buna şu hadisi misal vereceğim. *إِنَّ أُمَّتِي يُدْعُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ عُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ* “Şüphesiz ümmetim kıyamet gününde abdest izlerinin parıltısından çağrılır. Sizden kim bu parlaklığı uzatmak isterse, uzatsın.” (Buharî, 1998: 4 K. el Vudû, 3/ 136.) Hadiste geçen *غرة* Atın alnındaki derinin beyazlığı ile *آثار الوضوء* abdest azalarının parlaklığı, uyumlu bir benzetme olup, mana yönünden, istiareyi vifakiyye olur. Çünkü mana yönünden, abdest azalarının nuru ile atın ğurre beyaz renkteki parlaklığı birbiriyle uyumludur.
- ✓ **İstiareyi inadiyye:** Tarafeynin bir şeyde birleşmesinin mümkün olmayacağı istiareye, istiareyi inadiyye denir. Bunu bir hadisten misalle izah edelim. Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanında bir kişi... *مَدَحَ رَجُلٌ رَجُلًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... وَحَكَ قَطَعْتَ عُتُقَ صَاحِبِكَ قَطَعْتَ عُتُقَ صَاحِبِكَ مَرَارًا* “Yazıklar olsun sana! Arkadaşının boynunu kestini, dedi ve bunu defalarca tekrarladı.” (Buharî, 1998: K. Cihad, 50/2862; 78 K. Edeb, 116/ 6212.) Burada hayırla methetmek, arkadaşının boynunu uçurmaya, yani onu öldürmeye benzetilerek istiare yapılmaktadır. Tarafeynden hayırla methetmek ile arkadaşının boynunu kesmenin bir şeyde birleşmesi mümkün olmadığından bu istiare, istiareyi inadiyyedir.

Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Mudar kabilesi hakkında yaptığı bedduada geçmektedir. *اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِينِي يُوسُفَ.* “Allah’ım! Mudar’ı şiddetle tepele, Onların yıllarını Yusuf’un yılları eyle!” (Buharî, 1998: 15 K. İstiska, 2/1006, 1007.) Yusuf (a.s.) in yıllarına atıfla kıtlığın kastedildiği bu istiarede *سنين* yıllar olumlu, yaşanabilen zaman süresi olduğu halde kastedilen kıtlık, yokluk yaşamda olumsuzluktur. *سنين* ile *قحط* kıtlığın bir arada buluşmasının imkansızlığı nedeniyle burada mevcut istiare, istiareyi inadiyyedir.

3.2.3. Hadislerde İstiarenin Amaçları

Tabiatında benzetme ve tasvir bulunan istiare sanatı, sözü daha etkili kullanmayı amaç edinen bir sanattır. Sözün hakikat manasını aşarak, mecaz manasında kullanılmasıyla, hakikatten ayrılan bu sanatta, benzetme yönünün teşbih olması yönüyle de mecazdan ayrılmaktadır.

- İstiare, sözün daha etkili ve belîğ olmasında mecaz ve teşbih kullanımdan daha etkilidir. Bu vesileyle dinleyiciyi cezp ederek, mananın daha kolay ve daha doğru anlaşılmasına hizmet eder. Mesela, *كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ* " İki kelime vardır ki, dile kolay, ölçüde ağır gelir. Bunlar, kelimeleridir." (Buharî, 1998: 97 K. Tevhîd, 58/ 7563.) Hadisinde, *iki kelime* yani kısa bir tesbihin *dile kolay, mizanda sevabının ağır olacağı* istiare ile anlatılmaktadır. Böylece muhatap Allah'a yakın olmak, kıyamet günü mizanında daha çok, sevap görmek üzere kolayca söyleyebileceği bu tesbihi isteyerek söyler. Diğer bir misal de Hz. Peygamber'in, (s.a.v.) İslamı binaya benzetererek istiare sanatıyla anlattığı görülmektedir. *نَبِيَّ الْإِسْلَامِ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَالْحَجُّ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ* "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in, (s.a.v.) Allah'ın elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hac ve Ramazan orucunu tutmaktır." (Buharî, 1998: 2 K. İman, 2/8.) Burada *beni* fiiliyle İslam'ın ibadet erkânı binanın tesisine benzetilerek anlatılmaktadır. İslam'ın ibadet esaslarını bir binanın temel kaideleri gibi sunmak, dinleyici hayatta müşahede ettiği ve iç içe olduğu bir unsurun hayal edilmesine yöneltmektedir. Böylece kelamın zihne daha hızlı yerleşmesine ve daha çok kalıcı olmasına vesile olmaktadır.
- Özellikle bedevî kültüründe tabiatla ilgili bilgilerin dinî amaçlara yönelik olarak anlatılmasında istiare ile anlatım, daha kolay anlaşılacaktır. Mesela, güneşin doğup kaybolması hakkında bilgi sahibi olmak isteyen sahabîye Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı vermektedir. *(وَالشَّمْسُ ... O, Arşın altında secde etmeye gider ve böylece "Güneş, kendi yörüngesi üzerinde hareket eder. Bu, herşeyi bilen ve yüce olan Allah'ın takdiridir." ayetinde geçmektedir.* (Buharî, 1998: 59 K. Bedu'l-Halk, 4/ 3199.) Bu hadiste Güneş, efendisine itaat eden, ondan izinle hareket eden ve ona boyun eden bir kula benzetilerek, onun yörüngesi içindeki uyumlu

hareketi, istiare sanatıyla anlatılmaktadır. Böylece Güneş'in doğuşu ve batışını, kendisi için takdir edilen yörüngesinde itaat eden bir kul gibi düzenli bir şekilde hareket ettiği, dolaylı anlatımla ona izah edilmektedir. Haddi zatında bu ifade tarzı muhatabın zihninde kalıcı iz bırakması yönünden, etkili ve hakikat manasından daha belîğ olmaktadır.

- Kelamda lafzın hakikat manasında değil de, mecaz manasında kullanılması, manayı güzel ifade etmede etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Bu da istiarenin önemini artırmaktadır. Zira edebi sanatta mananın anlaşılmasında konuşan ile dinleyen arasında düşüncede, tasvirde ve hayalde bir ortaklık ve katılım sözkonusudur. Kültürde denizciliğin de yer aldığı bir arap için, atın denize benzetilmesi *“Onu gemi gibi bulduk.”* (Buharî, 1998: K. Cihad, 50/2862.) edebî yönden onu düşünce ve hayale sevkeden bir unsur olarak görülmelidir. *وجدناه لبحرا* ifadesinde atın rahatlığının, gemideki rahatlığa benzetilmesi ve bu gemilerin denizlerde emniyet içinde yüzmeleri, arabın zihninde canlanarak atın rahatlığının kavramasına vesile olmaktadır.
- Hz. Peygamberin (s.a.v.) insanları dine daveti ve irşadında, istiare sanatını onları salih amellere teşvik amacıyla da kullanmakta olduğu müşahade edilmektedir. Meselâ, mü'minlerin abdest alırken, azalarını yıkamada itina göstermelerini teşvik üzere Kıyamet günü abdest azalarının parıltısını istiareyle şöyle anlatmaktadır *إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيُفْعَلْ* “*Şüphesiz ümmetim kıyamet gününde abdest izlerinin parıltısından çağrılır. Sizden kim bu parlaklığı uzatmak isterse, bunu yapsın.*” (Buharî, 1998: 4 K. el Vudû, 3/ 136.) Yine diğer bir hadiste de müslümanları Allah yolunda cihata teşvik etmek üzere o günkü savaş âleti olan atın önemini bildirmek üzere, Hz. Peygamber, (s.a.v.) ganimet ve zenginliği atın burnuna asılı bir şeye benzeterek istiare sanatıyla şöyle anlatmaktadır. *الْخَيْلُ مَعْفُودٌ فِي نَوَاصِبِهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ : الْأَجْرُ* “*Kıyamet gününe kadar hayır, atın burnunda asılıdır. O da ganimet ve mükâfattır.*” (Buharî, 1998: 56 K. Cihad Vessîre, 44/2852.)
- İrşadın metotlarından biriside, insanları dinin yasakladığı şeylerden uzaklaştırma amacına yönelik telkinde bulunmaktır. Bu amaçla Hz. Peygamber, (s.a.v.) münafıkların ahretteki rezil hallerinin ifşa olunacağını, istiare edebi sanatıyla şöyle haber vermektedir *تَجِدُ مِنْ شَرِّ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ ذَا الْوَجْهِينِ، الَّذِي يَأْتِي هَوْلَاءَ بَوَجْهِهِ، وَهُلَاءَ بَوَجْهِهِ* “*İnsanların en şerlilerini kıyamet gününde ikiyüzlü olarak bulursun.*

Onlar şunlara bir yüzüyle, şunlara ise, diğer yüzleriyle görünürler.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 52/ 6058.) Metinde geçen ذالوجهين *ikiyüzlü* ifadesinde, mecaz kullanım vardır. Çünkü burada hakikat manasına gelen ve kişinin vücut azası olarak algılanan iki yüzü kastedilmemektedir. Bununla münafığın zemmedilmesi sözkonusudur. Böylece mü'minler, münafıkların korkunç hallerine düşmemeleri için dünyada ikiyüzlü davranışlar göstermekten sakındırılmaktadırlar. Diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Allah'ın yasakladığı şeyleri yani haramları kralların koruluğuna benzeterek istiare ile anlatmaktadır. *أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ جَمِيًّا ، أَلَا إِنَّ جَمِيَّ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ مَحَارِمُهُ* “... *Ve her melikin bir koruluğu vardır. Allah'ın yeryüzünde koruluğu da haramlarıdır...*” buyurulmaktadır. (Buharî, 2 K. İman, 39/52, K. Buyû, 2.)

- İstiarenin bir diğer amacı da, manevi konuları akla yaklaştırmak ve zihinde canlandırarak hale getirmektir. Bu metotla Hz. Peygamber, (s.a.v.) irşatta büyük yeri olan sılayı rahmi, yani akrabalık bağlarını dala veya şubeye benzeterek, isitare ile şöyle anlatmaktadır. *إِنَّ الرَّحْمَ شَجْنَةٌ مُتَعَلِّقَةٌ بِمَنْكِبِي الرَّحْمَنِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَهَا: مَنْ وَصَلَكَ مِنْ وَصَلْتَهُ وَمَنْ قَطَعَكَ قَطَعْتَهُ* “*Sılayı rahim, Rahman'dan bir şubedir. Kim, seninle ilişkisini sürdürürse, benimle ilişkisini sürdürür; kim de seninle ilişkisini keserse, benimle ilişkisini keser.*” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 13/5988.) Bu kutsî hadiste, aklî olarak algılanabilen الرحم kelimesi, Allah'a manevi olarak bağlanacak bir vesile olarak zikredilmekle lazımlî manada kullanılmaktadır. Ayrıca mü'minlere, akrabalık bağlarını kuvvetlendirdikleri oranda, manevî olarak Allah'a yaklaşacakları mesajı verilmektedir. Diğer hadislerde geçen *جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ ، فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ ، وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا ، فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَبْرَأُ حِرَامُ الْخَلَائِقِ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ خَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةً أَنْ تُصِيبَهَا*

“Allah rahmeti yüz parçaya ayırdı, doksan dokuzunu yanında bıraktı, tek bir parçasını yeryüzüne dağıttı. Bu tek parçadandır ki, yaratılanlar birbirine merhamet eder, hatta hayvan, yavrusuna bir zarar gelmemesi için (onu emzirirken) ayağını kaldırır.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 19/ 6000.)

مِفْتَاحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ “Gaybın anahtarı beştir...” (Buharî, 1998: 15 K. İstiska, 29/1030.) ve *اَتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ* “ *Mazlumun bedduasından kork! Zira mazlumla Allah arasında perde yoktur.*” (Buharî, 1998: 46 K. Mezalim, 9/2448.)

الرحمة, الغيب, مفتاح الغيب ve حجاب ifadeleri hissi olmayan manevî mefhumlardır. Bunlar

hissî şeylere benzetilerek istiare yapılmaktadır. Böylece insanın zihninde canlandırabileceği, akla yaklaştırılmış mefhumlar olarak anlaşılmaktadır. Rahmetin yüz parçaya bölünmesini anlatan hadiste bu durum, insanın zihninde Allah'ın rahmetini idrak etmede muazzam bir tasavvur oluşturur. Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu istiare anlatımıyla insanları işledikleri günahlardan dolayı ümitsizliğe düşmemeleri gerektiğini işaret ederek, onları kulluk ve tevekkülde yarışmaya ve Allah'ın rahmetine girmeye vesile olacak amellere teşvik etmektedir.

- İstiare, bu amaçların dışında mübalağada bulunmak için de kullanılmaktadır. Meselâ, نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي غَرَضُوا عَلَيَّ غُرَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ، يَرْكَبُونَ نَبَجَ هَذَا الْبَحْرِ، مُلُوكًا عَلَى الْأَسِيرَةِ، أَوْ مَثَلِ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِيرَةِ قَالَ: *“Benim ümmetinden insanlar Allah yolunda yeşil denizde gemilere tahtlar üzerine kurulmuş krallar olarak bineceklerdir. –veya- onların benzerleri tahtlar üzere kurulmuş krallar gibidir.”* (Buharî, 1998: K. Cihad, 3/ 2788, 2788.) hadisinde denize binmek gemilere rahatlık içinde binmeye benzetilerek istiare yapılmaktadır. Gemilerde sağlanacak bu rahatlık mübalağalı bir şekilde, ملوكا يلى الاسرة kralların ehli içindeki rahatlığı ile ifade edilmektedir. Diğer bir misal de, yukarıda geçen وجدناه لبحرا (Buharî, 1998: K. Cihad, 50/2862.) hadisinde mevcuttur. Bu hadiste, Hz. Peygamberin (s.a.v.) binmiş olduğu Ebu Talha'nın atı rahatlık ve emin olma yönünden, denize benzetilerek istiare yapılmaktadır. Atın verdiği bu güven ve rahatlık mübalağa bildirmek içindir. Buradaki mübalağa, manaya yorum gücü sağlamaktadır. Ayrıca hadiste geçen بِالْمَدِينَةِ فَرَعٌ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَرَكِبَهُ فَقَالَ : مَا رَأَيْنَا مِنْ أَوْفَرٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا *“ O gün, Medineyi bir korku ve endişe kaplamıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Talha'dan, Mendub isimli bir at ödünç almıştı. Ona bindi ve şöyle dedi: Biz, bunu endişe edecek bir şey bulmadık, ancak onu deniz gibi bulduk.”*” ifadesi, bu at üzerinde o günkü rahatlığı tekit etmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Atın gemiye benzetilen konforu mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır. Böylece Ebu Talha'nın atının çok rahat olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) de kendisine bu hizmeti sağlayan sahabiyaş hoşnut olduğunu bildirdiği de anlaşılmaktadır.

3.2. 4. Konunun Değerlendirilmesi

İletişimde dolaylı anlatımın kullanılması, mesajın doğru ve etkili bir şekilde muhataba ulaşmasını sağlama ve onu istenen yönde etkilemede önemli rolü vardır. Bu amaca

yönelik olarak teşbihte ve mecazda olduğu gibi istiarede de bu gayeye hizmet etmesi için söz hakikat manasında nakledilir.

Hadislerde çeşitli amaçlarla istiarenin her çeşidinin kullanılmış olması, irşadın etkili oluşunda büyük bir paya sahiptir. Lafız olarak müfret, mürekkep; tarafeynin zikredilmesine göre açık, kapalı; unsurlarının durumuna göre temsiliyye, muraşşah; tarafeynin durumuna göre hissî, aklî; müstearı yapısı yönünden, asliyye, tebeiyye, mücerret ve mutlak ve manası yönünden, vifakiyye ve inadiyye olmak üzere bütün çeşitleriyle ilgili olarak, hadislerde birçok misaller mevcuttur. Hz. Peygamber, (s.a.v.) kelamın maksadına en uygun olan istiare çeşitlerini kullanarak, belîğ bir Arapça ile muhataba hitap etmekte olduğu müşahade edilmektedir.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) istiare edebi sanatını başta dinleyeni iyiye teşvik ve kötülükten sakındırmak amacı olmak üzere, sözü açık bir şekilde söylemek ve mübalağalı anlatım için kullanmakta olduğu hadislerden anlaşılmaktadır. Hadislerde kullanılan istiare sanatıyla dinleyenlere arzu ettikleri şeyler, daha cazip ve leziz gösterilerek buradan onların imanın ve kutsalın zevkine yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Bu yönüyle zihinlerde daha kalıcı iz bırakan istiare santı, irşada büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber (s.a.v.) iyiliğe yöneltme ve kötülüklerden sakındırmak için kullandığı bu dolaylı anlatım üslubuyla insanlarla iyi diyalog kurmakta ve böylece İslamın tebliğinin amacına ulaştığı müşahade edilmektedir. Bu nedenle, yirmi üç kûsur yıl içinde Arafat'ta kendisini dinlemek üzere bir arada hazır bulunan yüz kırk binin üzerinde bir sayıda müslüman'ın mevcudiyeti bunun bir göstergesidir.

3.3. HADİSLERDE KİNAYE EDEBİ SANATI

Beyan sanatlarından kinaye sanatı, söylenen sözle hakikat manasının kastedilmesine mani herhangi bir engel bulunmamakla birlikte, lazımlî mananın kastedildiği anlatım türüdür. Hatip Kazvinî' (ö.739) nin tarifıyla kinaye, *الكناية لفظ ارید به لازم معناه مع جواز ارادته معه* Kinaye, sözle, hakikat manasının kullanılmasıyla birlikte lazımlî mananın kastedilmesidir.” (Kazvinî, 2003: 242.) Kinayede, ilk bakışta söylenen sözden, iki mana birden anlaşılabilir, fakat ince bir anlayışla sözden anlaşılması gerekli mananın lazımlî mana olduğu bir sanattır. İşte üstü örtülü mananın, yani lazımlî mananın kullanılmasına kinaye sanatı denir.

Bu temel bilgilerden sonra kinaye anlatımını bir hadisle izah etmeye çalışalım. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Kıyamet gününde arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf insanı sayarken onlardan bir sınıfı da, *سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ* bu sınıflardan bir tanesini de *و رجل دعت امرأة ذات منصب و جمال فقال إني أخاف الله* Kendisini, güzellik ve servet sahibi bir kadın çağırdığında, ben ancak Allah'tan korkarım, diyen kişidir...” ifadesiyle anlatmaktadır. (Buharî, 24 K. Zekât, 16/ 1423.) Hadisin bu bölümünde kullanılan kelimelerin tamamı hakikat manasında kullanılmakta olup, mecaz manasına kullanılan kelime bulunmamaktadır. Hakikat manasında ise, servet sahibi güzel bir kadının davetinden açıkça anlaşılır bir mana ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle cümlede lazımlî manaya nispet edilmesi, zaruri olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle, nispeti itibariyle bir ikinci manaya yani lazımlî manaya geçiş yapılarak, anlam verilmesi gerektiği yani kinaye anlamının verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. (Suyutî, 1998: 3/118.) Bu ifadeden, lazımlî mana şöyle anlaşılmalıdır. *Kendisini zina etmeye davet eden zengin ve güzel bir kadının davetine, Ben Allah'tan korkarım diyerek reddeden kişi, Arşın gölgesi altında gölgelenecekler arasındadır*, demektir. Bu misalde hakiki mananın anlaşılması neredeyse mümkün görünmemektedir. Çünkü *zengin ve güzel bir kadının, bir erkeği herhangi bir şeye davet etmesi, davet edilenin ise, ben ancak Allah'tan korkarım diyerek onun davetine gitmemesi* anlaşılabilir değildir.

Kinayede bazen hakikat manasının anlaşılması da mümkün olabilir. Yetimin başının okşanmasının, kinaye sanatıyla anlatıldığı şu hadiste, iki mananın da anlaşılması muhtemeldir. *” مَنْ مَسَحَ رَأْسَ يَتِيمٍ لَمْ يَمْسَحْهُ إِلَّا اللَّهُ كَأَنَّهُ بَكَلٍ شَعْرَةَ مَرَّتْ عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَاتٌ ”* Kim yalnızca Allah için bir yetimin başını okşarsa, onun için okşadığı her saç tanesi miktarı iyilik

sevabı vardır.” (Ahmed b. Hambel, *Müsned*, 5/250.) Hadiste birinci derecede anlaşılması gereken mana, yetimin başının okşanması, ona şefkat ve letafetle yaklaşmak gerektiği manasıdır ki, bu kinaye manasıdır. Burada من مسح رأس يتيم ifadesi mecazî ve hakikat manasının bir arada kullanılmasına imkân verdiği için, lafızla hakikat manası olan yetimin başının okşanmasının anlaşılması da imkân dâhilindedir. Bu ifadeden, sözün hakikat manasında kullanılarak, yetimin saçlarının okşanması da anlaşılabilir. Bu anlayışa imkân veren karine ise, “... Okşadığı her bir saç için iyilikler vardır.” İfadesidir. Kinayeyi mecazdan ayıran özellikte budur.

Kinaye ve mecazda, her ikisinde de, kastedilen mana, lazımlî mana olmakla birlikte; mecazda sözün hakiki manada kullanılmasına engel bir mâniya vardır ki, Bu nedenle, o sözden, hakikat manası kastedilmez. Kinayede ise, hakikat manası da kullanılabilir. Bu duruma yukarıda geçen Arşın altında gölgeleneceklerden diğer bir sınıfın yaptığı salih amelin anlatılması misal olarak verebilir. Hadiste geçen diğer bir sınıf ; سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي “... Kalbi mescitlerde asılı olan adam...” sınıfıdır. (Buharî, 24 K. Zekât, 16/ 1423.) Bu ifade ile kişinin kalbinin mescitlerde hakikat manasında asılı olmasının kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü kalp asılabilir bir eşya değildir. Burada mâniyadan dolayı sözün, mecaz manasına nakledilmesi gerekmektedir. قلبه kelimesinin mecaz manasıyla kalpte sudur eden sevgi kastedilmektedir. Yani camiye gönül bağı ile bağlı olan müslüman da, Arşın altında gölgelenecekler arasındadır, demektir. Hâlbuki kinayede sözün hakikat manasında kullanılmasına engel bir mâniya yoktur. Mecazda hakikî manadan mecazî manaya geçiş, lafız yönünden, olmasına rağmen; kinayede, lazımlî manaya geçiş, lafız yönünden, değil; nispet yönündendir. (Suyufî, 1998: 3/118; Kazvinî, 2003: 242.)

Kinayeye bir diğer misal de, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) sorulan bir soruya, verdiği şu cevapta görülmektedir. “يا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّا لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لِأَجْرًا فَقَالَ فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرًا. Ya Rasulallah! Hayvanlara yaptığımız iyilikler için de bize sevap var mıdır?” Bu soruya Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı vermektedir: “Her yaş ciğer sahibi için ücret vardır.” (Buharî, 1998: 42 K. Musakât, 9/2363.) Hakikat manasını tercümede verdiğimiz hadiste geçen, كل كبد رطب ifadesiyle, *her canlı* manası anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her yaş ciğer sahibi, yani *her canlı için yapılan iyiliğin mükâfatı olduğu* mesajını anlatmak üzere burada kinaye sanatı yapılmaktadır.

3.3.1.Hadislerde Kinayenin Unsurları

Kinaye, lafzın hem hakikî, hem de lazımlî manada kullanılmasına imkân veren bir edebî sanat olarak tanımlandığına göre, burada iki ayrı mana sözkonusudur. Bunlar, kinayenin iki unsurunu oluşturmaktadır. Bunlar; *meknî bih* (مكنى ب) ve *meknî anh* (مكنى عنه) tır.

- ✓ **Meknî Bih** (مكنى به) Kinaye yapmak için kullanılan ve iki manaya da muhtemel olan sözdür. Bu söz, kinayenin telaffuz edilen, hem hakikat, hem de mecaz manasına muhtemel unsurdur.
- ✓ **Meknî Anh:** (مكنى عنه) Kinayede söz içinde geçmeyen, ancak bununla kendisine işaret edilen, lazımlî manadır. Bu unsur, sözün mecazî ve lazımlî manasıdır.

Şimdi hadisten kinayeye bir misal vererek, burada geçen kinayenin unsurlarını izah etmeye çalışalım. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına, kölelere iyi davranılmasını tavsiye etmek üzere şöyle buyurmaktadır. *إِنَّ إِخْوَانَكُمْ حَوْلَكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ. فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَأَعْيَبُوهُمْ*

” Onlar, sizin hizmetçilerinizdir. Allah kime kardeşini elinin altına vermişse, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onların güçlerinin yetmediği görevle sorumlu tutmasın, eğer sorumlu tutmuşsa, kendisi de ona yardım etsin.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 44/ 6050.)

Metinde geçen *تحت يده Elinin altında* olandan maksat, kölelerdir. Bu kinayeli anlatımda *تحت يده جعلهم الله اخاه* lafzı mekni bihtir. Bununla kastedilen *köleleriniz* ise mekni anh'tır. Yine hadisin *فاليطعمه مما يأكل واليلبسه مما يلبس* bölümünde de kinaye vardır. Burada mekni bih, sözün hakikat manasında anlaşılan; *Siz hangi kumaştan giyiniyorsanız, onları da aynı kumaştan giydirin; yine siz hangi kaptan yiyorsanız, onlara da aynı kapta olandan yedirin*, manasıdır. Mekniyyun anh yani kinaye manası ise, *onların geçimini ihmal etmeyin, onlara aşağı bir geçim sunmayın* demektir. Bu kinayede hem hakiki mana, hem de lazımlî mananın anlaşılması muhtemeldir.

Kinayenin unsurlarını beyân etmek üzere diğer bir misal de, Hz. Peygamberin (s.a.v.) Sad b. Ebî Vakkas'a nasihatinde yer almaktadır. Malının yarısını, olmazsa, üçte birini tasadduk etmek isteyen Sa'd'a o, şöyle söylemektedir *إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِرْتَ عَلَيْهَا حَتَّىٰ مَا تَجْعَلُ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ* “ *Sen Allah rızası için infakta bulunursan, mutlaka infakının mükâfatını görürsün, velevki bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma olsa bile.*” (Buharî, 1998: 23 K. Cenaiz, 37/1295.)

Bu misalde Sad'ın, Allah rızasını gözeterek yapacağı harcamada, حَتَّىٰ مَا تَجْعَلُ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ "... Taki hanımının ağzına koyduğun şeyin bile..." karşılığını alacağı bildirilmektedir. Hadiste geçen في امرأتك ifadesinde, kinaye anlatım sözkonusudur. Kinayenin iki unsurundan mekniyyun bih, *hanımının hem gerçek ağzına koyduğu yiyecek ve içecekleri hem de, bütün ihtiyaçların anlaşılması mümkün olan anlamdır.* Yani lafzın hem hakikat, hem de lazımlî manasına gelecek söylenen sözdür. Mekniyyun anı ise *onun geçimini sağlamak üzere yaptığı bütün harcamalar*, manasıdır. Bu kinayede lazımlî mana geçimini sağlamak olmakla birlikte, hakikat manasının anlaşılmasına da engelin olmadığı anlaşılmaktadır.

3.3.2. Hadislerde Kinayenin Kısımları

Burada yapılan sınıflandırma, kinayenin unsuru olan mekniyyun bihin, sıfat, nispet veya bunlardan başka bir şey olmasıyla ilgilidir. Hadislerde daha çok ahlâka müteallik olan dini sıfatların, kinaye tarzında ifade edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Sıfatla yapılan kinayede, insanların öne çıkan sıfatları hem öğülmekte, hem de öğülen sıfatları öne çıkarmak için, övülen sıfatlar örnek verilmektedir. Bu nedenle olsa gerektir ki, insanları etkilemek için Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadislerinde ve irşadında, kinayenin sıfatla yapılanına daha çok yer verdiği müşahade edilmektedir. (Radî, 1971: 53.) Bu açıklamadan sonra şimdi manası sıfat olan kinaye çeşidini ele alalım.

- ✓ **Hadislerde manası sıfat olan kinaye:** Kinayenin sıfattan yapılanı denince, sıfat kelimesinden dolayı ilk akla gelen şey, nahivdeki النعت tır. Hâlbuki burada kastedilen sıfat, nahivde geçen isim veya zamiri tanımlayan sıfat değil; din, ahlâk, insan hissi ve maneviyatıyla ilgili sıfatlardır. Burada mevzubahis olan, bir şeyin sıfatı anılarak, o sıfatla betimlenenin kendisinin anılmasıdır. Bu durumu bir misalle izah etmeye çalışalım. Kanaatkâr olma yönünden, yemede ve içmede müslüman ile kâfirin karşılaştırıldığı hadiste Hz. Peygamber, (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır. "المُسْلِمُ يَأْكُلُ فِي مَعَىٰ وَاحِدٍ، وَالْكَافِرُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ." "*Müslüman, bir bağırsağını, kâfir ise yedi bağırsağını doldurasınca yer.*" (Buharî, 1998: 70 K. Etime, 11/5395, 5396.) Metinde geçen معى واحد ve فسبعة أمعاء *bir bağırsağı ve yedi bağırsağı miktarı*, yemek yemek ifadeleri kinaye olarak, kanaatli ve kanaatsiz olmayı anlatmaktadır. Burada kastedilen mana, *müslüman aza kanaat eder, doymadan sofradan kalkar ve yiyeceğini başkalarıyla paylaşır*, demektir. Kâfire gelince o da *kanaatsizdir, bencildir, ne bulursa midelerini doldurur*, demektir.

Burada iki sıfat iki ayrı inançtaki insanı anlatmaktadır. Kanaatkâr olmak, müslümanı ve kanatsızlık ise, kâfiri anlatmaktadır.

Diğer bir misal de, Ebû Hureyre (r.a.)'nin rivayet ettiği şu hadiste geçmektedir. *“ İَذَا فَيْرَ الْمَيْتِ أَوْ قَالَ أَحَدُكُمْ أَنَّهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَرْقَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا الْمُنْكَرُ وَالْآخَرُ النَّكِيرُ كِشِي مِزَارَا كَوْنُهَا زَمَانِ، سِيَاهَ وَ مَوِي غُزْلِي؛ بَرِسِينِ أَدِي مُنْكَرِ، دِغِيرِينِ أَدِي نَكِيرِ أَلَانِ إِكِي مِئَلَكِ غَلِيرِ... ”*(Tirmizî, K. Cenaiz, 70.) Hz. Peygamber, (s.a.v.) Nekir ve Münker meleklerini *siyah ve mavi gözlü sıfatlarla* tasvir ederek, onların gadap ve şiddet hallerini kinaye ile anlatmaktadır. Meleklerin siyah gözleriyle, görüntülerinin karalığı; maviliği ile de, güçlü ve korku veren maviliği kastedilmektedir. Rumlar, eski dönemlerde Arapların düşmanları olmaları ve çoğunlukla da mavi gözlü olmaları nedeniyle kinaye anlatımında melekler bu sıfatlarla vasıflandırılmaktadır. Zira Araplara göre mavi renk, gözlerin en kızgın rengini temsil etmektedir. Arapçada bu kullanım deyim olarak ta kullanılmaktadır. Şöyleki, Araplar, düşmanları için şunu söylerlerdi: *“Cığeri kora, gözü mavi”*. Kinayeli anlatımdan maksat, meleklerin görüntülerinin iğrenç ve suratlarının çirkin olduğunu anlatmaktır. (Tıbî, 1425: 2/ 593; Radî, 1971: 60, 61.)

Kinayede sıfat veya nispet, manalar arasındaki bağa göre ikiye ayrılır. Söylenen sözle manalar arasında her hangi bir bağa ihtiyaç duyulmadan mana anlaşılabiliriyorsa, buna *kinayeyi karîbe* denir. Şayet, manalar arasındaki bağ uzak ve manaya ancak ilişkiler kurularak ulaşılabiliriyorsa buna da, *kinayeyi baîde* denir.

- ✓ **Kinayeyi karibe:** Sözün, hakikat manasından, lazımî manasına yani, istenen manaya **vasıtasız olarak** intikal edilebildiği kinayeye, kinayeyi karîbe denir. Bunu bir misalle izah edelim. Cömertlik sıfatı, kinaye sanatıyla hadiste şöyle anlatılmaktadır. *“ لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى عَنِ النَّفْسِ ”* *“Asıl zenginlik, mal çokluğu değil, gönül zenginliğidir.”* (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 15/ 6446.) Hadiste geçen *غنى النفس* *gönül zenginliğinden cömertliğin* kastedildiği, herhangi bir bağa ihtiyaç duyulmadan anlaşılmaktadır. Hem hakikat ve hem de lazımî manayı içinde bulunduran meknî bih'ten, sözden kastedilen manayı ifade eden meknî anh'a vasıtasız bir geçiş sağlanmaktadır. Mal çokluğu demek olan zenginlik, kalpte bulunan, yerine göre malı bolca harcayabilme yetisini, yani

cömertliği çağrıştırmaktadır ve Bu nedenle, burada yapılan kinaye, kinaye-i karibedir.

Diğer bir misal de, kibirlenmenin günahının anlatıldığı şu hadiste geçmektedir. *لا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خِيَلَاءَ* “Allah, eteğini sürüyerek yürüyen kişinin yüzüne bakmaz.” (Buharî, 1998: 77 K. Libas, 1/5783, 5784.) Bu kinaye anlatımında meknî bih olan *eteğini sürüyerek yürüyen kişi* *من جر ثوبه خيلاء* ile meknî anh olan *kibirli kişi* arasında ilişki kurmak için fazla bağ bulunmamaktadır. Bağ kurmadan da, eteğini yere sürüyerek kişinin bunu, kendini beğenerek ve insanlara karşı kibirlenmek için bu eylemi yaptığı hemen anlaşılır. Bu nedenle, burada vasıtasız olarak lazımlî manaya geçiş sağlandığından bu kinaye, kinayeyi karîbedir.

- ✓ **Kinayeyi baîde:** Sözün ifade ettiği hakikat manasından lazımlî manaya geçişi bir ya da, birden çok vasıtalarla intikal gerçekleşiyorsa, buna kinayeyi baîde denir. Cömert bir kişi için, “*Evinin külü boldur*” *كثير الرماد* ifadesinde; külün bolluğu, çok odun yakmakla, çok odunun yanması çok yemek pişirmekle, çok yemek pişirmek çok müsafir kabul etmekle ve müsafirperverlik ise cömertlik ile bağ kurularak ancak anlaşılmaktadır. Kinayeyi baîdeye bir diğer misal de, yolculuğa çıkan üç kişinin mağarada mahsur kaldıklarında yapmış oldukları duaları konu alan hadiste geçmektedir. Amcasının kızının fakir düşmesi nedeniyle kendisinden yardım talebinde bulunan kişi, onu çok sevdiğinden yapacağı yardımı, ancak onun nefsinin kendisine teslim etme şartına bağlamaktadır. Hadiste olayın devamı şöyle anlatılmaktadır. *“Ben onun bacakları arasında bulunduğumda, bana: “Ey Allah’ın kulu! Allah’tan kork! Mührü hakkın olmadığı halde açma!” dedi...”* (Buharî, 1998: 41 K. el Muzaraa, 13/ 2333, 78 K. Edeb, 5/5974.) Bu hadiste geçen *لا تفتح الخاتم إلا بحقه* ifadesinde meknî bih ile meknî anh arasında vasıtalar çok olduğundan burada kinayeyi baîde vardır. Zira ifadenin hakikikat manası, *mührün açılmasından nikâhsız cimaya yönelmenin anlaşılmasında* arada kurulması gerekli bağların çok olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki mana arasında bağ şöyle kurulabilir. Öncelikle mührü mühürleyen bir yetkili vardır, onun şartları yerine getirilmeden mühür açılmaz. Bu nedenle, yetkilinin buna izin vermesi gerekir. Bir kadının yabancı erkeğe helal oabilmesi için, aralarında nikâh akdi gerekir. Böylece helallik için yaratandan izin alınmış olur. Cimanın helal olmasında *iznin alınması*, Allaha söz vererek *nikâh akdi ile* gerçekleşebilir. Mühürden nikâha çağrışım yapan farklı vasıtalar da

düşünülebilir. Dolayısıyla mührün açılmasından doğrudan cima için nikâh anlaşılamayacağından, arada vasıtaların çok olması gerekir. Bu nedenle, buradaki kinaye, kinaye-i baidedir.

- ✓ **Hadislerde manası nispet olan kinaye:** Nispet; bir yargının diğer bir yargı için sabit olması veya olmaması demektir. Yargı, nispetle söylenişinde ve kastedilişinde, iki ayrı hüküm anlatır. Nispetle kinaye de, bu iki hüküm arasındaki bağın olmasıdır. Mesela: Hac ibadeti için ihrama girmiş olan Hz. Aişe (r.a.) özel halinin başlaması nedeniyle hac yapamayacağı endişesiyle ağlamaktadır. Onu üzgün halde gören Hz. Peygamber, (s.a.v.) hanımını teselli etmek üzere şöyle buyurmaktadır: “ *Bu, Allah'ın Âdem as.'in kızlarına yazdığı bir yazgıdır.*” (Buharî, 1998: 6 K. el Hayz, 1/ 294.) Burada zikri geçen *hayız halinin*, Havva annemizden beri *kadınlara bir yazgı olduğu*, nispet olarak anlatılmakta ve kinaye yapılmaktadır. Bu ifadenin lazımlî manası ise, *hayız halinin, kadının kendi isteğiyle oluşmadığı ve Bu nedenle, bundan dolayı sorumlu olmadığını* belirtmektir.

Manası nispet olan kinayeye ikinci bir misalde, şu hadiste görülmektedir. *حُجِبَتْ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، وَحُجِبَتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ* “*Cehennem, şehevî arzularla, Cennet ise, nefsin kötü gördüğü şeylerde süslenmiştir.*” (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 28/6487.) Şehevi arzuların Cehenneme; nefsin hoşlanmadığı şeyleri başarmanın da, Cennete nispet edildiği bu hadiste mana genişlemesi yoluyla mecaz anlatım ve dolayısıyla kinaye sanatı bulunmaktadır. Buradaki kinaye sanatında kastedilen lazımlî mana şöyledir. Şehevî arzuların yeğlediği eylemler kişiyi Cehenneme; insan nefesine ağır gelen ve meşakkat ve zorlukla kazanılan ameller ise kişiyi Cennet'e ulaştırır, demektir. Aynı şekilde Cehenneme vesile olan amellerin çoğu da, tabiatı itibariyle meşakkatsiz elde edilen ve nefse tatlı gelen şeylerdir, demektir. (Radî, 1971: 213, 214.)

- ✓ **Manası sıfat ve nispet olmayan kinaye:** Kinayenin manası sıfat ve nispet olmayıp, bunların dışında başka bir şeyse, yani mevsufun kendisinin talep edildiği kinayeye, manası sıfat ve nispet olmayan kinaye denir. Bu kinayeyi bir misalle izah edelim. Hz. Peygamber, (s.a.v.) müminleri, helak edici yedi büyük günahtan sakındırmakta ve hadiste bu büyük günahlardan bir tanesini de şöyle açıklamaktadır. *اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ وَوَقَدْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْعَاقِلَاتِ* “*Şu yedi helak edici*

günahtan sakının. ... ve gafil salih kadınlar iftira etmektedir.” (Buharî, 1998: 86 K. Hudud, 44/6857.) Burada geçen الغافلات kelimesi, البرينات manasında kinayedir. Çünkü salih kadının iftira edilen günahtan berî olması, kendisinin itham edildiği zinâdan gafil olması demektir. (Radî, 1971: 61, 62.) Burada kastedilen mana diğer bir hadiste sarahaten şöyle geçmekteydi مَنْ قَدَفَ مَمْلُوكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِمَّا قَالَ جَلَدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَمَا قَالَ ” Kim cariyesine, o beri olduğu halde, iftira ederse kıyamet gününde celde cezası görür.”(Buharî, 1998: 86 K. Hudud, 45/ 6858.)

Diğer bir misal de, Hz. Peygamber, (s.a.v.) yanında arkadaşını metheden sahabîyi ikaz etmek için söylediği şu hadiste geçmektedir. وَيُحَكِّكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ قَطَعْتَ عُنُقَ ” Yazıklar olsun sana! Sen, arkadaşının boynunu kopardın. Sen, arkadaşının boynunu kopardın, diye tekrarladı.”” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 52/6061.) Metinde geçen قطع عنق صاحبك cümlesinde, arkadaşının boynunu koparmak, ona zarar vermek manasında kinayedir. Çünkü insana verilecek en büyük zarar, ancak onun boynunu uçurmak gibi vahşi öldürme ile gerçekleşebilir. Bu nedenle,, mevsufla yapılan bu kinayede arkadaşının yüzüne onu methetmekle ona zarar vermek anlatılmaktadır. Ancak, hadisin manasında sanki bir müşkil söz konusudur. Zira iyilik yapan bir müslümanı, bu iyiliğinden dolayı methetmenin sakıncası ne olabilir? Yoksa buradaki methetme, kişiyi, yapmadığı iyi şeyler hakkında veya onda bulunmayan iyi hasletlerle methetmek kastedilmiş olamaz mı? Diye düşünülebilir. Anlaşılan burada söz konusu olan methetme eylemi, arkadaşının iyi bir davranışı olmaksızın onu methetmek söz konusudur ki, buna dilimizde yağcılık yapmak denir. Yağcılık yapmak karşısındaki kişiyi aldatan, onda kendini beğenmeye ve kibirlenmeye sevk eden bir eylemdir. Bu da, onun arkadaşının psikolojisinde ahlâkî bir çöküşe sebep olacağından, onun manevî hayatına vurulan bir balta gibidir. Bu nedenle, buradaki kinaye, kişiye yağ yakmak maksadıyla methetmenin, onun manevi hayatına balta vurmak olduğu, anlatılmaktadır.

3.3.3.Hadislerde Kinaye Çeşitleri

Beyân ilminin diğer edebî sanatlarında olduğu gibi, kinaye edebi sanatı da, çeşitli yönlerden kısımlara ayrılmaktadır. Bunlar: Kinayede sıfat ve nispet manalar arası bağa göre ve siyakına göre kinaye çeşitleridir. Bunun dışında kinaye, iki unsuru arasındaki

alâka, alakaları birbirine bağlayan vasıta ve levazımı itibariyle da; tarîz, telvîh, remz ve îma olmak üzere dörde ayrılır. (Sekkakî, 1986: 190.) Kinayenin iki unsuru arasında vasıta çoksa, buna telvih; vasıtasız ise ta‘riz; vasıtasız veya az ise, ya da, alâka zor anlaşılıyorsa remz; vasıta az ve alâka açıksa ima adı verilir. Şimdi bunları detaylarıyla ele alarak inceleyelim.

- ✓ **Hadislerde tarîz:** Söz hakikat manasında söylendiği halde, bununla başka manan kastediliyorsa, buna tariz denir. Ancak mürekkep bir söz veya cümleden oluşan tarizde mana, siyaktan anlaşılmalıdır. Kinaye, mecaz veya hakikatle mecaz arasında vasıttan oluşur. Hadislerde de tarîz anlatımların ibretimiz ifadelerle kullanıldığı müşahade edilmektedir. Meselâ, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) şu hadisinde, birden çok tarîzin var olduğu anlaşılmalıdır. مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ مِنَ الْعَمَلِ قَالَ الْوَلِيدُ حَدَّثَنِي ابْنُ جَابِرٍ عَنْ غَمِيرٍ عَنْ جُنَادَةَ وَرَادٍ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ أَيَّهَا شَاءَ

“Kim Allah’tan başka ilah olmadığına, onun eşi ve benzerinin olmadığına, Hz. Muhammed (s.a.v.) onun kulu ve resulü olduğuna, İsa as. ın Allah’ın kulu ve resulü olduğuna, onun kulumun oğlu olduğuna ve Meryem’e ilkâ ettiği ruhu olduğuna, Cennet ve Cehennem’in hak olduğuna şahitlik ederse, Allah onu amelîne göre Cennete girdirir.”(Buharî, 1998: 60 K. Ehâdisu’l Enbiya, 47/3435.)

Hadis şarihi Aliyyu’l Kari, (ö. 1014 H) hadiste geçen ta‘rizleri şöyle sıralamaktadır: Hadiste geçen مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ *“Kim Allah’tan başka ilah olmadığına, onun eşi ve benzerinin olmadığına”* müslümanlara tarîzdir. İkinci kısmı hıristiyan ve yahudilere tarîzdir. (Radi, 1971: 57.) وَأَنَّ عِيسَى و أن عيسى *“İsa’nın, (as.) Allah’ın kulu ve resulü olduğuna”*, kısmı hıristiyanlara tarîzdir. Zira onların teslis anlayışlarıyla şirkte olduklarını ve ateşten kurtulamayacaklarını ve عبد الله Allah’ın kulu ifadesiyle İsa as. ın ilah olmayıp, kul olduğu bildirilerek hıristiyanlara tarîzdir. رسوله resulu olduğuna ifadesi ise, onun peygamberliğini inkâr eden yahudilere tarîzdir. Bu hadiste geçen mana şudur: *“İsa (a.s.), o benim kulumdur, kulumun oğludur.”* Bana nasıl evlatlık intisap edersiniz? Demektir. (Herevî, 1390: 1/ 110.) Bu hadisin hakikiat manasında bildirilen iman esaslarına inananların Cennete girecekleri anlatılmakla birlikte, lazımlî manada tarîz sanatı ile de, inanç konusunda sapıklık içinde olunabilecek haller, üstü kapalı olarak anlatılmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) tarîz sanatını kullanarak, ahlâkî yönden müslümanın nasıl olması gerektiğini anlattığı hadisi de misal verebiliriz *مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ سَلِمَ لِسَانِهِ مِنَ الْمُهَاجِرِ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ* *“Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden emniyette kaldığı kimsedir.”* (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 26/ 6484.) Bu hadiste hakikat manasında müslümanın tanımlandığı anlaşılmaktadır. Ancak lazımî manada, Müslümanlara, insanlara zarar vermemeleri, güvenilir birey olmaları ve elleri ve dilleriyle başkalarını incitmemeleri gerektiği bildirilmektedir. Sekkakî, (ö. 626/1229.) de, hadiste mevcut olan tarîz edebi sanatını tahlil ederek, burada lafzın mutlak manada söylendiğini, ancak siyaktan başka manaya işaret edildiğini bildirerek, siyaktan şöyle bir mananın anlaşılabilirliğini bildirmektedir. *“Müslüman, eliyle ve diliyle müslümana zulmetmez ki; Bu nedenle, müslüman, Müslümanların, onun elinden ve dilinden emin oldukları kişidir.”* (Sekkakî, 1983: 194.)

- ✓ **Hadislerde telvih:** Uzakta olana işaret etmek manasına gelen telvih, hakikî mana olan mekni bih ile lazımî mana olan mekni anh arasındaki ilişkilerin çok miktarda olmasıdır. Yani hakiki manadan lazımî manaya geçişte bağın çok olması hasebiyle uzakta olan mananın işaret edilmesidir. Mesela, Ümmü Süleym, Hız. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek, “Ya Rasulallah! Kadın ihtilam olursa gusül gerekir mi?” Diye sorduğunda, Hız. Peygamber (s.a.v.) ona: *نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ* “Eğer su görürse gusül gerekir.” diye cevap vermektedir. Bu cevap karşısında manayı anlayamadığı için hayretle gülen Ümmü Süleym’in hayretini gidermek için Hız. Peygamber, (s.a.v.) ona: *فِيمَ يُشْبِهُ الْوَلَدُ* “Ve öyleyse çocuk (annesine) neden benzer?” diye hayretine cevap vererek, onu düşünmeye davet etmektedir. (Buharî, 1998: 60 K. Ehâdîsu’l Enbiya, 1/ 3328.) Böylece Hız. Peygamber, (s.a.v.) su görmesi halinin, kadına has ve doğacak çocuğun annesine benzemede payı bulunan üreme hücrelerini taşıyan su olduğunu bildirmektedir.

Yapılan bu kinayede sözün hakikat manasından lazımî manasına intikalinde vasıtaların çok olduğu düşünülmektedir. Şöyleki, الماء kelimesi, sıvı ve akıcı şey olmasını, bunun erkekte olduğu gibi kadında da bulunabileceğini, ihtilamı bildiren bu suyun gelmesinin de, gusül abdestini gerektireceği gibi arada birçok bağın bulunması nedeniyle burada yapılan kinaye çeşidi, telvihtir. Lazımî manaya geçişte gereken çok sayıdaki bağı kuramayan kadın, hayretini gizleyememekte ve

Hız. Peygamber (s.a.v.) de, doğacak olan çocuğun bu sıvı nedeniyle annesine benzediğini bildirerek, bu bağın son halkasını açıklama ihtiyacını hissetmektedir.

- ✓ **Hadislerde remz:** Sözüñ hakikat manasından lazıñî manasına az vasıta ile geçişin yapıldığı ve gizlilikle lazıñî manaya işaret edilen kinaye türüne remz denir. (Sekkakî, 1983: 194; Suyutî, 1998: 103.) Mesela, Hız. Peygamber, (s.a.v.) Uhut şehitlerini defnederken sahabeye şöyle buyurmaktadır. اَدْفِنُوهُمْ فِي دِمَائِهِمْ يَوْمَ أُحُدٍ وَلَمْ يُغَسِّلُوهُمْ ” Onları kanları ile defnedin! (Yani Uhud savaşında ve onları yıkamadılar.)” (Buharî, 1998: 23 K. Cenâiz, 75/1346.) Bu hadiste şehitlerin yıkanmadan defnedilmesi remz yoluyla anlatılmaktadır. اَدْفِنُوهُمْ فِي دِمَائِهِمْ ifadesinde şuhedânın kanları ile defnedilmesi manasından yıkanmadan defnedilmesi manasına geçişte, herhangi bir bağa ihtiyaç duyulmadan gizli bir işaretle geçiş yapılmaktadır.

Diğer bir misal de, Bakara, 2/187. ayetinin sebebi nüzuluyle ilgili şöyle bir olayda geçmektedir. Adî b. Hatem, ayette geçen siyah ve beyaz ipliklerin lazıñî manalarını kavrayamadığından, sahurunu sabahın geç saatlerine kadar uzatmış, imsak vakti konusunda yanlış olduğunu haber verdiğinde, Hız. Peygamber, hayretini gizleyemeyerek şöyle söylemektedir: إِنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا ı veya إِنَّ وَسَادَكَ إِذَا لَعَرِيضٌ ı söylemektedir. “O zaman, yastığın ne kadar geniştir.” (Buharî, 1998: 65 K. Tefsir, Bakara, 28/4509, 4510.) demiştir. Bu sözüyle onu kırmadan, latife yoluyla onun yanlışını düzeltmektedir. Böylece ipliklerin birbirinden ayrılmasını bekleyen Adîye, Hız. Peygamber; (s.a.v.) beyaz-siyah ipliğin renklerinin birbirinden ayırt edilmesiyle gecenin karanlığının gündüzün beyazlığından ayrılışının anlaşılması gerektiği manasını remz yoluyla anlatmaktadır. Aslında iki mana arasında geçişte burada fazla bağa ihtiyaç yoktur. Mesele orucun zamana bağlı olarak anlatılması olunca bu bağ gizli bir şekilde oruca başlama vakti olan fecrin doğuşunu bildirmektedir.

- ✓ **Hadislerde İmâ ve İşaret:** Sözüñ hakikat manasından lazıñî manasına geçişinde vasıtaları az olan ve gizleme olmaksızın anlaşılabilen kinaye türüne İma ve işaret denir. Hız. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) müslümanları ağaç dikmeye teşvik ettiği şu hadisinde مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَيْمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ ” *“Bir müslüman bir ağaç diker veya bitki yetiştirir de ondan ya bir kuş veya bir insan ya da bir hayvan yerse, ona sadaka sevabı vardır. “* (Buharî, 1998: 41 K.

Muzaraa, 1/ 2320.) Buyurmaktadır. Bu sözdeki anlam gizlenmeksizin, vasıtası az olarak *ağaç dikmenin mükâfatından, hayır işlemenin mükâfatı* manasına geçiş kolaylıkla anlaşılmaktadır. Buradaki kinayede, hem hakikat ve hem de lazımlî mananın anlaşılması mümkündür. İma olarak anlaşılan mana şöyledir: *Her kim mubah bir amel işlerse, onun karşılığını görür*, demektir. (Radi, 1971: 60.)

Bu konuda bir misal daha verelim. Bir bedevî, Hz. Peygamber (s.a.v.) e gelerek; “ *Beni, yaptığımda Cennete gireceğim bir amele yönlendir ya Rasulallah!*” demesi üzerine Hz. Peygamber, (s.a.v.) ona şu cevabı vermektedir: *تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ، وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَقْرُوضَةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا شَيْئًا أَبَدًا، وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ، فَلَمَّا وَلى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: “Allaha ibadet edip, ona hiçbir şeyi eş koşma, farz namazları kıl, farz olan zekâtı ver ve Ramazan orucunu tut.” Bu cevap üzerine bedevî, “Nefsim kudret elinde olan Allaha yemin ederim ki, bunlara bir artışta bulunmam” diyerek meclisten uzaklaştığında, Hz. Peygamber (s.a.v.) orada bulunanlara hitap ederek; *مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَلْيَنْظُرْ إِلَيَّ* “ *Cennet ehlinde bir adama bakmak kendisini mesrur edecek kişi, bu adama baksın.*” (Buharî, 1998: 24 K Zekât, 1/ 1397.) buyurmaktadır. Bu cümlede hakikat manasında, *soru soran a'râbînin durumuna uygun cevap verilmekte ve onun Cennete gireceği bildirilmekle birlikte, lazımlî manada İma olarak Allah'ın emirlerini içtenlikle yerine getirenlerin bu ibadetlere ziyade ibadet eklemeyen Cennete girebilecekleri* anlaşılmaktadır.*

3.3.4. Hadislerde Kinayenin Amaçları

Kinaye edebi sanatı, belagat ilminin en latif ve dakik sanatlarından biridir. Belagatta kinayeli anlatım, sarih anlatımdan daha belîğdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde, muhatabın kelamı daha iyi kavraması, mübalağada bulunmak ve nezaket dilinin kullanılması gibi çeşitli amaçlarla sarih ifadeler kullanmak yerine kinayeli anlatımı tercih etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Hadislerde kinayenin hangi amaçlarla kullandığını ve manaya kattığı faydaları maddeler halinde şöylece sıralamak mümkündür.

- Hz. Peygamber, (s.a.v.) edep, hayâ ve iffeti gerektiren konularda özellikle kinayeli anlatımı tercih etmektedir. Mesela, *مَنْ يَضْمَنُ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنُ لَهُ الْجَنَّةَ* “ *Kim bana iki ayağı ve iki dudağı arasını koruyacağına söz verirse, ben onun Cennete gireceğinin garanti olduğunu söyleyebilirim*” buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 81 K. Rikak, 23/6474) Hadisinde açıkça sayılabilecek birçok

ahlâki kötülükler yerine ما بين لحييه وما بين رجليه “İki ayak ve iki dudak arası” ifadesi kullanılmaktadır. Bu kinaye lafzıyla dinleyenin, dinlediğinde ağzının tadını kaçırarak, nefretine yol açacak veya utanacağı bir ifade kullanmaktan kaçınılmaktadır. Bu kinaye kullanımı dinleyeni sarih sözden daha çok etkilemektedir.

- Kinaye, muhatapta öğrenme merakını uyandırma ve esrarı korumak için yapılır. Kinayeli anlatımla dinleyenin zihninde manayı kavrama gayreti ve öğrenmeye merak oluşturulması amaçlanır. Önce muhataba soru sorulur veya bir bilgi esrarı korunarak ortaya atılır ve akabinde cevap kinayeli bir şekilde verilir. Hadislerden bu amaca yönelik olarak şu misal verilebilir. Ümmü Süleym, Hz. Peygamber (s.a.v.) e gelerek, “ Ya Rasulallah! Kadın ihtilam olursa gusül gerekir mi?” diye sormakta, Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona: نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ “Eğer su görürse gusül gerekir.” diye cevap vermektedir. Bu cevap karşısında manayı anlayamadığı için hayretle gülen Ümmü Süleym’in hayretini gidermek için Hz. Peygamber, (s.a.v.) ona: فِيمَ يُشْبِهُ الْوَلَدُ: ” Ve öyleyse çocuk (annesine) neden benzer?” diye hayretine cevap vererek, onu düşünmeye davet etmektedir. (Buharî, 1998: 60 K. Ehâdîsu’l Enbiya, 1/ 3328.) Hz. Peygamber, (s.a.v.) burada kinayeli anlatımla kadından gelen ve doğacak çocuğun annesine ve babasına benzemede payı olan kadına has bir sıvıyı kastetmektedir. Ayrıca bu hadiste kinayenin amaçlarından birisi olarak, muhatabın bilgilendirilmesinde bu bilginin hayâ nedeniyle üstü örtülü olarak anlatılması söz konusudur.
- Kinaye, cümlede tesirli ve vurgulu anlatımı sağlamaktadır. Edebi sanatlar arasında kinaye diğer sanatlara nazaran dinleyeni etkilemede daha tesirli ve daha çok etkileyicidir. Zira kinayede hem hakikî manayı, hem de lazımlî manayı içine almakta ve her iki mananın kullanılması da muhtemeldir. Bu da hakikî manadan lazımlî manaya geçişi kolaylaştırmakta ve mananın yakınlaştırılmasına neden olmaktadır. Mesela, Huneyn harbinin yapıldığı günlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) in, düşmanla karşılaştığı ve onlara karşı hücum ettiği esnada nasıl davrandığını Bera b. Âzib (r.a.), şöyle anlatmaktadır: “*Rasulullah, o gün hiç kaçmadı, Onu, gemini Ebû Süfyan’ın elinde tuttuğu beyaz katırın üzerinde şöyle derken gördüm.* أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ “Ben peygamberim, asla yalan yok, ben Abdulmuttalibin evladıyım.” (Buharî, 1998: 56 K. el Cihad ve es Siyer, 102/ 2864; Müslim, K. Fedailu’s Sahabe, 34.) Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) in, peygamber

kendisinin peygamber olduğunu bildirdikten sonra söylediği, لا كذب “Asla yalan yok!” ifadesi gizemini koruyan bir kinayedir.

- Kinaye hayâ gereği açık konuşmaktan hicap edildiği durumda ve edep öğretmek için kullanılır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Allah tarafından eğitildiğini ve Allah’ın kendisinin edebini güzel eylediğini bildirir. Bu minval üzere o, din-i mübini irşatta, kelimindeki edep ve nezaket gereği söylenmesi çirkin olan bazı sözleri kinayeli üslupla daha zarif bir tarzda söylediği müşahede edilmektedir. Özellikle eşler arasında mahrem konularda, insan fitratı gereği, hakikî manada söylendiğinde tiksinti verici sözler yerine kinayeli anlatımı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Mesela, Hz. Peygamber (s.a.v.) abdest almayı gerektiren durumu anlattığı hadiste şöyle bir anlatım üslubu kullanmaktadır: لا يقبل الله صلاة من أحدث حتى يتوضأ “Abdesti bozulan kişi tekrar abdest almadıkça Allah onun namazını kabul etmez.” Hadiste geçen أحدث kelimesini Hadramevtli bir kişi anlayamadığından Hz. Peygamber (s.a.v.) e bu kelimenin ne demek olduğunu sorması üzerine o da, فساء او ضراط cevabını vermektedir. (Buharî, 1998: 4 K. El Vudû, 2/ 135.) Burada abdest bozmak manasına gelen kelimeyi kinaye sanatı ile فساء “Sessiz (gaz) kaçırmak” ve ضراط “Sesli (gaz) kaçırmak.” İfadeleriyle üstü örtülü bir şekilde anlatmaktadır. (Buharî, 1998: 4 K. El Vudû, 34/176, 177.) Bu iki kelimenin lazımlı manaları, Türkçede de kaba bir kelime olarak telakki edilen, gaz kaçırmak olarak ifade edilebilir.
- Kinaye dinin emirlerini teşvik etmek ve dinin yasaklarından sakındırmak için yapılır. Hz. Peygamber (s.a.v.) irşadında çok önemli bir yere sahip olan iyiliği teşvik الترغيب ve kötülükten sakındırmak, الترهيب üslubunda kinayeli anlatımın etkin bir rolü olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bir elçinin, “Ben bir elçiyim” demesi yerine, “Ben çıplak bir uyarıcıyım.” demesi muhatap üzerinde daha çok tesir etmekte ve muhatapların dikkatlerini daha çok üzerine çekmektedir. Çıplak uyarıcının düşman önünden kurtulmuş halini, elbiseleri paralanmış, nefes nefese koşar halini zihinlerde tasavvur ettirerek, elçinin getirdiği haberin ne kadar önemli olduğunu göstermekte ve dinleyenleri daha çok cezp etmektedir. Bu haber, korkutucu bir mahiyet ise sakındırma; şayet olumlu mahiyette ise, o şeye yönelmeyi teşvik etmektedir.
- Kinaye şaka ve latife yapmak için kullanılır. Anlama faaliyetinde konuşan ve işiten arasında katılımın en fazla olduğu kinaye sanatıyla yapılan şaka ve latifede dinleyen, kinaye ile kastedilen manayı o süreçte kavramaya çalışır. Böylece şaka

ve latife yoluyla düşünmeye sevk edilen dinleyene iletilmesi istenen mesaj bu yolla en güzel bir şekilde iletilmiş olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) in, muhatabını kırmadan ve incitmeden, olumlu yönde etkilemek için, kinayeli anlatımla şaka ve latife yaptığı hadislerden anlaşılmaktadır. Mesela, orucun nasıl tutulacağını bildiren *حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود من الفجر* "...ve siyah iplik fecrin beyaz ipliğinden ayrılıncaya kadar yiyiniz, içiniz..." (Bakara, 2/ 287.) ayeti nazil olduğunda, Adî b. Hâtem ayette geçen siyah ve beyaz ipliklerin lazımlî manalarını kavrayamadığından sabahın belli vaktine kadar yiyip içmektedir. Bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.) e haber verdiğinde o, hayretini gizleyemeyerek şöyle söylemektedir. *إنك لعريض القفا* veya *إن وسادك اذا لعريض* "*O zaman, yastığın ne kadar geniştir.*" (Buharî,1998: 65 K.Tefsir, Bakara, 28/4509, 4510.) Bu sözüyle Hz. Peygamber, (s.a.v.) onu kırmadan onun yanlış anladığını latife yaparak, ima etmektedir. Böylece ayette geçen lazımlî mananın, gecenin karanlığının gündüzün aydınlığından ayrılması olduğunu beyân etmektedir.

- Kinaye kınamak ve korkutmak için yapılır. İrşatta muhatabı yasaklanan şeylerden uzaklaştırmak için, kınama ve korkutma yöntemleri de etkili olmaktadır. Bu etkinin dinleyenin zihninde kalıcı olmasında kapalı anlatımın, yani kinayenin rolü ve etkisi büyüktür. Kinaye yoluyla korkutma, zihinlere daha belîğ bir şekilde yer eder ve nefiste tesiri daha kalıcıdır. (Radi, 1971: 55.) Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabeden, Kuran'ın açıklaması mahiyetinde olan hadislerinin nakledilmesinde çok titiz davranmalarını isteyerek, söylemediği bir sözü, kendisine isnat etmekten onları sakındırmak üzere şöyle buyurmaktadır: *وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَدًّا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ* "*Kim kasıtlı olarak bana yalan isnat ederse, Cehennemdeki yerini hazırlasın.*" (Buharî, 1998: 23 K. Cenâiz, 34/1289.) Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) e yalan isnat edilmesinin cezası *فاليَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ* "*Cehennemde yerini hazırlasın.*" ifadesiyle kendisine yalan isnat edilmesini yasaklamakta ve böyle davrananların âkıbetleri bildirilmektedir. Burada yapılan kinayenin korkutma amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda diğer bir misal de, oruç tuttuğu halde, yalan söz söylemeye devam eden ve dürüst davranmayanlar kınanmakta ve onların tuttukları oruçtan manevî olarak faydalanamayacakları kinaye anlatımla şöyle anlatılmaktadır *مَنْ لَمْ يَدْعَ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ وَالْجَهْلَ فَلَيْسَ بِاللهِ حَاجَةً أَنْ يَدْعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ* "*Kim, yalan sözü ve yalanla amel etmeyi terk etmez se, Allah'ın, onun yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur.*" (Buharî, 1998: 30 K. Savm, 8/1903.) Metinde geçen *فَلَيْسَ بِاللهِ حَاجَةً أَنْ يَدْعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ* "*Allah'ın, onun yemesini ve içmesini*

terk etmesine ihtiyacı yoktur.” ifadesi kinaye olarak kullanılmakta ve bununla lazımî mânada, *orucun tutulması* kastedilmektedir. Burada kinaye, yalanı ve yalanla muameleyi terk etmeyenleri kınamak için kullanılmaktadır.

- Kinaye, anlatımda mubalağayı sağlar. Sözü mübalağalı bir şekilde anlatmak, ifrat derecesine vurdurmamak şartıyla muhatabın daha çok dikkatlerini söylenen söze teksif etmesine vesile olur. Hadislerde kinayenin başka amaçlar için kullanıldığı gibi, sözde mübalağayı artırmak için de kullanıldığı müşahade edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), yolculuğun zorluğunu anlattığı şu hadisinde mübalağalı bir üslupla şöyle buyurmaktadır. *السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ ، وَشَرَابَهُ ، فَإِذَا قَضَى الْسَّفَرَ أَطْعَمَهُ مِنْ سَفَرِهِ ، فَلْيُعْجِلْ إِلَى أَهْلِهِ* “*Sefer azaptan bir parçadır. Sizi yemek ve içmekten alıkor. Sizden kimin seferde işi biterse hemen evine dönsün.*” (Buharî, 1998: 56 K. El Cihad ve’s- Siyer, 136/ 3001.) Burada yolculuğun insan tabiatına vereceği ağırlık ve sıkıntı (قطعة من العذاب) *azaptan bir parça* olarak anlatılmaktadır. Bu ifadenin lazımî manası, *yolculuğun sıkıntı ve güçlüklerle dolu* olduğudur. Burada kinaye anlatımı, yolculuktaki sıkıntıları mübalağalı bir şekilde anlatmak için kullanılmaktadır.
- Kinaye bir kişiyi övmek için kullanılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) insanları övmek maksadıyla onların sahip olduğu güzel özelliklerini kinâye yoluyla anlatmaktadır. Zira övülen kişide bu durum hem kendine güven, hem de öven kişiye karşı kalbinde muhabbet oluşur. Mesela, Hz. Peygamber, Uhut savaşı günü babasının şahadetini görüp, halasıyla birlikte onun yüzünü açıp ağlayan Cabir b. Abdullah’a, şehit olan babası Abdullah’ı överek şöyle söylemektedir. *تَبْكِينَ أَوْ لَا تَبْكِينَ مَا زَالَتْ الْمَلَائِكَةُ تَظْلَهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رَفَعْتُمُوهُ* “*Ağlayın veya ağlamayın, siz onu kaldırıncaya kadar melekler kanatlarıyla gölgelendirmektedirler.*” (Buharî, 1998: 23 K. El Cenâiz, 3/1244) Metinde geçen *ما زالت الملائكة تظله بأجنحتها حتى رفعتموه* “*Siz onu kaldırıncaya kadar, melekler kanatlarıyla gölgelendirmektedirler.*” ifadesiyle, meleklerin kanatlarıyla şehidi gölgelendirdiği anlatılmaktadır. Meleklerin ağlayanlardan daha fazla ona merhamet ettikleri, kanatlarını ona gererek, onu yükseltmeleri, kinaye olarak anlatılmakta ve böylece Abdullah methedilmektedir.

3.3.4.Konunun Değerlendirilmesi

Beyân ilmi sanatları arasında muhatabı etkileme yönünden, en beliğ olan anlatım üslubu kinaye sanatıdır. İslam'ın temel esaslarının anlatılmasından ahlâkının en özel konularının anlatımına varıncaya kadar kinaye sanatının kullanıldığı hadislerden anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) halkın günlük dilde sıklıkla kullandığı kinaye çeşitlerini irşadın gayesi doğrultusunda kullanarak, insanları tebliğ etmektedir. Arapçanın anlatım üsluplarını güzel bir şekilde kullanma becerisine sahip olduğu bilinen Hz. Peygamber, (s.a.v.) kinaye sanatını da çeşitli amaçlar için kullandığı yapılan çalışma sonucunda tespit edilmektedir. Konuyla ilgili hadisler tahlil edildiğinde kinayede hem hakikat mananın hem de lazımlî mananın kullanıldığı misaller mevcut olduğu gibi, çoğu hadislerde yapılan kinaye ile lazımlî mananın kastedildiği müşahede edilmektedir. Yine mürekkep kinaye çeşitlerinin de hadislerde kullanılmakta olduğu tespit edilmektedir. İrşatta kullanılan kinaye misalleri ile Hz. Peygamber, (s.a.v.) sözlerinin daha açık bir şekilde anlaşılmasını, mahrem konuları örtülü bir anlatımla anlatmayı ve anlatımda mübalağayı sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızda yapılan tespitleri şöyle sıralayabiliriz:

- i. Kinayenin tesiri diğer beyân sanatlarından daha fazladır. Çünkü kinaye, hem hakikî manayı hem de sözle kastedilen manayı içine almaktadır. Bu da mananın yakınlaştırılmasına ve sözü işitenlerin idrakinde manalar arası geçişe imkân vermekte ve dinleyicinin konuyu benimseyerek anlamasına yardımcı olmaktadır. Bu açıdan kinaye sanatı kelamın maksadına ulaşmasında en etkili bir üsluptur.
- ii. Rasulullah'ın en çok kullandığı kinaye, sıfatla yapılan kinaye türüdür. Bunun sebebi, bu tür kinayenin işitenler üzerinde tesirinin çok olmasıdır. O, muhataplarının önünde konunun ihtiva ettiği hakikati tasvir etmektedir. Hakikatin yalın bir şekilde ifade edilmesinden se, tasvirle anlatılması zihinlerde daha derin iz bırakmaktadır. İrşatta imanî telkinlerin, ahlâki emir ve tavsiyelerin dinleyiciye benimsetilmesinde tasvire yer verilmesinde kinaye anlatımının önemli bir yeri vardır. Bu nedenle, hadislerde yer alan kinaye kullanımları Hz. Peygamber (s.a.v.) irşadına hız veren amiller arasında en etkin yerini almaktadır.
- iii. Hz. Peygamber (s.a.v.) fasih kelamında kinaye çeşitlerinin her birisini kullanmakta olup, özellikle siyakına göre kinaye çeşitlerinden tarîz, telvih, remz, ima ve işaret örnekleri, hadislerde sıklıkla geçmektedir.

iv. Arapçada kinaye, hangi amaçlar için kullanılmakta ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) fasih keliminde da o amaçlar için kullanıldığı görülmektedir. Söze açıklık getirmek, mahrem konuların itinalı bir şekilde sunumu, mübalağalı anlatım, methetme ve zemmetme gibi maksatlarla kullanılan kinaye sanatı, nebevî irşatın insanları etkilemesinde mühim rol oynadığı hadislerden anlaşılmaktadır. İslam'a girenlerin ondan duydukları edebî sanatları içine alan sözlerinden etkilenerak, gönülden teslim olmaları bunu göstermektedir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) içinde kinaye sanatının da bulunduğu anlatım üsluplarıyla gönülleri etkileyerek, risaletini hayatta iken belli bir coğrafyaya ulaştırma imkânı bulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

BÖLÜM: 4 HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN FASİH KELAMI VE ONUN KELAMINDA BEYAN SANATLARININ YERİ

İnsanlar, yaratılışına konulmuş olan beyan melekesiyle varlığı anlamlandırmakta, kendi düşüncelerini ifade etmekte ve meramını başkalarına anlatabilmektedir. İnsanı başka varlıklardan ayıran özelliklerden birisi de budur. Rahman suresinde geçen, خلق الإنسان علمه البيان, “ O, insanı yarattı, beyanı öğretti.” (Rahman, 55/ 3, 4.) ayette de, onun bu kabiliyetine dikkat çekilmektedir. Bu kabiliyet, insanlara doğuştan verildiği gibi, bir beşer olarak Hz. Peygambere (s.a.v.) de verilmiştir. Onda güçlü bir ifade tarzının oluşabilmesi için, yaratılıştaki var olan kabiliyetin geliştirilmesi gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber’in, (s.a.v.) güçlü bir anlatım üslubuna sahip olmasında, onda bir peygamber olması hasebiyle mevcut olan ismet sıfatının yanında, bu kabiliyetin gelişmesinde pay sahibi olan, sosyal ve kültürel amillerin de varlığı, göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, önce Hz. Peygamberin (s.a.v.) Arap dilini kullanmasını ve anlatım üslubunu tanımladıktan sonra, çocukluk döneminden itibaren, Mekke’nin fethiyle insanların topluluklar halinde İslam dinine girdiği (Nasr, 110/ 1,2.) döneme kadar, onun dil yeteneğini etkilemiş olabilecek amiller ele alınarak incelenmektedir.

4.1.HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN FASİH KELAMI

Hız. Peygamber, (s.a.v.) ne bir edip, ne de bir şâir olmamasına rağmen, yaşadığı çağda Arap edebiyatının ileri bir seviyeye ulaşmış olmasından dolayı, ona Arap şiirini geride bırakan bir üsluba sahip olan Kur’an gönderilmiştir. O da, bununla insanları iknâ etmede ileri bir seviyede bir yeteneğe sahip olmuştur. Muhammed b. Selam, tabiundan Yunus b. Hubeyb’in Hız. Peygamberin (s.a.v.) konuşmasını şöyle özetlemektedir. ما جاءنا عن أحد من روائع الكلام ما جاءنا عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم *kadar gelmiş değildir.”* (Rafî, 2010: 14.) Bu nedenle, Hız. Peygamber, (s.a.v.) muhataplarını ikna etmede dili en güzel şekilde kullanmaktadır. Bu dil üslubu ve fasih kelamıyla o, insanlığı Sırat-ı Müstakim’e davet eden Kur’anı, açıklamakla görevlendirilmiş ve ileri derecede fesahat ve belagata sahip olmuş bir peygamberdir. Bu nedenle o, kendisine vahyolunan ayetleri tebliğ ederken, bir şeyi ifade etmek istediğinde sözünün doğru anlaşılması ve muhatabı etkileyebilmesi için, çok farklı anlatım tekniklerine başvurduğu (Görmez, 2000:201.) ve beyan ilminin sanatlarını kullanarak, muhatabı anlama eylemine

kattığı, hadislerden anlaşılmaktadır. Zira bir hadiste إن من البيان لسحراً “*Muhakkak ki beyan da sihir vardır.*” buyrulmaktadır. (Ebu Dâvud, Edeb 95/5011; Tirmizî, Edeb, 63/2848.)

4.1.1.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Anlatım Tarzının Özellikleri

Belagatçılar, Arap dili, fesahat ve belagat yönünden, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kelamı hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun sözlerinde öne çıkan özellikleri şöyle özetlemektedirler: Hz. Peygamberin (s.a.v.) sözleri, az kelimelerle çok mana ifade eden, *cevâmiu’l-kelim*, yapmacıktan uzak, tekellüften berî, gerektiğinde uzatılan, gerektiğinde kısaltılan, az kullanılan garip kelimelerin kullanılmadığı, hikmet dolu, tatlılık ve heybetle güzel anlaşılan, deliller ihtiva eden, cümle düşüklüğü bulunmayan veciz sözlerdir. O konuşurken, ne muhatabı usandıracak yavaşlıkta, ne de anlaşılamayacak hızda acele konuşmaz, gereği kadar konuşur, gerekmedikçe susar, hoş tatlı, telaffuzu kolay, manası daha anlaşılır yani fasih sözler söylerdi. (Câhız, 1418 H. 2/16-17)

Belagat ulemasının ilk dönemden itibaren, hadisler üzerinde yaptıkları çalışmalarda, o’nun anlatım üslubunu, belagat ilmi kuralları yönünden, ele alıp inceledikleri bilinmektedir. Bu yöntem üzere onun konuşma üslubunu değerlendiren Câhız, (ö.255 H.) Hz. Peygamberin (s.a.v.) kelamını şu sözlerle anlatmaktadır.

“ O, kelimeleri sayıca az, manaları çok, yapmacılıktan uzak bir kelimdi. Allah-u Teâlâ’nın: Ya Muhammed! De ki, “ Ben tekellüf edenlerden değilim” dediği gibi onun konuşması tekellüften berî idi... Sözü gerektiğinde uzatmış, gerektiğinde kısaltmış, herkesin bilmediği garip kelimeleri kullanmaya rağbet etmemiş, değersiz sözlerden yüz çevirmiş ve hikmetten ari bir söz söylememiştir. Allah onun kelamına sevimlilik vermiş, kelamı herkes tarafından kabule mazhar etmiştir. O sözlerinde heybet ve tatlılığı ile güzel anlaşılmayı, dinleyenin sözünü tekrar ettirmeye en az ihtiyaç duyacak kadar az söz ile tekrardan müstağni kalmayı bir arada ifade etmiştir. Sözünde cümle düşüklüğü olmamış, delillerle konuşmuş, veciz sözlerle uzun hitaplarda bulunanlardan daha güzel konuşmuştur... Ne ağır ağır, ne de acele konuşmuş, ne çok konuşmuş, ne de hepten sukut etmiştir. Onun kelamı kadar kapsamlı, faydalı, ölçülü, düzgün, hoş, tatlı, beklenene daha uygun, daha yerinde; telaffuzu daha kolay, manası ve mefhumu daha açık ve fasih bir sözü insanlar Resulullah’ın kelamının dışında başka birinden işitmemişlerdir.”
(Câhız, 2/16, 17.)

Miladî 13. Asrın başlarında yaşamış olan Ziyau’ddin İbnu’l Esîr (ö. 637/1239.) de Hz. Peygamberin (s.a.v.) fesahat ve belagatini şöyle tasvir etmektedir:

أن رسول الله صلى الله عليه و سلم كان أفصح العرب لسانا و أوضحهم بيانا و أعذبهم نطقا و أسدهم لفظا و أبينهم لهجة و أقومهم حجة و أعرفهم بمواقع الخطاب و أهداهم إلى طرق الصواب تأييدا إلهيا و لطفًا سماويا و عناية ربانية و رعاية روحانية

“O, dil yönünden, Arabın en fasihi, beyan yönünden, en açık sözlüsü, ifadede en tatlı konuşanı, en anlaşılır lehçeli, delil yönünden, en kuvvetlisidir. Kelamın zaman ve yerini en iyi ayarlar ve doğruluk ve sağlamlıkta en mükemmel olanıdır. Onun kelamı semavi bir lütuf, rabbani bir inayet ve ruhani bir murakabe iledir.”
(İbnu’l Esîr, 1421 H, 10.)

Hız. Peygamber, (s.a.v.) Arap dilinin bütün anlatım özelliklerine başvurmakta, muhataplarının durumuna göre, gerektiğinde, maksadını açık ve yalın cümlelerle, gerektiğinde ise edebi sanatları da kullanarak dolaylı anlatımla anlatmaktadır. O’nun, özellikle, tasavvur alanımızın dışında kalan soyut hakikatleri anlatmak için dolaylı anlatımı tercih ettiği hadislerden anlaşılmaktadır. Mesela o, iman eden ve salih amel edenlere va’dedilen Cennetin ırmaklarını, oradaki makamlar, altında ırmaklar akan sarayları, dünyada hissedilebilen güzelliklere benzeterek anlatmaktadır.

Vahyin başlangıcında Hız. Peygamber, (s.a.v.) irşat metodu olarak çoğunlukla, kendine nazil olan ayetlerden okuyarak insanları irşat etmeye gayret etmekteydi. Onun okuduğu ayetler, Cahiliye Arap şiiri gibi belagatte zirveye ulaşmış bir dilin anlatım tarzına muhatap olanlar tarafından işitildiğinde, onların dikkatlerini çekmekte ve vahyin kaynağı hakkında düşünmeye başlamakta oldukları anlaşılmaktadır. O dönemde şairlerin, şiirlerini, cinlerden ilhamla yazdıkları kanaati hâkim olduğundan müşrikler, Kur’an ayetlerini kendilerine okuyan Hız. Peygamber (s.a.v.) için; o, *bir mecnûn, yani cinlenmiş* demektedirler veya ayetlerin üslubunu, kâhinlerin sözlerine benzeterek; *onu sihirbazlıkla* itham etmektedirler. (Serinsu, 1996: 114-117.) Mekke müşriklerinde mevcut olan bu anlayış, geçmiş peygamberler döneminden bu tarafa tevarüs eden bir düşüncenin ürünü olsa gerektir. Kur’an, bu anlayışı şöyle anlatmaktadır. *كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاجِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ أَتَوَصَّوْا بِهِ؟* “İşte böylece kendilerinden önce de bir peygamber geldiğinde ona da: o bir büyücüdür veya cinlenmiştir, dediler. Bunu nesilden nesile birbirlerine vasiyet mi ettiler? Zira onlar azgın bir kavimdirler.” (Zariyat, 51/ 52, 53.) Ayetlerin devamında Hız. Peygamber (s.a.v.) e, onların bu iddialarına aldırılmaması gerektiği tavsiye edilmektedir. Halbuki Kur’an, Hız. Peygamberin (s.a.v.)ne kahin, ne de mecnun olmadığını, ancak Allah’ın nimeti ile ona Kur’an’ın nazil olduğunu ve kendisine fasih bir dil yetisini Allah’ın lütfu olarak değerlendirmektedir. *فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ* “Sen öğüt ver, Rabbinin lütfüyle sen ne bir kâhinsin, ne de bir cinlenmiş. (mecnun).” (Tur, 52/29, Kalem, 68/2) Yaygın kanaatte, bu ifadeler sadece itham olarak ele alındığı için, özellikle *mecnun* kelimesi üzerinde fazla

durulmamış olup, bu kelimeye “deli” manası verildiği görülmektedir. (Zemahşerî, 1427: 4/ 305,307; Neseffî, 1998: 4/ 187, 188; Sabûnî, 2010: 3/1221, 1223.) Kur’an’ın, Arap şiirine meydan okuyan bu fasih üslubu karşısında muhataplardan bir kısmı da, bunun bir beşer kelamı olamayacağını, ancak bir Allah kelamı olabileceğini düşünerek Müslüman olmaktadır. Müslüman olanların vahiy karşısındaki durumlarını, Hamza b. Ebî Talip şöyle anlatmaktadır. “Hz. Peygamber, (s.a.v.) Allah’ın emirlerini bizlere okuduğu zaman, kalp ve akıl sahibi olanların gözlerinden yaşlar boşanırdı.” (Diyarbakırî, Beyrut, trs: 1/293.)

Mekke ve etrafında yaşayan Araplar, Kur’an’ın anlatım üslubu karşısında sergiledikleri tavır, Hz. Peygamber (s.a.v.) den işittikleri sözler karşısında da göstererek etkilendikleri anlaşılmaktadır. Meselâ, Devs kabilesinden Hz. Muhammed’in (s.a.v.) sözlerini işiten Tufeyl b. Amr, ona şöyle demektedir. “Sözün çirkin olanı da güzel olanı da bana gizli değildir. Sen bana yumuşak davrandın, senden güzel söz işittim, sen kendini bana anlat.” (İbn-i Sa’d, 4/ 237.) Daha sonra da Hz. Peygamberin (s.a.v.) etkileyici sözlerini tasdik ederek Müslüman olmuştur.

4.1.2.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Çocuklukta Kazandığı Dil Yeteneği

Kur’an’ın indiği miladî yedinci asrın başlarında Arap toplumu, edebî yönden fasih Arapçanın zirvede olduğu bir dönemi yaşaması hasebiyle, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) vahyedilen Kur’an’ın dil yapısı ve belağatı da cahiliye şiiri ve nesrini geride bırakacak biçimde, edebî bir mucize olarak gelmiştir. Kur’anı tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *cevâmiu’l-kelim* ve bazı dil kabiliyetlerine sahip olarak gönderilmiştir. Edebî metin olarak fasih bir söz olan Kur’an-ı kerim’i, insanlara anlatmakla görevli olan Hz. Peygamber’de, mevcut dil yeteneğinin, nasıl oluştuğuna bir göz atalım. Hz. Peygamber’de (s.a.v.) mevcut bu yeteneğin doğuştan var olan beyan yeteneği olduğunu, beyan etmiştik. Bu yeteneğin geliştirilmesinde ona katkı sağlayan amillerin başında, onun; fasih Arapça’nın konuşulduğu bir kabilede doğması ve çocukluğunu da, aynı bölgede geçirmiş olması, onun fasih dilinin temellerinin oluşmasındaki faktörler olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamberin (s.a.v.) vahiy öncesi hayatına bakıldığında; onun, Arap dilinin fasih bir şekilde kullanıldığı bir kültürel coğrafyada doğup, büyüdüğü anlaşılmaktadır. O’nun, Arapçanın en fasih konuşulduğu kabilelerden birisi olan Kureyş kabilesinde doğması ve diğer bir kabile olan Benî Sa’d kabilesinde sütanneye verilerek, o kabilede yetiştirilmesi, çocukluğundan itibaren, yetiştiği ortamın onun zihni ve edebî gelişiminde aktif rol oynamış

olabileceğini güçlendirmektedir. Onun doğduğu, çocukluk ve gençlik dönemini geçirdiği Kureyş kabilesinde konuşulan dilin özelliklerini, Suyûtî (ö. 911/1505.) şöyle değerlendirmektedir: Kureyş kabilesi, kabileler arasında Arabın dilini en fasih konuşanı ve seçkin bir lügata sahip olduğu konusunda belagat âlimleri ittifak etmektedir.

اجمع علماؤنا بكلام العرب إن قريشا افصح العرب السنة و أصفاهم لغة “*Arap dili uzmanları, Kureyş Kabilesinin, lehçe yönünden Arapların en fasihidir ve dil yönünden en arı ve duru olduğunda görüş birliğine varmışlardır.*” (Suyutî, 1986: 1/210.) Bu nedenle Allah’ın, Peygamberini Kureyş’ten seçtiğini ifade etmektedir. Bu görüşüne şu hadisi delil getirmektedir. أنا أفصح العرب بيد أي من قريش وأني نشأت في بني سعد بن بكر “*Ben Arapların en fasihiyim, Zira Kureyş kabilesine mensubum ve Sa’d b. Bekr oğulları içersinde büyüdüm.*” (es- Suyutî, 1986: 1/210, 1998: 1/7; er Rafî, 2000:2/227) Diğer bir anlatımda ise, “*Ben, atam İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesiyim. Annem bana hamile iken gördüğü, -ondan ayrılan bir nur Şam beldelerinde Basra’nın kasırlarını aydınlattığı- rüyasıyım. Beni Sa’d b. Bekr kabilesinde sütanneye verilmişim...*” (İbn-i İshak, 1981: 28) Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki, onun dil kabiliyetleri bulunduğu ortam itibarıyla çocukluktan itibaren bir süreçte oluşmaktadır.

Hız. Peygamberin (s.a.v.) fasih dilinin oluşmasındaki ikinci etken de, onun sütanneye verilmesi ve çocukluğunun bir kısmını Benî Bekr b. Sa’d kabilesinde geçirmesidir. Hız. Peygamber, (s.a.v.) kendisinin dil kabiliyetinin oluştuğu bu dönemi şöyle anlatmaktadır. أنا أعرابكم ، أنا من قريش ، و لساني لسان بني سعد بن بكر “*Ben sizin en fasih olanınızım ve ben Kureyş’tenim, dilim Sa’d b. Bekiroğulları dilidir.*” (İbnu’l Esîr, 1421 H, 10; Suyutî,1981: 1/109.)

İbn-i Hişam, Hız. Muhammed’in (s.a.v.) doğumunu anlatırken, onun, kendisine isim konması için dedesi Abdulmuttalib’e götürüldüğü zaman, o da çocuğu Kâbe’ye götürüp, dua ederek, onun için sütanesi aradığını bildirmektedir. (İbn-i Hişam, 1329H: 1/105.) İbn-i İshak ise, Hız. Peygamberin (s.a.v.) kısa bir süre iki kadın tarafından emzirildiğini ve yakın bir zamanda dedesi Abdulmuttalib’in çocuğa sütanne olarak Bekr oğlu Sa’d boyundan Ebu Zueyb kızı Halime adında bir kadını bulduğunu bildirmektedir. (İbn-i İshak, 1981:170.) İbn-i Sa’d (ö.230.) da bu bilgiyi doğrulayarak, Hız. Muhammed’in (s.a.v.) Benî Sa’d kabilesinde sütanneye verildiğini bildirmektedir. “كان رسول الله صلى الله عليه وسلم مسترضعا في بني سعد بن بكر هوأزن “*Rasulullah (s.a.v.) Hevazin kabilesi Sa’d b. Bekr oğullarında emzirildi.*” (İbn-i Sa’d, 1960: 1/92.) Mekke’de doğan her çocuk gibi, Hız. Peygamberin (s.a.v.) de, sütanneye verilmiş nedenleri arasında, çocukların fasih Arapça dilini ve Arap adetlerini de en saf haliyle öğrenerek yetişmelerini sağlama amacını da gözetmekte oldukları anlaşılmaktadır. (Erul, 2000: 38; Gezgin, 67.) Mekke’de doğan her çocuk gibi, onun da sütanneye verilmesi ve çocukluğunun ilk dönemini bâdiyede Benî Bekr b.Sa’d kabilesinde geçirmesi, dil mantığının temellerini

oluşturmaktadır. Bütün bunların yanında ona, *cevâmiu'l-kelim* kabiliyetinin verilmesi de bu kabiliyeti geliştiren faktörlerden birisidir. (Aynî, 1972: 14/235; Galip,2000: 143.)

4.1.3.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Cevâmiu'l-kelim Kabiliyeti

Cevâmiu'l-kelim (جوامع الكلم) terkihi, sözleri toplayan yani manaları toplayan manasına gelmektedir. Terim manasında ise, anlatım üslubu olarak, sözün manasını anlatmada, amacı az sözle çok fazla mana ifade ederek ortaya koymaktır. (İbn-i Manzûr, 1418H: 8/53; Fîrûzabâdî, 1987:1491.) Hz. Peygamber (s.a.v.) e cevamiu'l- kelim kabiliyetinin verilmesi veya kendi ifadesiyle بعثت بجوامع الكلم *cevâmiu'l-kelimle* gönderilmesinin anlaşılması hususunda farklı anlayışlar mevcuttur. Bu anlayışlarda temel sorun şudur. Meramı anlatmak için az sözle çok mana ifade etmek demek olan bu kabiliyet, Allah tarafından ona ilhamla mı verilmiştir?, yoksa onun dil kazanımlarıyla mı ortaya çıkmıştır? Onda bulunan bu yeteneğin tevfiķî yani vehbî olduğunu düşünenlerden Buharî, (ö. 256/869) Nevevî (ö. 676/1277) ve Hattabî (ö. 388/998) bununla, ona vahyedilen Kur'an'ın kastedildiğini bildirmekle birlikte, hadislerin de *cevâmiu'l-kelim* olduğunu ifade etmektedirler. (Aynî, 1972: 14/235) Buharî, bu terkinin içerisinde önceki kitaplarda olan pek çok şeyin Allah tarafından peygamberde toplayıp bir araya getirdiğini (Aynî, 1972: 24/142.) ifade etmektedir. Bu görüşü savunanlara göre *cevâmiu'l-kelim*, Allah tarafından gönderilen vahiy gibi, Hz. Peygamberin (s.a.v.)gönlüne konulan vehbi bir kabiliyettir.

Diğer taraftan, *cevâmiu'l-kelimin*, onun fitratında var olan beyan melekesini geliştirerek kazandığı da düşünülmektedir. Zira Hz. Peygamberin (s.a.v.) bir hadisinden hareketle, bu sözün söylenme amacını ve siyakını anlamaya çalışalım. Âl-i İmran suresinde سَلُّوْا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ *Biz, müşriklerin Allah'a eş koşmaları nedeniyle onların kalplerine korku salarız.*” (Âl-i İmran, 3/151) Bu ayetle ilgili olarak Hz. Peygamber, (s.a.v.) عَثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ ، فَبَيَّنَّا أَنَا نَائِمٌ أُتِيبْتُ *Cevâmiu'l-kelim ile gönderildim, korkuya, endişesine karşı yardım gördüm ve ben uyurken yeryüzünün hazinelerinin anahtarları avucuma kondu.*” Buyurmaktadır. (Buharî, 1998: 56 K. Cihad, 122/ 2977, 96 K. El İ'tisâm, 1/ 7273.) Bu hadisin devamında, Kıyamet gününde peygamberler arasında ümmetinin en çok olmasını ümit ettiğini ifade etmektedir. فَارْجُوا أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. *Umarım Kıyamet gününde onların arasında, ümmeti en çok olanı olurum.*” Hadiste anlatım üslubu olarak dolaylı anlatımın kullanıldığı, görülmektedir. Burada verilmek istenen mana, Allah'ın peygamberini destekleyeceği mesajıdır. Bu destek onun kalbine cesaret verilmesi, anlatım üslubunda

cevâmiu'l-kelim kabiliyetinin güçlendirilmesi ve dilediğinde maddî desteğin ona verileceğidir. Hadiste geçen *أَتَيْتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ* ifadesinde geçen istiare sanatıyla, onun eline gerçek manada hazinelerin anahtarlarının konmayıp, savaş ve ganimetlerle Medine döneminde maddi destek sağlanması kastedilmekte olduğu açıkça bilinmektedir. Öyle ise, aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cevâmiu'l-kelimle gönderilmesiyle de, bu kabiliyetin kazanılmasında, Allah'ın yardım ve inayetinin onunla beraber olacağı anlaşılmaktadır. Hadiste geçen *buistu* kelimesi, manayı vahiy gibi Allah vergisi vehbî bir durum olarak anlaşılmasına neden olmaktadır. Nitekim İbn-i Şihab ez- Zuhri ve yukarıda isimleri zikredilen muhaddisler, hadiste geçen bu fiilden dolayı, cevâmiu'l kelim terimini, vehbî bir meleke olarak telakki ederek, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hadisleri olarak anlamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi tarafından geliştirilen fesahat ve belâğat kabiliyetleri sayesinde manaların derinliğine kolaylıkla nüfuz edilebilmekte ve söz söylerken en güzel anlatım tarzını kullanabilmektedir.

4.1.4.Mekke'de Farklı Dil ve Lehçelerin Etkisi

Peygamberler kendilerini topluma adayan insanlardır. Allah'ın görevlendirdiği risalet görevini yerine getirmeleri için insanlarla daha çok karşılaşmakta ve risalet görevleri gereği, onları etkilemek için hayatlarının büyük bir bölümünü onların arasında geçirmektedirler. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çocukluk ve gençlik çağından farklı olarak, kendisine vahyin geldiği m. 610 yılından itibaren, onun sosyal hayatında gözle görülen bir farklılık ve hareketlilik söz konusudur.

Mekke döneminde, gelen vahyin arap edebiyatına meydan okuyan ve onu aciz bırakan edebi üslubu, onun kelamının fesahatine güzellik katan belîğ bir kaynak olmakla birlikte, onun Mekke civarında yaşayan bedevi kabilelerle buluşması, onlarla iletişime geçmesi ve onların lehçelerini kullanabilmesi onun fasih diline katkı sağlayan etkenler arasında önemli bir yere sahiptir. Onun fasih bir kelama sahip olmasında, yaşadığı toplumun dilinden, sosyal çevreden etkilendiği gerçeği ortadadır. (er-Râfiî, 2000:2/ 255.) O, İslam dinini tebliğ etmek için Mekke'de farklı boy ve kabilelere hitap ettiğinden Arapça'nın bütün lehçe ve ağızlarına aşına olduğu düşünülmektedir. (Görmez, 1997: 242.)

Genelde Mekke'nin ticaret merkezi olması, özelde ise, onun peygamberlik davetini işiterek iddianın araştırması için onunla görüşmek üzere Mekke'ye gelen kabilelerin kendilerine has lehçelerle konuştuğu düşünülürse, onlara hitap etmek üzere, Hz. Peygamberin (s.a.v.)

onların lehçe ve dillerini anladığı ve çeşitli anlatım üslupları kullanarak onlarla iletişime geçmesi zaruridir. Bu ve başka nedenlerle, onun dil dağarcığında mevcut kelimelerin çoğaldığı, lehçelerden fasih Arapçaya geçen az bilinen, *el-kelimâtu'l-ğarîbe* kelimeleri kullandığı ve çeşitli kabile lehçelerinin üsluplarına da aşına olduğu hadislerden anlaşılmaktadır.

Hz. Ali, Hz. Peygamber’de (s.a.v.) gelişen bu dil yeteneğini fark etmiş olmalı ki, onun Benî Nehd elçileriyle konuşmasına şahit olduğu bir ortamda, hayretini gizleyemeyerek ona şöyle sormaktadır:

“*Ya Rasulallah! Bizim dedemiz aynı, biz seni Arapların elçileriyle konuşurken, sizin çoğunu anlamadığımız lehçelerle konuştuğunuzu görüyoruz. Bunun sebebi nedir?*” Bu soruya Hz. Peygamber, (s.a.v.) şu cevabı vermektedir:
“*Rabbim beni eğitti de eğitimimi güzel etti.*” (İbnu’l Esîr, 1421 H, 11.)

Hadisin ikinci bölümü vaaz, irşat kitaplarında أدبني fiiline bağlı olarak, “*Ahlakımı ne güzel etti.*” Diye tercüme edilmektedir. Burada müşahede edildiği gibi hadisin siyaki buna imkân vermemektedir. Hatta bu hadisin söylenmesine neden olan sebep-i vürutla ilgili farklı bir rivayet daha vardır ki, onun bağlamında da aynı mana anlaşılmaktadır. Bu rivayete göre de, Hz. Ebubekir, Hz. Peygambere (s.a.v.) şöyle sormaktadır: “*Araplar arasında dolaştım, onların fasihlerini dinledim. Fakat sizden daha fasihini işitmedim. Sizi bu konuda kim eğitti?*” Hz. Peygamber, (s.a.v.) bu soruya aynı hadisi cevap olarak verdiği nakledilmektedir. (Rafîî,1973: 309.) Rafîî, bu iki faktörle ilgili olarak şunları söylemektedir.

“*Kureyş kabilesi ticaret ehliydi. Yaz, kış ticaret için ülkelere giderlerdi, hac mevsiminde birçok kabilelerden insanlarla özellikle Ukaz panayırı olmak üzere pazarlarda karşılaşırlardı. Bu nedenle, Arap kabilelerinden birçoğunun lügatinden kelimeler kullanırlardı. Bizim demek istediğimiz bu değildir.* قوم بالغريب فإن رسول الله ية كان يخاطب كل من لغتهم، وكان أصحابه لا يفهمون أكثر ذلك *Rasulullah ise, her kavmin lügatlerinde bulunan ve sahabenin çoğunu anlamadığı zor anlaşılan (الغريب) kelimeleriyle bile onlara hitap ediyordu.*” (Rafîî, 1973:195.)

Hz. Peygamber, (s.a.v.) yarımada yaşayan Arap kabilelerinin lügatlerine aşına olduğu gibi, onlara hitap ederken, onların anlatım üsluplarını da zaman zaman kullandığı anlaşılmaktadır. Mesela, Himyerlilerden bir gurup elçiyle konuşurken, onların lehçesinde lâm-ı tarif olan ال yerine ام kullanıldığından السَّعْرُ فِي السَّعْرِ أَنْ تَصُومُوا فِي السَّعْرِ “*Senin yolculukta oruç tutman (her zaman iyilik değildir.)*” (Buharî, 1998: K. Savm, 36; Müslim, Sıyâm, 92.)

hadisini onların kullanımına uygun olarak, لَيْسَ مِنْ أَمِيرٍ أَمْصِيَامٍ فِي أَمْسَفَرٍ şeklinde telaffuz ederek anlatmaktadır. (İbnul Esir, 1421 H: 1/4. Rafii, 1973: 309)

Hz. Peygamberin (s.a.v.) dolaylı anlatımı kullanarak hitabettiği bazı hadislerde kullanılan ve anlam bakımından Arap diline kazandırılan kullanımlar da vardır. Bu kullanımlar daha önce Arapçada hiç kullanılmamış olup, bunları ilk kullanan Hz. Peygamber (s.a.v.) dir. Meselâ, مات حتف أنفه ve فرس بحر gibi ifadelerde kastedilen mana, Arapça’da anlaşılma ile birlikte, bunların mana örgüsü Hz. Peygambere (s.a.v.) aittir. Atın rahatlığının geminin rahatlığına benzetilerek geniş ufukları çağrıştıran denizle ifade edilmesi, engin bir anlatım üslubunu göstermektedir. Yine, ansızın ölmeyi anlatan, *burnunun üstüne düşme* anlatımı da, dinleyenlerde olayın yaşanmış haline şahit olunuyormuş gibi manaya tazelik ve heyecan katar. Hadislerde de anlatım üslubu olması bakımından ilk olarak kullanılan şu sözler, *cevâmiu’l-kelim* nevinden sözlerdir. (Câhız, trs, 1/209; Suyutî, 1981: 1/209) Hz. Peygamber (s.a.v.) in لا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ. “ Mü’min bir delikten iki defa ısırılmaz.” (Buharî, 1998: 78 K. Edeb, 83/6133.) ve الآن حَمِي الوطيسُ “*Harp kıızıştı*” (Müslim, Cihad, 28.) ilk olarak söylediği kinaye sanatı muhtevalı hadisler ilk olarak ondan duyulmasına rağmen, sahabenin bu ifadelerden kastedilmiş olan manayı anlaması ve hafızasına yerleştirmesi, onun anlatım tarzının güçlü olduğunu göstermektedir.

4.1.5. Medine’de Farklı Din Mensupları ile Karşılılaşması

Hz. Peygamberin, (s.a.v.) Mekke’den Medine’ye hicretinden itibaren, Medine’de yaşayan yahudî kabileleri ve o civarda varlıklarını sürdüren Necran Hıristiyanları gibi farklı din mensupları ile karşılaşarak, onlara da tebliğde bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca onun Medine Site Devleti’nin başkanı olması hasebiyle, farklı din mensuplarıyla karşılaşmış olması, onların dillerini, dillerindeki ifade tarzlarını ve kültürlerini tanıma fırsatı bulmuş olması ve onları dine davet etmesi onun anlatım tarzını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Zira Hz. Peygamber, (s.a.v.) ümmi bir elçi olarak tebliğ görevini yaparken, çeşitli din mensuplarıyla, birçok Arap kabileleriyle ve sosyal hayatın her sınıfından insanlarla görüşmelerinde Arap dilini kullanarak onları İslam dinine davet ettiği bilinmektedir.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) hıristiyanlarla ilişkileri, Mekke döneminde başlamış olup, çeşitli vesilelerle onlarla görüşmüş, onlardan İncil ve Tevrat’tan bazı peygamberlerle ilgili bilgiler dinlemiştir. Bu nedenle, Mekke’de inen ayetlerin bir kısmında, Hz. İsa, Meryem ve Hıristiyanlarla ilgili bilgiler bulunmakta ve onları Allah’a eş koştuktan

uzaklaşmaya davet etmektedir. (Meryem, 9/17-37, Enbiya,21/91, Zuhruf, 43/63-65.) Necran hıristiyanlarından bir heyet, Mescid-i Nebi'ye gelerek; Hz. Peygamberle (s.a.v.) bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Hicretin 7. Yılı Muharrem ayında Hz. Peygamber, (s.a.v.) komşu devlet yetkililerine elçiler göndererek, onları İslam dinine davet etmiştir. Onun elçiler göndererek İslama davet ettiği kralların çoğu hıristiyandır. (Hamidullah,1981:140,141.) O, Dıhye b. Halife'yi, Rum Kayseri Hirakliyus'a; Abdullah b. Huzafe'yi, İran Kısrası Hüsrev Perviz'e; Şuca b. Vehb b. Esedî'yi, Gassan hükümdarı Haris b. Ebi Şimre'ye; Salit b. Amr'ı, Yemame hükümdarı Hevze b. Ali'ye; Amr b. Ümeyye'yi, Habeş Necaşisi Ashama'ya ve Ayyaş b. Rebia'yı, Himyer kiralına elçi olarak göndermiştir. (İbn Sa'd, 1960: 1/258-261; İbn Hişam, 1971: 3/321.) Elçiler bu ülkelerin hükümdarlarına giderlerken yanlarında Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yazdırılıp, mühürlenmiş birer mektup götürmüşlerdir. (İbni Sa'd, 1960: 282-283; İbn Hişam, 1971: 3/321-323.) Hz. Peygamber (s.a.v.) in gönderdiği mektuplarda anlatım ifadesi kısa, özlü ve anlatmak istediği mesajdan eksik bir anlam kalmayacak derecede manayı içine alan ifadelerden oluşmaktadır. Meselâ, Herakliyus'a gönderdiği mektupta şu ifadeler yazılmaktadır. فَإِنِّي أَدْعُوكَ بِدَعَايَةِ الْإِسْلَامِ، أَسَلِمُ تَسَلَّمُ، يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِن تَوَلَّيْتَ فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرَبِيِّينَ “Ben seni İslam'a davet ediyorum. Müslüman ol selamet bul. (Böylece) Allah senin mükâfatını iki kat versin. Şayet yüz çevirirsen, ırgat ve çiftçilerin vebali de senin üzerindedir. (Suyutî,1981: II/446-460; Hamidullah, 1981:120-128, 1/333.) Hz. Peygamber, (s.a.v.) Necran'a gönderdiği mektubuna şöyle başlamaktadır.

من محمد النبي رسول الله إلى أسقف نجران أسلم أنتم، فإنني أحمد إليكم إله إبراهيم واسحاق بإسم إله إبراهيم واسحاق ويعقوب، ويعقوب؛ أما بعد فإنني أدعوكم إلى عبادة الله من عبادة العباد وأدعوكم إلى ولاية الله من ولاية العباد، فإن أبيتم فالجزية، فإن أبيتم آذنتكم بحرب والسلام

" İbrahim, İshak ve Yakub'un rabbinin adıyla! Allah'ın elçisi ve peygamberi Muhammed'den (Sav.) Necran Başpapazına, Sizler Müslüman olun! Ben Yakup İshak ve İbrahim'in rabbine hamd ettiğimi size bildiriyorum. Gerçekten de ben sizi yaratılmışlara tapmaktan, Allah'a kulluğa ve sizi yaratıklara verilmiş sözden Allah'ın velayetine çağırıyorum. Şayet reddedecek olursanız, cizye gerekir, eğer buna da diretirseniz harp açarım, vesselam." (Hamidullah, 1981:132)

Bu iki mektupta kullanılan üsluba bakıldığında, muhatabın kültürel anlayışına göre farklı cümlelerin yer aldığı, ancak mesajın aynı olduğu anlaşılmaktadır. Davetin ve mektupların yazılma amaçlarının, onların İslam'a girerek huzura ermeleri mektuplarda açıkça anlaşılmaktadır. Necran başpapazlarına yazılan mektupta ise, Allah'a hamd etmek yerine, onların kabul ettikleri peygamberlerin rabbine hamd edilmesi, muhataba karşı saygının korunduğunu bildirmektedir. Böylece kitap ehli olan muhatapla ilişki kurulmasında, bu giriş

oldukça büyük önem taşımaktadır. Hicretin 9. yılı ise, Medine'ye çevre kabilelerin elçileri Hz. Peygambere (s.a.v.) gelerek, kabileleri adına onunla görüşmüş ve çoğunlukla Rasulullah'a beyat ederek, müslüman olarak ayrılmışlardır. Bu nedenle, bu yıla *Senetu'l vufûd*, yani elçiler yılı denmektedir. Bu elçilerden biri vardır ki, kendisi Arap şiirini, Farsça ve Rumca dillerini bilen ve okuyan Süleym oğullarından Kays b. Nüşbe'dir. Müslüman olup kavmine döndüğünde onlara veciz bir hitapta bulunarak şunları anlatmaktadır.

“ Ey Süleymoğulları! Ben Rumların açıklamalarını, Farsların okumalarını, Arapların şiirlerini, Kâhinlerin kehanetlerini, Himyerilerin söylentilerini işittim. Fakat bunların hiçbirisi Hz. Muhammed (s.a.v.) den işittiklerime benzemiyor. Siz bana Muhammed hakkında itaat ediniz! O'nun dayısı sayılırsınız. O başarılı olursa siz mutlu olursunuz. Çünkü ben taştan katı kalbimle gittim. O sözünü bitirmedikçe yanından ayrılmadım.”

Hz. Peygamber, (s.a.v.) onu Süleymoğullarının allâmesi olarak isimlendirmektedir.

(İbn Esîr, 1990: IV/ 228; İbn Hacer,1988: III/260; Sezikli, 2006:103.)

Bütün bu etkenler bir arada düşünüldüğünde, Hz. Peygamberin (s.a.v.) kelamının fesahati iki mesnet üzerine dayandığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, Allah'ın vahiyle birlikte verdiği peygamberlikle kazanılan kabiliyetler, ikincisi ise, beşeri ve coğrafi etkiler dir. Her peygamberde bulunan beyan kabiliyeti ve vahiyle eğitilmiş olması, onun tebliğinin cihanşümül olmasına yalnız başına amil değildir.

4.2.HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) İN İRŞADINDA BEYAN SANATLARININ ETKİLERİ

Miladi yedinci yüzyılın başlarında, peygamberlikle görevlendirilen Hz. Muhammed (s.a.v.) e, Arapça bir kitap olan Kura'n-ı Kerim nazil olmuştur. (Zuhruf, 43/ 2, 3;Yusuf, 12/2.) Bu kitapta, insanları dine davet ederken nasıl bir yol izlemesi gerektiği de yine vahiyle ona bildirilmektedir اذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ “ *Rabbinin yoluna hikmetle, güzel nasihatle davet et ve onlarla güzellikle mücadele et. Zira senin rabbin kendi yolundan sapanı da, hidayet üzere olanı da en iyi bilendir.*” (Nahl, 16/25.) O da, irşadında bu yolu takip ederek, insanları rabbinin yoluna davet etme konusunda büyük gayret göstererek, risalet görevini tamamlamıştır. Onun, bir şeyi ifade etmek istediğinde sözünün doğru anlaşılması ve muhatabı etkileyebilmesi için, çok farklı anlatım tekniklerine başvurduğu (Görmez, 2000 2. baskı: 201) ve beyan ilminin sanatlarını kullanarak, sözlerini herkesin anlayacağı sade bir üslupla muhataplarına anlattığı müşahede edilmektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) hitabında sözleri tane tane söylemekte, kolay anlaşılır, sade bir dil kullanmakta ve dilde mevcut edebi sanatları da kullanarak tebliğde bulunmaktadır. Bu nedenle, onun fasih kelimada gerektiği yer ve durumlarda beyan sanatları olan teşbih, temsil, mecaz, istiare ve kinaye sanatlarını abartma ve yapmacığa kaçmadan, en güzel bir şekilde kullandığı araştırmamızda tespit edilmektedir. Bu nedenle, İslam dinine ilk girenlerden başlamak üzere dinin Arap yarımadasına yayılmasında, onun kelimada kullandığı anlatım üslubunun büyük bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

4.2.1. Hz. Peygamberin (s.a.v.) Anlatım Üslubunun İslam’a Davette Etkisi

Hz. Peygamber, (s.a.v.) irşat görevini yerine getirirken muhatapla konuşmalarında onların dil ve kültürel seviyelerini gözetmekte, muhatabın seviyesine uygun ve anlayacağı bir anlatım üslubunu seçerek, onlara hitap ettiği hadislerden anlaşılmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir akşam vakti güneş batarken yanında bulunan Ebû Zerri'l- Ğıfarî'ye اَنْدُرِي اَيْنَ تَذْهَبُ ؟ قُلْتُ : اللهُ وَرَسُولُهُ اَعْلَمُ ، قَالَ : فَاَيْنَ تَذْهَبُ حَتَّى تَسْجُدَ تَحْتَ الْعَرْشِ ، فَتَسْتَأْذِنَ فَيُؤَدِّنَ لَهَا ، وَيُوشِكُ اَنْ تَسْجُدَ فَلَا يُقْبَلَ مِنْهَا ، وَتَسْتَأْذِنَ فَلَا يُؤَدِّنَ لَهَا ، يُقَالُ لَهَا : اِرْجِعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ ، فَتَنْطَلِعْ مِنْ مَغْرِبِهَا

“ Bilirmisin, Güneş nereye gidiyor? “ diye sorduğunda Ebu Zer (r.a): “Allah ve Rasulü daha iyi bilir.” demesi üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı vermektedir. “... O, Arşın altında secde etmeye gider, izin ister, kendisine izin verilir. Tekrar secde etmek ister ondan bu talebi kabul edilmez. İzin ister, kendisine izin verilmez ve: Haydi nereden gelmişsen, oraya dön! Denir o da batısından doğar.” (Buharî, 1998: 59 K. Bedu’l- Halk, 4/ 3199.)

Rasulullah, bu hadisinde, Güneşi efendisine itaat eden, ondan izinle hareket eden ve ona boyun eden bir kula benzeterek, onun yörüngesi içindeki uyumlu hareketini, istiare sanatıyla anlatmaktadır. Böylece Güneş’in doğuşu ve batışını, kendisi için takdir edilen yörüngesinde itaat eden bir kul gibi düzenli bir şekilde hareket ettiği dolaylı anlatımla muhataba izah edilmektedir.

Kuran’da ve hadislerde üslup olarak kullanılan temsillerde, teşbihlerde mecaz ve istiare edebi sanatlarının unsurlarının büyük çoğunluğu bedevi hayattan seçilmiş, hem bedevi kültüründe yaşayanların hem de Mekke ve Medine gibi medeni kültüründe kolaylıkla anlaşılabilir asıllar verilmektedir. Mesela, deve, menzil, kuru, melik, güneş, ay, hurma gibi herkesimin anlayacağı asıllardır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) müslümanı benzettiği ağacı sormak üzere “ yapraklarını dökmeyen ağacı sorarak” şöyle buyurmaktadır. *إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ قَالَ: فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَوَادِي قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَوَقَعَ فِي نَفْسِي شَجْرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا، وَإِنَّهَا مَثَلُ الْمُسْلِمِ، حَدِيثُنِي مَا هِيَ أَنَّهَا النَّخْلَةُ، فَاسْتَحْيَيْتُ، ثُمَّ قَالُوا: حَدِيثُنَا مَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: هِيَ النَّخْلَةُ*

Ağaçlar içerisinde öyle bir ağaç vardır ki, yapraklarını dökmeyiz. İşte bu ağaç Müslümanın misali gibidir. Söyleyin bana, bu ağaç hangisidir? İnsanlar badiyede yetişen ağaçları saydılar. Abdullah dedi ki: Hatırımında bunun hurma ağacı olduğu geçti. Sonra, ya Resulallah! Bu hangi ağaçtır? Bize söyle dediler. Rasulullah (s.a.v.) ta; o, hurma ağacıdır, dedi.” (Buharî, 1998: 3/K. İlim, 4/61; Ayni, 1972: 3/14.)

Bunun üzerine sahabe, bu ağacı vadilerde ve badiyede aramışlar, ancak hayatlarında en çok hemhal oldukları hurma ağacı, onların hatırlarına gelmemiştir. Hâlbuki irşat dilinde bu unsur herkesin rahatlıkla anlayacağı bir asıl olarak seçilmektedir. Yine Kuran’da bir surenin ismini aldığı ماعون (Maûn, 107/7.) bir yardımlaşmadır. Kelime aslını bedevi hayatta komşuların günlük hayatta zaruri olarak kullanımında birbirine muhtaç oldukları tencere, çanak, bıçak ve balta (İbn-i Kesir, 1985: 8/518; Mahalli, Suyutî, trs: 520.) gibi şeyleri temlik veya kullanımına müsaade ederek yaptıkları yardımı yansıtmaktadır. İşte bu dayanışmayı engelleyenler, ayette kınanmaktadır. Arap dilinin müfredatında olduğu gibi, edebi temellerinde de bu unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlar, hem Kur’an irşadında hem

de nebevî irşatta iletişimi sağlamak için kullanılmaktadır. Hadislerin dil mantığı nüzul dönemi arabın dil mantığı ile benzerlik göstermektedir.

Toplumun örf adetlerine duyarlı davranan Hz. Peygamber, (s.a.v.) bir bayram günü deflerle şarkı söyleyenlere tepki gösteren Hz. Ebubekir'i, uyarmak durumunda kalmaktadır. Hz. Ebu Bekir onları: *“Böyle bir bayram gününde Hz. Peygamber (s.a.v.) in hanesinde şeytanın zurnalarını mı çalacaksınız?”* diyerek ikaz etmek isteyince, *فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا بَكْرٍ، إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَهَذَا عِيدُنَا* Hz. Peygamber, (s.a.v.) *“Ey Ebubekir! Her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır.”* (Buharî, 1998: 13 K. İdeyn, 3/ 952.) diyerek, mecaz sanatıyla Şeytan'ın aletleri olarak nitelendirilen çalgı aletiyle eğlenmeye müsaade etmektedir. Böylece Hz. Peygamber, (s.a.v.) bayramdaki eğlenmenin milletlerin kültüründe var olan bir hak olduğunu anlatmakta ve onlara irşatta hoşgörünün bir örneğini yaşatmaktadır.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) toplumla sağlıklı iletişim kurmak için, onların anladığı dilden, hatta bazen onların kullandıkları lehçelerle konuşmakta ve Arapçanın anlatım üsluplarıyla onlara hitap etmektedir. Bu durum, onun yukarıda geçen Himyerlilerle konuşmalarından anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) nebevi irşadında olduğu gibi, kelimada da, izahta bulunmak, zihinlerde manayı canlandırmak, işiteni anlama sürecine katmak, meseleyi daha etkili bir şekilde sunmak, gerektiğinde mübalağalı anlatımda bulunmak için teşbih, temsil, mecaz, istiare ve kinaye edebi sanatlarını kullanmaktadır. Övülmesi gerekeni övmek, yerilmesi gerekeni yermek ve özel konularda iffetli bir anlatımda bulunmak için de kinaye sanatının daha çok kullanıldığı görülmektedir. O, hitabetinde dolaysız anlatımı kullandığı gibi, gerektiği durumlarda teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi dolaylı anlatım tarzlarını kullanmış olduğu anlaşılmaktadır. Netice olarak, yirmi üç küsur yıl içinde Arafat'ta kendisini dinlemek üzere bir arada hazır bulunan yüz binin üzerinde bir Müslüman topluluğa hitap ettiği müşahede edilmektedir.

4.2.2.Hz. Peygamberin (s.a.v.) Anlatım Üslubunun, Muhtediler Üzerinde Etkileri

Hz. Muhammed (s.a.v.) kendisine vahyolunanı insanlara tebliğle görevlendiğinde, onun açıktan İslam'a ilk çağrısı, Safa tepesinde Mekkelilere hitabıyla başlamaktadır. O, Safa tepesinde insanları dine davet etmek üzere, *يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ - أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا - طءكمي خسابويانيئاياغسعر*

اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ، يَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ، وَيَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

“Ey Kureyş halkı! Bir kelime –veya buna benzer bir şey- ile kendinizi (Cehennemden) kurtarın. Zira Benim, size Allah tarafından size gelecek hiçbir şeye gücüm yetmez. Ey Abdi Menaf oğulları! Benim, size Allah tarafından size gelecek hiçbir şeye gücüm yetmez. Ey Abdulmuttalip oğlu Abbas! Benim, size Allah tarafından size gelecek hiçbir şeye gücüm yetmez, Ey Rasulullah’ın halası Safiye! Benim, size Allah tarafından size gelecek hiçbir şeye gücüm yetmez.” Diye davet etmektedir. (Buharî, 1998: 65 K. Tefsiri’l- Kur’an, 26 S. Şuarâ, 2/4771.)

Mekke’de iskân eden çeşitli kabilelerin ileri gelenlere isimleriyle hitap ederek, onlara değer vermekte, onların gönüllerini almak üzere İslam’a davet ederken, onların hafızalarında zaten var olan Cehennem azabından onları kurtuluşa çağırılmaktadır. Bu davetinde اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ fiili ile istiare sanatını kullanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklerin, kendisine güvenip güvenmediklerini denemek için, “Ben size şu dağın arkasında düşman ordusu vardır desem bana inanır mısınız?” sorusunu yöneltmekte ve onların kendisini tasdik edeceklerini söylemeleri üzerine, çağrısının konusunu açıklamaktadır. O da şiddetli bir azaba uğramamaları konusunda onların uyarılma görevidir. Ebu Leheb gibi, bu habere inatla inanmayanlar olduğu gibi, onun bu üslubuyla ikna olup, İslam’a girenler de olmuştur. (İbn-i Sa’d, 1960: 1/200.)

İlk Müslüman olanlardan Amr b. Abese, putperest inancın kendisini tatmin etmediğini düşünerek, arayış içinde Hz. Peygamber (s.a.v.) i bularak ona, “Sen nesin? Peygamber ne demek, Seni kim gönderdi? Seni ne ile gönderdi?” diye sorular sorarken, Hz. Peygamber (s.a.v.) sabır ve metanetle sorularına cevap vererek, onun anlayabileceği en açık ve sade cevaplarla onu ikna etmeye çalışmaktadır. Onun seni ne ile gönderdi? Sorusuna ise, sade bir üslupla, dinin temel esaslarından birkaç tanesini ona öğretmek üzere şöyle buyurmaktadır: “Tek olan Allah’a eş koşmaksızın ona ibadet etmek, putları terk etmek, akrabayı gözetmek ile gönderildim.” Bunun üzerine Amr b. Abese Müslüman olmakta ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) tavsiyesi üzerine ailesine dönmektedir. (İbn-i Sa’d, 1960: IV/ 218.) Yukarıda geçen cümlelerin sadeliği, badiyeden gelen Amr b. Abese’nin verilen mesajı anlamasına ve müslüman olmasına neden olmaktadır.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) anlatım tarzının güzelliğinden etkilenerek müslüman olanlardan birisi de, Tufeyl b. Amr’dır. Tufeyl Kâbe’ye vardığında Rasulullah’ın namaz kıldığını izleyerek, onun yanında durup söylediklerini dinlemektedir. Kendi kendine Hz. Peygamberi

(s.a.v.) takip ederek, konuşmak üzere ona; “*Senden güzel kelam işittim. Sen kendini bana anlat!*” demesi üzerine Hz. Peygamber, (s.a.v.) Tufeyl’e İslamı anlatarak, ona Kur’an okumaktadır. Bunun üzerine Tufeyl, Hz. Peygamber (s.a.v.) e “*Ben bundan daha güzel bir şey duymadım!*” diyerek müslüman olmuştur. Tufeyl kavmine dönerek babasına, hanımına ve süreç içinde Devs kabilesine İslamı tebliğ etmektedir. (İbn Sa’d, 1960: IV/ 237,238.)

Hz. Peygamber (s.a.v.) i ziyarete gelen heyetler içinde gençlerden oluşan heyetlerde vardı. Görüşmelerinde İslam’a girmeleri halinde onlara dini anlatmak üzere bazen birkaç hafta onları eğitir, dinin uygulamasını öğreterek, onları kendi kabilelerine irşat görevlisi olarak gönderirdi. İşte onlardan birisi de Malik b. Huveyris’in heyetidir. Mâlik b.Huweyris’in anlattığına göre, bir gurup gençler olarak Rasulullahı ziyarete giderek, orada yirmi gece kaldıklarını bildirdikten sonra, onun çok merhametli olduğunu ve kendilerinin ailelerini özlediklerini anlayınca onlara şöyle söylediğini anlatmaktadır. اَرْجِعُوا فَكُونُوا فِيهِمْ وَعَلِّمُوهُمْ وَصَلُّوا ، فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَدِّئْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيُؤَمِّمَكُمْ أَكْبَرُكُمْ “ *Haydi! Ailelerinizin yanına geri dönün! Onlarla beraber kalın. Onlara (dininizi) öğretin ve onlarla namaz kılın, namaz vakti geldiğinde içinizden biri size ezan okusun. Yaşça daha büyük olanınız ise size imam olsun.*” (Buhârî, 1998: K. Ezan 17/ 628.)

4.2.3. Hz. Peygamberin (s.a.v.)Anlatım Üslubunun, O Günden Bu Güne Etkisi

İnsan beyninin olayları hatırlama gücü, olayların beyne kaydedilmesi esnasındaki etkileme gücüne bağlıdır. Çok etkileyici olaylar zihinde daha kalıcı ve hatırlanması daha uzun süre devam eder. Toplumların belleklerine yerleşen ve en çok hatırlanan olaylar da böyledir. Durum Hz. Peygamberin (s.a.v.) irşadının günümüze değin gelmesinde de böyledir. İrşatta insanları en çok etkileyen hadisler hem ravilerin belleğinde hem de toplumun belleğinde daha kalıcı bir yer etmesi sebebiyle günümüze kadar intikal ederek bizlere ulaşabilmektedir. Bu varsayımdan hareketle, bu bölümde üç örnek inceleme üzerinde durmak uygun görülmüştür.

Bunlardan birincisi, hadislerden sahabeyi en çok etkileyen ve günümüze ulaşan hadislerin üçüncü hicrî asırda hadis mecmualarında ve hadis kitaplarında toplanan en çok nakledilen hadislerin beyan sanatları yönünden, ele alınması olmuştur. Bu mecmualarda, o dönemin hadisçilerinin çoğu tarafından ittifakla rivayet edilen hadisler ise, hadislerin zübdesi, yani kaymağı mesabesindedir. Çalışmamızda muhaddisler tarafından ittifakla rivayet edilen hadislerin anlatım üslupları incelenmiş olup, bu hadislerde anlatım üslubu olarak

kullanılmakta olan beyan sanatları tahlil edilerek, bu anlatım üsluplarının Hz. Peygamberin (s.a.v.)irşadına katkısı değerlendirilmektedir.

İkinci örnek inceleme ise, irşatta etkileyici rivayetlerde üçüncü hicrî asırda kalmayıp günümüze kadar tarihi eserlere nakşedilmiş, insanların gönlüne hitap eden kürsülerde minberlerde en çok okunan hadisler araştırılarak, bu hadisleri edebî üslup yönünden, tahlil etmek bizi bu hadislerin etkileme gücünü anlamaya yöneltecektir. Bu nedenle, günümüz irşadında sıklıkla okunan hadislerin anlatım metotları aynı zamanda irşatta etkili anlatım tarzları demektir. Böylece Hz. Peygamberin (s.a.v.) anlatım tarzını ifade eden fasih kelamının günümüz irşadına etkisi de ortaya çıkacaktır.

Üçüncü örnek inceleme ise, tarihi eserlerde yazılmış olan hadislerin anlatım tarzı üzerinde değerlendirme yapılarak, hadislerin beyan edebi sanatları açısından tahlillerini yapma cihetine gidilmiştir. Böylece hadislerin tarihi süreçte intikal ederek hayatiyetini sürdürmelerinde ve insanları etkilemesinde rol oynayan özellikleri anlaşılmasına çalışılmaktadır.

4.2.4 İttifakla Rivayet Edilen Hadislerin Anlatım Üslubu

Muhaddisler tarafından ittifakla rivayet edilen hadislerden kastımız, sahih hadislerin bulunduğu ve İslam âleminde şöhret bulmuş şu yedi eserle sınırlandırılan hadis kaynaklarıdır. Bu hadis kaynakları; hadis edebiyatında الكتب الستة diye bilinen Buharî ve Müslim'in الجامع الصحيح isimli eserleri, Ebû Davûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Neseî'nin السنن kitapları ve Ahmed b. Hanbel'in المسند dir. Bu yedi eserde bulunan ve ittifakla rivayet edilen hadisler, anlatım üslubu yönünden, ele alınarak, tahlil edilmektedir.

Yapılan bu tahlil de İmam Buharî'nin *el-Camiu's Sahih* adlı hadis kaynağının taranması başta olmak üzere *Kütüb-ü Sitte* üzerinde çalışılmış, ayrıca İbrahim Hazımî'nin *7 Hadis İmamı'nın İttifak Ettikleri Hadisler* (Hazımî, 2013:) adlı çalışmasından da faydalanılmıştır. Önce ittifakla rivayet edilen hadisleri mevzularına göre sınıflandırarak, iman, ibadet, ahlak, fazilet ve muamelatla ilgili konulara örnek olacak şekilde konu başlıkları tespit edilmektedir. Tespit edilen hadisler anlatım üslubu olarak, düz veya dolaylı anlatımla anlatılmasına göre sınıflandırmaya tabi tutulmakla birlikte, dolaylı anlatımla anlatılan hadislerde teşbih, mecaz, istiare ve kinaye sanatlarından hangisinin kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. Böylece sahih hadis kaynaklarında ittifakla rivayet edilen hadislerin anlatım üsluplarını değerlendirme

fırsatı doğmaktadır. Bunun sonucu olarak ta, anlatım üslubu bakımından hangi özelliğe sahip hadislerin, en çok rivayet edilmiş olduğu anlaşılacaktır.

İşte bunları kısaca özetleyebilmek için çizelge içinde 9 konuda 41 hadis incelenmek üzere ele alınmıştır. Şimdi birinci sütunda hadislerin konusu, o konuda kaç hadisin seçildiği ve bu hadislerde hangi anlatım üslubunun yer aldığı, ikinci sütunda ise hadislerin kaynakları ve anlatım üslubu ile ilgili açıklamanın yapıldığı bir tablo aşağıya çıkartılmıştır.

İttifakla Rivayet Edilen Hadisler Tablosu

Hadisin konusu, Metni ve edebi sanatı. Hadisin Kaynağı ve Değerlendirme

<p>Niyet إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَاجَرَ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ <i>Dolaylı anlatım-</i> <i>Mecaz-i Mürsel</i> مَنْ قَاتَلَ لِنُكُونِ كَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ <i>Mecazı Mürsel</i> الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى <i>Istiare</i> عَنِ الطَّرِيقِ. وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ اتَّقِ دَعْوَةَ الْمُظْلُومِ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ <i>Istiare</i> إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ <i>Mecazı Mürsel</i> مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ <i>Kinaye</i> يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا حينما اتاه وفد (عبد قيس) قال: نهاهم عن اربع <i>M.Mürsel</i> الحنتم و الدباء والنقير و المزفت</p>	<p>1-Buharî, Bedu'l vahyi,1,İman, 41; Müslim, İmaret, 155; Ebû Dâvûd, Talak, 11; Tirmizi, Fezâilu'l Cihad, 16; Neseî, Taharet, 60; İbn-i Mace, Zühd, 26, Ahmet b. Hanbel, 1/25.) 2-(Buharî, Cihad, 15; Müslim, İmamet, 149, 150.) 3-(Buharî, İman, 3; Müslim, İman, 57, 58.) 4- (Buharî, Zekât 1; Müslim İman, 29)5- (Buharî, Eyman, 15; Müslim, İman, 201.) 6- Buharî, Tıp, 56; Müslim, iman, 75) 7- (Buharî, İman, 40; Müslim, İlim, 25) <i>Ahlakla ilgili bu konu irşatta ana konulardan olup, hepsinde beyan sanatlarında bir tanesi mevcuttur.</i></p>
<p>Namaz لَتُسَوَّنَّ صُفُوفُكُمْ أَوْ لِيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ <i>Mecaz-ı Mürsel</i></p>	<p>(Buharî, Ezan 71, Müslim salât, 127.) (Buharî, Ezan 21, Cum'a 18; Müslim, Salât 151-154.) (Buharî, Salât 60;</p>

<p>إِذَا سَمِعْتُمْ الْإِقَامَةَ ، فَأَمْسُوا إِلَى الصَّلَاةِ ، وَعَلَيْكُمْ <i>Düz anlatım</i> بِالسَّكِينَةِ إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رُكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ <i>Mecaz-ı Mürsel</i> إِذَا سَمِعْتُمْ النِّدَاءَ ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَدِّينُ <i>Teşbih</i> إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَمَّنُوا ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينَ <i>Düz</i> الْمَلَائِكَةِ : غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ <i>anlatım. Söz hakikat manasındadır.</i> أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ - أَوْ : لَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ - إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ ، أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ ، <i>Teşbihi</i> أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ <i>Beliğ</i> إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَلَا يَبْصُقُ قَبْلَ وَجْهِهِ ، فَإِنَّ <i>Mecaz-ı Mürsel</i> اللَّهُ قَبْلَ وَجْهِهِ إِذَا صَلَّى مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ، ثُمَّ رَاحَ فَكَانَتْ قَرَبَ بَدَنَتِهِ ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ <i>Teşbih</i> فَكَانَتْ قَرَبَ بَقَرَةٍ ،</p>	<p>Müslim, Salâtu'l Misafirin 69-71) (Buharî, Ezan, 7; Müslim Salat 7.) (Buharî Ezan, 111; Müslim Salat 71.) <i>Altı tane edebi sanatlarla dolaylı anlatım ve üç tane de düz anlatım söz konusudur.</i></p> <p>(Buharî, Ezan, 53; Müslim salat, 114- 116.) (Buharî Salat, 18; Müslim salat, 77-81.) (Buharî Ezan 94, 122; Müslim, Salat, 45, 46.) (Buharî, Cuma, 4, 12 Müslim Cuma 10.)</p>
<p>Taharet İbn Abbas (r.a.) Rasulullah'ın abdestini anlatırken, قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى <i>Teşbih,</i> اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ نَحْوَ وَضُوئِي هَذَا özellikle إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يُفْرَغَ عَلَيْهَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ؛ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا <i>Kinaye</i> يَدْرِي أَيَّنَ بَاتَتْ يَدُهُ إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَنْتَفِسْ فِي الْإِنَاءِ وَإِذَا أَتَى الْحَلَاءَ فَلَا يَمَسُّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَلَا يَتَمَسَّحُ بِيَمِينِهِ <i>İstiare, Mecaz-ı Mürsel</i></p>	<p>1-(Buharî Vudu, 1,2; Müslim, Hayız, 95.) 2 (Buharî Vudu, 26; Müslim, Taharet 87) 3- (Buharî, Vudu, 18,19; Müslim,</p>
<p>Nikâh <i>Mecazi</i> فَادْهَبْ قَدْ مُلِّكْتُهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ <i>mürsel</i> أُولِمَ وَلَوْ بِشَاةٍ <i>Düz anlatım</i></p>	<p>1- (Buharî, Nikâh,14, 32; Müslim, Nikâh, 76,77.) 2- (Buharî, Nikâh, 6, 49; Müslim, Nikâh, 79-83.) 3-(Buharî, İlim, 31; Müslim, İman 241.) (Buharî</p>

<p>ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ : رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَأَمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَهُ أَجْرَانِ ، <i>Düz anlatım</i> يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ ، فَإِنَّهُ أَغْضَى لِلْبَصَرِ ، وَأَحْصَنَ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ <i>İstiare</i> يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ</p>	<p>Savm, 10 Nikâh 2, Müslim Nikâh, 1-4.) <i>Bir yönüyle muamelat, bir yönüyle ibadet olan Nikâhla ilgili iki düz anlatım, iki de dolaylı anlatım vardır.</i></p>
<p>Alış veriş لا يبيع على بيع أخيه، ولا يسوم على سوم أخيه، <i>İlk bölüm düz anlatım, ikinci bölüm kinaye</i> مَنْ أَدْرَكَ مَالَهُ بِعَيْنِهِ عِنْدَ رَجُلٍ - أَوْ إِنْسَانٍ - قَدْ Düz anlatım أَفْلَسَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ الدَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمَلْحُ بِالْمَلْحِ مِثْلًا بِمِثْلِ سِوَاءٍ بِسِوَاءٍ يَدًا يَدًا فَإِذَا اخْتَلَفْتِ هَذِهِ Düz الأَصْنَافُ فَيَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا يَدًا <i>anlatım</i> الْحَلَالُ بَيْنَ ، وَالْحَرَامُ بَيْنَ ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ ، فَمَنْ اتَّقَى الْمُشْتَبِهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ كَرَّاعٍ <i>Mecaz,</i> بَرَّعَى حَوْلَ الْحَمَى يُرْشِكُ أَنْ يُوَاقِعَهُ <i>İstiare</i> مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ. وَإِذَا اتَّبَعْتُمْ عَلَيَّ فَلْيَتَّبِعْ <i>Kinaye Tariz</i> الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَّفَقَا ، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُورِكَ لُهُمَا فِي بَيْعِهِمَا ، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَّبَا مُحِقَّتْ Düz anlatım بَرَكَتُهُ بَيْعِهِمَا</p>	<p>(Buharî, Buyû, 58, 70; Müslim Buyû, 9-12.) Buharî, İstikraz, 14; Müslim Müsakat, 22-25.) (Buharî, Buyu, 54, 74; Müslim Müsakat, 79.) (Buharî, İman, 39; Müslim Müsakat 197, 108.) (Buharî, istikraz, 12; Müslim, Musakat 33.)(Buharî, Buyû 42, 43; Müslim, Müsakat 71.) <i>Muamelat konusunun temel başlıklarından olan Buyû ile ilgili altı hadisten üç tanesinde sanat mevcut olup, diğer üç tanesi düz anlatımla anlatılmaktadır.</i></p>
<p><i>Köle azât edilmesi</i> مَنْ أَعْتَقَ شَيْئًا لَهُ مِنْ عَبْدٍ أَوْ شِرْكَاءٍ أَوْ قَالَ نَصِيبًا Düz وَكَانَ لَهُ مَا يَبْلُغُ ثَمَنَهُ بِقِيَمَةِ الْعَدْلِ، فَهُوَ عَتِيقٌ <i>anlatım</i></p>	<p>(Buharî, Şirket, 5, 14; Müslim, Eyman 52.) (Buharî, Itk, 10; Müslim Itk, 14,15.)</p>

<p>Ahlak لعن الله الواصلة و الموصلة و الوشامة و <i>Mecaz-ı Mürsel</i> المستوشمة مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُقَلِّ خَيْرًا أَوْ <i>Tariz</i> لِيَصْمُتَ <i>Düz anlatım</i>, أن هذا حمدالله و لم تحمدالله soruya cevap verilmiştir حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ : رَدُّ السَّلَامِ وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَتَشْمِيطُ <i>Düz anlatım</i> الْعَاظِسِ وَمَا أَدْرَاكَ أَنَّهَا رُقِيَّةٌ ؟ خَذُوهَا ، وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمِ <i>Düz anlatım</i> لَا يَزِينِي الزَّانِي حِينَ يَزِينِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ <i>Kinaye Tariz</i> الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ</p>	<p>(Buhârî Libas, 85,87; Müslim, Libas 119) (.Buhârî, Edeb, 31, 85; Müslim, Lukata, 14-16.) (Buhârî, Edeb, 127; Müslim Zühd 53) <i>Ahlaki kurallar öğrenilsin diye düz anlatımla, iyiye yönelme, yasaklardan uzaklaştırmak için ise sanatlı anlatım kullanılmaktadır.</i> (Buhârî Cenaiz, 2, Müslim Selam 4,5) (Buhârî, Tıb 33, 39, Fezâilü'l-Kur'an 9; Müslim, Selâm 65-66.) (Buhârî, Mezalim, 30;Müslim, İman, 100.)</p>
<p>Kur'an'ın Fazileti مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأَ الْقُرْآنَ، وَهُوَ حَافِظٌ لَهُ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَمَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ، وَهُوَ يَتَعَاهَدُهُ، وَهُوَ <i>Teşbih</i> عَلَيْهِ شَدِيدٌ فَلَهُ أَجْرَانِ مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأَ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأُتْرَجَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ التَّمْرَةِ لَا رِيحَ لَهَا وَطَعْمُهَا خُلُوٌّ <i>Teşbih</i> الْأَيْتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مِنْ قَرَأَهُمَا فِي لَيْلَةٍ <i>Mecaz-ı Mürsel</i> كَقَتَاةِ</p>	<p>(Buhârî, T.S. Abese, 1; Müslim, Salatu'l Müsafirin, 244) (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, 17, 36; Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn 243.) Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 10, 27; Müslim, Salâtu'l-Musâfirin 256.) <i>İrşat konusu dolaylı anlatımla yani edebî sanatlarla anlatılmaktadır.</i></p>

Yukarda verilen hadislerden Şu sonuçlar çıkarılmaktadır.

- 1- İrşatta ne çıkan konular itibariyle, ahlâk ve fazilet bildiren hadislerde edebî sanatların daha fazla kullanıldığı, muamelatla ilgili konularda, özellikle hüküm bildiren hadislerde düz anlatımın tercih edildiği görülmektedir.
- 2- Dinin bütün emirlerini tebliğ etmek irşadın kapsam alanı içinde olmakla birlikte, insanları doğruya teşvik etmek, kötülüklerden sakındırmak irşadın temel amacı olmasından dolayı, bu amaca yönelik bilgi veren hadislerde anlatım tarzı olarak dolaylı anlatımın kullanıldığı anlaşılmaktadır. İrşadın daha etkili olması için Hz. Peygamber (s.a.v.) in, dolaylı anlatım üslubu tercih ettiği ve teşbih, istiare, mecaz ve kinaye sanatlarını kullandığı tespit edilmektedir.
- 3- Hadislerde teşbih, istiare ve kinaye sanatlarının kullanımları ile manevî varlıklar zihinlerde canlandırılarak mananın daha iyi anlaşılmasını sağlamakta olduğundan irşadın etkili olmasına hizmet etmektedir. Genelde akıl veya hayalle kavranabilen manevî varlıklar teşbih edilirken hissi varlıklara teşbih edilmektedir.
- 4- Kinaye ve tariz sanatı içeren hadislerde düz anlatımla verilecek temel ahlak kurallarından daha etkili telkinler yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.5.Cami Kitabelerinde Yazılan Hadislerin Tahlili

Günümüze kadar ulaşan hadislerden, Tarihi eserlere nakŐedilerek günümüze kadar ulaşan ve camilerde kubbe, minber, mihrap ve çeşitli mekânlara hat sanatıyla yazılan hadisler, irşatta en çok kullanılanların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu hadisler incelendiğinde, anlatım üslubu olarak beyan edebî sanatlarını içeren hadislerin daha yaygın olarak bu eserlerde yerini aldığı görülmektedir. Bu nedenle, tarihi eserlerde nakşedilen hadisler bir örnek çalıŐmayla edebî üslup yönünden, tahlil edilerek, irşatta etkileme gücü hakkında bir fikir elde edilmesine katkı sağlaması düşünülmektedir.

Tarihi eserlerde bulunan hadisleri, anlatım üslubu açısından tahlil etmek için, örnek bir inceleme alanı olarak Bursa Ulu Camiinde yazılı hadisler seçilmektedir. Zira bu tarihî camide yazılı hadisler, caminin Osmanlı devletinde yapılan ilk ulu camisi olması

ve sayı ve içerik olarak en çok hat eserlerine sahip olması yönüyle tarafımızdan tercih edilmiştir. Bu cami, hat sanatında geniş bir alana sahip olan celî sülüs ve daha sonraları gelişen celî talik yazıyla yazılan ayetler ve hadisler yönünden, ülkemizde bulunan camilerin en zengini durumundadır. (Karacabey, 2011; 2.) Burada bulunan tarihi eserlerde kelime-i şahadet, kelime-i tevhit, Hz. Peygamber (s.a.v.) e övgü muhtevalı ayetler (el-Enbiya 21/107; el-Ahzâb 33/45; el-Kalem 68/4.) lafızlarıyla yazılmış hadisler ve telmih yoluyla gelen hadisler mevcuttur. Mevcut dinî yazılar, bu tarihî caminin duvarlarını, kubbe, minber ve mihraplarını süslemektedir. Bakanları kendisine hayran bırakan hat ve tezhip sanatının yanında tesbihât, ezkar, ayetler ve hadisler irşat yönünden, cami, ibadet, dua, zikir, güzel ahlak ve sosyal konularda mesaj vermesi açısından da dikkatleri çekmektedir. Bunlar arasında hadislerin beyan edebî sanatları ihtiva eden hadislerden oluşması, konumuzu ilgilendiren tarafını oluşturmaktadır.

Camide hadis metin olarak veya telmih yoluyla analtılan hadislerin konularına bakıldığında; başta kelimeyi şahâdet ve kelimeyi tevhit olmak üzere, imanla ilgili hadisler, cami, cemaatle namaz sırasında söylenenleri içeren ibadete teşvik edici hadisleri, imam ve müezzinlerin övüldüğü hadis, güzel ahlakla ilgili hadisler bulunmaktadır. İncelenen bu hadisler, çalışmamıza bir numune olması bakımından ve tarihi süreçte irşatta kullanılan hadislerin bize yansımaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Ulu Camide yazılı olan hadisleri, metin ve sıhhat yönünden, üçe ayırmak mümkündür.

A. Hadis metni olarak yazılan ve kaynakları bilinen hadisler. Bu hadisler şunlardır:

1- قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كافل اليتيم له او لغيره أنا و هو كهاتين في الجنة وأشار بالسبابة والوسطى -

Bu hadiste mutlak-mücmel teşbih vardır. Benzetme yönü yakın olma yönüdür. 2 - أكبر

الله كبيرا والحمد لله حمدا كثيرا فسبحان الله بكرة و اصيلا (Müslim, Mesâcid, 150; Nesâî, İftitâh,

8.) Bu hadiste tesbih ve tekbir düz anlatımla anlatılmaktadır.

3 - سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله و الله أكبر و لا حول و لا قوة إلا بالله العي العظيم - (İbn Huzeyme, Sahih,

I, 273.) Bu hadiste de tesbih ve tekbir düz anlatımla anlatılmaktadır.

4- شفاعتى أهل الكبائر من أمتى (Ebu Davûd, Sünnet, 23; Tirmizî, Sıfatı'l-Kıyamet, 11.) Bu

hadiste kullar arasında var olan şefaath, Hz. Peygamber (s.a.v.) i ile ümmeti arasında istiare olarak kullanılmaktadır. أهل الكبائر kelimesinde de mecaz-ı mürsel vardır.

5- من قال لا اله الا الله محمد رسول الله دخل الجنة - (Ahmed b. Hanbel, V, 229; Taberânî, el-Mu'cem's-Sağîr, II, 34.) ifadesinde istiare sanatı vardır.

6- Bu hadiste kinaye sanatı vardır. قال النبي عليه السلام: المؤذنون اطول الناس اعناقاً يوم القيامة-

7- (el-Bağdâdî, el-Câmi' li Ahlakî'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi', II, 231.) الجنة تحت اقدام الأمهات -
Bu hadiste kinaye sanatı vardır.

8- قال عليه الصلاة و السلام : السلطان ظل الله في الأرض يأوى اليه كل مظلوم صدق رسول الله- (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 162; Şuabu'l-îman, VI, 15) Bu hadiste ظل الله ifadesinde istiare sanatı vardır. Mazlumları sultanlara sığınmaları istiare ile anlatılmaktadır.

9- الجماعة رحمة و الفرقة عذاب (Ahmed b. Hanbel, IV, 278, 375, 378.) Hadiste iki adet teşbihi belîğ vardır. Cemaat rahmete, ayrılık ise azaba benzetilmektedir.

B- Telmih yoluyla bildirilen hadisler:

1- Hadiste ابتر kelimesinde istiare vardır. قال النبي عليه السلام كل أمر ذي بال لم يبدأ ببسم الله فهو ابتر-

2- Aynı şekilde istiare sanatı vardır. كل كالم لا يبدأ في أوله بذكر الله فهو أبتر-

3- أن النبي صلى هلا عليه وسلم قال ليس الغنى عن كثرة المال و لكن الغنى غنى القلب - Tariz sanatı vardır.

4- عن أبي هريرة عن النبي صلى هلا عليه وسلم قال ليس الغنى عن كثرة العرض و لكن الغنى غنى النفس - Tariz sanatı vardır.

5- أكمل المؤمنين ايماناً أحسنهم خلقاً (Tirmizî, Nikâh 11, III, 466; Ahmed b. Hanbel, II, 250.)
Teşbih-i zımnî vardır.

6- خيركم من تعلم القرآن وعلمه (Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 20.) Teşbih-i Zımnî vardır

C- Mevzu hadisler:

1- رأس الحكمة مخافة الله - (Rasulullah'a isnatı zayıftır. Beyhakî, Şuabu'l- İman, I, 470.) İstiare sanatı vardır.

2- المؤمن في المسجد كالسمك في الماء والمنافق في المسجد كالطير في القفص- Mevzu hadis, anlatım tarzı dolaylı anlatım, teşbih sanatı vardır.

3- الدنيا مزرعة الآخرة- Dolaylı anlatımla teşbih-i belîğ sanatı kullanılmaktadır.

Hadisler, anlatım üslubu yönünden, tahlil edilerek şu değerlendirme yapılmaktadır.

- 1- Dua, tesbih ve tekbir bildiren hadisler, edebi kullanımlar şeklinde verilmiş olup, lügavî şer'î olarak hakikat manalarında kullanılmaktadır. Anlatım üslubu olarak düz anlatımla anlatıldığı görülmektedir.

- 2- Dua bildiren bu hadislerin dışında kalan hadisler ise, dolaylı anlatımla anlatılmaktadır. Bu hadislerde çoğunlukla teşbih ve istiare olmak üzere, mecaz, istiare ve kinaye sanatlarını ihtiva edildiği müşahede edilmektedir.

Bu tespite dayanarak sonuç olarak şunlar ortaya çıkmaktadır: Toplumların belleğine yer etmiş ve tarihin akışı içinde eserlerde bize kadar ulaşan hadislerden büyük kısmının anlatım üslubu, dolaylı anlatımdır. Hz. Peygamberin (s.a.v.) beyan ilminin sanatlarıyla mücehhez sözleri, tarihi süreçte insanları en çok etkileyen ve bu yüzden günümüze kadar gerek rivayetle, gerek tarihi eserlerin çeşitli mekânlarını süsleyerek günümüze kadar ulaşmaktadır. Her ne kadar hadislerin günümüze ulaşması, hadis ilminin konusu ise de, hadislerin insanları etkilemesi yönünden, belagatta kullanılan anlatım üslubunun önemi de göz ardı edilemez.

Hadislerin günümüze ulaşmasında, kürsülerden, minberlerden anlatılarak, ibadethanelerin duvarlarını donatarak bize kadar ulaşmasında etkileyici yönleriyle etkin rol üstlendikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla irşatta dolaylı anlatımla anlatılan hadisler daha açık bir anlatımla dinleyenlere anlatıldığından hem onların, hem de toplumun zihninde daha kalıcı bir etkiye sahip oldukları ve günümüze ulaşan hadislerin birçoğunun Bu nedenle, intikalini sürdürdüğü kanaatine varılmaktadır.

4.2.6.Günümüzde Hutbelerde Okunan Hadislerin Tahlili

Etkili söz, konuşma esnasında dinleyenin zihninde iz bırakan ve aynı zamanda uzun süre kalan sözdür. İrşatta ise, muhatabı en çok etkileyen hadisler, asr-ı saadette insanları dine davet etmede etkili olduğu gibi, hadis kitaplarıyla birlikte kürsü ve minberlerden okunarak bize kadar intikal etmede süreklilik arz eden hadisler olsa gerektir. İrşatta etkisini beyan sanatlarıyla gösteren göstergelerden birisi de günümüz irşadında, vaaz ve hutbelerinde en çok okunan hadislerin dil yönünden, ihtiva ettikleri anlatım tarzlarıdır. Aslında Hz. Peygamber (s.a.v.) den günümüze irşatta en çok okunan hadislerin tespit ve tahlili başlı başına, geniş çaplı araştırmayı gerektiren bir tez konusudur. Ancak burada, günümüz irşadında anlatılan hadislerin, anlatım tarzlarının tespiti ve ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle, camilerde vaaz ve hutbelerde okunan hadisleri anlatım üslubu yönünden, ele alarak hakkında bir

değerlendirme yapabilmek için, ülkemizde yapılan vaaz ve hutbelerde en çok okunan hadislerin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İrşat denince her ne kadar, vaaz, sohbet ve hutbeler akla gelse de, vaaz konuları ve vaazda okunan hadislerin tespiti çalışmamıza fazla katkı sağlayamayacağında biz vaazları değil de hutbeleri esas almaktayız. Zira vaaz konularında bir ittifak olmadığı gibi, vaizlerimiz çoğunlukla vaazlarında ya irticalen hadis okumakta veya çalışmalarında hazırladıkları hadisleri vaazda okuma fırsatı bulamamaktadırlar. Bu nedenle, hutbelerde geçen hadislerin tahlili konumuza daha çok ışık tutacaktır, görüşünderiz. Camilerde okunan hutbelerde geçen hadisleri tespit etmek için, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan hutbelerin ülke genelini ilgilendiren temel irşat problemlerini yansıtmaması nedeniyle bu örnek çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı hutbeleri üzerinden yapılmamıştır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı hutbelerinin de zaman zaman okutulduğu, İl Hutbe komisyonu tarafından seçilerek hazırlanan, İstanbul İl Müftülüğü nezdinde 2014 yılında İstanbul camilerinde okutulan hutbeler üzerinde böyle bir çalışmanın yapılmasının daha isabetli olacağı kanaatine ulaşılmıştır. Zira hutbe komisyonunu oluşturan vaizlerimiz, camilerin kürsülerinde görev yapan ve halkımızla doğrudan iletişimde bulunan irşatçılarımızdır.

Bu çalışmada iki bayram hutbeleriyle birlikte bir yılda okunan hutbelerin konuları ve hutbede okunan hadisler tespit edilmiştir. Yapılan tespitler bir çizelge halinde aşağıya çıkartılmıştır.

İstanbul Müftülüğü 2014 Hutbeleri Tablosu (İstanbulmuftulugu.gov.tr.)

AYLAR. HUTBENİN KONUSU HADİS, KAYNAĞI ve ANLATIM ÜSLUBU

Ocak	1	Mü'min ve Zaman	لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَقْنَاهُ وَعَنْ عِلْمِهِ فِيمَا فَعَلَ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ وَعَنْ لَا تَزُولُ قَدَمَا (Tirmizi, Kıyamet,1) جَسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ عَبْدٌ ifadesinde <i>Kinaye sanatı vardır.</i>
	2	Mevlid-i Nebi	أَنَا مُحَمَّدٌ ، وَأَنَا أَحْمَدُ ، وَأَنَا نَبِيُّ الرَّحْمَةِ ، وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ ، وَأَنَا الْمُقَفَّى ، وَأَنَا وَأَنَا نَبِيُّ الرَّحْمَةِ (Müslim, Fezail,126) الْحَاشِرُ ، وَنَبِيُّ الْمَلَاجِمِ ifadesin <i>Kinaye</i>
	3	İnfak Ahlakı	الْيَدُ الْعُلْيَا (Buharî, Zekât,18.) الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى kelimesi cömert manasında istiareder.
	4	Harcama Ahlakı	إِنَّ الصَّدَقَةَ عَلَى الْمَسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَإِنَّهَا عَلَى ذِي الرَّجْمِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصَلَةٌ (Tirmizi, Zekât, 26.) الصَّدَقَةُ kelimesiyle sevabı kastedilmektedir. Mecazı Mürsel sanatı vardır.

	5	Nasıl Bir Kardeşlik	وَلَا تَحَسَّنُوا وَلَا تَجَسَّنُوا وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَكُونُوا الدِّينَ النَّصِيحَةَ قُلْنَا : لِمَنْ ؟ قَالَ : لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيْمَةِ الْمُسْلِمِينَ (Müslim, Birr, 58.) Kardeşlik duyguları anne-babadan olan kardeşliğe benzetilmekte ve teşbihi belîğ var.
Şubat	1	Din Samimiyettir	الدِّينَ النَّصِيحَةَ قُلْنَا : لِمَنْ ؟ قَالَ : لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيْمَةِ الْمُسْلِمِينَ (Müslim, İmare, 152.) <i>Mecazı Mürsel</i>
	2	Affetmek	مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ (Müslim, Birr ve Sıla, 69.) <i>Düz Anlatım</i>
	3	Kalbi Selim	يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ (Tirmizî, Daavat, 89.) Kalp istikamet üzere olması yönüyle <i>istiaredir.</i>
	4	İman Özgürlüktür	الْكَيْسَ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ، وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ النَّفْسَ هَوَاهَا، وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ (Tirmizî, Sıfatu'l Kıyame, 25.) Hem akıllı hemde dinde doğruyu bulan anlamında kinaye
Mart	1	İman ve İstikamet	(Müslim, İman, 62.) <i>Düz Anlatım</i> قُلْ : أَمَنْتُ بِاللَّهِ ، ثُمَّ اسْتَفْتِمُ
	2	Şehitlik ve Çanakkale	مَا مِنْ عَبْدٍ مَيِّتٌ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا ، وَأَنْ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا إِلَّا الشَّهِيدُ ، لِمَا يَرَى مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ ، فَإِنَّهُ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى <i>Teşbihi</i> خَيْرٌ (Buharî, Cihad, 6.) الدُّنْيَا ، فَيُقْتَلُ مَرَّةً أُخْرَى <i>Zımnî</i>
	3	İmtihan Dünyası	مَثَلُ الْمُؤْمِنِ؛ كَمَثَلِ الْخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ تُفِيئُهَا الرِّيحُ تَصْنَعُهَا مَرَّةً (Buharî, Tevhid, 31.) وَتُعْدِلُهَا أُخْرَى حَتَّى تَهْبِجَ <i>Teşbih</i>
	4	Hürriyet ve Mesuliyet	مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَى خُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا؛ كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ (Buharî, Şirket, 6) <i>Teşbih</i>
Nisan	1	Doğruluk ve Sadakat	عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ (أي يبلغ فيه (Müslim, Birr ve Sıla, 105.) <i>İstiare</i> حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا
	2	Kutlu Doğum	مَثَلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا ، فَلَمَّا أَضَاعَتْ مَا حَوْلَهَا جَعَلَ الْفَرَّاشُ وَهَذِهِ الدُّوَابُّ الَّتِي فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا ، وَجَعَلَ يَخْجُرُ مِنْ وَيَغْلِبُنَّهُ فَيَتَفَحَّمْنَ فِيهَا (Müslim, Fezail, 17.) <i>Teşbih-i Mürekkep</i>
	3	İhlas ve Samimiyet	إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ مِنَ الْعَمَلِ إِلَّا مَا كَانَ لَهُ خَالِصًا ، وَابْتَغَى بِهِ وَجْهَهُ (Nesei, Cihad, 24.) <i>Kinaye-Tariz</i>
	4	Üçaylar ve Regaib	اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ (Ahmet b. Hanbel, 1/259.) <i>Dua formatı, ayrıca Mecaz-ı Mürsel</i>
Mayıs	1	Hayır Köprüleri Vakıflar	إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٍ (Müslim, Vasiyet, 14.) <i>İstiare</i> يُنْتَفَعُ بِهِ ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ
	2	Huzur Limanı Aile	يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ ، فَإِنَّهُ أَغْصَنُ لِلْبَصْرِ ، (Buharî, Nikâh, 3.) <i>İstiare</i> وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ
	3	Mü'minler Tek Vücut	عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنَّ أَصَابَتَهُ سَرًّا شَكَرَ فَكَانَتْ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرًّا

			<i>Düz anlatım</i> (Muslim, Zühd,64.) صَبِرَ فَكَانَتْ خَيْرًا لَهُ
	4	Miraç Kandili	أَعْطِيَ الصَّلَاةَ الْخَمْسَ ، وَأَعْطِيَ خَوَاتِيمَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ، وَغُفِرَ (Muslim, 3/3.) يُشْرِكُ بِاللَّهِ مِنْ أُمَّتِهِ شَيْئًا لِمَنْ لَمْ <i>Düz anlatım</i>
	5	Tevbe Ayları Üçaylar	مَا مِنْ عِنْدِ يَذِيبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ ، (A.b.Hanbel,1/9.) <i>Düz Anlatım</i> ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ
Haziran	1	Dua İbadetin Özüdür	(Ebû Davud, Salat, 358.) الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ <i>İstiare</i>
	2	İmanın Şubeleri	الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ - أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ - شُعْبَةٌ ، أَعْلَاهَا: قَوْلُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَدْنَاهَا: إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ (Muslim, İman, 57.) <i>İstiare</i>
	3	Kuranla Buluşalım	إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ (Muslim, Vasiyet,14.) <i>Mecazı Mürsel</i> ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ
	4	Kimse Kimsesiz Kalmasın	مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى (Muslim, Birr, 66.) <i>Teşbih</i>
Temmuz	1	Ramazanın Fazileti	(Buharî, Savm, 6.) <i>Mecazı Mürsel</i> مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ
	2	Kimsesizin Kimsesi	أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا وَقَالَ بِإِصْبَعِهِ السَّبَابَةَ وَالْوَسْطَى (Buharî, Talak 25.) <i>Teşbih</i>
	3	Mazlumların Ümidi	تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادُّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ ، إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى (Buharî, Edeb, 27) <i>Teşbih.</i>
	4	Ramazın Muhasebesi	(Muslim, Salatu'l Müsafirin, 216) <i>Teşbihi zımnî</i> var. أحب العمل الى الله أدومها وإن قل
	B	Ramazın Bayramı	(Tirmizi, Fiten, 7.) <i>İstiare sanatı</i> var. يد الله مع الجماعة
Ağustos	1	Kötü Alışkanlıklar	(Nesei, Eşribe, 44.) <i>Düz anlatım</i> كُلُّ شَرَابٍ اسْتَكْرَ فَهُوَ حَرَامٌ
	2	Sadık İman, Samimi Niyet	أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ 39 <i>İstiare</i>
	3	Peygambere İman	وَالَّذِي نَفْسٌ مَحْمَدٌ بِيَدِهِ لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٍّ وَلَا نَصْرَانِيٍّ ، ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ ، إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ (A. B. Hanbel, 6/382.) <i>Kinaye-Tariz</i>
	4	Hayâ Hayattır!	الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ - أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ - شُعْبَةٌ ، أَعْلَاهَا: قَوْلُ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَأَدْنَاهَا: إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ ، وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ (Muslim, İman, 57.) <i>İstiare</i>
	5	Zaferler Allah'tandır	(Buharî, Cihad,15.) <i>Mecazı mürsel</i> مَنْ قَاتَلَ لِنُكُونِ كَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعَلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

Eylül	1	Hac: Kalbe Yolculuk	العمره إلى العمرة كفارة لما بينهما، والحج المبرور ليس (Buharî, Umre,1.) <i>Mecazî Mürsel</i>
	2	Bilgi Ahlâkı	لَلَّهِمَّ أَنْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي، وَعَلِّمْنِي مَا يَنْفَعُنِي، وَزِدْنِي عِلْمًا (Tirmizi, Daavat, 128.) <i>Düz anlatım dua</i>
	3	Bilgili Nesil	إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ : مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ ، أَوْ عِلْمٍ (Müslim, Vasiyet, 14) <i>Mecazî Mürsel</i>
	4	İş Ve Ticaret Ahlakı	أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ (İbni Mâce, Ruhûn,4) <i>Kinaye</i>
Ekim	1	Kurban Allah'a Yakın Olmaktır	مَا عَمِلَ آدَمِيُّ مِنْ عَمَلٍ يَوْمَ النَّحْرِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ إِهْرَاقِ الدَّمِ إِنَّهُ لِيَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقُرُونِهَا وَأَشْعَارِهَا وَأَطْلَافِهَا وَإِنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللَّهِ بِمَكَانٍ قَبْلَ أَنْ يَقَعَ مِنَ الْأَرْضِ فَطَيَّبُوا بِهَا (Tirmizi, Edahi,1) <i>Teşbihi Zımnî</i>
	B	Kurban Bayramı	لَا تَقَاطِعُوا، وَلَا تَدَابِرُوا، وَلَا تَبَاغِضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَكُونُوا (Müslim, Birr, 30.) <i>Teşbihi belîğ</i>
	2	Biz Kardeşiz	إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا (Müslim, Birr, 58.) <i>Teşbihi Belîğ ve Kinaye</i>
	3	Arşın Gölgesinde Gençlik	لَا تَرُولُ قَدَمًا عَبْدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ غُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَعَنْ عِلْمِهِ فِيمَا فَعَلَ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ (Tirmizi, Sıfatı Kıyame,1)
	4	Hicret	لِمُسْلِمٍ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ (Buharî, İman,4.) <i>Kinaye Tariz</i>
	5	Ortak Hüzün Ayı Muharrem	تَحَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ لَا تَقَاطِعُوا وَلَا تَدَابِرُوا وَلَا تَبَاغِضُوا وَلَا (Tirmizi, Birr, 24.) <i>Teşbihi belîğ</i>
Kasım	1	Salih Amel	انك ان تنفق نفقة تبتغي بها وجه الله (Buharî, İman, 51.) <i>Mecazî Mürsel</i>
	2	Ölüm Ve Hayat	(Tirmizi, Zühd, 4) <i>Kinaye</i>
	3	Hayır, Hazineleler	إِنَّ الدَّالَّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ (Tirmizi, İlim,14.) <i>Teşbih</i>
	4	Dilin Esiri Olmayalım	مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُوذُّ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ صَبِيغَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ (Buharî, Edeb,31.) <i>Kinaye- tariz</i>
Aralık	1	Ahiret Hayatı	الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ، وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ (Tirmizi, Sıfatu'l Kıyame, 25.) Hem akıllı hemde dinde doğruyu bulan anlamında kinaye
	2	Musibetlere Sabır	إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى (Buharî, Cenaiz, 31.) <i>Mecazî Mürsel</i>
	3	Nimet Ve Farkındalık	(Buharî, Rikak,1.) <i>Düz Anlatım</i>
	4	Paha Biçilmez Sermaye	اِغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ ، وَغِنَاءَكَ قَبْلَ فُقْرِكَ ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ ، وَحَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ (İbn Ebî Şeybe, Musannef, Zühd, 6.) <i>Mecazî Mürsel</i>

2014 yılında okunan hutbelerde Ramazan ayında oruç ibadeti, hac mevsiminde hac ibadeti, dini gecelerde, o gecelerin faziletlerini anlatan ve dini ve milli bayramlarda İslam'da birlik ve beraberlik, kardeşlik ve yardımlaşma konularının işlendiği görülmektedir. Bunun dışında yıl içinde işlenen hutbe konularında iman, ibadet, ahlâk ve sosyal konuların dengeli bir şekilde işlendiği anlaşılmaktadır. Bu konularda işlenen hadislerde farklı anlatım üsluplarının kullanıldığı, bunlardan bir kısmında düz anlatımın, bir kısmında ise dolaylı anlatımın hâkim olduğu görülmektedir. Hutbelerde işlenen hadisleri tahlil edebilmek için, konuların anlatım tarzlarına göre tasnifine geçmeden önce, hutbelerin konularını beş başlık altında toplayarak her başlık altında kaç hadisin bulunduğunu tespit edelim.

İncelenmek üzere hutbelerde geçen hadis sayısı: Cuma hutbelerinde 52 ve bayram hutbelerinde de 2 tane olmak üzere toplam 54 hadis okunmaktadır. Bu hutbeler şu ana konuları ihtiva etmektedir:

1. Dinî bayramlar, aylar, geceler ve millî bayramlar ve günler konulu hutbelerde okunan hadis sayısı: 12 tanedir. 2. İmanla ilgili hadis sayısı, 8 tanedir. 3. İbadetleri konu alan hadis sayısı: 9 tanedir. Bunlar arasında Hac, Oruç ve Zekât, sadaka gibi ibadetler olduğu gibi, dua, Salih amel ve ibadet yönünden, nefsin muhasebesi gibi konularda mevcuttur. 4. Ahlakı konu alan hadis sayısı: 18 tanedir. 5. Sosyal hayatı konu alan hadislerin sayısı: 7 tanedir.

Şimdi de bu konulardaki hadislerin hangi anlatım üslubu ile anlatıldığı ve hangi beyan sanatlarını ihtiva ettiğini tespit etmeye çalışalım.

1. Dinî gün ve bayramlarla ilgili olan 12 hadisten: Ramazan bayramında birlik ve beraberliği anlatan *يد الله مع الجماعة* hadisinde istiare anlatımla Allah'ın yardımı ve zaferi kastedilmektedir. Kurban bayramında okunan *لا تقاطعوا ولا تدابروا* hadisinin son bölümünde *وكونوا عباد الله إخوانا* bölümünde teşbihi beligle kardeşliğe davet edilmektedir. Bu hadis Muharrem ayı hutbesinde de okunmuştur. Hicretle ilgili hadiste *المسلم من سلم المسلمون من لسانه و يده* Kinaye çeşidi olarak tariz yapılmakta olup, müslümanın eliyle ve diliyle kimseyi incitmemesi gerektiği veciz bir şekilde vurgulanmaktadır. Kutlu doğumda *إنما مثلي و مثل أمتي كمثل رجل* hadisinde Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaktığı ateşten canlıları koruyan bir adama benzetilerek, ümmetini koruması teşbihi mürekkeple anlatılmaktadır. Üçayların başlangıcında Hz. Peygamberin (s.a.v.) yaptığı

Teşbih sanatı olan hadislerin iki tanesi teşbih-i Zımnî çeşididir. Diğer birisi ise, نعمتان مغبون فيهما كثير düz anlatımla anlatılmaktadır.

Diğer iki konuda olduğu gibi ibadetler konusunda da, dokuz hadisten sekizinin beyan edebî sanatlarının mevcut olması bu konunun dolaylı anlatımla anlatılmasının irşatta daha etkili olduğunu anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Hz. Peygamber, (s.a.v.) ibadet konularını anlatırken, dinleyenleri ibadet ve salih amel yapmaya teşvik etmek ve onların açıkça anlayabilecekleri bir şekilde ibadetleri anlatmak için, beyan edebî sanatlarıyla güçlü bir anlatım tarzı kullanmaktadır.

4.Ahlaki konu alan 18 hadisten; ondördünde dolaylı anlatım, dört tanesinde düz anlatım mevcuttur. Bunlardan ikisi tekrar eden hadisler olup, diğer bir hadis hüküm ihtiva etmektedir. Dolaylı anlatımla anlatılan hadislerin dördünde teşbih, dördünde istiare, üçünde mecazı mürsel, üçünde kinaye edebî sanatı kullanılmaktadır. Bu üç kinayeden iki tanesi aynı hadisin tekrarı olup, kinayenin tariz çeşidi mevcuttur.

Ahlak konusundaki hadislerin de, çoğunlukla beyan edebî sanatları ihtiva eden hadislerden oluşması bir tesadüf olmasa gerektir. İrşatta önemli bir yere sahip olan ahlak ilkelerinin dolaylı anlatımla anlatılması, dini ve ahlaki yönden ideal bir ümmetin oluşmasında aktif rol oynamaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatta iken böyle bir ümmeti oluşturmuş olmasında, onun fasih anlatım tarzının payı büyüktür.

5.Sosyal hayatı konu alan 7 hadisten; bunlardan bir tanesi ما اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي وَعَلِّمْنِي مَا لَا تَحَسُّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَخَاسِدُوا وَلَا تَدَابُرُوا وَلَا يَا مَعْشَرَ إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: İki tanesi dolaylı anlatımla anlatılmaktadır. Bu hadislerden biri, لا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عُمُرِهِ ، من استطاع منكم الباءة فليتزوج إذا kinaye ve ikisi اغتتم خمسا قبل خمس اغتتم حياتك قبل موتك وصحتك قبل سقمك ve مات الإنسان انقطع عنه عمله إلا من ثلاثة: istiare, biri اغتتم خمساً قبل خمس اغتتم حياتك قبل موتك وصحتك قبل سقمك و غناك قبل فقرك و فراغك قبل شغلك mecazı mürsel sanatlarını ihtiva etmektedir.

Sosyal konuların anlatılmasında, ahlaki konularda olduğu gibi hadislerin çoğu dolaylı anlatımla daha anlatılmaktadır. Bundan, irşatta beyan ilmi sanatlarının daha çok kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.2.7. Bölümün Değerlendirilmesi

Fasih bir anlatım üslubuna sahip olan Hz. Peygamberin, (s.a.v.) muhataplarının kültür seviyelerine uygun olarak onlara hitabettiği, bazen onların lehçelerini de kullanarak, anlatmak istediği şeyi, bazen düz anlatımla, bazen de dolaylı anlatımla ifade ettiği anlaşılmaktadır. O, sözlerinde bölgede konuşulan bu lehçelerin anlatım üsluplarına, konuşmalarında yer vermekte ve Arap belagatının inceliklerini sözlerinde ustalıkla kullanmaktadır. Onun kelamının bu edebî özellikleri, belagat âlimleri tarafından da teşhis edilmekte ve bu nedenle hadisleri Arap edebiyatı sahasında şaheser olarak görülmektedir.

Hz. Peygambere (s.a.v.) verilen *cevâmiu'l-kelim* kabiliyeti, her ne kadar vehbî bir kabiliyet olarak yorumlansa da, burada esas olan onun fitratında var olan beyan kabiliyetinin, daha sonradan çeşitli amillerle geliştirilerek, mükemmel bir hale gelmesidir. Bu noktada Hz. Peygamberin (s.a.v.) hitabını geliştiren, onun Arap diline hâkimiyetinde ona anlaşılır ve akıcı bir üslup sağlayan faktörlerin başında, onun fasih Arapçanın konuşulduğu Kureyş kabilesinde doğmuş olması ve çocukluğunun bir bölümünü Benî Bekr. B. Sa'd kabilesinde geçirmiş olmasıdır. O'nun dil mantığının oluştuğu çocukluk döneminin, dilin oluşumu bakımından imtiyazlı bir kültürel ortamda geçirmesi, onun fasih dile sahip olmasında en büyük etken olsa gerektir. Bu temel üzerine ona verilen peygamberlik görevinden dolayı, insanları dine davet ederken karşılaştığı çeşitli kabilelerin lehçeleri, dilin farklı üsluplarla anlatımı, bu temeli güçlendirmektedir. Zira Hz. Peygamberin (s.a.v.) arkadaşları, onun hitap tarzına ve hitabetme gücüne şaşırarak, bunu nerede ve kimlerden öğrendiğini sormakta ve O da, Allah'ın eğitmesi ile kendisinin böyle bir dil yeteneğine sahip olduğunu açıklamaktadır. Onun dilini güçlendiren amillerden birisi de, Medine döneminde İslam'a giren Arap kabilelerinin elçileriyle ve o bölgede bulunan hıristiyan ve yahudi din adamları ve heyetleriyle görüşmeleridir. Bu dil kültüründe Hire'den Yemen'e Arapçanın konuşulduğu yerlerdeki lügatlerin, dili kullanım üsluplarının etkileri bu fasih kelama katkı sağlamış olmalıdır.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) irşadı, daha kendisi hayatta iken Arap yarımadasına ve günümüzde ise, dünyanın altı kıtasına ulaşmış bulunmaktadır. O'nun irşadında

kullanmış olduğu etkili üslubunu tespit etmek için, irşadın etkilerini, çeşitli dönemlerden örnek kesitler sunarak, araştırmamızda izah etme yoluna gidilmiştir.

Yaklaşık üç asıra kadar toplanan ve tasnif edilen hadislerden, hadis kitaplarında ittifakla rivayet edilenler tahlil edilerek; anlatım üslupları ve konuları bakımından sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada, muamelatla ilgili hadislerde çoğunlukla düz anlatımın hâkim olduğu, iman, ibadet ve ahlakla ilgili hadislerde dolaylı anlatımın çoğunlukla kullanıldığı tespit edilmektedir. Başta teşbih ve mecaz olmak üzere, istiare ve kinaye ile anlatılan dolaylı anlatımla irşadın temel amacı olan iyiye yönlendirme ve kötüden sakındırma amaçlanmaktadır. Tarihi süreçte irşadın etkilerini bize sunması açısından tarihî eserlerde, özellikle tarihî camilerin duvarlarına, kubbe, minber ve mihraplarına nakşedilen hadislerin çoğu, günümüz irşadında beyan edebi sanatlarını anlatım tarzında taşıyan hadislerden oluşmaktadır. Bu nedenle, nesillere dinin anlatılmasında vaaz, sohbet ve hutbelerde de dolaylı anlatım tarzının kullanılmasının, irşat faaliyetinin başarılı olmasında etkin bir rol üstleneceği kanaatine varılmaktadır.

Günümüz irşadında önemli bir konuma sahip olan hutbeler, İstanbul-2014 yılı örneğinde olduğu gibi, araştırılmış olup, irşadın beş temel ana konularında çoğunlukla dolaylı anlatımla anlatıldığı ve bu anlatım üslubunda, beyan edebî sanatlarının kullanıldığı tespit edilmektedir. Hz. Peygamber, (s.a.v.) imanla ilgili konularda dinleyiciyi ikna etmeyi ve ibadet konularını anlatırken, dinleyenleri ibadet ve salih amel işlemeye teşvik etmeyi amaçlamakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçla yaptığı açıklamalarında kendisini dinleyenlerin açıkça anlayabilecekleri bir şekilde ibadetleri anlatarak öğretmektedir. Ahlaki konuları anlatırken ise, ahlaki güzellikleri benimsetmek amacıyla beyan edebî sanatlarını kullanarak güçlü bir anlatım tarzı kullanmaktadır. Bu nedenle, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri başta olmak üzere, dinî eğitim verilen kurum ve kuruluşlarda dini eğitim müfredatında belagat derslerine daha çok yer vermeleri gerekmektedir. Aksi takdirde Kur'an ve hadis tercümelerinin cami ve cami dışı irşatta okunmasıyla irşadın verimli olamayacağı düşüncesinde olduğumuzu belirtmek istemekteyiz.

SONUÇ

Risalet tebliğini en geniş halk kitlelerine ulaştırabilme yönünden, peygamberler arasında Hz. Muhammed (s.a.v.) in, ayrı bir yeri bulunmaktadır. İslam dini, o daha hayattayken, Arap Yarımadasına etkin bir şekilde yayılmakta ve o'nun, Arafat'ta okuduğu Veda Hutbesini dinleyenlerin sayısı, yüz kırk binlere ulaşmaktadır. Bu durum, diğer peygamberlerin ümmetleri arasında onun ümmetinin, sayı bakımından onlardan, daha çok olduğunu göstermektedir. Böyle kısa bir sürede bu toplumun oluşmasında, Hz. Peygamberin irşatta kullandığı güçlü anlatım üslubunun etkin bir rol oynadığının göstermektedir. Bu anlatım üslubu, onun fitratında bulunan beyan kabiliyetiyle birlikte, “*cevamiu'l kelîm*” verilmesi ve hayatında edindiği çeşitli tecrübelerle bu kabiliyetin geliştirmesiyle mümkün olmaktadır. Hz. Peygamber, (s.a.v.) topluma açıkça anlaşılır bir dil üslubuyla hitabetmesi ve meramını çeşitli üslupları kullanarak anlatması nedeniyle onun güçlü anlatım üslubu irşadın kısa sürede yayılmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Araştırmada ona doğuştan verilen bu dil yeteneğini güçlendiren ve fasih bir dil kazandıran etkenlerin başında, onun içinde doğduğu ailenin, en fasih Arapçanın konuşulduğu Kureyş Kavmi olması ve gençliğini Arapçayı en fasih konuşan Benî Bekr b. Sa'd kabilesinde geçirmesi gelmektedir. O, çocukluk dönemini dil mantığının oluşmasında imtiyazlı bir kültürel ortamda geçirmiş, böylece, fasih Arapça dilinin dil mantığını burada yaşayarak ve konuşarak kazanmıştır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Arap şiirine karşı, mucize olarak indirilen Kur'an'ın belağatını anlaması için, *cevâmiu'l-kelim* kabiliyetinin verilmesi de, onun dil ve anlatım üslubuna katkı sağlayan özel bir yetenek olduğu düşünülmektedir. Bu yetenek vehbî olmayıp, risalet göreviyle birlikte irşatta kazandığı olağanüstü dil melekesidir. Onun fasih diline katkı sunan sosyal faktörler de vardır. Bu faktörler, onun Mekke ve Medine'de çeşitli insan topluluklarıyla görüşmeleri esnasında onların lehçe, lügat ve dil üsluplarına aşina olması ve elde ettiği bu dil kültüründe Hire'den Yemen'e Arapçanın konuşulduğu yerlerdeki lügatlere ve anlatım üsluplarının etkilerinin olduğu da bir gerçektir. Yapılan çalışmada, bu faktörlerin hepsinin detaylı bir şekilde

incelenmesi sonucu bunlardan her birinin çeşitli yönlerden onun kelamının fesahatine ve hitabetinin kemaline katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber, (s.a.v.) Kur'an'ın tebliğ, tebyin ve talim görevini icra ederken, Arap dilinin ifade üsluplarından dolaysız anlatım üslubunu kullanmakta olduğu gibi, gerektiği durumlarda teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi dolaylı anlatım tarzlarını kullandığı da anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber (s.a.v.) in, sözü farklı üsluplarla anlatmayı kendisine görev olarak telakkî eden beyân ilmi teşbih, temsil, mecaz, istiare ve kinaye gibi beyân edebî sanatlarını, kendi döneminde Arap toplumunda kullanılmakta olduğu gibi kullanarak, kelamını daha güçlü ve etkili hale getirmekte olduğu hadislerden anlaşılmaktadır.

Ayrıca onun, tebliğ ve açıklamakla görevli olduğu Kura'nın dil ve edebî üslubuna vakıf olması, onda kullanılan edebî sanatları kullanmasına vesile olmakta ve dil yönünden, de Kur'an'la eğitilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, onun Allah tarafından dil ve üslup yönünden, de eğitildiğini göstermektedir.

Çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı diğer bir alan ise, büyük hadis imamı Muhammed b. İsmail el Buharî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eserindeki hadislerin tahlil edilerek hadislerde geçen anlatım üsluplarının yani beyan sanatlarının tespit edilmesi olmaktadır. Hadisler anlatım üslubu yönünden, ele alınıp incelendiğinde, Hız. Peygamberin (s.a.v.) beyan ilminin edebî sanatlarını, yerine ve amacına göre kullanılmakta olduğu müşahede edilmiştir. Sözü anlatımında monotonluğu önlemek ve akıcı bir üslupla hitap etmede edebî sanatlar önemli rol üstlenmektedir. Bu nedenle, o beyan edebî sanatlarını sözlerinde kullanarak, akıcı bir anlatım üslubuyla sözü açık bir şekilde ifade ederek, insanları etkileyerek kısa sürede İslam dininin, Arap yarımadasına yayılmasına sebep olmuştur. Onun, dili iyi kullanması ve anlatım üslubuyla kısa bir sürede insanları etkilemiş ve böylece onların müslüman olmalarına vesile olmuştur. Bu durumun, o henüz hayatta iken dinin Arap yarımadasına yayılmasında önemli bir paya sahip olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışmada hadislerde beyân edebî sanatlarının kullanılması ve hangi amaçlarla kullanıldığı ile ilgili olarak şu hususlar tespit edilmiştir.

- i. Hız. Peygamber, (s.a.v.) bir söz söylemek istediği zaman, onu açık bir şekilde ifade etmek, zihinlerde manayı canlandırmak, işiteni anlama sürecine katmak, meseleyi

daha etkili bir şekilde sunmak ve gerektiğinde mübalağalı anlatımda bulunmak için teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi, edebi sanatlarını ve bunların çeşitlerini kullanmıştır. Övülmesi gerekeni övmek, yerilmesi gerekeni yermek ve özel konularda, üstü örtülü olarak anlatılması gereken şeyleri kinaye sanatıyla, dolaylı anlatımla anlattığı görülmektedir.

ii. Kur'an'ın anlatım üslubunda olduğu gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irşatta kullandığı anlatım üslubunda da, insanların dini doğru anlayabilmeleri için, bedevi arabının anlayabileceği sadelikte bir dil kullanmakta ve bu dilde mevcut beyân sanatlarından en çok teşbih ve temsillere yer vermektedir. Bu paralelde hadislerde teşbihin her çeşidinin kullanıldığı ve dinin temel konularıyla birlikte çeşitli teferruatları ve farklı yönleri de ele alınarak teşbih sanatıyla anlatıldığı tespit edilmiştir. Bu teşbihlerde kullanılan unsurlar, vahiy coğrafyasında kullanılan ve muhatapların yakından tanıdıkları unsurlardır. Bu nedenle, benzetilen unsurlar daha açık ve sarih bir şekilde algılanabilen, hurma ağacı, güneş, ay, deri, renkler ve çeşitli yaratıklar gibi çoğunlukla hissî şeylerdir. Hadislerde çoğunlukla *Ceziratu'l Arap* bölgesi günlük hayatında kullanılan unsurların teşbihte kullanılan unsurlar olduğu müşahede edilmektedir. Çoğunlukla hadislerde bölgeye has unsurlar kullanılmaktadır. Çalışmamızda hadislerde en çok teşbihin, mücmel-mürsel teşbih ve teşbih-i Zımnî çeşidinin kullanıldığı görülmektedir. Teşbih edatı olarak da en fazla *مثل ك* ve *كأن* edatları kullanılmaktadır. En belîğ teşbih çeşidi olan teşbih-i belîğ ise, dinleyenin anlama eylemine düşünce ve tahayyülleriyle katkı sağladığı en etkili teşbih çeşidi olarak bilinmektedir.

iii. Teşbihte genel kaide olarak müşebbeh bihin, müşebbehten daha açık ve daha belîğ olması gerekirken, Hz. Peygamberin (s.a.v.) bir hadisinde, buna aykırı gibi görünen bir teşbihle karşılaşılmaktadır. Zervan kuyusunun hurmalarının çirkinliğinin anlatıldığı hadiste, o bölgenin hurma ağaçları, şeytanların başlarına benzetilmektedir. Bu teşbihte tarafeynden müşebbeh hissî, müşebbeh bih aklî veya hayalî olarak gelmektedir. Alışıl gelmiş teşbihin tersine burada hissî olan hayalî olana benzetilmektedir. Genel kaide gereği, *Şeytan kafası* daha iyi bilinir, anlaşılır olmalı ki, sihir yapılan bölgenin hurmaları ona benzetilsin. Burada teşbihte esas olanın, müşebbeh bihin müşebbehten daha açık seçik bilinir olması yeterlidir. Şeytan mefhumu ve şeytanın kafası terkibi nüzul dönemi coğrafyasında yaşayan

Araplar ve İsrail oğulları tarafından şerri ve kötüyü temsil etmede, hissî olan o bölgenin hurmalarından daha açık bir şekilde bilinmekte ve anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Hz. Peygamber, (s.a.v.) hissî olan hurma ağaçlarını hayalî olan şeytanların başlarına benzetmektedir. Yani Şeytanların başları o coğrafyada bildirilen bölgenin hurmalıklarından çirkinlik yönünden, daha iyi bilinmektedir. Yine bu kaide gereği, Hz. Peygamber (s.a.v.) ümmetine öğrettiği salavât dualarında, kendisi ve ailesi için Allah'tan esenlik ve rahmet dilenen Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. İbrahim ve âline benzetilmektedir. Bu benzetmede iki peygamber arasında ortak vasıf olarak fazileti ya da manevî yönden büyüklüğü alan âlimler, Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in fazilet ve derecelerini karşılaştırmakta ve çeşitli deliller getirmektedirler. Hâlbuki müşebbeh bih olan İbrahim ve ehli o bölgede yaşayan Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlar tarafından, Allah'ın kendisine esenlik verdiği, rahmetiyle tevhidi yeryüzüne yayan dostu olarak (*halîlullah*) bilinmektedir. İşte bu yüzden, biz teşbihte ortak vasıf olarak fazilet ve dereceyi değil, aleniyet ve bilinirlik vasfının alınması gerektiği görüşündeyiz.

- iv. Hadislerin doğru anlaşılmasında, hadisin anlatım tarzının doğru tespit edilmesi, doğru mananın anlaşılmasında mî'yardır. Hadislerin okunmasında başta teşbihi belîğ olmak üzere, dolaylı anlatım üsluplarının göz ardı edilmesi halinde, bu durum hadisin doğru anlaşılmasına ve hadislerden kastedilen mananın dışında farklı manaların anlaşılmasına neden olacaktır. Bu durum sonuç itibariyle hadis metninin vermek istediği mesajın dışında, ona farklı manalar yüklenmesini kolaylaştırabilmektedir. Günümüzde hadis okumaları adı altında bazı eğilimlerin bu yola başvurmaları neticesinde hadislerin metninde buldukları her ifadeyi hakikat manasında anlamaya yönelerek hadisleri anlamaya çalışanlar mevcut bulunmaktadır. Hadislerde ibareyi zorlayarak verilen manalar, bazen bilime ve akla aykırı gelmektedir. Bunun neticesinde de, hadislerin birçoğunun zayıf veya uydurma olduğu görüşü ortaya atılmaktadır. Bu anlayışa misal olması açısından kadının mizacında bulunan incelik ve zerafetin anlatıldığı *خلقت المرأة من ضلع* “*Kadın, eğridir kemiğinden yaratılmıştır.*” Şeklinde, hakikat manasına tercüme edilmekte ve yorumlanmaktadır. Bu durum, hadisin anlatım üslubunun kavranamadığını göstermektedir. Zira hadisin doğru anlaşılmasında, sözün siyaki, hangi formda

verildiği, ifadede teşbih sanatının bulunup bulunmadığı ve teşbih varsa; benzetme yönü ve garazının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Davet ve ibret dili kullanılan bir hadiste, düz anlatımla bilgi veriliyormuş gibi bir anlatım tarzıyla anlamaya çalışılırsa, o zaman hadisin maksadına aykırı olarak bir hüküm çıkabilmekte ve kadının, erkeğin *eğridir kemiğinden* yaratıldığı anlayışı modern bilimin verileriyle çatışabilir. Bu bahane ile de hadis, zayıf veya mevzu olarak değerlendirilebilir. Bu hataya düşülmemesi için hadisler siyak ve sibakı, hangi formda verildiği, ifadede anlatım tarzı olarak beyan edebî sanatlarının amaçları paralelinde anlaşılmasına gayret edilmesi gerekmektedir.

- v. Arap dilinde mecaz sanatının, edebi metinlerde ve kendine özgü etimolojik sistemi içinde çokça kullanıyor olması, dil yapısını ve terkiplerini tekdüze olmaktan uzaklaştırarak ona edebi bir güç katmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kavmiyle iletişime geçtiği andan itibaren onların kullandıkları lehçelere vakıf olmakta ve onların anlatım üsluplarını kullanmakta ve meramını düz anlatımda anlattığı gibi, dolaylı anlatımı da yeterince kullandığı tespit edilmektedir. Hadislerde kullanılan mecazların halk tarafından kullanılan ifade biçimleriyle birlikte, vahiy kültüründen de faydalandığı anlaşılmaktadır.
- vi. Mecazlarda kullanılan unsurlar ise genellikle, Hz. Peygamber (s.a.v.) in yaşadığı bölgeye ait tabiat, semalar, hayvanat gibi evrensel unsurların yansıması olarak, vahiy ortamında tanınan ve kullanılan unsurlardan ibarettir. Ayrıca hadislerde söylenen lafzın manasını zenginleştirmek ve anlatımda kolaylığı ve etkilemeyi sağlamak için ittisa yapılmakta olduğu da görülmektedir. İttisada kullanılan mecaz ifadesinde dinleyen, birden çok manayı anlamayabilmektedir. Mesela, atın denizle, orucun kalkanla, elin kudretle yorumlanmasında, hakikat mana ile mecazî mana arasında kurulacak çok çeşitli bağlar akla gelebilir. Sözü dinleyen bu alâkayı lafzın gelişinden kavrayabileceği gibi, kastedilen manaya bir örgü veya hayal kurarak da ulaşabilir. Hadislerde mecazın her çeşidinin kullanıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) irşat dilini yansıtmada mecaz-ı mürsel sözle kastedilen mananın anlaşılması noktasında büyük rol oynamakta ve hadislerde tekit amacıyla mecazı mürsellere de yer verildiği gözlemlenmektedir. Çalışmamızda mecaz-ı mürsellerin alakaları ve aklî mecazın isnatlarının her biri misallerle açıklanmaktadır.

- vii.** Mesajın muhataba doğru ve etkili bir şekilde ulaşmasında teşbih kadar önemli olan bir diğer edebî sanat da istiare sanatıdır. Bir yönüyle mecaz, diğer yönüyle de teşbihle bağlantısı bulunan istiare sanatının, bütün çeşitleriyle Hz. Peygamberin (s.a.v.) kelamında kullanıldığı müşahede edilmektedir. Hadislerde istiare edebi sanatının, başta iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere, sözü daha açık hale getirmek, mübalağa etmek ve başka amaçlarla da kullanıldığı tespit edilmektedir. İstiare sanatıyla hissi olan tat ve keyif veren şeylerden akli olan imanın, kutsalın zevkine geçiş sağlanmakta ve manevî konular zihinlerde yaşanır hale gelmektedir.
- viii.** Beyân edebi sanatlarının en belîği olan kinaye sanatı, sözün dinleyeni etkilemesinde, diğer sanatlardan daha etkili olanıdır. Sözde iki mananın da anlaşılmasına imkân vermesi ve bu manalar arasındaki münasebetle, dinleyenin zihninde hayallerin ve geçişlerin sağlanmasına imkân sağladığından, anlama sürecinde söze ahenk katmakta ve sözün etkili bir şekilde muhatabın belleğine yerleşmesine aracı olmaktadır. Bu nedenle, özellikle İslam ahlâkının en özel konularının anlatımında kinaye sanatının tercih edildiği hadislerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Rasulullahın, halkın günlük dilde bolca kullandıkları kinaye çeşitlerini irşadın gayeleri doğrultusunda kullanmaktan çekinmediği de anlaşılmaktadır. Hadislerden anlaşıldığı kadarıyla Rasulullah'ın en çok kullandığı kinaye, sıfatla yapılan kinaye çeşidi olduğu anlaşılmaktadır. Kinayenin bu çeşidiyle sözde kastedilen meram, dinleyenin zihninde tasvir edilmektedir. Hadislerde kinaye çeşitlerinin her birisi kullanılmakta olup, özellikle siyakına göre kinaye çeşitlerinden tarîz, telvih, remz, ima ve işaret misalleri sıklıkla geçmektedir. Kelamın anlaşılmasına açıklık getirmek, mahrem konuların itinalı bir şekilde sunmak, mübalağalı anlatım, methetme ve zemmetme gibi maksatlarla kullanılan kinaye sanatı, nebevi irşatta insanların etkilenecek İslam Dinine girmesinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hadisler üzerinde yapılan bu tahlilin sonucunda şunları söyleyebiliriz. Hz. Peygamber (s.a.v.) in, yaşadığı kültürel coğrafyada çoğu ümmî ve çöllerde yaşayan bedevîlerden oluşmakta ve Arap dilinin kültür, unsur ve objeleri yaşayan hayattan alınmaktadırlar. Bu nedenle, onun, lehçeleri ve tüm incelikleriyle Arap diline vakıf olması gerekmektedir. Dilin anlatım üslubunu konu alan beyan ilminde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yeterliliği, bu iletişimde mihenk taşı mesabesindedir. Bu

nedenle, beyan sanatlarına sözlerinde gereği kadar yer veren Hz. Peygamber (s.a.v.) in hitaplarında onları etkileyerek, davetine karşılık bulması bunun kanıtıdır, kanaatindeyiz. Mevcut dilde bulunan sanatların doğru kullanılmasında ve o güne kadar kullanılmayan ifade ve terkiplerle dile katkıda bulunan Hz. Peygamber, (s.a.v.) edebî sanatları kullanması sayesinde onlarla daha güçlü bir iletişim kurmakta ve irşadı bu sanatlarla daha etkin hale gelmektedir.

Yine hadis kitaplarında ittifakla rivayet edilen hadislerin tahlilinde, hadislerin konuları ile anlatım üslupları karşılaştırıldığında; muamelatla ilgili hadislerde çoğunlukla düz anlatımın hâkim olduğu, iman, ibadet ve ahlakla ilgili hadislerde dolaylı anlatımın çoğunlukla kullanıldığı tespit edilmektedir. Başta teşbih ve mecaz olmak üzere, istiare ve kinaye ile anlatılan dolaylı anlatımla irşadın temel amacı olan iyiye yönlendirme ve kötüden sakındırma amaçlanmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamberin (s.a.v.) irşadının kısa zamanda büyük bir hızla yayılmasında onun dolaylı anlatımı ve edebî sanatları usulüne uygun bir şekilde kullanmasının payının azımsanamayacak derecede mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Tarihî eserlerde nakşedilmiş olan hadislerin konuları ve kullanılan anlatım tarzları karşılaştırıldığında ise, araştırma yine aynı sonucu vermektedir. Günümüz hutbelerinde okunan hadislerin büyük çoğunluğunun beyan sanatlarını ihtiva eden hadislerden oluşması bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) in irşadının günümüze kadar ulaşması da, onun fasih sözlerinin irşadını etkilediğinin göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Hadislerin tasnif edildiği dönem, tarihî eserlerde irşadını yansıtan hadislerin mevcudiyeti ve camilerimizde her hafta okunan hutbelerde geçen hadislerin anlatım tarzları incelendiğinde dolaylı anlatımın ve dolayısıyla beyan sanatlarını ihtiva eden hadislerin ekseriyeti oluşması da bu fikri desteklemektedir.

Netice olarak, yirmi üç küsur yıl içinde Arafat'ta kendisini dinlemek üzere bir arada hazır bulunan yüz binin üzerinde bir Müslüman topluluğa Hz. Peygamber (s.a.v.) (s.a.v.) in hitap etmesinde, onun fasih dilini oluşturan çeşitli etkin amillerle birlikte beyân edebî sanatlarını kullanması büyük katkı sağlamaktadır. Bu durum, inkârı mümkün olmayan bir gerçektir.

ÖNERİLER

Hadislerin dili, vahyin diline paralel olarak, sembolik bir davet ve nasihat dilidir. Bu nedenle, temsil ve teşbihler; vaaz, terhip, terhip ve ibret amaçlı kelamda kullanılmaya en elverişli anlatım üslupları olup, muhatabın etkilenmesinde büyük rol oynamaktadır. Hz. Peygamberin, (s.a.v.) hukukî ve kazaî meseleleri anlatırken, genellikle dolaysız anlatım tarzını kullanmakta olduğu; insanları davet etmede ve irşatta ise, çoğunlukla dolaylı anlatımı tercih ettiği hadislerden anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) irşatta önemli bir yere sahip olan manevî varlıkların anlatılmasında beyan ilminin anlatım üsluplarını ve özellikle dolaylı anlatımı yani mecaz ve mecaz sanatlarını kullanarak, muhatabını ikna ederek dinin, Arap yarımadasına kısa bir zaman zarfında yayılmasını sağlamıştır. Bu nedenle günümüz irşadında da beyan sanatları doğru bir şekilde kullanılarak muhataplara din-i mubin tebliğ edilmelidir.

Kur'an'ın edebî üslubu ve onun öğretisiyle Hz. Peygamberin (s.a.v.) sözlerinde kullandığı teşbih, mecaz, kinaye gibi edebî sanatlardan oluşan anlatım üslubunun, manaya kazandırdığı edebî güzellikler Arap dilinin zenginleşmesine büyük katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, o'nun sözleri ve irşadının doğru anlaşılabilmesi için bu dil ve anlatım üslubunun doğru anlaşılması gerekmektedir. Bu da, ancak o'nun kullandığı edebî sanatları anlamakla mümkündür. Bu nedenle, hadislerde verilen mesajın doğru anlaşılması, dinin doğru anlaşılması demektir. Ülkemizde, irşat hizmetinde bulunan vaiz ve hatiplerin, bu hususları göz önünde bulundurmalarının elzem olduğu görüşündeyiz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatım üslubunun, bu gün de, camilerde, kürsü ve minberlerde, konferans, panel ve sohbetlerde örnek alınması yapılacak irşadı daha etkin ve verimli kılacağı kanaatindeyiz. Onun anlatım üslubuna aykırı olarak hadisleri bağlamından uzaklaştırarak, anlatım tarzı olarak irşatta kullanılmaması gereken metotlara başvurulması anlatılan ayet ve hadis de olsa, fayda vermez. Bu nedenlerle yapılan araştırmanın, günümüz irşadında en çok ihtiyaç duyulan Hz. Peygamberin (s.a.v.) anlatım üslubu doğru anlaşılmasına katkı sunmasını temenni etmekteyiz. Yapılan çalışmanın, bundan sonra bu konu etrafında çalışma yapacak olan araştırmacılara, bir nebze de olsa, ışık tutması temennisiyle, gayret bizden başarı Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Abbas, S. (2014) *el- Beyan fî Ulûmi 'l- Belâğa*, Yayınlanmamış Eser, Yalova.
- Ahmed b. Hanbel, (1992) *el -Müsned*, İstanbul.
- Akdemir, H. (1999) *Belağat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir.
- Alûsî, Ş. M. B. (1985) *Ruhu 'l -Meanî fi Tefsiri 'l -Kur'an 'il- Azim ve Seba 'l-Mesanî*, Beyrut.
- Aristoteles, (1995) *Retorik*, İstanbul, Çev. M. H. Doğan,
- Askalanî, İbnu'l -Hacer, Ş. (1988) *Fethu 'l-Bârî bi Şerhi 's-Sahihî 'l-Buharî*, Beyrut.
- Askerî, E.H. (trs) *Cemheretu 'l -Emsal*, tahk: M. İbrahim, A. Katamış, Müessesetu'l- Arabiyyetu'l-Hadise.
- Askerî, E.H.(1971) *Kitâbü 's-Sina 'ateyn*, neşr: M. el-Bicâvî, E. İbrâhim, Kâhire.
- Askerî, E. H. *Es-Sanateyni el-Kitabetu ve 'ş-Şi 'ru*, tahk: Müfid Kamiha, Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut, 2. Baskı.
- Aslan R. (2013) *Hadislerde Temsilî Anlatım*, Muş Alparslan Üniversitesi, İslamî İlimler Dergisi, Yıl, 8/1.
- Aynî, B. E. M. (1972) *Umdetu 'l -Kari Şerhu 's- Sahihî 'l-Buharî*, Halep, 1. Baskı.
- Bagavî, H. M. (1390 H) *Şerhu 's-Sünneh*, tahk: Ş. Arnavut, Z. Şavuş, el Mektebetu'l- İslamiyye.
- Bedevi, A. A. (2005) *Min Belağati 'l- Kur'an*, Nahdatu'l- Mısra.
- Besyûnî, A. F. F. (1998) *el- İlmu 'l-Beyân*, Müessesetu'l- Muhtar, Kahire, 3. Baskı.
- Beyyumî, M. R. (1987) *el- Beyânu 'n-Nebevî*, Daru'l-Vefâ, Mansura, 1. Baskı.
- Bosnalı, H. M. E. (1310 H), *Şerh-u Mutavvel ale 't -Telhis*, Dersaadet.
- Bolelli, N. (2015) *Belağat, Arap Edebiyatı*, İFAV, İstanbul, , 5. Baskı
- Buharî, M. b. İ. (1998) *Sahihu 'l-Buharî*, Beytu'l Efkâr, el-memleketu'l Arabiyyetu's Suûdiyye.
- Bulut, A. (2017) *Belagat Meânî-Beyân Bed'î*, İFAV, 6. Baskı, İstanbul.
- Câhız, O. A. b. B. (trs) *Kitabu 'l-Hayevân*, tahk: Abdusselam Harun, Beyrut, el Ecmecemu'l- İlmî el-Arabî el-İslamî, 3. Baskı.
- Câhız, (1418 H) *el Beyân ve 't-Tebyin*, Tahk: A. M. Harun, Mektebetu Hancı, Mısır, 7. Baskı.
- Cârim A. (2006) M. Emin, *el Belagatu 'l-Vâdîha*, Daru'l- Fikr, Beyrut.

- Cündî, A. (1966) *Fennu't-Teşbih*, Mektebetu el Enclu el Mısriyye, 3. Baskı.
- Cürcanî, A. A. b.M. (1991) *Esraru'l-Belağa*, talik: M. M. Şakir, Mektebetu'l- Hancı, Kahire.
- Cürcanî, A. A. b. M. (1984) *Delailu'l- İcaz*, Talik: M. Şakir, Mektebetu'l Hancı, Kahire.
- Cürcanî, A. b. M. (2007) *et- Ta'rifat*, Daru'n-Nefais, Beyrut.
- Cürcanî, S. Ş. A b. M. (1971) *Haşiye ale'l -Mutavvel*, Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye.
- Diyarbakırî, H. b. M. (trs) *Tarihu'l- Hamîs*, Beyrut.
- Dölek, Â. (2006) *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, İ.(2011) "*Mecaz*" md, *DİA*, İstanbul, XXVIII.
- Durmuş, İ. (2011) "*Teşbih*" md, *DİA*, İstanbul, XL.
- Durmuş, İ. (2011) "*Mesel*" md, *DİA*, İstanbul, XXIX.
- Durmuş, İ. (2011) "*Kinaye*" md, *DİA*, İstanbul, XXLI.
- Durmuş, İ.ve İ. Pala, (2011) "*İstiare*" md, *DİA*, İstanbul, XXIII.
- Durmuş, İ. (2011) "*Temsil*" md, *DİA*, İstanbul, XL.
- Ebu Davûd, S. b. E. (1992) , *Sünen*, İstanbul.
- Ebu Musa, M. (1993) *et Tasviru'l-Beyâniyye*, 3. Baskı, Mektebetu Vehbe, Kahire.
- Ebu Musa, (1980) *Hasaisu't – Terakib*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 2. Baskı.
- Endülisî, E. E. T. (1328 H), *Bahru'l -Muhit*, Matbaatu's Saadeh, Mısır, 1. Baskı.
- Enis, İ. ve arkadaşları, (1404 H) *el Mu'cemu'l-Vasit*, Daru'l-Baz, 3. Baskı.
- Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut.
- Esed, M. (1997) *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, çevirenler: C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Fîruzabadî, M. M. b. Y.(1991) *el Okyanusu'l- Basît fi Tercemeti'l- Kamûsi'l-Muhît*, çev. M. Asım Efendi, Beyrut.
- Galip, A. (2000), *Hız. Peygamberin (s.a.v.)Dil Yeteneği ve Dile Dayalı Tefsiri*, Diyanet İlmî Dergisi Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı, Ankara.
- Görmez, M. (2000) *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV yayınları, Ankara, 2. Baskı.
- Haşimî, A. (1999) *Cevahiru'l -Belâğa fi'l -Meanî ve'l -Beyân ve'l- Bedî'*, Tahk. Y.es Sameylî, Mektebetu'l- Asriyye.

- H. Nasıf ve komisyonu, (2004) *Durusu'l-Belaga*, şerh: el Useymin, M. B. Salih, Kuveyt.
- Hazımî, İ. (2013) *7 Hadis İmamının İttifak Ettikleri Hadisler*, Çeviren H. Akın, Polen – Karınca Kitap.
- Hafacî, İ. S.(1982) *Sirru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut.
- Hamidullah, M. (1981) *el Vesâiku'l- İslâmiyye*, Konya.
- Herevî, A. b. M. (1390 H) *Aliyyu'l-Karî bi şerh-i Sahihi'l-Buharî*.
- Hacımüftüoğlu, N. (2011) “*Beyân*” *DİA*. İstanbul, VI.
- Komisyon, (2014) *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1. Baskı.
- Hüseyin, A. (2000) *el-Muhtar fî Tarihi'l-Belağa*, , Daru'l- Garib, Kahire.
- İbn Balaban, A. Ali, (1988) *el İhsan fî Takribi's-Sahihî'l- İbni Hibban*, Tahk. Ş. el Arnavut, Beyrut.
- İbn Cinnî, E. F. O. (trs) *el Hasâis*, Tahk. M. A. en Neccar, Daru'l Hedy Littabaati ve'n Neşr, Beyrut, 2. Baskı.
- İbn Esir, Z. N. b. M. (1990) *el Meselü's- Sair fî Edebi'l- Katib ve'- Şair*, Tahk. A. Hufi, B. Tabane, Beyrut.
- İbn Esir, M. M.(1421 H), *en -Nihaye fî Ğaribu'l-Hadis ve'l- Eser*, Tahk. A b. H. Eserî, Daru İbni'l Cevzî.
- İbn-i Hişam, C. b. Y.(1971) *es -Sîretü'n- Nebeviyye*, Çevirenler: İ. Hasan, N. Çağatay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- İbn Kesir E. F. İ.(1985) *Tefsiru'l -Kur'ani'l- Azim*, Tahk. M.İbrahim ve heyeti, Kahraman Yayınları, İstanbul.
- İbn Kesir, E. F. İ. (1995) *el Bidaye ve'n- Nihaye*, Daru'l -Kütübü'l -İlmiyye, Beyrut, 3. Baskı.
- İbn Kesir, E. F. İ. (1977) *el Bidaye ve'n Nihaye*, Mektebetu'l Meârif, Beyrut, 2. Baskı.
- İbn Kuteybe, A. D. (1963) *Edebu'l -Kâtib*, Daru'l -Fikr, Mısır, 2. Baskı.
- İbn Kuteybe, A. b. M. (1988) *Te'vilu'l-Muhtelefi'l-Hadis*, Tahk. A. A. Atâ, Müessetü'l Kütübü's Sekafiyye, Beyrut.
- İbn Manzur, E. C. M. (1418 H) *Lisanu'l-Arab*, Dâr-u İhyar't Turas, Beyrut, 2. Baskı.
- İbn Sa'd, M. (1960) *et Tabakâtu'l -Kübrâ*, Dâru's- Sâder, Beyrut.
- İsfehanî, R. H. b. M (1412 H) *Müfredatu'l-Kur'an*, tahk. S.A. Davûdî, Daru'ş-Şamiyye, Beyrut.

- Izutsu, T. (trs) *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çeviren: S. Ateş, Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- Kandemir, M. Y. (2011) *Cevâmiu'l-kelim*, DİA, c. 7.
- Kastalani A. b. M. (1991) *el Mevahibu'l-Ledüniyye bi'l-Menahi'l-Muhammediyye*, tahk. S. A. Eş-Şamî, Beyrut.
- Kazvinî, H. M.b. A.(1904) *et-Telhis fi Ulumi'l -Belaga*, şerh: A. Berkuti, Daru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1. Baskı,
- Kazvinî, H. M.b. A. (2003) *el- İdah fi Ulumi'l -Belağa*, tahk. İ. Şemseddin, Daru'l-Kütübi'l -İlmiyye, Beyrut.
- Kırbaşoğlu H. (2006) *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu.
- Köktaş Y. (2001) *Hadislerin Anlaşılmasında Mecaz Bilgisi: eş-Şerif er-Radi ve el-Mecazatu'n-Nebeviyye*, Ekev Academi Dergisi, Erzurum.
- Mahalli, C. ve C. Es Suyûfî (trs) *Tefsiru'l- İmameyni'l Celaleyn*, el-Mektebetu's Şabiyye, Beyrut.
- Malik B. Enes, (2003) *el-Muvatta*, tahk. E. U. Selim b. 'İyd.
- Matlub A. (1996) *Mu'cemu'l-Mustalahati'l-Belağiyye ve Tadviruha*, Mektebetu'n-Neşşarun, Lübnan, 2. Baskı.
- Mearri, A. (1980) *el Beyân*, Mektebetu'l- Camiati'l-Ezher, Kahire.
- Merağî, A. (1993) *Ulumu'l -Belağa*, Daru'l- Kutubu'l-İlmiyye, 3. Baskı.
- Meydanî, A. H. (1996) *el Belagatu'l-Arabiyye, Usuluha, Ulumuha ve Fununuha*, ,Daru'l- Kalem, Şam, c. 2, 1. Baskı.
- Meydanî, A. b. M. (1955) *Mecmau'l -Emsal*, tahk. M. M. Abdulhamid, Matbuatu's-Sünneti'l Muhammediyye.
- Müberred, M, b. Y. (1406 H) *el Kamil fi'l -Lügati ve'l- Edeb*, tahk. M. A. ed Dallî, Müessesetu'r - Risale, Beyrut, 1. Baskı.
- Müslim b. H. (1992) *el-Camiu's- Sahih*, İstanbul.
- Nevevî, M. Y. (2001) *es Sünen*, tahk. H. A. Şelbî, el-Müessesetu'r-Risale, Beyrut.
- Nevevî, M.Y. (1991) *Riyazu's-Salihîn*, Tahk. Ş. Arnavut, el-Müessesetu'r-Risale, Beyrut.
- Nevevî, M.Y. (1392 H) *el Minhac, Şerh-u's- Sahih-i'l- Müslim*, Beyrut.
- Nevevî, M.Y.(1972) *Sahih-i Müslim bi şerhi Nevevî*, Daru İhyai't Turas el Arabiyyi.
- Nesefî, E. A.(1998) *Medariku't -Tenzil ve Hakâiku't -Te'vil*, Tahk. Y. A. Bakî ve M. Dibmasu, Daru'l Fikr.

- Özdemir H. A. (2005) *Son Peygamberin Son Mesajı Olarak Veda Hutbesi*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,5/1.
- Özdoğan, M. A. (2005) *Arap Dili ve Edebiyatı Kaynaklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) Dil ve Edebiyattaki Yerine Bir Bakış*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, V, Sayı: 4.
- Özek A. ve Heyeti (1993) *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV. Yay. Ankara.
- Özer S. (2006) *Hadislerin Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Retorik Analiz: Vadettikleri ve Sınırlılıkları*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, sayı: 2.
- Râfî, M. S. (2000) *Târîhu'l- Âdâbi'l-Arab*, (I-III), Beyrut.
- Rafî, M. S. (1973) *İcazu'l-Kur'an ve el Belağatu'n-Nebeviyye*, 9. Baskı, Daru'l-Kütübü'l- İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı.
- Râfî, M. S.(2010) *es-Sumuvvu'r- Ruhî el'Azam fi Belağati'n -Nebeviyye*, tahk. E. A. El-Buhayrî, Daru'l-Beşîr.
- Ramhurmuzî, H. b. A. (1983) *el-Emsalu'l-Hadis*, tahk. A. A. Abdu'l Humeyd, Daru's Selefiyye, Bombay, 1. Baskı.
- Sabunî, M. A. (2009) *Min Kunuzi's- Sünneh*, Mektebetü'l Asriye, Beyrut.
- Sabûnî, M. A. (2010) *Safvetü't -Tefâsîr*, Mektebetü'l-Asriye, Beyrut.
- Sakafî, A. (2002) *et-Teşbih fi Sahihi'l-Müslim, Diraseten, Tahliliyyeten*, Ümmü'l - Kura Üniversitesi Arap Dili Fakültesinde yapılmış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarıçam, İ. (2000) *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamber Olarak Gönderildiği Ortam*, Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel sayısı, Ankara.
- Sekkakî, Y. b. E. B.(1983) *Miftahu'l-Ulûm*, Şerh: N. Zarzur, Daru'l- Ktübü'l- İlmiyye, Beyrut, 1. Baskı.
- Serinsu, A. N. (1996) *Kur'an Nedir?* İstanbul.
- Suyûtî, C.(2005) *el-Itkan fi Ulumi'l- Kur'an*, tahk. A. F. Zevvavî.
- Suyûtî, C. (1998) *el -Muzhir*, Dârü'l-Kutübi'l- İlmiyye, Beyrut.
- Suyûtî, C.(1981) *el-Câmiu's-Sağîr fil-Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Daru'l- Fikr, Beyrut.
- Sabbağ, L. M. (1983) *et-Tasviru'l- Fennî fil-Hadisi'n-Nebevî*, Beyrut, Mektebetü'l- İslamiyye, 1. Baskı,
- Smyth W. (2013) *Belagat İlminin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve Sekkaki'nin Miftahu'l- Ulûm'u Üzerine*, Terc. A.Yıldırım, M.Ü. Şarkiyat Mecmuası, Sayı: 22.
- Şerif Radî, (1971) *el Mecazatu'n- Nebeviyye*, Şerh: T. Abdurrauf, Matbaatu Halebî.

- Tahiru'l-Mevlevî, (1994) *Edebiyat Lüğatı*, İstanbul.
- Taftazani, S. (1998) *Muhtasaru'l-Meani*, Dâru'l- İhyâi'l- Ulûm, Beyrut.
- Tatar, B. (1999) *Gadamer versus Hirsch Felsefi Hermonotik ve Yazarın Niyeti*, Vadi Yayınları.
- Taîbî, H. (1985) *es- Suretu'l-Beyâniyye fi't -Türasi'l-Belağiyye*, Mektebetu'z Zehra, Kahire.
- Tirmizi, M. b. İ. (trs) *es-Sunen*. tahk. A. M. Şakir. Daru'l- İhyau't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut.
- Uzunoğlu, V. (2010) *Hz. Peygamber (s.a.v.) Edebi Yönü*, DEÜİFD, İzmir.
- Zemahşeri, C. M. b. Ö. (1945) *el-Faik fi Ğaribi'l-Hadis*, neşr: A. M. el Bicavî, M. Ebu'l Fadl, Kahire.
- Zemahşeri, C. M. b. Ö. (1998) *Esasu'l-Belağa*, Daru'l- Kütubi'l- İlmiyye, Beyrut.
- Zemahşeri, C. M. b. Ö. (1980) *el Keşşâf an Hakaik-i Ğavamidi't -Tenzil ve Uyûni'l- Ekavil fi Vucuhi't- Te'vil*, tahk. M. A. Şahin, Daru'l- Kütübü'l- İlmiyye, Lübnan.

ÖZGEÇMİŞ

Dr. Hamza YILDIRIM

Dr. Hamza YILDIRIM 1964 yılında Çorum İli Alaca İlçesine bağlı Küçük dona Köyünde doğdu. İlkokulu Sultan köy’de, İmam Hatip Lisesini Alaca ve Yozgat’ta okudu. 1982-87 yılları arası Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini “*Kur’an’da Yahudilerin Ahlâkı*” adlı bitirme tezi ile tamamladı.1990-1993 yılları arasında, aynı üniversite de Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir dalında Yüksek Lisans eğitimini “*Fahrettin Razi’de Bazı Kevni Ayetlerin Tefsiri*” isimli tez’i ile bitirdi. Bu arada çeşitli yerlerde İmam Hatiplik ve vaizlik görevlerinde bulundu.

2000- 2006 yılları arasında A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Tefsir dalında doktora eğitimi görerek,“*Kur’an Perspektifinden, Hukukun Üstünlüğü*” teziyle doktora programını tamamladı. Bu arada çeşitli yerlerde İlçe Müftülüğü ve Şube Müdürü görevlerinde bulunmuştur.

2012 yılında başladığı Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Edebiyatı dalında doktora çalışması yaptı. “*Sahih-i Buharî Çerçevesinde Beyân İlminde Hz. Peygamber (s.a.v.) Fasih Kelamının, İrşadı Üzerindeki Tesiri*” konulu doktora tezi jüri heyetine arz olunmaya hazır durumdadır.

Yalova İl Müftülüğünde Müftü Yardımcısı olarak yedi yıl görev yaptıktan sonra 7 Mart 2017 tarihi itibariyle Çanakkale Müftülüğünde aynı göreve başlamıştır.

Evli ve üç çocuk babası olan Dr. Hamza YILDIRIM, Almanca ve Arapça dillerini konuşabilir, İngilizce dilini ise teorik olarak bilmektedir. *Kur’an’da Hukukun Üstünlüğü* isimli basılmış doktora tezi, *İsrâ Suresinde Geçen Ahlak Ayetlerinin Beyan İlimleri Yönünden, Tahlili Ve İrşatta Tesiri* isimli yayınlanmış makalesi, *Kur’ân’da Hz. Peygamber (s.a.v.) Ahlâkı, Talakın Sünniliği Meselesi ve Özel Hallerde Kadının Kur’an okuması* gibi yayınlanmamış makaleleri vardır.